

АНДРИЋЕВ
ИНСТИТУТ

Одјелјење за српски језик
Библиотека
НАУЧНИ СКУПОВИ
Књига 11

Главни и одговорни уредник
Емир Кустурица

Уредник едиције
Проф. др Милош Ковачевић

Уређивачки одбор
Проф. др Миланка Бабић
Проф. др Александра Вранеш
Проф. др Илијана Чутура
Проф. др Вељко Брборић
Проф. др Милка Николић
Проф. др Михај Радан
Проф. др Димка Савова
Проф. др Јелица Стојановић
Др Гордана Илић Марковић
Др Вјара Најденова

Рецензенти
Проф. др Драгиша Бојовић
Проф. др Виолета Јовановић
Проф. др Јелица Стојановић

Значај српског језика за очување
српског културног идентитета

VI

ОТАЦ
У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ,
КЊИЖЕВНОСТИ И КУЛТУРИ

(Радови са научног скупа „Отац у српском језику,
књижевности и култури”, одржаног у Андрићграду
19, 20. и 21. маја 2023. године)

Андрићев институт
Андрићград, 2024

САДРЖАЈ

Слово унапријед

Миланка Бабић

Лексема ОТАЦ у њоезији Ђорђа Сладоја 11

Бранко Вранеш

Фиџура оца у српском модернисџичком

њесниџиџву између два свеџска раџа 33

Наташа Вуловић Емонтс

Оџац у српској фразеолоџији и џаремиолоџији 47

Рајна Драгићевић

Оџац и син – ко је јачи у српској кулџури? 61

Ђорђе Ђурђевић

Преводи молиџџе ОЧЕНАШ на српски језик 77

Веселина Ђуркин

Слика оца у Андрићевом џјелу 113

Сања Ђуровић

Деривационо џнездо именице ОТАЦ

(џвордено-семанџичка анализа) 151

Милена Ивановић

Фиџура оца у Андрићевим џриџовијеџкама

за џјецу из збирке ДЕЦА 167

Ана Јањушевић Оливери

Колокациони џоџенџијал лексеме ОТАЦ

у савременом српском језику 183

Саша Кнежевић <i>Фиџура оца у српској народној епизици</i>	205
Милош Ковачевић <i>Дозивање оца у књижевном стваралаштву Рајка Петрова Ноћа</i>	221
Сања Куљанин <i>Слика оца у књижевном дјелу Радослава Брајчића</i>	235
Александра Матић <i>Фиџура оца у српској усменој бајци у свјетлу обреда прелаза</i>	253
Софија Милорадовић, Нина Аксић <i>Отац у српским народним џворима и српској традиционалној култури</i>	271
Снежана Милосављевић Милић <i>Лик оца између епоса и епоса у џрози Лазе Лазаревића</i>	301
Боривоје Милошевић <i>Очеви и синови: сукоб генерација у Босни и Херцеговини на џраћу ХХ вијека</i>	327
Часлав Николић <i>Фиџура оца у филму ОГЛЕДАЛО Андреја Тарковског</i>	353
Жељка Пржуљ <i>Фиџура оца у џрози Свејлане Велмар-Јанковић</i>	371
Тања Русимовић <i>Стишка и уџиџредна вредности лексеме ОТАЦ у српском језику</i>	389
Анка Симић <i>Фиџура оца у Савином ЖИТИЈУ СВЕТОГ СИМЕОНА</i>	409
Биљана Самарџић <i>Отац небески и џјелесни</i>	429
Илијана Чутура <i>Језичко-стишка обликовање слике џородице и дома у збирци ВЕНАЦ ЗА ОЦА Весне Кајор</i>	443
Индекс имана	463

СЛОВО УНАПРИЈЕД

У оквиру пројекта *Значај српског језика за очување српског културног идентитета*, који од 2018. године, тј. од оснивања, реализује Одјељење за српски језик Андрићева института – досад је одржано пет научних скупова, са којих је објављено пет истоименованих зборника радова: 1) *Иво Андрић и српски језик*, 2) *Српска књижевност као основа српског језика*, 3) *Хљед у српском језику, књижевности и култури*, 4) *Молишва између језика, књижевности и културе*, и 5) *Мајка у српском језику, књижевности и култури*.

Прошле, 2023. године Одјељење за српски језик Андрићевог института од 19. до 21 маја одржало је шести научни скуп с темом *Отац у српском језику, књижевности и култури*. Сада се, ево, појављује и зборник радова са тог скупа. Сви научници позвани да с рефератима учествују на скупу, а њих је двадесет и двоје, ауторизовали су своје реферате, који се сада као оригинални научни радови појављују у овом зборнику. За распоред радова у зборнику критеријум је био, е да сам распоред не би сугерисао вриједносну валоризацију, азбучни ред презимена аутора. По броју радова то је најбогастији од свих досада објављених зборника у оквиру пројекта *Значај српског језика за очување српског културног идентитета*. Богатство радова донијело је не само богатство истраживачких тема него и богатство научних приступа, што је за резултат имало научну свеобухватност анализираних опште теме оца у језику, књижевности и култури.

По доминантним методолошким приступима сви би се радови могли подијелити у три методолошко-истраживачке цјелине: прву би чинили књижевни и/или књижевностилистички радови, другу – лингвистички и/или лингвостилистички радови, а трећу – културолошки и историјско-културолошки радови. Таква тродјелна подјела радова прије је условна неголи јасно диференцирана, будући да радови што чине наведене групе нису ни чисто књижевни, ни чисто лингвистички, ни чисто културолошки. А нису зато што ни границе између тих области не само да нису оштре него су врло релативне, готово интерферентне, па се о припадности некога рада једној од цјелина може говорити само на основу доминантног, дакле не и јединог методолошког критеријума.

Тематски су, дакле, радови разнообразни. Најбројнији су они посвећени књижевној или (лингво)стилистичкој анализи фигуре оца код појединих писаца, најчешће, али не и једино (јер је ту и Лаза Лазаревић) оних који припадају модерној српској поетској и прозној књижевности (Милош Црњански, Момчило Настасијевић, Растко Петровић, Ђорђо Сладоје, Иван Лалић, Рајко Петров Ного, Иво Андрић, Радослав Братић, Светлана Велмар-Јанковић, Весна Капор...), али и у народној прози и поезији. Потом по бројности слиједе радови о различитим лингвистичким темама (лексиколошким, фразеолошким, творбеним, творбеносемантичким, колокационим), а потом долазе радови што се баве религиозним, етнолингвистичким, историјским и филмским аспектима везаним за тему оца.

Овај зборник што га чине радови који тему оца освјетљавају из књижевних, лингвистичких, стилистичких, етнолингвистичких, фолклористичких, теолошких, историјских и филмских као доминантних аспеката на најбољи начин потврђује недјељивост српске културе, и нераскидиво јединство српске филологије кроз међуод-

нос српског језика и српске књижевности, у свим њиховим центрипеталним и центрифугалним процесима. Због тога се надамо, а заправо сигурни смо, да ће и овај зборник бити на „ползу” српске филологије. Уз захвалност свим истраживачима који својим радовима допринијеше да до зборника дође, зборник предајемо суду српске филолошке јавности.

Андрићград, 31. март 2024.

Милош Ковачевић,
руководилац Одјељења за српски језик
Андрићевог института и руководилац пројекта

Миланка Ј. Бабић*
Универзитет у Источном Сарајеву
Филозофски факултет Пале
Катедра за србистику

УДК 821.163.41.09-1

ЛЕКСЕМА ОТАЦ У ПОЕЗИЈИ ЂОРЂА СЛАДОЈА

У поезији Ђорђа Сладоја заступљени су тематско-мотивски комплекси породице, родног дома, завичаја, отаџбине, народног предања, традиције и историје, духовних и религијских вриједности индивидуе и колектива, осјенчених патњом, страдањем, сеобама и избјеглиштвом, разним посрнућима и кајањима, који рефлектују снажне емоције у молитвеном изразу, динамичност наративне форме у рефлексима доживљаја из блиске или далеке прошлости, па се у том тематско-мотивском кругу као фреквентна јавља и лексема *отац* у основном и полисемијским значењима, те у саодносу са синонимно јој блиским и повезаним лексемама. Главни циљ истраживања таквог корпуса јесте да се у њему издвоји семантичко поље лексеме *отац* и покаже како се њено основно значење трансформише у поетско и концептуализује у цјелини Сладојевог поетског дискурса. Будући, дакле, да је циљ рада утврдити семантичко поље лексеме *отац* у корпусу Сладојеве поезије, методолошки се анализа ослања као на темељне лексиколошке теорије – компонентијалну и концептуалну. Те лексиколошке теорије, као механизми мишљења, показују универзалност семантичких процеса у језику и нису уопште строго одвојене нити једна другу искључују, па се врло често преплићу њихови критеријуми у лексичко-семантичким анализама.

---

* milanka.babic@ffuis.edu.ba

Кључне ријечи: отац, Бог Отац, основно значење, полисемијска значења, семантичко поље

Једно од главних начела поезије Ђорђа Сладоја јесте његово настојање да као основне моралне и идентитетске принципе уопшти традиционалне вриједности далеких времена – како у индивидуалном, тако и у колективно битном смислу. Идући ка том циљу, пут његове пјесничке мисли пролази кроз историјске претхришћанске маглине, застајкује с болним јецајима на свим страшиштима српског духа и нације, стрепећи над селом, као здравом заједницом човјека и природе, над селом које нестаје и у коме нестаје и родна кућа и обрасци патријархалног живота, и презирући иронично урбанизацију савременог свијета и њом наметнуте пошасте и заборава – стреми – у зрелијој пјесничкој фази ка религиозном просвјетљењу. На таквој мисаоно-доживљајној подлози, на антагонизму реалног и циљног, супротстављају се у његовој поезији слике позитивно и негативно маркираних компонената савременог свијета, који се декомпоује и дехуманизује, па све што је негативно маркирано служи да опомене и упозори на неопходност, вриједност и љепоту циља који је у повратку човјека својим коријенима, божијим законима и напуштеним врлинама. Тако Сладоје стално апострофира суштинске вриједности које друштво мора да чува и његује. На његовој вриједносној скали врло значајну компоненту чини тежња ка очувању породице, па семантички потенцијал лексеме *оџац* – у основном значењу човјековог родитеља и у полисемијски пренесеном значењу *Боја Оца* као родитеља свега што постоји – отвара простор индивидуалног и колективног добра и симболише у његовој сентиментално-критички детерминисаној слици црно-бијелог свијета свијетлу страну наспрам тамне. Реализујући се у поезији Ђорђа

Сладоја у та два значења, лексема *оџац* формира посебно прстенасто поетско поље које раздваја и спаја традиционално-породични и религиозно-фолклорни духовни простор појединца и народа. Друкчије речено, издвајање лексичко-семантичког поља лексеме *оџац* у поетском дискурсу Ђорђа Сладоја у функцији је одређења његовог поетског поља, односно асоцијативно-експресивног потенцијала који се ишчитава на основу функционисања семантичког поља лексеме *оџац*.

У методолошком смислу, у анализи семантичког потенцијала лексеме *оџац* у поетском дискурсу – која се природом корпуса нужно подразумејева на лингвостилистичком плану – фактички су комплементарне лексичкосемантичке и семантостилистичке теорије, будући да се ради о исходишно истим трансферима преноса садржаја једног знака на други, који у основи имају метафору – пренос по сличности, или метонимију – пренос по логичкој повезаности садржаја различитих знакова. Компоненцијална анализа подесна је за проучавање лексике породичних односа, у коју спада и лексема *оџац*, будући да је њен референт у изванјезичкој стварности материјалан, а такође и за успостаљање њеног семантичког поља, које чине најприје њени синоними, њени и њихови деривати, те полисемијом и синонимијом прикључене лексеме, као и оне које су узрочно-посљедишно везане са њима, суштински метонимијски. Карактеристика односа унутар поља јесте значењска веза међу елементима, уређеност и узајамна детерминисаност (в. Ковачевић 1991: 25), па су то и критеријуми који, подразумејевајући заједничку архисему и/или комбинације подударних диференцијалних сема, обједињују различите лексеме у лексичко-семантичко, односно поетско поље лексеме *оџац*.

На основу критеријума компонентцијалне лексичке анализе лексема *оџац* одређује се семантичким компонентама мушког родитеља, тј. одраслог мушкарца који

је биолошки родитељ, односно хранитељ, старатељ, васпитач и заштитник свога дјетета (коме предаје генетски материјал), без кога нема зачећа, што се у суштини да ишчитати из лексиколошког описа, подударног и у *Речнику* Матице српске (РМС 2007: 895) и *Речнику* САНУ (РСАНУ XVIII, 2010: 518). Компоненцијална анализа у лексичком значењу издваја архисему и диференцијалне семе, па би архисема била мушки родитељ, а диференцијалне семе хранитељ, старатељ, васпитач. Тако одређена, лексема *оџац* повезује се подударношћу архисеме са експресивним синонимима колоквијалног типа као што је лексема *ћаћа* или са супстантивизираним придјевом *сџари*, који означава оца „у одмаклим годинама”, како стоји у лексиколошком опису (РМС 2007: 1266). Синонимија тих лексема у обиљежавању истог денотата подразумејева њихову припадност различитим регистрима на релацији неутрално – *оџац*:

Покрај Алексе ту одмах до Тривка / Лежи мој отац већ четири лета – (*На њробу очевоме*, МБ, 57),

колоквијално *ћаћа*:

Да га придавим смождим спржим / Ако већ није тај Шакета / Да ми ту више не фалета / Али ћаћа је па се суздржим (МЖ, 108) и

фамилијарно *сџари*:

А кад одмаче мој ти стари / Преврну пласе и бусење / Да му шта није пало из џепа (МЖ, 109).

И без посебног поетског садржаја у који су уклопљене, лексеме *ћаћа* и *сџари* стилски су маркиране, тј. у односу на лексему *оџац* оне су њени функционални или стилски синоними. Но, у Сладојевом поетском дискурсу,

у коме је мотив оца врло често обликован што у посебним пјесмама оцу посвећеним, што у појединим стиховима, у значење лексеме *оџац* удјенута је експресивност присности и поштовања, што актуализује и конотацију свечаног тона.

У поетско-семантичко поље лексеме *оџац* улазе и деривати датих лексема: творенице од основе *оџац* – придјев *очев*, употребљаван често уз ствари које се носталгично везују за родни дом и поступке који су обиљежили традиционално дјетињство лирског субјекта:

Прву сам пјесму испјевао / У дому очевоме / У сјају петролејке (*Песме*, ЗО; 7); Отимају ми ћилибарски чибук / Очево кресиво / а златним варницама (*Димни џиријџих*, МБ, 38); У маховину ћутке нице / Клекни охоли молиоче / Да те огреје божје лице / И помилује шапат очев (*Зайис за сџојо-дишњу цркву Светјој Василија Остјрошкој у Улоју*, МБ, 21).

Улазе и именице *очевина* и *оџаџина*:

Моја једина, наша-сестра-Сенка / брани очевину страхом од јеленка (*Сестјра*, ДССК, 116); Браним лободу – царско зеље, / Млиницу која таму меље, / И сјеме које у таму бунца, / И храст са ликом каквог солунца; / Лијеску, зову и жбуње ино – / Је ли то мало, Отаџино? (*Чуваркућа*, ДССК, 182).

А улази и твореница од основе *ћаћа* која гласи *ћаћуко*. То је регионализам из подручја Сладојевог завиचाја у коме се спајају лексеме *ћаћа* и *ћуко*, регионална варијанта хипокористичне именице *цуко* – у стиховима који слиједе реализује се у значењу блискости и зачикавања дјечака од стране очевог пријатеља:

Је ли бога ти ноћас у вас / коначио неко од људи – / Није – одговарам у истом трену – / А и није ти онај ћаћуко / неки чојек нити ће бити / Треба вашчину најурити (МЖ, 29).

Други круг поља формира се око полисемијом издвојеног религиозног значења лексеме *оџац* које се односи или на *Боја Оца*. У значењу Бога, та лексема је графостилемски увијек маркирана великим словом у односу на значење оца као биолошког родитеља или свештено лице. *Оџац* у значењу *Боја Оца* развија богату синонимију, па Сладоје са истом архисемом употребљава именице *Бої*, *Госїод*, *Сїворийїель*, *Творац*, *Сведржїїель*, *Сїасїїель* и *Саваоїї* („хеленизирани јеврејски надимак бога Јехове, који је преузело хришћанство и надевало га своме богу, Господу” – РСМС 2007: 1182), као и супстантивизирани придјеве *Свевишњи*, *Свемоїући*, *Свемоћни* и *Незалазни* – све графостилемски маркиране великим словом. Будући да религиозно значење лексеме *оџац* представља Бога „као зачетника духовног и свеобухватног очинства” (РСАНУ XVIII, 2010: 519), као „прво лице Светог Тројства – Света Тројица је један Бог, али он има три лица: Бог-Отац, Бог-Син и Бог-Дух Свети”, као синониме лексеми *Оџац* Сладоје употребљава и лексеме *Син* и *Свеїи Дух*. Оне се, уз лексеме *Бої* и *Госїод*, могу убројати у праве синониме који уопштавају значење бога као „највишег натприродног бића које је створило материјални и духовни свет и које управља њиме” (РСМС 2007: 96), док остале – именице *Сїворийїель* и *Творац* – актуализују конотацију творачког принципа, *Сїасїїель* – божију моћ духовности и избављења, *Саваоїї* – културолошке хришћанске везе и персонализацију, а поименичени придјеве *Свевишњи*, *Свемоїући*, *Свемоћни* и именица *Сведржїїель* – компоненте неограничене, над-суперлативно предимензиониране моћи и власти, господара небеског и земаљског – у том значењу их наводе и рјечници МС и САНУ. Међу њима се као Сладојев поетизам издваја лексема *Незалазни*, која актуализује компоненту вјечите свјетлости и бесмртности – будући да се у лексикографском тумачењу може наћи само у потврдном

облику *залазни* у значењу „*који залази, који је на заходу; који се односи на залазак Сунца*” (РМС 2007: 399). Стога, антоним *незалазни* има значење животворног принципа, Сунца које не залази и његове вјечне свјетлости. Њену употребу у том значењу показује завршни дистих пјесме *Небески њаоци*, у којој се тражи милост и спас за Србе са Косова и српске светиње, односно моли се за њихов опстанак:

Огласи се, Незалазни, Спаситељу, проспи летке / Таоцима доживотним – у Црквици Свете Петке (*Небески њаоци*, ПМ, 94).

Семантичко поље лексеме *оѡац* чине, дакле, ријечи различитих граматичких врста (именице и придјевни), које су међусобно повезане значењски – истом архисемом и истим или дјелимично истим семантичким компонентама, као и ријечи синонимно или творбено повезане са лексичко семантичком доминантом поља.

У истраживању корпуса који је поетски, лексичко-семантичка компоненцијална анализа семантичког поља лексеме *оѡац* у функцији је ишчитавања стилске вриједности или стилогености елемената поља и њихових пренесених значења која се реализују актуализовањем појединих сема. Компонденцијална анализа иначе показује да највише значења у језику развијају оне лексеме које се односе на човјека, у које спада и *кућа* или *дом* у коме живимо, односно *ѡородица*, човјекове особине и сл. Будући да се *оѡац* као родитељ у концепту мишљења везује за *родну кућу*, те да у кући омогућује живот *ѡородице*, тако се и денотативно значење лексеме *оѡац* транспонује у поетско значење преко тих типичних домена, упоришних у патријархалној слици свијета. Домен једног знака у концептуалној анализи одређује се на основу његове реализације у контексту другог знака

(в. Драгићевић 2007: 92). Тако поетско значење лексеме *оџац* подразумејева експресивизовање и апстраховање у фолклорно-митском или религиозном кругу. Лексеме које укључују посредно или непосредно значење друге лексеме обликују сценариј њене концептуализације, типичан за одређени језик и одређено друштво, а у поетском контексту – на подлози тог социокултурног насљеђа – типичан за поетику самог пјесника. У Сладојевој поетској техници карактеристичан је принцип сучељавања или супротстављања појмова који се доводе у везу. „Његова пјесма тражи самилост и снагу за нејаке и угрожене и сликом праведног носи се са неправдом, сликом скромности са нескромношћу, сликом херојства са издајом, сликом љубави са преваром. На таквој мисаоно-доживљајној подлози, на антагонизму реалног и циљног, разноврсне антитетичке форме функционишу као средство сликовитог израза у који су уткана јака осјећања – обојена горчином и сјетом, као посљедицама суочености са страдањима колектива, са индивидуалним поразима и несналажењем појединца-моралисте и традиционалисте у свијету рушења старих, провјерених вриједности. Сладојева пјесма је разапета између тих полова емоционално и мисаоно поларизованих крајности па се изражајни контрасти и парадокси јављају као њен врло чест и епско-пјевачки природан израз” (Бабић 2008: 33). Тај принцип једног наспрам другог у његовој поетици, подржан и доминацијом дистиха, један је од суштинских поступака, па се у поетском пољу лексеме *оџац* показује кроз однос лирског ја – *човјека сина* и његовог *овоземаљској оца*, *родитеља* у интимном породичном микропростору и макропростору традиције, те кроз однос *човјека сина* и *Боја Оца* у колективно религиозном, историјски и фолклорним насљеђем детерминисаном простору. Та два плана – фамилијарно-интимни и религиозни – различито су формализовани у Сладојевом

поетском изразу. Тако је за однос *сина* и *оца* *родитеља* карактеристичан наративни, а за однос *сина* и *Боја Оца* молитвено-дијалошки дискурс, па се и лексема *ошац* у значењу Бога, као и њени синоними, углавном јавља у инвокацијском вокативу. Показују то нпр. следећи стихови у којима доминира приповиједни тон представљања низа сукцесивних радњи у слици којом се евоцира тренутак у коме стриц долази с намјером да лирског субјекта одведе у далеки банатски градић на школовање:

Дошао да ме води у Јашу Томић код тетке / Ако ме јањци
и јарад и родитељи пуне / Плачу мајка и сестра и брат
снуждена лица – / Кога ће потварати коме ће из каприца /
А отац креше јасен па се низ стабло спуза / Отресе маховину
– ма откуд оцу суза / Само му док мота цури дуван
из ћата – / Не бој се – нема ти бољег од Баната /И пригрли
ме чврсто оним мирисом знаним / Којим се и сад од сваке
напасти браним (МЖ, 86).

Насупрот овом типу дискурса, *Бој Ошац* је скоро редовно укомпонован у молитвени синтаксички образац у коме су доминантни облици вокатива, императива, реторичко питање и сличне дијалошке форме:

Одвади, Оче, с врх товара / Тугу и студен Вуковара (*Туждалица за ердујском винаријом*, ДССК, 187); Што ме следеје,
Оче, / дажд ми овде и днес (*Залуд су зайовести*, ДССК; 233); Господе, иже јеси, / У рогачу и реси, / У заперку и лози, / Ако ћеш – сад помози! (*Здес и днес*, ДССК, 239); Зар ћеш целу вечност провести у муку – / Па ово је, ипак, дело Твојих руку (*Обраћање*, ДССК, 232).

У семантичко поље лексеме *ошац*, када она има значење Бога, укључује се и лична замјеница Ти и присвојна Твој (-а, -е), које су у хонорифичком значењу маркиране великим словом.

Сладојев овоземаљски отац јесте *оѡац Сѡасоје*, па иако лична имена немају лексичко значење, та номинација се у поетском смислу сасвим лијепо контекстуализује – *оѡац Сѡасоје* асоцијативно се повезује у породичном окриљу са *Оцем Сѡасиѡељем* у религиозном контексту. Отац Спасоје симболизује пантеистичку саживљеност са природом, једноставност и вриједност патријархалног сеоског живота, домаћин је и брижан родитељ – косац, столар и дрвосјеча, а у односу на сина утјешитељ и видар, широко окриље и уточиште. Он строго цијени, а великодушно прашта, као у сљедећим стиховима из *Могрих жилица*:

Захвали Богу и Светом Василију / Што је црвено слово /
 Кад се ни такви магарци не бију – / Запамтио би бели ...
 И увек уместо батине / Некаквог свеца извуче / Ког једва
 памти ико / А онда препусти мајци – / Да нас босиљком
 туче / И прети перуником (МЖ, 103–104).

Ако је на небу *Боѡ Оѡац*, на земљи је *оѡац Сѡасоје*, њихова милост је комплементарна у стиховима *Зайис за сѡѡѡодишњу цркву Свеѡѡѡ Василија Осѡѡрошкоѡ у Улоѡу*:

У маховину ћутке нице / Клекни охоли молиоче – Да те
 огреје божје лице / И помилује шапат очев (МБ, 21).

Соматске синтагме *божје лице* и *шайаѡѡ очев* у функцији су једнаковриједних субјекатских синегдоха, јер *божје лице* представља Бога, његову светост и свјетлост, док је *шайаѡѡ очев* отац сам и све патријархалне вриједности једног ишчезлог свијета које лирски субјекат жели да врати и осјети, а које за њега јесу једина суштина. Синтагме су наглашене и финалном позицијом у стиху, као и инверзијом конгруентног атрибута и именице, што додатно интензивира значење конструкције *шайаѡѡ очев*.

Отац Спасоје је син свога народа, чувар и преносилац епске традиције, гуслар који проноси историјски кондензовани глас народа, оживљава епске слике и вриједности у топлом породичном амбијенту. За сина је његов глас љековит, гусле су стигле из далека, прегазиле сву „херцег-пустош” „да душу замелеме гласом мога оца” (*Гусле за оца Сјасоја*, ДССК, 38). Дубоко искрено и у духу српске традиције, он је русофил:

О како жалим што није Путина / Дочекао да види у веку /
(Док овај дели лево-десно пљуске) / Па да му на трен плану
очи кротке / И боре дубље но границе руске ... / Тек тад бих
знао по мирису кваса / Који са овим веже онај свет – / Да се
у покоју домогао спаса. (*Руска џуја за оцем*, МБ 86).

Он је пристодушан и достојанствен:

Шта ће речи њему / Кад не мора да лаже / Ни да се слаже
/ Са јачим у свему (*Поређење које се све више сјидим*,
ДССК, 39).

Вјерник је који вјером снажи и јача сина:

Он молитву чати / и све тајне силе / Што из мене чиле /
шапатам поврати (*Поређење које се све више сјидим*,
ДССК, 39).

Једноставности и пристодушном очевом животном оптимизму супротставља се песимизам његових потомака:

Он међ траве слази, / Ал за своје млађе / И њино незнађе / лека
не налази (*Поређење које се све више сјидим*, ДССК, 39).

Отац живот схвата прагматично, као природан ток у природном окружењу, све ствари нечему треба да служе. Тако и синова прва књига:

Отац је прелиста ћутке / Застаде мрштећи се / Над пјесмом коју сам / Њему посветио / Опипа корице / Протрља листове – / Као да ће савити цигар / И покри мојим дјелом / Здјелицу са млијеком / Да се не натруни (*Пријев уз њрву књију*, ЗО, 114).

Такав однос према синовљевој првој књизи такође је традиционалан – дјеца су у нашим старим кућама одгајана на принципима скромности и није се придавала велика важност њиховим успјесима, па ни понос родитеља поводом тога није експлицитан.

И очева смрт потврђује принцип једноставности и подређености реду и обичају, принцип враћања земљи онога „што земљи следује”, стапања човјека са природом:

Од сада ће навек ту уместо оца / У пристанку расти два-три стабаоца (*Задушна њесма*, ДССК, 82).

И уопште, по Сладојевим пјесмама, као знамења, расуте су бројне назнаке очевог свеприсутства и његове виталистичке енергије, посебно у трагањима за смислом до кога је *оџац* сасвим природно стизао, а син се у трагању губи:

Не помаже оче мудрост твог наука / Узалуд планина, шума, поље, река. / Видим – Бело јато свело се на ћука, / Свет осветљен блеском слепог колосека (*Није умро Раге*, ДССК, 48).

То покољење на размеђу свјетова, традиционалног и новог коме припада лирски субјекат, изгубљено је у парадоксу лажног сјаја, у *свејџу* који је *освејљен блеском слепој колосека*.

Отац је стуб породице и ослонац у свим тешким тренуцима синовљевог живота. Из тешких снова тешке збиље бљесне мутно сјећање „и очев сат нас буди” (*Како њољубиџи Аљону Иванову*, ДССК 94). Сладоје се,

као лирски субјект, боји да неће умјети да стари и да ће „попут пропалог бега” своју највећу реликвију „... очеву кућу / И кућног заштитника / Продати у бесцење” (Бојим се, ДССК, 126). Родна – очева кућа је уточиште и прибјежиште, а то је и нераскидива веза са оцем, жива и послије његове смрти, у другој димензији, у сјећању на свакодневицу сеоског живота и очевог постајања у њој. Та веза између сина и оца испуњена је топлином и исконским поверењем, али и родитељском бригом оличеном у посљедњем стиху пјесме *На њробу очевоме*, настојањем оца да сину који одлази у свијет помогне и нешто му „кришом за пут тутне”:

Покрај Алексе ту одмах до Тривка / Лежи мој отац већ четири лета / Са својима је па зашто ме зивка / И шта ми још тражи са овога света / Да му дотурим по мирису метве – / Иште ли ми воде дуванкесу блању / Не чујем од ветра и хука Неретве / Од враће граје у гробљанском грању / И пчела што поју око богомоље / Је ли му се душа домогла небеси / Или јоште пуже уз ледено коље / Да се скраси барем у лесковој реси – / Или отуд из вечности мутне / Хоће нешто кришом за пут да ми тутне (*На њробу очевом*, МБ, 57).

Отац је домаћин од угледа, радо га се сјећају и комшије којима је добро чинио – „Имо је силну душу смијем се свиме заклети” – тврди сирота Зада из *Модрих жилица*, а сјећа га се као великодушног и поштеног и комшија који му је понекад нешто помагао:

Гледао сам их – дрхте и док ситнину броје / Он за новчаник – ти узми шта је твоје (МЖ, 105–106).

Тако слика оца, сред пасторалне очевине и патријархалне завичајне Херцеговине, скицирана принципима честитости и родитељске љубави стоји на бранику поро-

дице и њених вриједности које се преносе на сина, који у лирском свитку чува ту неугаслу жишку идентитета. Чува и вјечити дуг потомака према прецима, често га наглашава, а овјерава и у претпоследњем, 21. пјевању *Модрих жилица* (последње је посвећено малој напуштеној улошкој цркви):

Оста и отац недопеван / Док сличан тетребу / Склопљених
трепавица / Још за облаком тражи / Песму над песмама /
да је у струну сведе / Да живе и умрле / Утеши и расплаче
/ У ово вече претпразничко / Од којег речи зебу / И сенка
полазника / Који нас с прага завејаног / Пшеницом-небес-
ницом / Засипа и заскаче / И смехом затрпава / И са врап-
цима / Са својима / У снегу мирбожи се / И шапће – хладно
ми је – / Хладно је Оче свима – / Из живих и почивших / Из
хлеба и вина / Из свега студен бије (МЖ, 151–152).

И управо су ови стихови невјероватно добра спона тих различитих свјетова и сфера у којима се конкретно и апстрактно значење лексеме *оџац* у поезији Ђорђа Сладоја обједињују. Сјећање на *оца* и дуг према њему заслужују пјесму над пјесмама, које још нема, а упјесмена је ведрина божићне радости и сњежне хладноће која сасвим неочекивано прелази у студен и овога и онога свијета – „живих и почивших”, студен духа и вјере – „из хлеба и вина”. Тај прелаз представља оно мјесто када се у лексеми *оџац*, у инвокацији „Хладно је Оче свима” сусрећу његов недопјевани *земаљски оџац* и *Бој Оџац*, јер то обраћање сажима оба свијета породично-завичајни и духовни, а Сладоје то повезивање и графички наглашава – лексема *оџац* писана је малим словом када се односи на *земаљској оца*, а великим када се у обраћање њему укључује и обраћање *Боју Оцу* и намијењена му опомена на студен која из свега бије.

Сладојева поетизација односа човјека и Бога заснива се на дуалистичком принципу – на слици творачког

савршенства природе – на демијуршком дјеловању *Боја Оца*, најчешће именованог лексемама *Творац* и *Створитељ*, и на човјековим дјеловањем преобликованом деструктивној слици свијета, која тражи *Оца Сјасиоца*, *Сведржиоца*, *Свемоћнога*, *Свемоћнога*, *Незалазнога* – суштински одсутног из тог свијета – да се осврне и својом неограниченом моћи врати човјеку завичај и човјека у завичај, спаси га од злога, заустави страдања и разарања, сачува народ, врати му вјеру и још много тога. Збирно то све представљају стихови пјесме *Здес и днес*:

Има те у тикви, / У мрким махунама; / Мрави су на те свикли, / Свуда си осим у нама. / Кани и у нас вољу, / Исцеди веру пчелињу, / Што капи у пупољу, / У глогу и у пелину. / Чиме се хвали жаба, / Даруј и тужног раба, / Окади мрачног скота / Тамјаном са чокота. / Жеравицом у смоли / Окрепи, осоколи, / Удахни снагу брекиње / И овом што те преклиње / Да скинеш са нас сичију / И спасиш децу ничију, / И неутешну згрбију / Што је попала Србију. / Господе, иже јеси, / У рогачу и реси, / У заперку и лози, / Ако ћеш – сад помози! (ДССК, 239).

У суштини – однос та два супротстављена принципа божански животворног и човјечије рушилачког – чини суштину поетског концепта лексеме *оца* у значењу дјеловања *божије* воље и снаге у *човјековом* свијету, а та супротност одређује и њено значење у патријархалним породичним релацијама гдје *оца*, као чувар традиције, предано чува родну кућу, док *син* одлази из ње.

Мотив божијег одсуства из свијета који је створио, а који пропада, врло је чест у Славојевој поезији, изражен у облику молитве која је теодицијски вапај којим пјесник настоји превладати овоземаљско зло спаситељским дјеловањем доброг божанства, али и прекор одсутном Богу на свим границама преко којих доброта и добро-

намјерна моћ човјека не досеже, а Косово је једно од таквих посебно болних мјеста:

Сачувај, Господе, тужне косовске старце, / Они су уредно примили све твоје ударце. // Заклони и закрили лица њихових жена / Што су у страшном часу у Христа позајмљена. // Од копита и чизме, од беса твојих слугу / Сачувај дечју шару на огњишту, у лугу, // Крстину и крстачу и црни кров од сламе. / Свој глас им пошаљи, уместо крика из јаме (Свакодневни ушорник, ДССК, 173);

Одавно Те на Косову ни вран гавран срео није / Као да си и Ти негде залуто кроз Проклетије // Ако игде ту помози – руци што се хвата бора / Другде може ко му драго да прислужи – и не мора // Узнеси се понад Лаба сврати ноћу у Прекале / Наше су се тужне душе Спаситеља начекале/ ... // У Призрену и у Пећи Самодрежи Сувој Реси – / Кад те нема на Косову шта ли радиш – Боже где си (Молитвена питалица, МБ, 22)

Молитвом доминира страдална семантика и човјека и етноса коју Бог не би смио да дозволи. Сладојев Бог је творац – „У љусци и слову / У сузи и реси / У свакој пахуљци – Божије очи светле” (Долазак, МБ, 15), али неријетко и антропоморфизирани кривац који је своје савршено створено дјело напустио и дозволио да се у свијету успоставе непремостиве разлике између добра и зла, између биједе и обиља, између ропства и слободе, због чега се каје:

Понекад и сам Творац / У сутон кришом сврати / да промашаје земне / Окаје и отпати (Што ниси остио овдје, МБ, 98).

Тако Сладојева слика Бога зарања и у фолклорну традицију у којој је Бог представљен као крвник, као зло божанство:

Прође лето, мину Света Петка, / Не сјахује Земља са вратила... / Трају дани без дома, без ретка – / Ја од Бога, од старог катила (Ни дана ни ретка, ДССК, 111).

Те „поларизоване слике црно-бијелих пројекција, добра и зла, лијепог и ружног, духовног и баналног, свјетла и таме, односно божијих и ђавољих дијела, стапају се и преплићу у мрежу односа у којима све негативно маркирано служи да опомене и упозори на неопходност, вриједност и љепоту циља који је у повратку човјека својим коријенима, божијим законима и напуштеним врлинама” (Бабић 2014: 272).

Сладојев однос према Богу је врло комплексан и одражава и религијску и фолклорну традицију, али у његовој посебној поетско-молитвеној матрици која актуализује елементе религиозне молитве, али их не канонизује, него експресивно поетски преобликује у складу са поруком коју пјесма носи, а која је изражена у пропозицији молитвеног чина чији саджај одступа од традиционалног – у њој се најчешће представљају елементи несавршености човјека и његовог свијета, односно његовог склизнућа са божијег пута. Тако је молитвена семантика, у суштини, Сладојев пјеснички образац којим се сликају поразни недостаци савременог човјека и његовог рушевног свијета. „У тој перспективи, фигура бога је обликована сустицањем неколико његових видова: модерних (несавршени творац, одсутни творац, непријатељски бог) и фолклорних (стари ’крвник’). На тај начин је лирско Ја исказало готово агностичку поетичку интенционалност, у чијој основи је песимистичка оптика која увек примећује и конфигурише страдање у егзистенцији” (Маринковић 2016: 24). Томе моделу треба додати, несумњиво, и пантеистичку слику савршеног творца природе и њеног обиља, као и потврђивања Бога као свемоћног испунитеља интимних човјекових жеља и његове

тежње да досегне исконске људске вриједности – љубав, оданост, честитост и достојанство:

Господе дај ми јутра што свићу с њеног лица / И врати мени речи да Твоја чуда славим / Док Син се смеши Оцу а свету обојица / Ти не дај да јој очи икада заборавим // Дај ми рој пахуљица и прегршт сунчевине / Не више од онога што дајеш кукуреку / И не покај се Творче због залуд страћене глине / Него поверуј у ме бар један трен у веку // Не власт и славу и друга знамења худа / Ни милост искупљења за патњу свеколику – / Дај ми да јесам достојан Твога труда / И да ме у судњем часу познаш по своме лику (*Молићва за сваки дан*, ЗО; 131).

Човјек и човјечност се од *оца* стварају и наслеђују, а у *Боју Оцу*, у божијем лику потврђују, што актуализује библијски подтекст. Ка тој мјери, ка тој норми, прошавши кроз разне кризе и изазове, тежи лирски субјекат у Сладојевој поезији и проналази се у тој поетичкој позицији. То је позиција дубоке религиозности, на посебан пјеснички начин у коме се спајају различити религиозни доживљаји свијета – од елемената паганских вјеровања и пантеизма па до есхатолошког и литургијско-хришћанског, прожетог дивљењем према божијем поретку. Тако се манифестује спољни, оквирни прстен његовог поетског поља формираног око лексеме *оѡац* у коме се реализује лексичка јединица *Бої Оѡац* или само лексема *Оѡац* (писана великим словом), као и њени синоними: *Госѡод*, *Сѡворитѡељ*, *Творац*, *Сѡаситѡељ*, *Сведржитѡељ*, *Саваоѡи*, *Свевишњи*, *Свемоѡћи* и *Свемоћни* – који актуализују као доминантне диференцијалне компоненте посебних божијих моћи. У тим оквирима је инкорпориран и унутрашњи прстен, формиран око примарног значења лексеме *оѡац*, око архисеме „родитељ” и поетичке позиције дубоке носталгичности за вриједностима патријархалног

свијета који нестаје и оданости његовим принципима, идеалу породичног живота и реда, честитости, поштења, љубави и топлине. Лексема *оџац* најбоље манифестује те квалитете, али и досљедно одражава однос поштовања сина према оцу и уопште поштовања међу људима, па је и најфреквентнија у Сладојевом поетском дискурсу, а уз њу је врло чест и посесивни придјев *очев* у атрибутој синтагми која оживљава у сјећањима слике дјетињства у патријархално-пасторалном амбијенту херцеговачког села, у *очевој кући*, уз *очеве њусле*, *очев саји*, *очеву блању*, *очево кресиво*, уз *шайаји очев* – уз очева начела и начела узорне човјечности.

ИЗВОРИ

- ДССК: Ђ. Сладоје, *Душа са седам кора*, изабране пјесме, Српско Сарајево: Завод за уџбенике и наставна средства, 2003.
- ЗО: Ђ. Сладоје, *Златне олујине*, Београд: СКЗ, 2012.
- МБ: Ђ. Сладоје, *Манасиџирски даштиован*, Нови Сад: Фондација Матијевић – Београд: СКЗ, 2009.
- МЖ: Ђ. Сладоје, *Модре жилице*, роман у стиховима, Бањалука: Центар за српске студије, 2021.

ЛИТЕРАТУРА

- Бабић 2009: М. Бабић, „Антитетичке језичке конструкције у поезији Ђорђа Сладоја”, *Наука и настава на универзитету*, Посебна издања, Научни скупови, књ. 3/1, Пале: Филозофски факултет Пале, 33–42.
- Бабић 2014: М. Бабић, „Књижевноумјетничке иновације у семантичком пољу лексеме *ђаво*”, *Научни састајник слависџа у Вукове дане*, 43/1, Београд: МСЦ, 263–273
- Драгићевић 2007: Р. Драгићевић, *Лексиколоџија српског језика*, Београд: Завод за уџбенике.

- Ковачевић 1991: М. Ковачевић, „Теорија семантичког поља у контрастивној синтаксичкој анализи”, *IV симпозијум Кон-йрасийивна језичка исйраживања*, Нови Сад: Филозофски факултет, 24–30.
- Марковић 2016: Н. Марковић, „Жанр молитве и фигура бога у поезији Ђорђа Сладоја”, у: *Силазак у самоћу, зборник радова о йеснишийву Ђорђа Сладоја*, Плужине: Центар за културу, 13–25.
- РМС 2007: *Речник срйскоја језика*, Нови Сад: Матица српска.
- РСАНУ XVIII, 2010: *Речник срйскохрвайској књижевној и народној језика, књ. XVIII*, Београд: Институт за српскохрватски језик САНУ.
- Ристић 2004: С. Ристић, *Ексийресивна лексика у срйском језику*, Београд: Институт за српски језик САНУ.

Milanka Babić

LEXEME FATHER IN THE POETRY
OF ĐORĐO SLADOJE

Summary

In the poetry of ĐorđoSladoje there are thematic and motive-related complexes of the family, home of birth, birthplace, homeland, folk tradition and history, spiritual and religious values both of the individual and the collective, shadowed by the suffering, trial, exodus and exile, as well as with various kinds of failure and repentance. Within that thematic and motive circle there is a frequent use of the lexeme *father* in its basic meaning of a parent and its polysemic meanings, as well as in a relationship with its close and related lexemes, therefore the aim of the analysis of the corpus is to single out the semantic field of that lexeme, i.e., it is focused on the processes of the transformation of the basic meaning of its lexicosemantic field into expressive-poetic meanings. The semantic field of the lexeme *father* is made out of different grammatical

forms (nouns and adjectives), that are interrelated semantically – by the same archiseme and the same or partially the same semantic components, as well as the words that are through synonymy or through the process of their formation related to the semantic dominant of the field.

Sladoje's poetic technique is characterised by the principle of confrontation or juxtaposition of the related terms. That principle of one against another in his poetics, supported also by the domination of the distich, is one of the essential procedures, therefore in the semantic field of the lexeme *father* is represented through the relationship of the lyrical I – *father son* and his earthly father, a parent in the intimate family microspace and macrospace of tradition, as well as through the relationship of father son and God Father in the religious-collective and historical space, and also in the space determined by the folklore heritage. Those two plains – family (intimate) and religious – are formalized differently in Sladoje's poetic expression. Consequently, the relationship between son and father is characterised by the narrative discourse whereas the relationship between son and Father God is characterised by the prayer and dialogue discourse, therefore the lexeme father in the meaning of the God, as well as its synonyms, appears predominantly in the invocational vocative. Essentially – the relationship between those two juxtaposed principles of the godly that is life-making and human that is destructive – makes up the essence of the poetic concept of the lexeme *father* in its meaning of the implementation of the God's will and power in the *men's* world; that juxtaposition also make up its meaning in the patriarchal family relationships where father, as the guardian of the tradition, guards the birth home, while the son leaves it.

Key words: father, God Father, basic meaning, polysemic meanings, semantic field

Бранко М. Вранеш*
Универзитет у Београду
Филолошки факултет
Катедра за српску књижевност
са јужнословенским књижевностима

УДК 821.163.41.09-1

ФИГУРА ОЦА У СРПСКОМ МОДЕРНИСТИЧКОМ ПЕСНИШТВУ ИЗМЕЂУ ДВА СВЕТСКА РАТА

У раду се истражује амбивалентан однос српских међуратних модерниста према фигури оца на примерима из песничког стваралаштва Милоша Црњанског, Растка Петровића и Момчила Настасијевића. Српски песници између два светска рата истовремено су се бунили против старе и заснивали нову традицију, што је резултовало порицањем и реинтерпретацијом идеје очинства.

Кључне речи: Милош Црњански (1893–1977), Растко Петровић (1898–1949), Момчило Настасијевић (1894–1938), отац, модернизам, поезија.

Фигура оца у српском модернистичком песништву између два светска рата заузима централно и дубоко проблематично место. Развијени или међуратни модернисти попут Милоша Црњанског, Растка Петровића и Момчила Настасијевића бунили су се против својих очева зато што су се бунили против књижевне прошлости, друштвене стварности и метафизичког поретка. Песници модернистичке провенијенције ипак никада нису могли у пот-

---

* brankovranes@gmail.com

пуности раскинути однос према различитим видовима традиције, који су у фигури оца били оличени. Модернистичко решење ове парадоксалне ситуације састојало се у процесима ресемантизације и супституције симболичког поглавара читаве једне књижевне генерације. У студији ограниченог обима ови сложени процеси могу се приказати само у најкраћим цртама и са нужним редукацијама у одабиру примера, тим пре што је фигура оца у српском међуратном песништву до сада углавном била сагледана „искоса”. Новица Петковић повукао је у више наврата значајну тематску, стилску и поетичку паралелу између начина на који су Црњански, Растко и Настасијевић реинтерпретирали митолошка значење Мајке Земље и свете свадбе (Петковић 1995: 59–66; Петковић 1996: 15–16; Петковић 1999: 39–46). Фигура паганског Оца Громовника или хришћанског Бога Оца нашла је, по природи ствари, своје место у оквиру Петковићевих анализа поеме Вук Растка Петровића или песме „Вест” Момчила Настасијевића, ако и није била у њиховом средишту (Петковић 1995: 63, 65; Петковић 1999: 41–43). Митологија оца у песништву Милоша Црњанског није привукла Петковићеву пажњу, премда су *Писма из Париза* „прожета извесним еротским набојем у дотицају неба са земљом” (Петковић 1996: 16).

У „Видовданским песмама” Милоша Црњанског дијалектика негације и ресемантизације очинства испољава се на драстичан начин. У песми „Вечни слуга”, која је објављена 1919. године у оквиру првог циклуса *Лирике Ишаке*, Црњански се обрушио на постојећи систем вредности чувеним стиховима:

Ах све је то лепрш шарени тица,
 победе горке сласт.
 Отаџбина је пијана улица
 а очинство прљава страст. (Црњански 1994б: 29)

Тешке речи Милоша Црњанског мотивисане су нескладом између послератне победничке идеологије и поразне послератне стварности. Песник дерогира очинство и друге модалитете отацбинске обнове у име жртава Првог светског рата, које не смеју бити заборављене и надомешћене новим потомством. На метафизичком плану, „[ж]ивот се, тако, у стиховима *Видовданских њесама* све више представља као негативна категорија” (Петров 1997: 46). Деконструкција друштвеног и метафизичког поретка, која се преплиће са деконструкцијом породичних вредности, очигледна је од почетка песме:

Оплакали сте рат
и мислили сад је крај.
О мученици
вешала расту више
него син, жена и брат
и верна су у бескрај. (Црњански 1994б: 29)

Уколико је у песми „Вечни слуга” тематизована релација оца према сину, у „Војничкој песми” из циклуса „Видовданских песама” и „Молитви” из циклуса „Стихови улица” преваходно се тематизује релација сина према оцу. Друштвенoкритичка димензија односа према фигури оца долази до изражаја у „Војничкој песми”. Аутор *Лирике Ишакe* стаје на страну простог народа,¹ који је одувек страдао од руке владајуће елите, у потресним стиховима:

---

1 Проблем колективитета у „Видовданским песамама” Милоша Црњанског посебно је занимљива тема за истраживање. Песник говори у име „обичног света, раје и рите” (Јерков 2020: 249). Огрешења Црњанског о граматичке нормe истовремено могу упућивати на глас овог колектива и на језик српске књижевности 19. века (Јерков 2020: 245–246).

А шта је мени до велможа у свили,
са соколом на руци.
Отац ми је себар што на точку цвили,
а кћер ми глођу вуци. (Црњански 1994б: 27)

Метафизичка и аутопоетичка димензија односа према фигури оца најбоље се виде у песми „Молитва”. Бог Отац се у првој строфи песме Црњанског идентификује са Дон Кихотом, а песник са Дон Кихотовим сином:

Оче наш
сенко света седа погурена
на дрвеној раги.
Са лонцем разбијеним на глави
и очима пуним ветрењача плавих. (Црњански 1994б: 98)

Књижевноисторијски узроци и семантичке последице ове идентификације углавном су познати у критички. Црњански изједначава Бога Оца са Дон Кихотом да би указао на узалудност божанског провиђења и бесмисленост створеног света. „Наглашена легитимизација песничког субјекта као сина који се обраћа Богу Оцу”, речима Предрага Петровића, „сугерише да би лирско ја могло бити сам Исус, што нихилистичком одрицању смисла даје још потреснији и трагичнији тон” (Петровић 2016: 92). Песник истовремено Дон Кихота уздиже у ранг Бога Оца, те Сервантесов јунак постаје симболички родоначелник и поетички идол међуратних модерниста (Вранеш 2022: 79). Ако је судити према наслову првог необјављеног романа Милоша Црњанског *Син Дон Кихот*ов, писац је на ову идеју дошао пре Првог светског рата, што можемо закључити на основу чланка „Послератна књижевност” из 1929. године (Црњански 1999б: 478) и коментара на песму „Гротеска” из 1959. године (Црњански 1993: 172). У аутобиографској белешци из 1918. године, која је штампана уз

драму *Маска*, Црњански је себе називао истим именом – сина Дон Кихотовог (Црњански 1994а: 69). Главни јунак и псеудоаутор *Дневника о Чарнојевићу* посредно се идентификује са Дон Кихотовим потомком у одломку романа о приповедачевом сну, који је објављен у периодици 1920. године (Црњански 1996: 165; Вранеш 2022: 82–88). У тексту „Нови Мађари” из 1919. године Црњански напомиње да је „Дон Кихот родио модерног човека” (Црњански 1999а: 283), а у предговору за Флоберов *Новембар* из 1920. године Дон Кихота назива „оц[ем] модерног човека” (Црњански 1999а: 231).²

Други важан пример односа српских међуратних модерниста према фигури оца потиче из збирке *Ойкровање* Растка Петровића, која је објављена крајем 1922. године. У песми „Ноћ Париза (*Са њоследњеї снимка майџериної*)” аутор поставља провокативно питање:

Да ли мој отац према...
 да ли мој отац према теби, мајко, беше звер
 та најдивљија, најдивнија, што је човек?
 Мајко, отац мој беше ли звер
 Крај тебе, ил’ само историчар:
 јер и сам ја звер?
 Нашто ми сав овај живот и пролазна му чар,
 мајко, ако и ти – моја колевко – не беше звер! (Петровић
 1974: 79)

Пауза означена трима тачкама у првом стиху указује на табуизираност дилеме, која опседа песника, у систему традиционалних друштвених и породичних односа. Песничково реторичко питање „да ли мој отац према теби,

2 Опширније тумачење референци на Дон Кихота у опусу Црњанског, које су овде назначене, дали смо у књизи *Вийезови модернизма: виийешики идеал у српском и свейском роману ХХ века* (Вранеш 2022: 57–96).

мајко, беше звер” активира дубоке механизме nelaгоде у култури, у напору да се она превреднује и ревитализује. У складу са основним начелима авангардне поетике, која подразумева повратак изворима и шокирање грађанског друштва, Растко изокреће уобичајени вредносни поредак западне цивилизације. Примитивност се супротставља цивилизованости, анималност људскости, физиологија метафизици, у једном сасвим другачијем значењу од оног на које смо навикли. Очево тражено зверство супериорно је у односу на грађанску професију историчара и даје део одговора на традиционално метафизичко питање о смислу живота. Посреди је заправо била потрага међуратних модерниста за аутентичношћу човекове егзистенције, па и покушај да се аутентичност сопственог бивствовања заснује у породичној генеалогiji.

Однос према оцу у недовршеној поеми *Вук* представља нешто другачији облик потраге за аутентичношћу бивствовања, овога пута у митским оквирима. Поема *Вук*, према белешкама из ауторовог рукописа, говори о човековој „борби са божанством” (Петровић 1974: 371). Поменута борба је, као што је проучаваоцима познато, предочена кроз амбивалентан однос песничког субјекта, који се идентификује са вуком, према Сунцу. Песник је, из тог разлога, у пропратном коментару уз треће певање поеме *Вук*, које је 1923. године објављено у часопису *Пушјеви*, назначио и да се, „кад је реч о Сунцу, употребљавају (...) заменице мушког рода, ради веће јачине у дикцији, и због упорености са Богом и са Сином” (Петровић 1974: 372). Митски однос Сина према Мајци Земљи и Богу Оцу тематизује се у првом одломку поеме:

Варошким ђоном тврдим кварећи поља јечма
Осећах у себи грозно праоташтво како се стрви
Језика отеченог куках и бејех жедан
Да извршим, о да извршим већ једном Освету ону крви

Мајко ја сам и тебе вређао својом речју
 Опевао муке твоје не склопив очи пред тајном
 Не питав за бол твој у Објаве ми звечју
 Када бих се сваким стихом враћао опет у дом.

Као вучица ти ми уми језиком вид
 И мрачну пругу беса низ ову дивљу кичму
 И поклони ми Њега, Сунце, и с Њиме завист и стид
 Година толико већ је да спремам дивљу сич му (Петровић
 1974: 222)

Побуна против Оца, Сунца или Бога, који у поеми оличавају принципе духовности, цивилизације и оно-страности, у духу је Расткове ране виталистичке поетике, коју призивају носталгичне референце на песму „Тајна рођења” из збирке *Ошкровење*. Песнички субјект, на први поглед, обитава у јединству са природом и осећа дубок отпор према „грозно[м] праоташтву”, које води у деструкцију Мајке Земље „[в]арошким ђоном тврдим”³. Када се нешто дубље размисли о Растковим стиховима и прочитају наредна певања поеме *Вук*, постаје јасно да се опозиција између Оца и Сина усложњава и релативизује. Уколико је синовљево јединство са природом унапред нарушено припадношћу субјекта с „[в]арошким ђоном” градском амбијенту, отпор према Оцу прожет је дубоком фасцинацијом принципима оностраног и божанског. У питању је била промена у Растковој песничкој поетици, која се након збирке *Ошкровење* постепено окретала готово суматраистичким визијама човекове демате-

3 Новица Петковић скреће пажњу на стихове из ране песме Растка Петровића „Гледајте бози!”: „Кроз житна поља ево долазим, / И газим класје и зрна газим. // – Гледајте бози мене младића!” (Петровић 1974: 13) У њој се, Петковићевим речима, „гажењем житних поља стиже до божанских дедова (‘Бози су моји дедови’), то јест до словенских богова” (Петковић 1999: 39).

ријализације и спиритуалности. У другом одељку поеме из тог разлога долази до занимљиве реинтерпретације митске теме светог брака, који се овога пута успоставља између двојице „женика”:

Сузама светим, и спаса, отиче талас са лица,
Зрак, којим дишем сад, пун обећања је болног зрак,
И небо место звезда пружа ми врт љубичица,
Између мене и њега зрачног опет је свети брак;
Ја нисам више ту! Ил да! Ох, да; да! не! Мене је још једино,
гле, страх,
Докле ће уз божански, божански, знати ићи мој дах!
(Петровић 1974: 227)

Трећи репрезентативан пример односа према фигури оца у српском модернистичком песништву између два светска рата проналазимо у поезији Момчила Настасијевића. Фигура оца у Настасијевићевој лирици неретко је религиозно конотирана, као што је случај у песми „Молитва” из циклуса „Бдења”:

Пакао мени, оче,
бољезан, драчу на пут.
Расточи о расточи раба.
Дубље дно души но страдању,
без дна реч ова смерна у вечерњу. (Настасијевић 1991: 35)

Песник се подвизава и самокаштигује попут средњовековних монаха у настојању да се приближи Богу Оцу, са том разликом што страдање у Настасијевићевој песми нема јасног краја. Религиозна и песничка драма поистовећују се у последњем стиху, који здружује реч из вечерње молитве са речју из Настасијевићеве песме. Богу Оцу се служи посредством поезије, која представља посебан облик аскезе. У сачуваним верзијама песме „Молитва” Настасијевић је именицу „отац”, из очигледних разлога,

повремено писао великим словом (Настасијевић 1991: 262). Разлози из којих се определио да исту именицу у коначној варијанти текста започне малим словом вероватно се тичу песниковог дубоко интимног односа према Богу, који се на овај начин идентификује са песниковим стварним оцем.

Поменуто колебање у ортографији препознајемо и у генези песме „Родитељу” из истог циклуса. Прва верзија песме написана је септембра 1923. године, а коначна објављена у оквиру збирке *Пећ лирских крујова* из 1932. године. У варијантама се симболика Бога Оца ставља у први план, а „Загонетни Родитељ” (Настасијевић 1991: 308) идентификује путем именице „он”, готово увек писане великим словом (Настасијевић 1991: 308–313). Фигура оца у коначном тексту песме готово је у потпуности лишена религиозне симболике:

Ко си?
Ко и куда ја,
Плод без плода твој,
И судња ова у мени реч?

Син, ево, прогледавам.
Мрењем за живота
Скидам са себе слепи рођаја знак. (Настасијевић 1991: 50)

Реторичко питање са почетка песме указује на одрођеност модернистичког песничког субјетка од сопствених предака, која се подвлачи песниковим одустајањем од очинства. Син одбија да се, попут свога родитеља, сурва „[с]трмоглав оплођењу/ [с]лепо на пир” (Настасијевић 1991: 50). Савремени аскета критикује симболичко слепило нагонског живота, па и слепило самог нагона живота. Ова нас критика донекле може подсетити на третман очинства из песме „Вечни слуга”

Милоша Црњанског, с тим што се у одрицању од очинства и зазивању смрти Настасијевићев песнички субјект ослобађа стега материјалности и стиче духовни вид.

Циклус „Бдења” припрема терен за ресемантизацију очинства у Настасијевићевом постхумно објављеном циклусу „Магновења”. Након што је у песми „Вест” обрадио „древни мотив свете свадбе” (Петковић 1995: 60),⁴ Настасијевић је написао можда и најубедљивије стихове о проблему очинства у свом опусу. У песми „Речи из осаме” очинство се из биолошке категорије преводи у духовну, а песник на себе преузима улогу изгубљеног родитеља:

Бездетан,
на истину грем.

Синови прате ме
и кћери. (Настасијевић 1991: 99)

Српски песници између два светска рата истовремено су се бунили против старе и заснивали нову традицију, што је резултовало порицањем и реинтерпретацијом идеје очинства. У песми „Вечни слуга” из циклуса

4 Упоредити: „Отворите се утробе. / Семе је ово, / пламена пламен-оплођење. // Сагорети, – / пречистој дар.” (Настасијевић 1991: 91) Семантички исходи Настасијевићеве песме тумачени су на различите начине. Радомир Константиновић у другом одељку песме препознаје „судбину неизражености, нерођења, судбину порицања Оца, које је порицање Сина” (Константиновић 1983: 59), то јест „сагоревање пламеном пламен-оплођења” (Константиновић 1983: 60). Новица Петковић, пак, сматра да синтагма „пламена пламен-оплођење” сажима „сунчев с Божјим пламеном”, а да читав други одељак песме говори о „сагарању као оплођењу – том дару колико невести земљи толико и пречистој деви” (Петковић 1995: 63). Константиновићева и Петковићева тумачења Настасијевића иначе би, према нашем мишљењу, требало читати упоредо (Вранеш 2023: 45–120).

„Видовданске песме” Црњански критикује идеологију отаџбине и проглашава очинство за „прљаву страст”, у песми „Ноћ Париза (*Са њоследњег снимка мајтериног*)” из збирке *Ошкровење* Растко Петровић пориче грађански идентитет сопственог оца у име примордијалног и анималног, у песми „Родитељу” Момчило Настасијевић одустаје од биолошког очинства у име духовног. Након што су се одрекли својих очева – Црњански из друштвених и метафизичких, Растко из поетичких, а Настасијевић из религиозних разлога – међуратни модернисти морали су их изнова створити. Ова тенденција посебно долази до изражаја у поистовећивању Дон Кихота са оцем модернистичких песника у песми „Молитва” Милоша Црњанског, у реинтерпретацији фигуре оца у митолошком и фолклорном кључу у поеми *Вук* Растка Петровића и ступању на место изгубљеног оца у песми „Речи из осаме” Момчила Настасијевића. Модернистички песнички субјект на овај начин бира и креира сопствене претке. Побуњени синови изродиће своје очеве или сами заузети њихово упражњено место.

ЛИТЕРАТУРА

- Вранеш 2022: Б. Вранеш, *Витјезови модернизма: витјешки идеал у српском и светском роману XX века*, Нови Сад: Академска књига.
- Вранеш 2023: Б. Вранеш, *Критичари у дијалоју: Р. Констаниновић, Н. Пејковић, А. Јерков о српској њоезији 20. века*, Београд: Савез славистичких друштава Србије.
- Јерков 2020: А. Јерков, „Заморена омладина српска: од поетике раздора до сентимента нежности и блискости у поезији Милоша Црњанског”, у: С. Владушић (ур.), *Стогодишњица „Лирике Ишак”: зборник текстова са манифестације Дани Милоша Црњанског 29. новембар – 1. децембар 2019. њодине*, Нови Сад: Матица српска; УГ Суматра, 213–329.

- Константиновић 1983: R. Konstantinović, *Biće i jezik u iskustvu pesnika srpske kulture dvadesetog veka*: 6, Beograd: Prosveta, Rad; Novi Sad: Matica srpska.
- Настасијевић 1991: М. Настасијевић, *Поезија*, Сабрана дела Момчила Настасијевића: у редакцији Новице Петковића, Књига прва, Горњи Милановац: Дечје новине; Београд: СКЗ.
- Петковић 1995: Н. Петковић, *Настасијевићева њесма у настјајању*, Београд: БИГЗ.
- Петковић 1996: Н. Петковић, *Лирске еџифаније Милоша Црњанског*, Београд: СКЗ.
- Петковић 1999: Н. Петковић, „Пукотина у језику”, у: Н. Петковић (ур.), *Песник Расџко Пејировић: зборник радова*, Београд: Институт за књижевност и уметност, 13–53.
- Петров 1997: А. Петров, *Поезија Црњанског и српско њесништво*, Александар Петров: изабрана дела: књига II, Београд: Signature.
- Петровић 2016: П. Петровић, *Између музике и смрти: оїледи о модернисџичкој њоезији*, Београд: Службени гласник.
- Петровић 1974: Р. Петровић, *Поезија: Сабињанке*, Дела Растка Петровића, Књига II, Приредио Јован Христић, Београд: Нолит.
- Црњански 1993: М. Црњански, *Лирика. Лирика; Иџака и коменџари; Анџолоџија кинеске лирике; Песме сџарог Јајана*, Приредио Ж. Стојковић, Дела Милоша Црњанског, Том први, Књиге 1–4, Београд: Задужбина Милоша Црњанског: БИГЗ: СКЗ; Lausanne: L'Age d'Homme.
- Црњански 1994а: М. Црњански, *Маска [1918-1923]*, Приређивање, белешке, коментари и поговор Гојко Тешић, Предговор Милорад Павић, Београд: Агенција „Драганић”.
- Црњански 1994б: М. Црњански, *Лирика Иџаке*, Приредио и коментаре написао Гојко Тешић, Београд: Агенција „Драганић”.
- Црњански 1996: М. Црњански, *Пријоведна њроза. Приче о мушком. Пријовеџке. Дневник о Чарнојевићу*, Приредио Новица Петковић, Дела Милоша Црњанског, Том други, Књиге 5–7, Београд: Задужбина Милоша Црњанског; БИГЗ; СКЗ; Lausanne: L'Age d'Homme.

Црњански 1999а: М. Црњански, *Есеји и чланци I: књижевност, уметност*, Приредио Ж. Стојковић, Дела Милоша Црњанског, Том десети, Књига 21, Београд: Задужбина Милоша Црњанског; Наш дом; Lausanne: L'Age d'Homme.

Црњански 1999б: М. Црњански, *Есеји и чланци II. Историја; Полемике; Разговори*. Приредио са сарадницима Ж. Стојковић, Дела Милоша Црњанског, Том једанаести, Књиге 22–23, Београд: Задужбина Милоша Црњанског; Lausanne: L'Age d'Homme.

Branko Vraneš

THE FATHER FIGURE IN SERBIAN MODERNIST POETRY BETWEEN THE TWO WORLD WARS

Summary

The father figure occupies a central and deeply problematic place in Serbian modernist poetry between the two world wars. Interwar modernists like Miloš Crnjanski, Rastko Petrović and Momčilo Nastasijević rebelled against their fathers because they rebelled against the literary past, social reality and metaphysical order. In the poem „Večni sluga” from the cycle „Vidovdanske pesme” Crnjanski criticizes the ideology of the fatherland and declares fatherhood a „dirty passion”. In the poem „Noć Pariza (Sa poslednjeg snimka materinog)” from the collection *Otkrovenje* Rastko Petrović denies the civil identity of his own father in the name of the primordial and animalistic. In the poem „Roditelju” Momčilo Nastasijević renounces biological in the name of spiritual paternity. After renouncing their fathers – Crnjanski for social and metaphysical reasons, Rastko for poetic reasons, and Nastasijević for religious reasons – the interwar modernists had to create them anew. This tendency becomes especially evident in the identification of Don Quixote with the father of modernist poets in the poem „Molitva” by Miloš Crnjanski, in the reinterpretation of the father

figure in a mythological and folklore key in the long poem *Vuk* by Rastko Petrović, and in taking the place of the lost father in the poem „Reči iz osame” by Momčilo Nastasijević. In this way, the modernist poet chooses and creates his own ancestors.

Keywords: Miloš Crnjanski (1893–1977), Rastko Petrović (1898–1949), Momčilo Nastasijević (1894–1938), father, modernism, poetry.

ОТАЦ У СРПСКОЈ ФРАЗЕОЛОГИЈИ И ПАРЕМИОЛОГИЈИ**

Предмет рада јесте семантичка анализа фразеолошких и паремиолошких јединица српскога језика које у свом компонентном саставу садрже лексему којом се у српском језику именује мушки родитељ, отац (*оџац*, *џаџа*, *ћаћа*, *бадо(а)*, *баћа*, *дашџа*). Ексерпирана грађа се класификује и анализира у три равни којима се конвенционалним судом изражавају релације: отац – син (деца); син (деца) – отац; друштво – отац и син. Применом историјскоетимолошког метода анализирају се мотивације за настанак неколиких изрека и фразеолошких јединица.

Кључне речи: отац, син, фразеолошка јединица, паремиолошка јединица, мотивациона база, семантичка анализа.

Родбинска терминологија је похранитељ, складиштар драгоцених података о етносу, говорницима одређеног језика, о начинима и основама њиховог живота, традицији, вероисповести, веровању, обичајима, погледу на свет, историјским, културолошким и социјалним карак-

---

* natasa.vulovic@isj.sanu.ac.rs; nativa8@gmail.com

** Рад је финансирао Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије према Уговору број 451-03-47/2023-01 од 17. 01. 2023. године, који је склопљен са Институтом за српски језик САНУ.

теристикама поднебља у којем живе. Терминологија сродства такође није само одраз породичних односа, који представља традиционални модел породице, већ и подсистем који одражава расподелу улога у друштвеној сфери, кроз који се манифестују национални идентитет и друштвене улоге. Фразеопаремиолошке јединице с компонентом којом се номинује сродство сведоче и о организацији унутрашњег човековог света, о узајамним односима и везама у породици, грађењу огњишта.

Термини за номиновање мушког родитеља у српском језику су *оџац*, *џаџа*, *џаја*, *ћаћа*, *гада*, *лала*, *баџа*, *даћа*, *даћо*, *даџа*, *дадо*, *јаја*, *чича*, као и хип. *ћаћко*, *дабајко*, *џајо*, *џаћо* и др., при чему долази и до сливања номинационих термина праве и бочне линије, очеве и мајчине, те се исти термин употребљава за означавање различитих сродника (Бјелетић 1994: 203), нпр. лексема *даћа* може означавати и оца и брата. Очекивано, најразвијенију полисемантичку структуру има општесловенска лексема *оџац* која у Речнику САНУ бележи 9 семантичких реализација и 14 значења. У творењу фразео и паремиолошких конструкција (изрека и пословица), као и формулаичких исказа не учествују сва значења, већ поједина (Вуловић Емонтс 2021: 212). Према тим лексичким значењима биће представљена разнородна ексцерпирана грађа са лексемом *оџац* и различитим лексемама истог значења, која укључује фразеологизме, пословице, изреке, прецедентне исказе (који се односе било на одређени социум, заједницу или су универзалног карактера) (Гутков 2003: 104), као реченичне форме којима се изражава жеља, чуђење и сл. мале фолклорне форме народних говора.

Фразеопаремиолошка грађа ексцерпирана је из *Српских народних њословица* Вука Ст. Караџића, *Пословица* Ђура Даничића, *Пословица и изрека из српске њеридике 1818–1887* (ЛМС), описних речника српског језика

(Речник САНУ, РМС, РСЈ). Ексерпирана грађа показала је несразмеран однос јединица, те су забележене неколике фраземе, уз велики број паремиолошких јединица (око 50). Презентовање је уређено на такав начин да се полази од мање продуктивног значења ка продуктивнијим моделима, с тим што због обима грађе неће бити на овом месту све обухваћено. Анализа ће бити усмерена само на неколико појединих вишелексемних спојева.

I. Најпре, религијски, термиолошки маркирано секундарно значење лексеме *оџац*: „Бог уопште, прво лице Светог Тројства”, као теоним *Бої Оџац*, јавља се у прагматичким фразеолошким јединицама, каква је нпр. одрична конструкција *не може (не би могао) Бої Оџац (нешџо да уради, њромени и сл.)*, где је знак негације заправо знак одсуства, што доприноси експресивности, уз стилски ефекат хиперболе. Тако је експресивност хипертрофирана (Мокијенко 2005: 5) и у фраземи *џојео ди Боја Оца* „каже се за прождрљиву особу”, где је теоним у стилској функцији персонификовања и стварања хиперболичког, као и комичног ефекта, јер је то немогуће, парадоксално, те ова фразема спада у алогичне фразеолошке јединице. Како бележе и етимолошки речници, свесловенска лексема *дої* је у прасловенском периоду од придева постала именица у првобитном значењу „среће, земаљског добра” (стога је у блиској вези с придевом *доїаџ*), али се у псл. периоду формирало и апстрактно значење бога као даваоца, као духовни принцип (Скок 1971).

II. Слично томе, у описним речницима забележена термиолошка синтагма *доїоносни оци* има исто значење као забележена синтагма *црквени оци*, а заправо то секундарно значење има и синтагма *Свеџи оци*, којом се према РСАНУ означавају „хришћански писци у првих седам векова хришћанске цркве”. Обично и најчешће употребљавана у множини термиолошка синтагма *Свеџи оци*, одн. *доїоносни оци* односи се у првом реду

на светитеље из тзв. златног века хришћанства (четвртог века) који су написали многа дела у одбрану чистоте хришћанства и чувања апостолског предања и у том смислу били настављачи и прејемници светитеља првих векова (Левушкина 2017: 445). Као компонента јавља се у облику формулаичког исказа заклетве: *Тако ми ѿрисиѡа и осамнаесѡи доѡоносних оѡаца!* и у шаљивој изреци, у чијој се мотивационој бази, имплицитно налази поменута термилошка синтагма: *Одсѡуѡиѡе неколико, мноѡо вас је*. Вук Карацић је уз ову изреку забележио: „Приповиједа се да је рекао некакав пијан чоек који је пошавши да узјаше на коња рекао: 'Помозите триста и седамдесет богоносних отаца!' па се онда превалио на другу страну.” У мотивационој слици јесте прослављање Недеље Светих отаца. Спомен и похвала Светим Оцима Првог Васељенског Сабора врши се у недељу пред Педесетницу, пред Духове, или у седму недељу по Васкрсу. Најчешће је у мају зато што је свети Први Васељенски Сабор држан месеца маја у Никеји, у области Витинији у Малој Азији, 325. године, у време светог цара Константина Великог (305–337. године). Сабор је био сазван да отклони забуну насталу због Аријевог учења. На овом Сабору учествовало је 318 Светих отаца. Текстови славарица и здравица, осим проповеди и црквених текстова, чувају сећање на битне догађаје наше црквене историје као што је Први васељенски сабор. Теолог Дарко Ђого наводи један текст славарице који се на Романији изговара „тако што читач говори да се слави и ва славу и чест 318 богоносних отаца штоно у Ниђеји сабор сабороваше, Арлију (=Арија) безумног осудише, вјеру православну утврдише и нама у аманет оставише, да и ми вјерујемо” (Ђого 2019). У тексту који је забележен уз народну изреку *Одсѡуѡиѡе неколико, мноѡо вас је*, пијани човек наводи већи број од 318, привиђа му се превише Светих отаца (370), чиме се хиперболички, уз шаљиви стилски ефе-

кат и народни хумор, изражава употреба изреке: каже се када неко говори бесмислице, лупета.

III. Секундарно значење лексеме *оџац*: „свештено, духовно лице (свештеник, калуђер, фратар), најчешће уз име (у директном обраћању у вок. и без имена, обично уз назив чина)” (Речник САНУ), јавља се у пуном облику у изреци: *Пуџиј џи, оче иџмане, а не дрини се (не џиџај) за манасџир* (НПосл Вук). Уз изреку Вук Караџић бележи: „Казао некакав калуђер игуману, који је пред смрт нарицао што ће манастир без њега.” У савременом српском језику се користи и актуелна је и елиптична форма, настала редукцијом ове изреке: *џиџиј иџмане!* у истом значењу: „кад се некоме жели рећи да се и без њега може, да ће и без њега све бити у реду”. Овакве елиптичне конструкције доприносе динамичнијој сликовитости (Молостова 2000), свакако уз утицај на ниво експресивности.

IV. Секундарно и фигуративно значење лексеме *оџац* „оно од чега нешто води порекло, потиче, покреће извориште, исходиште” (РСАНУ), налази се у компонентном значењу лексеме *оџац* у пословици: *Послух је оџац крејосџима, а нејослух свијем злоћама* (Даничић), где је очевидно хришћанско порекло и највероватније калк из византијског предања.

V. На крају наводимо најфреквентније значење које компонентно улази у састав фразеопаремиолошког значења, а то је примарно значење лексеме *оџац*. Највећи број разматраних јединица укључује лексеме у значењу „мушкарац у односу на своје дете, децу, мушки родитељ” (РСАНУ). Као компоненте јављају се лексеме *оџац*, *ћаћа*, *ћаћко*, *даћа*, *дашџа*, *џридев џаџин*.

Вербализација слике оца у српској фразеологији и паремеиологији, на основу ексцерпираних грађе, може се сагледати у три равни, у три релације: а) отац – син (деца); б) син (деца) – отац, тј. син према оцу, по оцу; в) друштво према оцу и сину, изражавање друштвено кон-

венционалног суда, како би требало или не би требало, какав је утицај на заједницу, на народ, у каквом је односу владање и понашање с народним моралом.

1. Очево особине и карактер утичу на децу / сина: а) физичка особина оца, животно доба: *Од сѣара оца ђеца сирочад. У сѣара оца сиройна ђеца.*

2. Очево психичке и карактерне особине: а) нео-сећајност, грубост: *оѣац као колац* „кад хоће да се каже да је отац, за разлику од мајке, према деци тврд, груб, безосећајан”, а користи се и без поредбеног везника *као*, елиптични облик: *оѣац-колац*; б) тврдичлук: *У ѣврда оца крадљива ђеца.*

3. Материјални статус оца утиче на то каква ће бити деца: *У сѣа оца, ѣоѣрдљива дјеца. У доѣаѣој кући да се шѣо и ѣоѣрјеши, некако се и ѣоѣрави.*

4. Отац као мајстор, онај који зна шта ради: *учиѣи оца како се ѣраве деца* „учити онога који боље зна неки посао”. Ова фразама није забележена у писаним изворима, али је аутор забележио у родном, ивањичком крају, као и у селу Драглица на Златибору. Бугарски језик има изреку *Не учи даѣа си как се ѣравяѣи деца*, а како је не бележе речници руског, пољског ни чешког језика, може бити да је реч о балканском облику.

5. Отац као узор, друштвено пожељно је наследити очев посао: *Ђељај колац као ѣи и оѣац. Плеѣи коѣац ка(к)о ѣи и оѣац. Плеѣи коѣац ђе ѣи и оѣац*; „ради и живи онако као што ти је и отац”; *Сједи на сѣолац на ки ѣи и оѣац. На ѣосѣолац на који ѣи и оѣац. Шѣо ѣи је умио оѣац, нијеси ѣи забораѣио.*

6. Син је наследник очевог понашања: *Какав оѣац ѣакав (ѣаки) син.* Интернационална изрека (фразеолошка универзалија) бележи се у многим европским језицима, нпр. рус. *Каков оѣец, ѣаков и сын*; енгл. *Like father, like son*; нем. *ganz/genau das Bild seines Vaters*. Синонимичне наведеним су изреке које се односе на одговор-

ност оца за поступке деце, тј. за недолично понашање деце: *Какво њиздо њаква њица, какав оѡац ѡаква дица; Шѡо чине ѡеца? – Шѡо виде од оца; Оѡац сину рече : синко, шѡо учини? Син оцу одрече: ѡаћко, шѡо и ѡи* (Дан.).

Исто значење је и у изрекама и пословицама у којима је присуство оца имплицитно изражено: *Од кобиле и ждриједе (од добре је кобиле и ждриједе добро)* „какви су родитељи, таква су и деца (од добрих родитеља је и дете добро)” (РСАНУ); *Не ѡада (неће, не иде) ивер далеко од кладе, куд ће ивер од кладе* „какви су родитељи таква су и деца, деца чине оно што виде, што науче од родитеља”; *Куд (иде) ће крушка но ѡод крушку, Крушка ѡод крушком* „какви су родитељи таква су и деца”. У срп. варијанти изреке компонента је крушка, док је у руском и немачком језику опстала компонента из изворне античке изреке – јабука: лат. *Non procul a proprio stipite poma cadunt*; рус. *Яблоко оѡи яблони не далеко ѡадаѡи*; нем. *Der Apfel fällt nicht weit vom Stamm*. Ту је отац присутан као некакав криптоним.

У оквиру ове групе може се издвојити подгрупа паремија према чијим значењима син наслеђује оца, кћи мајку (по понашању): *По оцу се ѡознаје син, а ѡ мајци шѡи. По оцу син, а ѡо маѡери кћи ѡознаје се*. Родитељи се могу означити и као праузрок зла, нпр. у значењу фраземе *од зла оца а (и) од ѡоре мајке* „који спадају у најгори свет, олош, све гори од горег” (РСАНУ). Иронијска синтагма *ѡаѡин син*, такође је интернационална, бележе је и др. језици, нпр. буг. *баѡин и мајчин син*; енг. *daddy's boy*, а њом се квалификује особа која нема сопствене заслуге, већ се користи очевим статусом, положајем, интегритетом. Пандан томе је изрека у српском језику: *Коме је Боѡ оѡац, лако му је диѡи свеѡац. Онај који се у доѡаѡсѡиву родио, или који је син заслужноѡ оца, лако му је живоваѡи*.

7. Када се отац и син нађу под лупом заједнице у којој живе, тј. посматрани су у светлу народног морала, изражава се начин одржавања реда, регула у заједници: а)

праведност у заједници је важна: *Ни ѿо дабу ни ѿо сїричевима; Према їлави и оца ѿо їлави. При својој їлави и оца ѿо їлави. Како оцу їако и Шокицу (ваља їраво чиниїи). Право ради, како оцу, їако и Шокицу. Лудо је оца удиїи', а сину їростїиї'*; б) када се незналица нађе на положају који не заслужује, он не зна шта ради: *Зайануло Циїанину царсїво, їа објесио свої оца. Погај Циїанчейу царсїво, оно ће свої оца обесїиї. Циїанину једанїуї само зайало царсїво, їа најїрије објесио своїа оца;* в) убиство оца је тежак преступ: *Гледи ме као да сам му оца удио;* г) цела заједница страда због повлађивања ономе ко чини зло, рђаво поступа: *Ђаћа, даћа, јадно село їлаћа. Уз изреку се бележи: „Кад ко на сеоску штету чини у селу што коме за љубав, н. п. што му је род.”* Рима доприноси вишем степену експресивности изреке.

8. Однос сина према оцу изражава се углавном изрекама с негативном конотативношћу. Неколико њих осликава сина као преступника. Такве су изреке: *И оца би за новце їрогао „каже се тврдици”* (буг. *И даца си за їари (їара) їродавам*); *Нахранићеш їиї оца сомунима* („Рече се немирну ђетету”, и значи: учинићеш да га затворе у вароши — и да се храни куповнијем хлебом (Вук, НПосл.)). *Ко је какав, ни свом оцу не вјерује. Ко лаже ни рођеноме оцу не верује.*

Однос деце према оцу такође је углавном негативно семантички квалификован:

а) расипање очевог богатства: *Онај (їекао) с душином, а овај (једе) с дружином;* разг. *Оїац сїекао, син сїискао.*

б) деца не цене труд свог оца: *Ђеца су невјерна дружина (војска).*

в) наследство: *Удошїїина и сиромашїїина и рђава їаїїина дашїїина.*

г) потраживање од оца: *Дава оїац їрђију, а Госїод Бої срећу; Од оца сермију, а од Боїа жену.*

Експлицитно изражен однос оца и кћери садржан је у значењима паремолошких јединица којима се изражава

улога оца у судбини његове ћерке: *Кад ѡи кћери дође срећа, оца јој не чека; Жиѡни куѡац и ћевојачки оѡац не моју срећни диѡи* („ћевојачки отац зна се зашто, а житни купац ваљада зато што је грехота трговати оном ствари без које се не може живљети”); *Боље сирѡиом се зваѡи, неї’ зла оца имаѡи*.

Деца зависе од оца, отац је хранилац породице, што је изражено значењима изрека: *Ђе није оца није ни лонца; Послије оца из лонца*.

На крају, посебно су издвојене паремиолошке јединице које имају прилошка значења:

а) исто, свеједно: *Крмак ѡрасцу браѡ, а свињи оѡац; Или си даѡѡа или ћаћа, или хлеб или крух, све је ѡер једнако. Од даѡѡе до ћаће колко од ћаће до оца*. Пословице и изреке конзервирају, садрже немало архаичних, инојезичних или дијалектизама који захтевају коментар. Тако је лексема *даѡѡа* као покрајинизам српскога језика који има примарно значење „отац, родитељ” компонента претходно наведених примера¹. Секундарна значења која бележи Речник САНУ су: „старији сродник” и „заст. старешина у манастиру Хилендару”. У другој свесци Етимолошког речника српског језика код лексеме *даѡѡа* стоји: „Стрп. башта манастирски старешина испод игумана (Даничић). ... У српскословенски је ушла путем цсл. писмености, у источносрбијанске говоре из суседних бугарских говора”. Међутим, у Бугарском етимолошком речнику пише: „буг. баца – човек наспрам деце: стб.

1 У Речнику САНУ наводе се илустративни примери, писци и крајеви у којима је лексема забележена у значењу „отац”: Дома јесам леле! сама несам, | Крај мене је леле стари башта (Параћин). Деца оца зову: тале, башта, тајко (бољевачки срез, Грбовић С.). Старица мајка ... кувала је неку проју у гаравом бакрачу ... а „башта” је седео озбиљно на треножној столици (Нушић Б.). (Ист. Срб., Белић; Заглавак и околина Књажевца; средњи Тимок; Тупижница, Милошак.).

бацинъ, срхр. баћа, прасл. *bat-(i)-ја, умал. от brat(r)ъ, вж. bate, brat; заето в унг. batya по-голям брат” ... срхр. *дашѣа* само у пословици код Дубровника (БЕР). Скоков етимологијски рјечник наводи да је реч о „stcslav. bašta ’otac’ бележе је Stulić i Daničić u poslovicama Bašta, baštica upotrebljava se u bugarskom i за оца, тако и у српском, гдје је облик Јí = ć дошао из црквеног језика: bašta ’otac, starješina u manastirima’, odatle baština ’očevina, naslijeđeno dobro’ ... S obzirom na rusko bat’uška ’otac, svećenik’ moglo bi se uzeti da је баћа sveslavenski hipokoristik” (Skok). Руски етимолошки речници (Трубачов, Фасмер, Шански) бележе да је *дашѣа* „свесловенска реч која је у рус. батя, дијал. батько, а у укр. бaтько – отец”. Даничић наводи ову лексему у Рјечнику из књижевних старина српских, а у РЈАЗУ стоји да се лексема *дашѣа* употребљава за „означавање старешине у манастиру Хилендару од 14. вијека, а прошлога вијека за оца, родитеља”. Имајући у виду чињеницу да црквенословенски језик од 12. века чува стслов. елементе, а да је познато да у српским народним говорима постоје облици *даћа*, *даћко*, *даћо* (као и да је група шт прешла у ћ), може се рећи да је општесловенска лексема *дашѣина* у срп. језику вероватно црквенословенског порекла, (оног светогорског, које помиње Даничић), али се не искључује ни руска компонента у процесу стварања и распрострањавања ове лексеме у 18. веку. Она је потпуно садржана у основи речи *дашѣина* (= очевина), фреквентне у савременом стандардном српском језику.

б) никад: *Дошао онда кад и мој оѣац из ѣроба!* Руски и бугарски језик садрже фразеолошку јединицу у истом значењу и компонентама: бут. *коѣаѣо се вѣрне даѣа ми од ѣроба*; рус. *коѣа мой оѣец вернейся из моѣилы*.

У форми блаже псовке као комонента се јавља придев ћаћин: *ѣару му ћаћину* „при исказивању негодовања, прекора” (РСАНУ).

Закључне напомене. Према тврдњи Веронике Телије, велики је проценат терминологије сродства у компонентном саставу фразеолошких и паремиолошких јединица (Телија 2016: 133), иако у српском језику још увек нема детаљнијих података о заступљености. Основни концепти којима се изражавају породично-сроднички односи у сазнајном свету сваког човека несумњиво су слике отац и мајка, лексеме мајка и отац су корелацијски пар на којем је изграђен читав систем терминологије сродства. Из представљеног дела истраживања несумњиво се може устврдити да је концепт оца веома продуктиван у српској паремиологији (око 50 изрека и пословица садрже компоненту којом се номинује отац, мушки родитељ). Лексичке компоненте које улазе у састав фразеолошких и паремиолошких јединица су: *отац* (која је најфреквентнија), *таа*, *ћаћа*, *ћаћко*, *баба* (*бабо*), *башиа*, *баћа*, *тајин*, *ћаћин*. Семантичка анализа показала је да се глобалним значењима фразео и паремиолошких значења углавном изражава негативни конвенционални суд о утицају оца на сина (децу), понашању, поступцима и особинама, са становишта народног морала. Неке од разматраних језичких јединица су античког порекла (*Куд* (*ige*) *ће крушка но њод крушку*), интернационалног карактера (нпр. *тајин син*), а већина је српског, фолклорног порекла (нпр. *У сџара оца ћеца сирочад; ни њо бабу, ни њо сџричевима*). Анализом појединих јединица историјскоетимолошким методом у фразеологији утврђено је да мотивационе базне слике за настанак значења садрже податке о историјскокултуролошким догађајима, очувању старословенске лексике, изражавају традицијску слику и улогу оца као узора, хранитеља породице, али и негативног примера, неосетљивог, неуспешног васпитача деце, слабог или лошег карактера.

ЛИТЕРАТУРА

- БЕР 1971: *Български етимологичен речник*, том 1, А–З, Вл. Георгиев, Ив. Гълъбов, Й. Заимов, Ст. Илчев, БАН, София.
- Бјелетић 1994: М. Бјелетић, Терминологија крвног сродства у српскохрватском језику, *Јужнословенски филолоџ* 1, 199–207.
- Вуловић Емонтс 2021: Наташа Вуловић Емонтс, Лексикографска кодификација и место обраде изрека и пословица у описним речницима савременог српског језика у: *Лексикографија и лексикологија у свейлу актуелних проблема*, Зборник са научног скупа, Институт за српски језик САНУ, Београд, 205–221.
- Ђого 2019: Дарко Ђого, *У име вишење славе небеске*, Српска православна црква, Епархија зворничко-тузланска.
- Гутков 2003: Д. Б. Гудков, *Теорија и практика межкултурној комуникацији*, Гнозис, Москва.
- Левушкина 2017: Лексеме из општег лексичког фонда као термини у сфери православне духовности, *Словенска терминологија данас*, Одељење језика и књижевности, Књ. 28, Српска академија наука и уметности, Институт за српски језик САНУ, 439–449.
- Молостова 2000: Е. П. Молостова, *Експрессивный компонент семантики фразеологизмов – антропоцентризов русског и француског језиков*, (аутореферат), Казань.
- РМС 1967–1976: *Речник српскохрватској књижевној језика* (I–VI), Матица српска – Матица хрватска, Нови Сад – Загреб.
- РСАНУ 1959–: *Речник српскохрватској књижевној и народној језика* (1–21), Институт за српски језик САНУ, Београд.
- Скок 1971: Р. Skok, *Етимологички рјечник хрватског или српског језика*, I–IV, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Телија 2016: В. Н. Телия, *Чшо шаког фразеологија*, Москва: Школа „Језики русској култури“, Москва.
- Трубачов 1974–1988: *Етимологическиј словарь славянских језиков. Праславянскиј лексическиј фонд*, Институт руског језика им. В.В. Виноградова РАН, ред. академик О.Н. Трубачев, Москва.

Фасмер 1973: М. Фасмер, *Этимологический словарь русского языка*, Прогресс, Москва.

Шански 2000: Н. М. Шанский, Т. А. Боброва, *Школьный этимологический словарь русского языка*, Дрофа, Москва.

Nataša Vulović Emonts

FATHER IN SERBIAN PHRASEOLOGY AND PAREMIOLOGY

Summary

The terms that refer to family relations occur as components of phraseological and paremiological items. Thus, the nouns that denote a male parent in the Serbian language (*отац, тата, баба, бабако, баба (дадо), дашта, даћа*) represent components of phraseological and paremiological items. The majority of them are paremiological items, while there are only a few phraseological ones (*не може (не би могао) Бој Отац (нешто да уради, њомени и сл.); њојео ди Боја Оца*). The corpus material is presented according to the polysemic structure of the lexeme *отац*, along with semantic, componential analysis of individual examples (e.g. *Тако ми њриста и осамнаест доносних отаца!*; *Ог даште до баба колко ог баба до оца*). The verbalization of the image of father in Serbian phraseology and paremiology is presented on three planes: father – son (children); son (children) – father; society (folk morality) – father and son.

Key words: father, son, phraseological units, paremiological units, motivational base, semantic analysis.

Рајна М. Драгићевић*
Универзитет у Београду
Филолошки факултет
Катедра за српски језик
са јужнословенским језицима

УДК 821.163.41.09:930.85(=163.41)

ОТАЦ И СИН – КО ЈЕ ЈАЧИ У СРПСКОЈ КУЛТУРИ?

Динамична природа односа између оца и сина, чија је доминанта у томе да је у првом делу синовљевог живота отац јачи, а у другом делу слабији од сина, условила је да се у српској поезији тај однос представља на три могућа начина: (1) отац се представља јачим од сина; (2) слабијим од сина или (3) равноправним са њим. У раду је то приказано на материјалу бројних поетских остварења из српске књижевности. Идући за идејом, а не за праћењем значаја песника у српској књижевности и његовом припадању одређеном књижевном правцу или жанру, аутор је класификовао поруке одабраних песама. Показало се да концепт оца надвладава појам биолошког претка, и да израста у идеју првенства, старешинства, заштите и врлине, за којом човек трага и на коју се ослања у свом сазревању и живљењу. Отац (тј. све оно што тај појмовни комплекс подразумева) јачи је од сина и кад постане слабији. Отац је потребан сину целог живота.

Кључне речи: отац, син, првенство, српска култура, српска поезија, српски језик.

---

* rajnad@yahoo.com

1. Инспирација. Инспирацију за ово истраживање пронашли смо у народној пословици *Кад оџац даје сину, смеју се и оџац и син; а кад син даје оцу, њлачу и оџац и син.*¹ Исту пословицу имају Јевреји и Шпанци (Стоун 2006), из чега се може закључити да је имају и други народи. Поставља се питање због чега плачу и отац и син кад син даје оцу. Зар није природно да у првим годинама синовљевог живота отац брине о сину, а да син, када стаса, брине о оцу? Да ли се очекује да је отац јачи од сина и да заувек треба тако да остане? Зар није природно да син превазиђе оца? Зар оснаживање сина није за понос и једном и другом? Сва ова питања изнедрила су недоумицу: ко је јачи у националној слици света српског народа – отац или син?

Одговоре на то питање потражићемо у српској ауторској и народној поезији, а подршку за различите одговоре на ово питање пронаћи ћемо у српским народним пословицама (чуварима традиционалне слике света) и у српским вербалним асоцијацима (којима се фиксира савремена слика света). Прегледан материјал, на први поглед, указује на три могуће интерпретације односа моћи између оца и сина. Ипак, истраживање ће показати да постоји, у ствари, само једна интерпретација овог односа, а да су остале у служби те једне, једино важеће.

---

1 Ову пословицу забележио је Радул Марковић (2005) у својој збирци српских народних пословица. Нема је у збирци пословица Вука Стефановића Караџића. Наше мало (непотпуно) истраживање указује на чињеницу да је у питању стара јеврејска пословица, која се проширила у паремиолошки фонд многих народа. Употребљива је и В. Шекспир, па неки мисле да је то његова мисао, иако је старија од Шекспира. Р. Марковић је сакупио пословице и изреке од 1952. до 1999. године, и то широм бивше Југославије (Марковић 2005: 6). Уз пословицу која је послужила као инспирација за овај рад не стоји напомена где је употребљена и ко је употребљава на територији бивше Југославије.

2. Отац је јачи од сина. М. Стефановић (2012: 57) анализирала је вербалне асоцијације српских испитаника на стимулус син у *Асоцијативном речнику српског језика* и закључила да у „српској језичкој свести доминира слика сина као детета”: *дејте 49, дечак 10, беба 4, мали 2, чега, дејте родиоца, деца, мали дечак, младић, мушко дејте, њвоје дејте* – укупно 72 реакције, док се као одрасла особа види у знатно мањем броју реакција (*мушко 9, мушкарац 4, мушкоси, особа* – укупно 15). Додајмо овим подацима и чињеницу да у српској заједници, родитељи често говоре деци да ће она заувек за њих бити деца, без обзира на зрелост коју су достигла. Такав став позиционира родитеља као јачег и спутава нас да сина видимо као одраслу особу способну да брине о оцу. Зато је, како асоцијације показују, слика коју говорници српског језика имају о оцу и сину слика одраслог и јаког оца и слабашног сина-дечака. Ово не треба да чуди јер појам *син* поимамо, а затим и лексему дефинишемо кроз однос са оцем.

Међу вербалним асоцијацијама на стимулус отац у *Асоцијативном речнику српског језика* (Пипер и др. 2005) преовлађују оне које говоре о моћи оца. Он представља најјачу фигуру у породици и животу: ауторитет (21), глава породице (20), глава (14), сигурност, заштита (8), строгаћа (6), поштовање (5), главни, страх (4), патријархат, строгост, стуб, заштитник (3), чувар, домаћин, глава куће, строг, стуб породице (2), ауторитативност, чврстина, идол, идол детета, леђа, моћ, надређени, ослонац, патријархалност, помоћ, поштовани члан, темељ, узор, величина, вођа, вођа породице итд.

Иако асоцијације показују да је син у језичкој слици света по правилу дете, отац је јачи од сина чак и ако судбина допусти да син дочека да буде старији од преминулог оца.

Могоа бих бити отац своје оцу
 а, ево, још сам дете и сироче,
 млађи си био од мене, мој оче,
 кад ме остави твоје убиоцу. [...]

Али ја силазим на дно праочинства
 да тражим своје сопству носиоца
 и срж своју загрејем код свог створиоца
 и примим срамоту због тога злочинства.

Матија Бећковић: *Очинсџво*

Песник приговара убијеном оцу да га је оставио. Он се осећа као сироче и као дете свога оца, чак у годинама пуне зрелости.

Отац не мора ни реч да проговори, али из његовог изгледа и става, из његове централне позиције у свакој слици, у сваком сећању, у страхопоштовању чланова породице према њему види се његова надмоћ:

Још кô да га гледам. Под оружјем стао,
 Уз јагаган трепте леденице двије. [...]
 Зора је. Ми дјеца крај мајчина скута
 У дворишту стали, срце нам се тресе –
 Отац, ево, свима из јаспрене кесе
 По маријаш вади за сретнога пута...

Ми му руку целуј, а он, као јела
 Висок, изгрли нас, па коњица бијела
 Закрочи.

Алекса Шантић: *Мој оџац*

Отац увек зна нешто што његово дете не зна.
 Животно искуство му осигурава интелектуалну надмоћ:

У сну само његов лик угледам цео као и пре
док смо живели заједно у овом крају,
и видим га као опет негде журно гре
и као да очи његове нешто што ја не знам знају.

Десанка Максимовић: *Сећање на оца*

Снажан отац предводи сина и све укућане, чак и онда
када није више жив. И ако је јачи, а мора бити јачи од
мртвог оца, син се тако не осећа – потребан му је отац да
га предводи:

Мој отац осветљава нам пут
муњама
које му по плећима васкрсавају.

Недељко Богдановић: *Баладе о оцу*

Син пристаје да буде слабији од оца зато што се очева
моћ прима очинском љубављу, а не присилом. Зато је
само моћ родитеља (и учитеља) благотворна. Надмоћ
свих осталих људи осујећује, фрустрира и раслабљује
човека.

Отац није нити сидро које нас задржава, нити једро
које нас негде одведе, већ звезда водиља чија љубав нам
показује пут.

Душко Радовић: *Баш свашија*

Осим љубави и праведности, моћан отац мора имати
и друге врлине да би био вођа. Он предводи сина као
узор, идеал, ка коме син тежи и у који најдубље верује.
Због тога што је снага оца увек помало идеализована,
однос сина према оцу сличан је односу према Богу:

Нико није већи од оца,
 Камоли син [...]
 Кад би иједан син
 Био већи од оца
 И онај први син
 Јединац света
 Био би већи
 Од Бога оца
 Јединог оца
 Који није син

Матија Бећковић: *Нико није већи од оца*

Као што се однос према оцу разуме као однос према Богу, јер отац је Бог, тако се и однос према Богу разуме као однос према оцу, јер Бог је отац, а човек је његов син:

Оче наш
 син је твој беднији од биља,
 страснији него цвет,
 несталнији него ветар зоре,
 суморнији него море,
 и сам, сасвим сам.

Оче наш
 син твој је бољи него анђели
 али ником помоћи не може. [...]

Оче наш
 али син твој нема више моћи,
 да се у шталама на путу у ноћи
 ичем од смрти нада.

Милош Црњански: *Молићва*

Сви досадашњи примери из књижевности показују очеву надмоћ над сином из перспективе сина, али и отац осећа своју супериорност над сином. Он зна тајну живота којом неуди син није овладао.

Но како да вам кажем да је опасност
 У мудрој убрзању, мудрости убрзаној,
 У неумитној кавзи слике са сликом,
 У опасној древној бољци огледала
 Да преокреће знакове прволика?
 Да је опасност у неминовном
 Што везује случајност за случајност
 Као што вода корење и траву везује?

Иван Лалић: *Синовима који расту*

Отац има мисију да упозна сина с оним што зна, да га упозори на опасности и да му покаже прави пут:

Изрицати опасност, а бити
 Видљивоме веран: ево правог задатка
 Извикујем га у ветар што дува из будућности
 Пепелом мојим натруњен, и вашим гласовима.

Иван Лалић: *Синовима који расту*

Моћан отац као аргумент у расправи са сином посеже за дужношћу детета да се брине о оцу кад у старости онемоћа:

Драго чедо, Сенковићу Иво!
 Можеш, сине, на мејдан изићи,
 Отићи ћеш, ал' ми доћи нећеш;
 Јер си, сине, јако неразуман,
 Још ти нема ни шеснаест лета,
 А Турчин је јунак од мејдана,
 Да му нема у крајини пара; [...]

Од стра ћеш пасти са коњица,
 И своју ћеш изгубити главу;
 па што ћ' тужан после тебе баба?
 Ко л' ће бабу лебом доранити?
 Ко л' по смрти стара саранити?

Иво Сенковић и Аја од Рибника, српска народна песма

3. Син је јачи од оца. Син може бити јачи од оца, али такво стање као да није природно. Уморан, слаб отац тражи понекад ослонац у своме сину. Окрепљује се иза синовљевих леђа, склања се у заклон који обично граде очеви који својим бићем као великом крошњом наткриљују свога сина док не ојача.

Сине што растеш, оца усини,
Свој рђавији део наслеђа.
Драган Хамовић: *Похвалница сину*

Оца крепи невиност, искреност, чиста синовљева доброта у хладном и отуђеном свету који задаје ударце. Кад га напусте сви, када се разочара у све, отац проналази утеху у чистоти чедне синовљеве душе. Ипак, приметимо, и док је слаб, отац је јачи од сина јер је он тај који бира извориште снаге и лек за душу. И док је рањен, он зна оно нешто што невини син не зна. Снабдевен је искуством и знањем, што недостаје невином сину. Својом чедношћу син је ограничен, иако је она најделотворнији лек уморном оцу.

Благост у теби, свеже набрана,
Чита белине своје листине,
Сине, тврђаво чедних забрана,
Ти, извиднице чисте истине,

Дотеци тамо куд си тежио,
Куд многи трче, страсно настоје,
Оживи оцу ткиво неживо
И оправдај му сталне застоје
Драган Хамовић: *Похвалница сину*

Чак и кад тражи помоћ од сина, кад је остарио и онемоћао, отац има потребу да га заштити и обраћа се за помоћ савезницима који ће му у томе помоћи. Син је за

оца заувек недорастао, чак и онда када син преузме очеве обавезе. То вечито неповерење јесте показатељ очеве надмоћи. Он предаје сину своје дужности, али не верује да ће он успети да их оствари без помоћи.

[Ђурађ Сенковић своме дорату]
 Дору седла, испод гриве љуби:
 Ао, доро, врло добро моје
 Доста ли смо, доро, војевали,
 Из Турака робље изводили,
 Од Турака глава доносили.
 Сад сам доро, остарио, врло;
 Ја не могу више војевати,
 Сад те шиљем с главом неразумном,
 Са Иваном, са јединим сином:
 Ива ј', доро, глава неразумна,
 Чувај, доро, моје чедо, Иву.

Иво Сенковић и Аџа од Рибника, српска народна песма

Син радо прихвата очеве дужности, јер заменити оца значи ући у свет одраслих.

Родитељу, Сенковићу Ђурђу!
 Ако с', бабо, остарио врло,
 Те не можеш на мејдан изићи,
 Од Бога си мене испросио,
 Бог је мене теби поклонио,
 Ја ћу, бабо, на мејдан изићи,
 Оћу твоју заменити главу.

Иво Сенковић и Аџа од Рибника, српска народна песма

Очеви непријатељи су и синовљеви непријатељи. Пред њима се син прави да има више снаге него што је заиста има, гласан је и разметљив јер се боји пред великом одговорношћу, највећом у животу, да замени оца. Заменити оца доноси понос због сазревања, милосрђе због прилике да се помогне онемоћалом родитељу, али и

жељу помешану са страхом да се отац превазиђе и да се буде бољи од њега.

Ал' беседи Сенковићу Иво:
 "Ко је овде ага од Рибника,
 Нека мени на мејдан изиђе;
 Агине ми књиге досадише,
 Родитеља на мејдан зазива;
 Родитељ је врло остарио,
 Он не може на мејдан изићи,
 Ја сам дош'о за мог родитеља."

Иво Сенковић и Аџа од Рибника, српска народна песма

Када син постане јачи од оца, чини се да се пореметила равнотежа јер је ситуација нивелисана само онда ако је отац јачи од сина. Ако је син надмоћнији, отац страхује за њега јер га инстинкти вуку да га брани до последњег свог даха, а син се размеће самопоуздањем да одагна страх. Због тога тако контрастно, готово драматично звуче стихови у којима је поремећена вековна равнотежа између јаког оца и слабог сина:

Брате, који си измирио браћу,
 сине, који си подигао оца,
 оче, чији пепео синови расуше!

Љубомир Симовић: Ходочашће Светом Сави

4. Син и отац су подједнако јаки. Многе српске народне пословице о сину и оцу указују на њихову једнакост: *Какво дрво, њакав клин; какав оџац, њакав син. Кавџија оџац – кавџија син. По оцу се џознаје син, а џо мајци шћи.* Порука о истоветности оца и сина не односи се, међутим, на њихов узајамни однос, већ на њихово опхођење према свету. Ако је отац кавгаџија у општењу са другима, такав ће бити и син. Чак и ако истоветно-

сти нема, од сина се очекује да покуша да је успостави: *Ђељај колац као џи и оџац*. Физичка сличност између оца и сина, исте навике, однос према ближњима и начин живота, ништа не говоре о њиховом међусобном односу.

Постоје, међутим, народне пословице у којима се наговештава тај однос: *Чоек жели да је од свакоџа бољи, а од сина џори*. Та позиција у којој отац свесно пристаје да буде слабији од сина, иако је бољи од свих осталих, сведочи о његовој надмоћи над сином јер само најјачи допуштају себи да изаберу онога којему ће дозволити (привидну) предност. Само син заслужује да му отац (уз сталан његов надзор и са никад потпуним поверењем) препусти вођство јер *Оџац у сину себе види*.

5. Између оца и сина. У динамичном односу између оца и сина у којем један другог стварају, јер, како каже народна пословица *Син оца рађа*, а не само отац сина, ипак су улоге унапред подељене – отац је предводник, а син се на оца угледа. Као што је показано, отац је јачи од свакога, само сину допушта надзирану предност. У тако постављеном односу снага, најтеже се сналазе они који морају бити најјачи јер имају сина, а у томе не успевају јер имају оца. Снажни отац урушава синовљев ауторитет пред синовљевим сином, па је син који је позициониран између оца и сина у веома тешкој ситуацији. Та позиција такође спада у оне које нарушавају стереотип о односу између оца и сина.

Тече река крива Дрина, тече нешто необично:

Имам Оца, имам Сина, само немам себе лично [...]

Син ми не да да син будем, Отац не да отац да сам.

Сам између њих двојице укипим се као проштац:

Знам да сам од нас тројице само ја и син и отац.

Па ко не би био стрина кад ти неко стално квоча:

Те ти се већ плашиш Сина, те ти се још плашиш Оца!
 Није Отац грудва снега па да гађнеш са њим свраку.
 Ја се и сад плашим њега, мој Син мене ни за длаку.
 Отац је заборавио да син бити није лако.
 Син још није отац био па мисли: то може свако!
 Није ни Син грудва снега ни лутка из забавишта.
 Дрхтурим ја и од њега, мој Отац од мене – ништа.
 Добрица Ерић: *Тече река крива Дрина*

6. Дискусија и закључак. На основу истраживања порука из српске ауторске и народне поезије, уз податке добијене на основу анализе српских народних пословица и вербалних асоцијација, покушали смо да откријемо фрагмент националне слике света српског народа који се тиче односа снаге између оца и сина у српској култури. Иако подаци пружају привид о томе да отац може бити јачи од сина, да син може бити јачи од оца и да могу бити подједнако снажни, стереотипна слика тог односа подразумева моћног, доминантног оца са богатим животним искуством и незрелог сина, који је слабији од оца чак и онда када му отац допусти да га надјача. Отац није надмоћнији само физички од нејаког сина, то је и најмање важно, он је духовно јачи.

Анализирајући значења лексема које се односе на првенство и старешинство у старословенском и староруском језику, М. Чернишева (2022) уочила је да између та два концепта постоји нерскидива веза и да се без њих не може разумети средњовековно поимање времена и узраста, а такође и поимање привилегија и преимућства. Оно што је старије имало је преимућство, па је у том смислу стање ствари у временском току обликовало концептуализацију првенства и старешинства. Из овога закључујемо да су још старословенски споменици носили поруку о томе да ауторитет припада старијем и искуснијем.

Слика снажног, етичног, интелигентног и доброг оца потребна нам је као окосница за успостављање основних животних вредности. Историчар уметности Жарко Видовић објашњава развој правне свести доводећи схватање права у везу са појмом оца: „Јер нема ни правне свести без појма оца у самој основи те свести. Тај појам је појам о оцу као духовној (а не природној, телесној) установи. Тако оцем може постати и ко то није био, а престати ко је то био” (Видовић 2021: 100). И даље: „Али човек не може бити отац, нити се понашати као отац, нити својим понашањем бити узор по којем ће бити скројен закон – ако нема тзв. врлине [...] Да би појам оца оживео, било је потребно да се отелови сам логос. Само тако је могло људима бити показано шта у самом себи отеловљује човек – кад је способан да буде отац. [...] Наравно да то представља подвиг (праксис) и да се за тај подвиг тражи подвижништво” (Видовић 2021: 108;109)².

Појам оца неодвојив је од врлине и духовне доминације. Тај појам нам служи као фундамент за грађење целокупног система личних и друштвених вредности у којем све што нас руководи и за чим стремимо носи у себи и представу оца. На тој линији треба тражити одговор на питање с почетка овог рада – због чега се отац и син смеју кад отац даје сину и зашто плачу кад син даје оцу. Кад син надвиси оца урушава се равнотежа која подразумева да је отац горе, а син доле. Нарушавање те равнотеже теже пада сину негу оцу, јер подразумева губљење предводника и саме идеје-водиље о оцу, а живети без те идеје значи остати без упоришта, без звезде која нам осветљава пут и усмерава нас ка најузвишенијем.

Традиција (књижевност, народно стваралаштво) кроз језик показује нам не показује само фрагменте слике света

---

2 За ове опсервације Жарка Видовића дугујемо захвалност колеги Милошу Милићевићу, који нам је на њих указао.

какви јесу, већ нам шаље и поруке какви треба да буду. Живимо с тим знањем које нам долази из културе, а да нисмо тога свесни. Из књижевности добијамо прапоруке предака које нас уче како треба живети. Учимо их и када нисмо тога свесни. Опомињу нас на очекивану равнотежу и на њену нарушеност. Отац је јачи и кад није јачи јер нам та представа улива сигурност. Отац може бити свако од кога се учимо смислу и племенитости. Ако оца нема у човечјем облику, отац је идеја која нас води кроз живот.

ЛИТЕРАТУРА

- Видовић 2021: Жарко Видовић, *Срби и косовски завети у новом веку*, прир. Љиљана Цревар и Дарко Стефановић, Београд: Српски научни центар и пријатељи професора др Жарка Видовића.
- Марковић 2005: Радул Марковић (приређивач), *Српске народне њословице и изреке*, Београд: Војноиздавачки завод и YU Marketing Press.
- Пипер и др. 2005: Предраг Пипер, Рајна Драгићевић, Марија Стефановић, *Асоцијативни речник српског језика*, Београд: Београдска књига, Службени лист СЦГ, Филолошки факултет у Београду.
- Стефановић 2012: Марија Стефановић, *Језичка слика њорогице у руском и српском језику*, Нови Сад: Филозофски факултет.
- Стоун 2006: Jon R. Stone, *The Routledge Book of World Proverbs*, New York: Routledge.
- Чернишева 2022: Маргарита И. Чернышева: „Семантички анализ лексем со значением первенства и старейшинства в переводной старославянской и древнерусской письменности (в ракурсе гнездового рассмотрения)”, *Поняйице њервенствива: Исџоки и конџексџивы*, отв. ред. П. Ермилов и М.В. Грацианский, Москва: Изд-во ПСТГУ, 81–127.

Райна М. Драгичевич

ОТЕЦ и СЫН – КТО СИЛЬНЕЕ В СЕРБСКОЙ КУЛЬТУРЕ?

Резюме

Динамический характер отношений между отцом и сыном, доминирующей чертой которых является то, что в первой части жизни сына отец сильнее сына, а во второй части слабее сына, обусловил представление этих отношений в трех возможных пути в сербской поэзии: (1) отец представлен сильнее сына; (2) слабее сына или (3) равным ему. Это показано в статье на материале многочисленных поэтических произведений сербской литературы. Преследуя идею, а не следуя значимости поэта в сербской литературе и его принадлежности к определенному литературному направлению или жанру, автор классифицировал послания избранных стихотворений. Показано, что концепт ОТЦА преодолевает понятие биологического предка и перерастает в идею приоритета, старшинства, защиты и добродетели, к которым человек стремится и на которые опирается в своем взрослении и жизни. ОТЕЦ (то есть все, что подразумевает этот понятийный комплекс) сильнее сына, даже когда он становится слабее. Отец нужен сыну всю жизнь.

Ключевые слова: отец, сын, чемпионат, сербская культура, сербская поэзия, сербский язык.

Ђорђе М. Ђурђевић*

УДК 821.163.41.09-1:27-534.5

Универзитет у Крагујевцу

Филолошко-уметнички факултет

Центар за научноистраживачки рад

ПРЕВОДИ МОЛИТВЕ ОЧЕНАШ НА СРПСКИ ЈЕЗИК**

У раду испитујемо различите преводе молитве Оченаш (Мт. 6₉₋₁₃, Лк. 11₂₋₄) која је на српском језику доступна у значајном броју (различитих) варијантни. У раду представљамо и генезу превода од најстаријих, ћирилско-методијевских, преко српскословенских, рускословенских и славеносрпских до савремених. Иако су међу свим прегледаним преводима Оченаша (које на крају рада доносимо у Додатку) евидентне лексичке, стилске, ортографске и сличне разлике, ипак, у зависности од изворног текста, могуће је сачинити две основне групе. Прву групу, која је бројнија и укорењенија у српској култури, представљају преводи са византијских изворника, где се матејевска и лукијанска верзија знатно мање разликују од оних представљених у другој групи превода, који су новији, карактеристични за 20. век, и заснивани на критичким издањима Новог завета (Мерк, Нестле-Аланд), где се читавају знатне и веома важне разлике између две јеванђељске варијанте молитве. Стога, у првом делу рада анализирамо преводе Новог завета на српске књижевне језике, те указујемо на основне карактеристике преводних предлогака, да бисмо

---

* djordje.djurdjevic@filum.kg.ac.rs

** Истраживање спроведено у раду финансирано је Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије (Уговор о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2023. години број 451-03-47/2023-01/ 200198).

у другом делу рада указали на основне односе и разлике међу преводима Оченаша, превасходно настале услед различитих изворника.

Закључује се да српска култура потребује критичко издање не само молитве Оченаш већ и целокупне Библије.

Кључне речи: Оченаш, Господња молитва, преводи, критика текста

1. О критичким издањима *Новой завети* и преводима на српски језик

До данашњих дана преживео је значајан број различитих новозаветних рукописа, који могу представљати цели канон од свих 27 књига или тек неколико редова. Предраг Драгутиновић (2012: 37) доноси број од 5763 рукописа, датираних од 2. до 16. века, што свакако није коначан збир, будући да се нови манускрипти и даље откривају, те посебно наглашава: „Базични увид је следећи: од свих науци доступних рукописа новозаветних списа не постоје два која су идентична!” Дакле, новозаветна критика текста, дисциплина која „проучава ове преписе/рукописе у трагању за хипотетичким изворним текстом новозаветних књига” (Драгутиновић 2012: 36–37), пред собом има изузетно тежак задатак. Критика текста успоставља оригинални, изворни текст, а он увек остаје и хипотетички, будући да се не може потврдити ниједним аутографом, јер ниједан од њих није сачуван. Дати рукописи и њихови преписи настајали су веома рано, те „када је реч о Еванђељима довољно је подсетити да је Лука око 80. год. после Христа у Риму имао пред собом један препис Еванђеља по Марку и један препис Извора изрека, а да је готово истовремено Матеј у Сирији такође имао пред собом један препис

Еванђеља по Марку и један препис Извора изрека који није био идентичан са Лукиним примерком” (Драгутиновић 2012: 37). Нужно, намерно или не, преписи су доносили грешке, новине и промене у односу на преписивани текст, те се новозаветни рукописи могу поделити у четири типа: александријски, западни, византијски или кини (општи), као и кесаријски. Упитно је постојање последњег, александријски се сматра најстаријим, док највише измена у односу на претпостављени оригинални текст карактерише византијски тип, који је, пореклом из Антиохије, уједно и најмлађи, датиран у 7, 8. век. (в. детаљније Шнеле 2007: 50–51; Драгутиновић 2012: 39–40).

Потреба за текстовима који у што прецизнијој мери одговарају оригиналима имплицирала је стварање критичких текстова. 1514. године у шпанском граду Комплуту (данашњи назив: Алкала де Енарес) штампано је прво издање Новог завета на грчком језику, у два ступца, који су садржавали паралелне текстове на грчком и латинском језику. „Грчки текст базиран је на више византијских рукописа који су пажљиво поређени.” (Драгутиновић 2012: 33) У истој књизи штампан је и Стари завет, у три ступца, који је садржавао текст на јеврејском, те текстуалне верзије из Вулгате и Септуагинте. Сходно свом вишејезичном карактеру ова Библија носи назив *Polyglotta Complutensis*. Иако да је штампана 1514, тек је 1520. године добила благослов цркве за објављивање. (в. детаљније Шнеле 2007: 48; Драгутиновић 2012: 33).

У међувремену, 1516. године настаје далеко познатије критичко издање Новог завета, такође „базирано на минускулним византијским рукописима” (Драгутиновић 2012: 33), за његов настанак заслужан је Еразмо Ротердамски. „Од Еразма и његових наследника на основу византијских рукописа приређен грчки текст Новог завета у науци је познат као *textus receptus*.” (Драгутино-

вић 2012: 33) Ово издање послужиће испрва за Лутеров превод Новог завета на немачки језик, те ће бити основа и за многе друге преводе на народне језике, укључујући и српски, али и друга значајна критичка издања, попут издања Роберта Естјена, који уводи критички апарат и поделу на стихове, Јохана Албрехта Бенгела, који је наводио другачија читања која је сматрао примарнијим, Јохана Јакоба Грисбаха, који је у већој мери напуштао Еразмов *textus receptus* и разликовао две рецензије текста: александријску западну и византијску.

Први који напушта *textus receptus* јесте Карл Лахман, док је посебно значајан продор начинио Константин фон Тишендорф у 19. веку, који за основу свог издања узима Синајски кодекс из 4. века. (в. Шнеле 2007: 48–49) Настају и друга критичка издања, попут Весткот–Хорт 1881–1882, Хермана фон Содена, потом Августина Мерка (1933).

За једно од најзначајнијих критичких издања, које је 2012. године имало своје чак 28. издање, заслужни су у првом реду Еберхард Нестле, који је 1898. објавио *Novum Testamentum Graece*, да би се од 1952, од 21. издања, приређивању овог издања придружио и Курт Аланд. Предраг Драгутиновић (2012: 34) разматра још два веома важна критичка издања Новог завета. Године 1966. настаје *Greek New Testament*, значајно и због тога што су у његовој припреми учествовали научници који су радили на Нестле–Аландовом издању, а којима је био и придружен православни теолог и професор из Солуна Јоанис Каравидопулос, чиме је комисија постала интерконфесионална. „Веома је важно нагласити да се Нестле–Аланд и GNT сматрају текстовима који треба да чине основу за сваки превод на савремени језик што углавном и јесте случај.” (Драгутиновић 2012: 34) Друго критичко издање које је приредио М. В. Холмс, а које носи иницијале SBL (према *Society of Biblical Literature*), такође настаје на богатом рукописном корпусу, важно је због тога што се

на 540 места разликује од Нестле-Аландовог издања, те Драгутиновић (2012: 34) сматра да је по питању текстуралних решења и погледу модела веома важно и незаобилазно у стварању било ког будућег српског превода.

Дакле, стварањем критичких издања од 19. века у потпуности је напуштен Еразмов *textus receptus*, те тај статус сада има актуелно издање Нестле-Аланд (Шнеле 2007: 50; Драгутиновић 2013: 39).

*

Превођење хришћанских сакралних текстова на словенске језике, подстакнуто мисионарским побудама, започело је током Панонске мисије у 9. веку. У првом реду то су били библијски текстови и текстови богослужбеног карактера, те је њихова превасходна намена била литургијска. Ћирило и Методије превели су сва четири јеванђеља, *Дела айостолска* и посланице, *Псалтир*, као и друге богослужбене књиге, док је превод Старог завета добрим делом био завршен после Ћирилове смрти Методијевом руком. Што се тиче новозаветних превода, Солунска браћа користила су византијски тип текста. „Превод је био веома буквалан, са грчког, до те мере да кад би се, кажу, изгубио изворни грчки, добар познавалац обају језика могао би са словенског успоставити оригинал. Стваране су и такве нове конструкције којих није било у говору Словена. Остали делови Светога писма преведени су од Кирилових настављача.” (Ракић 2017)

Распоред читања конкретних библијских зачала предвиђен је и прописан богослужбеним типиком, те је управо дати поредак представљао основ њихове организације у кодексима или одвојеним књигама, као што су паримејници, који су, најчешће, садржавали одабране текстове Старог завета, потом апостоли, у којима се налазе Дела апостолска и апостолске посланице, или

јеванђеља, у којима су распоређена јеванђељска зачала која се по данима током године читају на богослужењима. Примера ради, Мирослављево јеванђеље представља изборно јеванђеље, које започиње првим седамнаест алејама прве главе Јеванђеља од Јована, које се читају на пасхалној литургији, а завршава се читањем на велико-суботњој литургији из Јеванђеља од Матеја 28₁₋₂₆, после чега следују различита празнична, пригодна и јутарња јеванђељска чтенија (в. Родић, Јовановић 1986).

У том смислу, Библија је, за разлику од наше данашње перцепције, заиста оправдавала своје име, њу су сачињавали различити, физички одвојени кодекси и књиге. Прво пак обједињавање свих библијских књига у један кодекс на словенском говорном подручју настаје тек 1499. Тада је новгородски архиепископ ГенADIJE Гонзов уз помоћ Дмитрија Герасимова и Власија Игнатова скупио већ преведене текстове, док је доминиканац Венијамин из Емауског манастира у Прагу¹ за потребе датог кодекса превео оне старозаветне књиге које још увек нису биле преведене на словенски језик. Дакле, највећи део рукописног материјала искоришћеног за тзв. ГенADIJEву Библију потицао је из словенске рукописне традиције, и то оне која се у синхронном моменту могла наћи у Новгороду крајем 15. века. Посебну групу међу датим рукописима сачињавају они који потичу од најранијих ћирилско-методијевских превода, а то су Псалтир, Четворојеванђеље и Апостол, потом је ту група старозаветних књига која своје порекло води од методијевских превода, док се друге две групе односе на источнословенске преводе, попут Песме над песамама, и на преводе са латинског оних књига које до тада нису биле преведене.

---

1 О важности Емауског манастира за развој словенске писмености, разлозима његовог оснивања (1347), те црквено-политичким приликама тога доба в. Костић 1926.

Распоред библијских књига у кодексу, подела на поглавља и сл. у свему су пратили штампану латинску Библију, тзв. Вулгату (уп. Ромодановская 2010). Тако је настала Генадијева Библија, која представља први интегрални рукопис Светог писма на словенском језику, а која ће касније послужити и за прву штампану целовиту Библију на словенском језику, познату под називом Острошка Библија будући да је штампана у украјинском Острогу 1591. Овај рукопис имао је даљу историју различитих ревидирања, нпр. патријарха Никона 1663, цара Петра Великог 1712, царице Јелисавете 1751, када настаје Јелисаветинска Библија итд. Све ове рецензије, дакле, имале су свој утицај на превођење Библије и на српски језик, а који се преваходно одвијао кроз различите руско-српске културолошке и политичке везе 18. и 19. века.

*

Баштинећи ћирилско-методијевско наслеђе, потом српскословенске редакције и обраде старословенских светописамских превода, Срби активније почињу да се интересују за преводе Светог писма од 18. века. У том периоду у активној су употреби поменута издања Библије која долазе из Русије и која припадају рускословенској редакцији, услед чега ће митрополит српске цркве Стефан Стратимировић 1804. године у Будиму штампати Свето писмо на рускословенском језику. Дато издање сматра се првим целовитим издањем Библије међу Србима. Ово издање било је сачињено од 5 томова и пратило је руска библијска издања.

Једну од најважнијих етапа у превођењу Библије на српски језик представља оснивање Британског и иностраног библијског друштва у Лондону 8. марта 1804, као и оснивање Руског библијског друштва 1826, а које је трајало наредних тринаест година. Ово потоње друштво

било је веома продуктивно, те је одштампано више од четиристо хиљада примерака Библије, преведене на 41 језик (уп. Наумов 2017: 206). Подстакнута тиме, међу Србима јавља се све већа свест о потреби за новим и актуелнијим преводом, те се посебно истичу настојања Вука Стефановића Караџића и Атанасија Стојковића. Вук Ст. Караџић прву верзију свог превода завршио је до јуна 1820. године. За предлогак је користио већи број различитих издања: руско црквенословенско издање Библије, два грчка оригинала, Гризбахов и Шубертов, као и преводе на више европских језика. Главни текст који је Вук користио јесте *textus receptus* Еразма Ротердамског.

Атанасије Стојковић је испрва планирао да исправи и ревидира Вуков превод, од чега је касније одустао и понудио свој превод 1824. који је био далеко боље прихваћен од Вуковог. Вук ће објављивање свог превода, на коме је непрекидно радио, чекати до 1847. Управо је „умерена модернизација језика” (Наумов 2017: 206) била једна од кључних особина која је допринела тадашњем бољем прихватању Стојковићевог превода, иако ће, касније, Вуков превод у потпуности потиснути Стојковићев.

Целокупни превод Старог завета на народном језику појавио се 1868. године, при чему је његов преводилац, Ђура Даничић, користио немачка издања и водио се јеврејским каноном. Даничићев и Вуков превод, преваходно због истоветног избора народног језика за језик превода, те су се године нашли у истим корицама и после тога имали огроман број издања. Ипак, веома је важно истаћи да ова Библија дуго „није коришћена на литургијама, нити су из ње радо коришћени цитати у теолошким и књижевним текстовима, где је и даље примат имала верзија на црквенословенском. Била је предмет и многих критика Православне цркве, јер није одговарала њеним аршинима, пошто је била дело филолога који нису имали адекватно теолошко ни библистичко образовање,

а уживали су и подршку римокатоличке и протестантске пропаганде” (Наумов 2017: 207). Посебно изостанак теолошке прецизности, уз сву лепоту језика превода, јесте оно што ће трајно обележити Вуков и Даничићев превод. Стога се јављају настојања школованих теолога да створе прецизније преводе, те се у том смислу истичу активности тројице српских епископа. Први међу њима, Платон Атанацковић, користио је црквенословенски изворник и штампао књигу у којој је објединио своје преводе празничних и недељних јеванђељских и апостолских читања, што је прво издање имало 1860, друго 1864. О овом је преводу посебно позитивно говорио Емилијан Чарнић (1972: 34), истичући да је то „стручни превод у сваком погледу”, иако му се може замерити снажна блискост са црквенословенским извором, а не оригиналним грчким текстом.

Потом следи активност Илариона Зеремског², професора Карловачке богословије, који је објављивао у *Богословском иласнику* делове Новог завета, до чега нажалост нисмо успели да дођемо, и Иринеја Ђирића, који је превео значајан део Старог завета. Управо у датој линији: Стојковић–Атанацковић–Зеремски Чарнић учача научну линију наших библијских преводилаца, чију праксу наставља професор Богословског факултета Универзитета у Београду, Димитрије Стефановић³, који преводи Нови завет са критичког издања Нестле-Аланд, објављујући га 1934.

Годину дана пре тога, Лујо Бакотић објавио је интегрално Свето писмо, а у преводу Бакотић се користио како Вулгатом тако и „свим приступачним библијским текстовима и то по принципу динамичког уједначавања” (Наумов 2017: 208).

2 О значају и раду професора и епископа Илариона Зеремског в. Таталовић 2008.

3 О значају и рада професора Димитрија Стефановића в. Таталовић 2007, посебно о преводу Новог завета: 125–127.

Године 1973. јавља се превод још једног професора истог факултета, овог пута и класичног филолога, Емилијана Чарнића⁴, који преводи Нови завет, а чији ће превод наићи на веома позитивне критике, попут епископа Саве Вуковића, Ксеније Атанасијевић и Димитрија Богдановића. За основу свог превода Чарнић користи осмо критичко издање грчког новозаветног текста Августина Мерка објављеног у Риму 1957. Мерково издање публиковано је девет пута, од 1933. до 1964. у Папском библијском институту. Иако се Мерку могу замерити одређени недостаци у критичком апарату, Драгутиновић (2012б: 37–38) сматра да је Чарнићев избор да преводи са овог критичког издања био добар.

Нажалост, ниједан од ових значајних, индивидуалних превода није нашао званично одобрење унутар Српске православне цркве, услед чега патријарх Герман 1962. оснива посебну Комисију при Светом архијерејском синоду за превођење Светог писма. Комисија је имала задатак да ревидира Вуков превод Новог завета, те је њен први назив био: „Комисија Светог архијерејског синода за исправку Вуковог превода Новог завета”, што је касније промењено у: „Комисија Светог архијерејског синода за превод Новог завета”. Њени први чланови били су „епископ рашко-призренски Павле (потоњи Српски патријарх), епископ жички др Василије, викарни епископ будимски др Данило Крстић, краће време епископ шабачко-ваљевски Јован, затим угледни професори Богословског факултета: старозаветник др Милош Ердељан, новозаветник др Емилијан Чарнић, догматичар др Стојан Гошевић, зналац црквенословенског језика проф. Богољуб Ђирковић и потписани као секретар све време до објављивања првог Црквом одобреног превода Новог

4 О значају и раду професора Емилијана Чарнића в. Таталовић 2006, посебно о превођењу Новог завета: 22–24.

завета 1984. године” (Ракић 2018). Комисија је мењала свој састав, те се из ње повукао Емилијан Чарнић, а придружали су се Атанасије Јевтић, Иринеј Буловић и Амфилохије Радовић. Комисија је свој рад завршила 1984. када је објављена нова званична верзија Новог завета. Дата верзија настала је на основу *textus-a receptus-a* „Васељенске патријаршије који је настао 1904. године у покушају да се нормира грчки библијски текст” (Наумов 2017: 208), при чему су консултовани бројни други преводи на стране језике, попут Лутеровог ревидираног превода из 1956, Библије краља Џејмса, Циришке Библије, потом критичка издања Нестле-Аланда и Мерка, као и Бакотићев, Стефановићев и Чарнићев превод на српски језик. Основни византијски текст, истиче Радомир Ракић (2018), био је „проверен литургијском употребом кроз столећа. Скоро исти углед је уживао и црквенословенски превод Новог завета, духовним животом проверени, освештани превод живе Христове Цркве православне”. Објављен 1904, потом, са корекцијама, 1912, цариградски текст „представља први покушај православне Цркве да пружи сопствени јединствени текст Новог завета” (Драгутиновић 2012б: 38). Пет година пре првог издања основана је комисија којој је поверен овај задатак, међу њеним члановима посебно се залагао проф. Василиос Антониадис. Комисија је користила укупно 116 различитих рукописа, од 9. до 16. века, премда је највећи број датиран у раздобље од 10. до 14. века. „Важно је напоменути да цариградски текст није критички и да је базиран на релативно малом броју рукописа из каснијег периода историје Цркве. Међутим, потреба да се широј јавности понуди један византијски или црквени текст, који је вековима био у употреби у православној Цркви, осетна је и код православних и западних истраживача” (Драгутиновић 2012б: 38).

Поред поменутих превода на српски, важни су и други преводи који долазе од Александра Бирвиша, баптистич-

ког професора који је превео више библијских књига, потом од Јеховиних сведока, 2006, Евангелистичке цркве, 2016. и Протестантског друштва, 2018, што су све интегрална издања Светог писма. Како преводе, који спадају у домен научног истраживања, не треба мешати са различитим конфесијама, тако последње побројани преводи треба да завреде значајну пажњу српске теолошке мисли, која није само православна...

2. Преводи Оченаша

Молитва *Оченаш* записана је у два канонска текста, *Јеванђељу од Маџеја* (6₉₋₁₃) и *Јеванђељу од Луке* (11₂₋₄), а на српском језику, као и на другим књижевним језицима које су Срби користили, доступна је у значајном броју превода. Стога, могуће је пратити њен развој од најранијих рукописа и првих превода, па све до најновијих, штампаних, што ћемо у општим цртама у раду покушати да учинимо.

Заједничка карактеристика ранијих новозаветних словенских превода, барем оних које смо ми узели у разматрање, јесте то што баштине ћирилско-методијевску традицију превођења, која, даље, почива на византијском типу новозаветних текстова, за које смо рекли да су новијег датума. „Врло често српски читаоци нису свесни да велики број текстуалних разлика у српским преводима потиче управо из тога што су коришћени различити грчки предлошци са којих се преводило.” (Драгутиновић 2012б: 37) Уколико се прегледају преводи Оченаша, чији избор доносимо у Додатку овог рада, у зависности од изворника могуће је начинити две опште групе. Једна група, која захвата све старије преводе, што значи од најранијих јеванђељских рукописа, Маријиног и Зографског, преко српкословенских, рускословенских и славеносрпских рукописних и штампаних књига, преко превода Вука Караџића, Луја Бакотића, па до превода Светог архије-

рејског синода СПЦ, приказује значајно мање разлика између две варијанте Господње молитве, које се пре свега очитују у одсуству доксологије у лукијанској верзији, те различитим поставкама у 4. и 5. прозби.

Са друге стране, значајно мањи број превода, и то Димитрија Стефановића, Емилијана Чарнића, који почивају на критичким новозаветним издањима, као и различити протестантски преводи (в. Додатак), показују сасвим другачији однос између матејевске и лукијанске верзије Господње молитве. У Матеја је она доста дужа, сачињена је од 7 прозби, док их у Луке има свега 5, инвокација је различита, такође краћа у Луке, док се ни у једној од верзија не налази доксологија. Дато, како се у Додатку може видети, саобразније је изворним верзијама молитве Оченаш. Стога је Емилијан Чарнић сматрао – а вероватно и због тога напустио Комисију Светог архијерејског синода СПЦ и одабрао да преводи Нови завет са критичког Мерковог текста, а не цариградског предлошка – да критичка новозаветна издања имају приоритет у односу на традиционални, византијски текст (Драгутиновић 2012б: 35).

У вези са пореклом саме молитве, као и пореклом њених редакција, постоје различите научне претпоставке о томе која је верзија старија, да ли је то Лукина верзија старија (Хамерлинг 2010: 13; Вугделија 2004: 20), односно, Матејева (Луц 2018: 40–41, в. и Кларк 2016; Кларк 2017). Важно је и мишљење по коме обе варијанте представљају засебан развој изворне Исусове молитве, односно, легитимне развоје Исусове поуке о томе како се молити. Тако, на Гоулдеровом трагу, Иларион Алфејев (2018) истиче да је Матеј на основу различитих и одвојених делова из Јеванђеља од Марка сачинио Господњу молитву:

[...] слова Отче наш взяты из Мк. 14: 36 (Авва Отче);
сущий на небесах – из Мк. 11: 25 (Отец ваш Небесный);

да приидет Царствие Твое – из Мк. 9:1 (есть некоторые из стоящих здесь, которые не вкусят смерти, как уже увидят Царствие Божие, пришедшее в силе); да будет воля Твоя – из Мк. 14: 36 (но не чего Я хочу, а чего Ты); прости нам долги наши – из Мк. 11: 25 (и когда стоите на молитве, прощайте, если что имеете на кого); не введи нас в искушение – из Мк. 14:38 (бодрствуйте и молитесь, чтобы не впасть в искушение). На основе этих стихов Марка, дополнив их двумя стихами, взятыми из собственного материала (да святится имя Твое из Мф. 4: 10 и хлеб наш насущный дай нам на сей день из Мф. 7: 9), Матфей сочинил молитву для литургического употребления в своей общине, а Лука затем сократил эту молитву.

Из перспективе критике текста, оригинални, изворни текстови неповратно су изгубљени, стога се трага за виртуелним текстом (Драгутиновић 2013: 37), те текст који доноси критичко издање суштински, или потенцијално, у таквом облику никада није ни постојао. Можда су управо Матеј и Лука трагали за изворном Исусовом молитвом, те су њихове верзије Оченаша одраз реконструкције, односно, потраге за аутентичним обликом молитве. Дејвид Паркер уводи разлику између 'ауторског текста' и 'иницијалног текста', где ауторски, првобитни и изворни текст остаје изван нашег знања, иницијални текст јесте (ре)конструисани текст од ког се може пратити рукописна традиција. Стога, он новозаветни текст назива 'живим текстом' који свој идентитет гради кроз своју целокупну рукописну историју, а не као један синхрони моменат. (в. Драгутиновић 2013: 37–38).

Како год изгледао ауторски Исусов текст молитве, он је изгубљен. Такође, изгубљене су Матејева и Лукина ауторска верзија Оченаша, док сви рукописи који су дошли до нас представљају потрагу за иницијалним текстом молитве.

2.1. Општи односи превода Оченаша

Гледе самих превода на књижевне језике Срба може се рећи да се први ниво општих разлика између свих варијанти превода односи на ортографске, лексичке и стилске неуједначености, потом у новијим преводима присуство архаизама и архаичних облика, разлике у одабиру ијекавице и екавице итд. Следећи ниво значајнијих разлика примећује се у семантички изнијансиранијим решењима, о којима следи неколико речи.

Тако се нпр. у инвокацији молитве код Стефановића налази јединствено решење: „Оче наш небески”, по чему се овај превод разликује од свих осталих који у инвокацији садрже конструкцију са ’небесима’. Стојковићева конструкција „сушій на небесахъ” прати тадашње преводе на руски језик.

Следеће три прозбе (односно две, рачунајући лукијанску краћу верзију) у свим преводима показују значајну блискост, док су разлике махом стилске природе и семантички су истоветне.

Најзначајније пак разлике огледају се у прозби везаној за хлеб, где је грчка реч *epiousios*⁵ добила различити број њреводних решења.

Тако, од најранијих рукописа у преводима Оченаша читамо: „хлѣбъ нашъ наставъшааго дъне” (Мт.) и „хлѣбъ нашъ насжштъны” (Лк.) (Маријино јеванђеље), „хлѣбъ нашъ настолшт” (Мт.) и „хлѣбъ нашъ надъневъны” (Лк.) (Зоїрафско јеванђеље), „хлѣбъ нашъ наставъшааго дъне” (Мт.) и „хлѣбъ нашъ насыщъны” (Лк.) (Миротлављево јеванђеље), „хлѣбъ нашъ насоушъствъныи” (Издање Тројана Гундулића), „Хлѣбъ нашъ насущный” (Издање Стефана Стратимировића; превод Атанасија Стојковића), те у верзијама на српском језику: „хлеб наш

5 О овом загонетном грчком придеву в. Мандац 1994.

насушни” (превод Луја Бакотића; Емилијана Чарнића; Светог архијерејског синода СПЦ; *Нови српски њревод; Савремени српски њревод*). Од Вука Караџића, Николе Вукићевића и Димитрија Стефановића долази још једно решење: „потребни”, док се у преводу Јеховиних сведока налази: „хлеб за овај дан” (Мт.), што је решење блиско нашим најранијим преводима из *Маријиној, Зојрафској и Мирослављевој јеванђеља*, односно, „хлеб који нам је потребан” (Лк.), блиско Вуковом и Стефановићевом преводу.

Остале разлике, попут перфекта ’опростили’ у Чарнићевом и Стефановићевом преводу матејевског текста наспрам презента код осталих преводаца, потом, различите конструкције у другом делу пете прозбе, потом у шестој и седмој, као и одсуство или присуство доксологије највероватније одражавају стање у преводним текстовима, те их овде нећемо даље коментарисати.

2.2. Приматизација матејевске верзије Оченаша наспрам лукијанске

Услед тога што је у преводима који настају у византијској традицији разлика између Матејеве и Лукине варијанте значајно мала, те што се прва варијанта употребљавала у богослужбеним радњама, у српској култури⁶ Матејева је верзија општеприхваћена. Илустрације ради, она је нашла своје место у различитим деветнаестовековним текстовима и књигама, махом катихетске или молитвене природе. Може се рећи и тако да је Матејева верзија у потпуности истисла Лукину, што, опет, представља израз најранијих традиција употребе Господње

6 Не тек у српској, већ целокупна Православна, као и Римокатоличка црква у литургији употребљава Матејеву верзију Оченаша, што своје корене има у пракси најраније цркве (в. Луц 2018).

молитве у литургијском опиту. Илустрације ради, исте године када Вук Ст. Караџић објављује свој превод Новог завета, дакле, 1847, карловачки митрополит Јосиф Рајачић објављује *Кайихизис мали или сокращијеноје ѓравославноје исїовједаније*, у ком, између осталог, нуди тумачење Господње молитве, матејевског типа, користи текст на рускословенском, односно, црквенословенском (в. Рајачић 1847: 54–60). Исто чини и Платон Атанацковић, који у књизи *Училишијна и домашня Бїдліа* нуди исту верзију, писану рускословенским шифтом, само без доксологије (Атанацковић 1857: 147). Посебно исцрпно тумачење Господње молитве, опет на рускословенском и у матејевској верзији, даје Павле Николић у књизи *Кайихейїческа ѓоученија ѓри насїавленију јуносїи. Часїи 3* (1861: 32–142), док је истој проблематици посвећена књига *Толкованије молићве Госїодње Оче наш* Георгија Анибаса, коју је 1860. превео Платон Атанацковић, у којој се тумачи матејевска верзија Оченаша, на црквенословенском, без доксологије. Исто налазимо и код Николе Беговића у књизи *Срдске кайихезе на основу синадалноїа кайихизиса. Св. 1* (1860: 31–32), који користи стару, рускословенску ортографију за записивање стихова из *Оченаша* (нпр. сватитса), док у свом тексту користи новији начин писања. Тако исту варијанту (са доксологијом) налазимо нпр. и у књизи *Собраније различних молићв во уїоїребленије учашїїаїосја јуношесїїва* (1802: 9), која настаје раније у односу на побројане примере. Консултовали смо и књигу *Аїосїоли и јеванђеља у ѓразничне и недељне дане ѓреко целе їодине* Платона Атанацковића из 1860. у којој он нуди своје преводе јеванђеља и посланица, по недељном и празничном читању на литургији. У левој колони Атанацковић даје верзију текста на црквенословенском, у десној њену преведену варијанту. Међутим, будући да се Мт. 6_{1–13} и Лк. 11_{1–10} не читају на недељним литургијама, већ се Матејева

перикопа чита на суботњој литургији Сиропусне недеље, а Лукина на литургији у уторак 23. седмице по Педесетници, тако се преводи Господње молитве не налазе у овој Атанацковићевој књизи. По томе што је превео поменуту Абидосову књигу, а за превод Оченаша изабрао црквенословенски, можемо претпоставити да је Атанацковић радије користио ту варијанту. Одабир да и поред употребе народног језика молитва Оченаш буде навођена на рускословенском представља укорененост у традицији употребе рускословенског језика као црквеног као сакралног и православно-словенско-икуменског језика. Услед тога, записивана и говорена на црквенословенском, молитва Оченаш одисала је својеврсним сакралном дигнитетом у односу на остатак текста или говора.

Као што се из приказаних примера може уочити, Лукина краћа верзија Господње молитве практично, све до појаве Стефановићевог превода, није ни била позната у српској култури. Будући да су у византијском типу текста разлике између јеванђељских варијаната Оченаша веома мале, како смо показали, те се лукијански тип молитве доживљавао тек као скраћени или непотпуни матејевски текст, а, притом, није био ни литургијски потврђен, матејевска је верзија у потпуности преовладала. Ипак, у преводима који настају на основу критичких текстова, Стефановићевом и Чарнићевом, показује се да је и лукијанска варијанта такође аутономна, те да се не може посматрати тек као редукција матејевске.

3. Закључак

Како год било, и како год Оченаш изворно гласио, Господња молитва нашла је своје присуство у молитвеном животу хришћана свих деноминација. Због тога, из перспективе критике текста, поставља се једно веома

важно питање поводом откривања изворних текстуалних облика: „Да ли наука данас црквама треба да понуди један текст чија је употреба посведочена у прошлости, тј. који је читан и тумачен на богослужбеним сабрањима, и на тај начин остане некако у ланцу црквеног предања? Или пак наука треба да, на основу савремених налаза и околности, црквама понуди један нови текст, који као такав никада није могао бити употребљаван на богослужбеним предањима?” (Драгутиновић 2012: 35) И једна и друга пракса имају своје позитивне и негативне стране. С једне стране, проблем може бити решен тиме што би се за основни облик узео древни и поуздани рукопис, који је већ познат предању и литургијској традицији, при чему би се „одступања груписала у критичком апарату”, други начин јесте стварање нових текстова, каква су поменута критичка издања (Нестле-Аланд, GNT, SBL), такав текст је „неумитно вештачки” али се „нуди као изворнику најближи, пошто је плод научне процене великог броја рукописа” (Драгутиновић 2012: 35–36). У овоме третману посебно је важно одбацити ’двоструку валидност’, методолошки принцип грчког теолога В. Веласа, који је сматрао „установљени додаци имају једну врсту валидности када се посматрају са становишта науке, а другу са становишта вере. То би значило да они, научно гледано, бивају препознавани као секундарни и каснији, али са верске тачке гледишта приписује им се аналогна вредност, дакле аутентична богонадахнутост, као и књизи Светог писма којој припадају” (Драгутиновић 2012: 36). Дати став суштински прави значајну разлику, али и раздор, ако можемо тако рећи, између истине науке и истине вере, које заправо треба да теже сједињењу, те да једна другој буду помоћне дисциплине човековог бића у спознавању Божијег. Стога, српској култури потребно је критичко издање не само молитве Оченаш већ и целокупне Библије.

ИЗВОРИ

- Атанацковић 1857: Платон Атанацковић, *Училишћина и домашња Библіа*, [Део 2], *Новый завѣтъ*, Беч: Печатано код Мехитариста.
- Атанацковић 1860: *Ајосїоли и Еванїелїа у Праздничне и Недѣљне дане ѡреко цѣле ѳодине / съ преводомъ Србскимъ отъ епископа Платона за училиштну и домашню потребу*. – У Новосаду: Књигопечатња епископска.
- Бакотић 1933: *Sveto pismo Staroga i Novoga zaveta*, prev. Lujо Bakotić, Beograd: Britansko i inostrano biblijsko društvo.
- Беговић 1860: Никола Беговић, *Србске кайихезе на основу синадалноїа кайихизиса*. Св. 1, Београд: Штампарија Николе Стефановића.
- Вукићевић 1865: *Библичне Повѣстїи Новоїа Завѣта у библичнымъ рѣчма найисао Никола Ђ. Вукићевићъ, ѳриѳравничкїи учїишель и ѳравїишель србске ѳавне народне школе сомборске*, Сомбор: Штампарија А. Вагнера и другара, <<http://digital.bms.rs/ebiblioteka/pageFlip/reader/index.php?type=publications&id=1305&m=2#page/4/mode/2up>>, 23. 8. 2023.
- Генадијева Библија 1992: *Библија 1499 ѳода и Библија в синогалном ѳереводе*, Том 7, Москва: Издательский отдел Московского Патриархата.
- Зоїрафско јеванђеље 2010: *Codex Zographensis, On the basis of the edition by V. Jagić, Quattuor evangeliorum codex glagoliticus olim Zographensis nunc Petropolitanus, characteribus cyrillicis transcriptum notis criticis prolegomenis appendicibus auctum*, Berolini/Sanktpeterburg 1879, with incorporation of the corrections by Leszek Moszyński, *Ze studiów nad rękopisem Kodeksu Zografskiego*, Wrocław–Warszawa–Kraków, 1961, prepared by Jouku Lindstedt, Helsinki 2006; TITUS version by Jost Gippert, Frankfurt a/M, 13. 8. 2010, <<http://titus.uni-frankfurt.de/texte/etcs/slav/aksl/zograph/zogra.htm>>, 25. 8. 2023.
- Нови светї 2023: *Светїо ѳисмо*, превод Нови свет, издање Јеховиних сведока, Њујорк: Watchtower Bible And Tract Society Of New York.
- Нови срїски ѳревод 2018: *Светїо ѳисмо, Нови срїски ѳревод*, прев. Александар Бирвиш, Жарка Ђорђевића и Мирослава Живковића, Београд: Иконос.

- Караџић 1847: Вук Стефановић Караџић (прев.), *Нови завјет Госјода нашеја Исуса Хрисџа*, Беч: У штампарији Јерменскога манастира, <https://digitalna.nb.rs/view/URN:NB:RS:SD_B7D407A661F5246A646594D4BA86562B>, 25. 8. 2023.
- Маријино јеванђеље 2010: Codex Marianus, On the basis of the edition by V. Jagić, *Quattuor evangeliorum versionis palaeoslovenicae codex Marianus glagoliticus*, Berolini/Sanktpeterburg 1883, prepared by Jouku Lindstedt, Helsinki 1994; TITUS version by Jost Gippert, Frankfurt a/M, 14. 8. 2010, <<http://titus.uni-frankfurt.de/texte/etcs/slav/aksl/marianus/maria.htm>>, 25. 8. 2023.
- Мирослављево јеванђеље 1986: Никола Родић, Гордана Јовановић (прир.), Мирослављево јеванђеље, критичко издање, *Зборник за историју, језик и књижевност српској народа*, I одељење, књига XXXIII, ур. Димитрије Богдановић, Београд: Српска академија наука и уметности.
- Нестле-Аланд 2012: Nestle-Aland, *Novum Testamentum Graece* 28, Münster/Westphalia: The Institute for New Testament Textual Research.
- Николић 1862: *Кашихејіческа јоученія јри насџавленію јуносїи. [Часїџ 3] / оїџ Павла Ніколичь...* Карловци: Митрополитско-гимназијална типографија, <<http://digital.bms.rs/ebiblioteka/publications/view/4316>>, 23. 8. 2023.
- Рајачић 1847: Јосиф Рајачић, *Кашихисџ малый, или Сокращенное Православное Исјовџданіе...*, Будим: Печатано писмены Кралевскагв Оунїверсїтета Пештанскагв.
- Савремени српски јревод 2016: Библија или Свето писмо Старог и Новог завета: савремени српски превод, превод Евангелистичке цркве, Нови Сад: Graphis.
- САС 2018: *Светїо јисмо Сїароїа и Новоїа завјетїа: Библија*, Свето писмо Старог завјета, превео Ђура Даничић; Свето писмо Новог завјета, превод Комисије Светог архијерејског синода Српске православне цркве; Књиге ширег канона (Девтероканонске), превели митрополит црногорско-приморски Амфилохије (Радовић), епископ захумско-херцеговачки Атанасије (Јевтић); Београд: Свети архијерејски синод Српске православне цркве.

- Собраније 1802: Собраније различних молићив во ујоїтребленије учашиїаїосја јуношесїва*, Будим: Славено-србска печатња Краљевскога всеучилишта венгерскога, <<http://digital.bms.rs/ebiblioteka/publications/view/5145>>, 23. 8. 2023.
- Стефановић 1934: *Светїо ѱисмо Новоїа завейїа*, превео с грчког Димитрије Стефановић, Београд : Британско и инострано библијско друштво.
- Стојковић 1834: Атанасије Стојковић, *Нови завейї іосїода нашеїо Исуса Хрисїа*, Лајпциг: въ Типографїи Карла Таухница, <https://digitalna.nb.rs/view/URN:NB:RS:SD_FED90A19CD7DB0BA887FC3773FD1A3F8>, 23. 8. 2023.
- Стратимировић 1804: Стефан Стратимировић, *БІБЛІА сирѣчь Книїи священнаїв ѱисанїя Веїїхаїв и Новаїв завѣїа*, том 5, Будим: Въ Славено-Сербскої Валахїїскої и восточныхъ азыкввъ Тїпографїи Кралевскагw Унїверситета, <<http://digital.bms.rs/ebiblioteka/publications/index/string:%D0%91%D0%B8%D0%B1%D0%BB%D0%B8j%D0%B0.+T.+5/tags:publication>>, 23. 8. 2023.
- Царїїрадски тїексїи* 1904: *Η Καινη Διαθηκη*, Εγκρισει Τησ Μεγαλησ Του Χριστου Εκκλησιασ, Εν Κωνσταντινουπολει: Εκ Του Πατριαρχικου Τυπογραφειου.
- Чарнић 2022: *Светїо ѱисмо Сїтароїа и Новоїа завейїа*, Библија, Свето писмо Старог завета превео Драган Милин, Свето писмо Новога завета Емилијан Чарнић, Београд: Библијско друштво Србије.
- Чейворојеванђеље* 1552: *Чейворојеванђеље*, издање Тројана Гундулића, Београд, <https://digitalna.nb.rs/view/URN:NB:RS:SD_2207F75CB23278CEBFD5219F05A30C99>, 23. 8. 2023.

ЛИТЕРАТУРА

- Анибас 1860: Георгије Анибас, *Толкованїе молићиве Госїоднїв Оїйче нашѣ*. – У Новосаду: Брзотискомъ Епископске књигопечатнѣ, прев. Платон Атанацковић.

- Алфејев 2018: Иларион Алфеев, *Иисус Христос. Жизнь и учение: Книга 2. Нагорная проповедь*, <<https://jesus-portal.ru/truth/mitropolit-ilarion-alfeev-iisus-khristos-zhizni-uchenie/kniga-2-nagornaya-propoved/glava-6-otchenash-/>>, 26. 8. 2023.
- Вугделија 2004: Маријан Вугделија, Оценаш – Molitva Gospodnja, *Služba Vožja* 44, br. 3, 5–38.
- Драгутиновић 2012: Предраг Драгутиновић, Значај критике текста за српске преводе Новог Завета. Део први: Теоријска поставка, *Српска теологија у двадесетом веку: истраживачки проблеми и резултати*, књ. 11, прир. Богољуб Шијаковић, Београд: Православни богословски факултет, 31–41.
- Драгутиновић 2012б: Предраг Драгутиновић, Значај критике текста за српске преводе Новог завета. Део други: Рецепција у српској преводачкој теорији и пракси, *Српска теологија у двадесетом веку: истраживачки проблеми и резултати*, књ. 12, прир. Богољуб Шијаковић, Београд: Православни богословски факултет, 31–39.
- Драгутиновић 2013: Предраг Драгутиновић, Значај критике текста за српске преводе Новог завета. Део трећи: Перспективе за будући рад, *Српска теологија у двадесетом веку: истраживачки проблеми и резултати*, књ. 13, 36–42.
- Кларк 2016: David Clark, *The Lord's Prayer, Origins and Early Interpretations*, Turnhout: Brepols.
- Кларк 2017: David Clark, *On Earth as in Heaven, The Lord's Prayer from Jewish Prayer to Christian Ritual*, Minneapolis: Fortress Press.
- Костић 1926. Мита Костић, Зашто је основан словенскоглавољашки манастир Емаус у Прагу?, Скопље: *Скопско научно друштво*, 159–165.
- Луц 2018: Улрих Луц, *Мајејева прича о Исусу*, Београд: Манастир Градац, Библијски институт ПБФ-а у Београду, прев. Фива Савковић.
- Мандац 1994: Маријан Мандас, επιούσιος у Оценашу, *Služba Vožja*, 34, 191–202.
- Наумов 2017: Александар Наумов, Преводи Библије на српски језик (XIX–XXI век), прев. Милена Мосуровић, *Брајсво*:

- часопис Друштва „Свети Сава”*, Књ. 21, Београд, 205–210, <<https://doi.org/10.18485/bratstvo.2017.21.11>>.
- Ракић 2017: Радомир Ракић, Поводом 170-годишњице превода Новог Завјета Вука Стефановића Караџића (1847–2017), <http://arhiva.spc.rs/sr/povodom_170godishnjice_prevoda_novoga_zavjeta_vuka_stefanovitsha_karadzhitsha_1847_2017.html>, 22. 8. 2023.
- Ракић 2018: Радомир Ракић, О синодском преводу Новог Завета, <http://arhiva.spc.rs/sr/o_sinodskom_prevodu_novog_zaveta.html>, 22. 8. 2023.
- Ромодановская 2010: В. А. Ромодановская, Геннадиевская Библия, *Православная энциклопедия*, <<https://www.pravenc.ru/text/162049.html>>, 22. 8. 2023.
- Таталовић 2006: Владан Таталовић, Емилијан Чарнић као професор Новог Завета на Богословском факултету у Београду, *Бојословље*, LXV 1, Београд: Православни богословски факултет, 13–28.
- Таталовић 2007: Владан Таталовић, Димитрије Стефановић као професор Новог Завета на Богословском факултету у Београду, *Српска теологија у двадесетом веку: исцртајивачки проблеми и резултати* књ. 2, ур. Богољуб Шијаковић, Београд: Православни богословски факултет, 117–128.
- Таталовић 2008: Владан Таталовић, Иларион Зеремски као професор Новог Завета на Богословском факултету у Београду, *Српска теологија у двадесетом веку: исцртајивачки проблеми и резултати* књ. 3, ур. Богољуб Шијаковић, Београд: Православни богословски факултет, 16–26.
- Хамерлинг 2010: Roy Hammerling, *The Lord's prayer in the early church: the pearl of great price*, New York: Palgrave Macmillan.
- Чарнић 1972: Емилијан Чарнић, Традиционални и нетрадиционални фактори у превођењу Светог писма, *Бојословље* XVI, XXXI, 1–2, 31–41.
- Шнеле 2007: Удо Шнеле, *Увод у новозаветну ејзејезу*, прев. Предраг Драгутиновић, Београд: Православни богословски факултет.

Đorđe M. Đurđević

THE TRANSLATIONS OF THE LORD'S PRAYERS INTO SERBIAN LANGUAGE

Summary

In this paper, we examine different translations of the Lord's prayer (Mt. 6₉₋₁₃, Lk. 11₂₋₄), which is available in the Serbian language in a significant number of (different) variants. In the paper, we also present the genesis of translations from the oldest, Cyrillic-Methodiev, through Serbo-Slavic, Russo-Slavic and Slavic-Serbian to modern ones. Although lexical, stylistic, orthographic and similar differences are evident among all the reviewed translations of the Lord's Prayer (which we present at the end of the paper in the Appendix), nevertheless, depending on the original text, it is possible to form two basic groups. The first group, which is more numerous and rooted in Serbian culture, is represented by translations from Byzantine originals, where the Matthew and Lucian versions differ significantly less than those presented in the second group of translations, which are newer, characteristic of the 20th century, and which are based on critical editions of the New Testament (Merck, Nestle-Aland), where significant and very important differences between the two gospel variants of prayer are read. Therefore, in the first part of the paper, we analyze the translations of the New Testament into Serbian literary languages and point out the basic characteristics of the translation templates, in order to point out the basic relationships and differences between the translations of the Lord's Prayer in the second part of the paper, which primarily arise due to different sources.

It is concluded that Serbian culture needs a critical edition not only of the Lord's Prayer but also of the entire Bible.

Keywords: Lord's Prayer, Our Father, translations, text criticism

ДОДАТАК

У овоме делу рада доносимо избор из преводилачке традиције молитве Оченаш на српске књижевне језике, почев од најранијих рукописа, старословенске, српкословенске, рускословенске, славеносрпске редакције, до превода на српски језик. Такође, доносимо и верзију Господње молитве из последњег, актуелног, двадесет осмог критичког издања Нестле-Аланд (2012), која је *textus receptus* Оченаша и према коме треба да се стварају нови преводи ове молитве. Такође, значајно за српско преводилачку традицију јесте и цариградско издање из 1904, које се може сматрати критичким издањем византијског типа новозаветних рукописа, и које је, за разлику од Нестле-Аландове верзије, у активној литургијској употреби у православној цркви. Прилажемо преводе и из Генадијеве Библије која, иако примарно не припада српском културном кругу, постаје основ за сва даља издања Светог писма на рускословенском језику, те је у том смислу један од важних момената у историји превода Оченаша. Остали наведени примери сведоче 'живи текст' Господње молитве, уједно скривен и уједно откривен у преводима Оченаша на књижевне језике Срба.

МАТЕЈЕВА ВЕРЗИЈА ОЧЕНАША (Мт. 6₉₋₁₃)

Према *NOVUM TESTAMENTUM GRAECE* 28:

Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς·
 ἁγιασθήτω τὸ ὄνομά σου·
 ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου·
 γενηθήτω τὸ θέλημά σου,
 ὡς ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς·
 τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον δὸς ἡμῖν σήμερον·
 καὶ ἄφες ἡμῖν τὰ ὀφειλήματα ἡμῶν,

ὡς καὶ ἡμεῖς ἀφήκαμεν τοῖς ὀφειλέταις ἡμῶν·
καὶ μὴ εἰσενέγκῃς ἡμᾶς εἰς πειρασμόν,
ἀλλὰ ῥῦσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ.

Према Цариградском издању из 1904:

Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς .
ἀγιασθήτω τὸ ὄνομά σου .
ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου .
γενηθήτω τὸ θέλημά σου, ὡς ἐν οὐρανῷ, καὶ ἐπὶ τῆς γῆς .
τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον δὸς ἡμῖν σήμερον .
καὶ ἄφες ἡμῖν τὰ ὀφειλήματα ἡμῶν, ὡς καὶ ἡμεῖς ἀφίεμεν τοῖς
ὀφειλέταις ἡμῶν .
καὶ μὴ εἰσενέγκῃς ἡμᾶς εἰς πειρασμόν, ἀλλὰ ῥῦσαι ἡμᾶς ἀπὸ
τοῦ πονηροῦ .
ὅτι σοῦ ἐστὶν ἡ βασιλεία καὶ ἡ δύναμις καὶ ἡ δόξα εἰς τοὺς
αἰῶνας . ἀμήν .

Преводи на српски језик:

1. *Маријино јеванђеље* (старословенски):

· Сѡтче нашъ иже си на нѣбсехъ да сѣт са има твое · да при-
детъ цѣрествие твое · да бодеть волѣ твоѣ · ѣко на нѣсии на
земи · хлѣбъ нашъ наставъшааго дъне · даждь намъ дънесъ
ї отьпо[у]сти намъ длъгы наша · ѣко и мы отьпоуштаемъ
длъжьникомънашимъ · ї не въведи насъ въ напасть · нъ
избави ны оть неприѣзни · ѣко твое естъ цѣрѣствие · ї сила
и слава въ вѣкы аминь ·

2. *Зоїрафско јеванђеље* (старословенски):

Сѡче нашъ · 'иже еси на небесехъ · да сѣтитъ са 'има твое
· да придетъ цѣрствие твое · да бждеть вољѣ твоѣ · ѣко на
нѣси і на земљи · хлѣбъ нашъ настоашт даждь намъ днесъ
· 'і отьпоусти намъ длъгы наша · ѣко 'і мы отьпоуштаемъ
длъжьникомъ нашимъ · 'і не въведи насъ въ напасть · нъ

· избави ны отъ неприѣзны · ѣко твое естъ црѣствиє · · і сила
· і слава въ [вѣк] вѣк[омь ·] аминь ·

3. *Мирослављево јеванђеље* (српскословенски):

О́че нашъ иже еси на небеса́хъ. да стѣи́тъ се име́ твое. (10) да
приде́тъ црѣсти́е твое. да буде́тъ воля́ твоѣ́ ꙗко на небси́ и на зе́мни.
(11) хлѣ́въ нашъ наста́вьшаго́ днѣ́ даждь́ намъ́ днѣ́. (12) и остави́ намъ́
длѣ́ги наше. ꙗко́ и мы́ длѣ́жникомъ́ нашимъ́. (13) и не въведи́ насъ́
въ напа́сть. нь́ избави́ ны́ оудъ́ и спрѣ́зны. ꙗко́ твое́ дсѣ́тъ црѣ́стие. и
сила́ и сла́ва. въ вѣ́ки аминь. — |

4. *Издање Тројана Гундулића* (српскословенски):

оче нашъ иже еси на небеса́хъ . да светитсе име твое . да
прїидеть царство твое . да будет воля твоя ꙗко на небеси и
на земли . хлѣ́бъ нашъ насоушьствныи . даждь намъ днесъ
 . и остави намъ длъгы наше . ꙗко и мы вставляемъ длъж-
никымъ нашимъ . и не въведи нас въ напасть . нь избави
насъ ѿ лукаваго . ꙗко твое естъ царствіе и сила и слава въ
вѣкы аминь

5. *Генадијева Библија* (рускословенски):

Отче нашъ иже еси на небеса́хъ . да сватитса има твое
 . да прїидеть царствіе твое . да будет воля твоа . ꙗко на
небеси и на земли . хлѣ́бъ нашъ насущныи даждь намъ
днесъ . и остави намъ длъгы наша . ꙗко и мы оставлаемъ
должникымъ нашимъ . и не въведи насъ въ напасть . но
избави насъ ѿ лукаваго . ꙗко твое естъ царствіе и сила и
слава въ вѣкы аминь .

6. *Издање Стефана Сїраїшировића* (рускословенски):

Отче нашъ, иже еси на небеса́хъ, да сватиса има твое: Да
прїидеть царствіе твое: да будет воля твоа, ꙗко на небеси,
и на земли. Хлѣ́бъ нашъ насущный даждь намъ днесъ: И
остави намъ долги наша, ꙗко и мы вставлаемъ долж-
никымъ нашимъ: И не введи насъ во напасть, но избави

насъ ѿ лукаваго. яко твое есть царствіе и сила и слава во вѣки аминь.

7. *Аїанасије Сїојковић* (славеносрпски):

Отче нашъ, сущій на небесахъ! да святится имя Твое; да придетъ царствіе Твое; да будетъ воля Твоя, и на землѣ, какъ на небѣ; хлѣбъ нашъ насущный дай намъ на сей день; и прости намъ долги наши, какъ и мы прощаемъ должникомъ нашимъ; и не предай насъ искушению, но избавь насъ отъ лукаваго. Ибо Твое есть царство, и сила, и слава во вѣки! Аминь.

8. *Вук Сїефановић Караџић* (српски):

Оче наш који си на небесима, да се свети име твоје; Да дође царство твоје; да буде воља твоја и на земљи као на небу; Хлѣб наш потребни дај нам данас; И опрости нам дугове наше као и ми што опраштамо дужницима својијем; И не наведи нас у пропаст; но избави нас ода зла. Јер је твоје царство, и сила, и слава ва вијек. Амин.

9. *Никола Ђ. Вукићевић*:

Отче нашъ, кои си на небесима, да се свети име твое: да дође царство твое; да буде воља твоя, како на небу, тако и на земљи. Хлѣбъ нашъ потребни дай намъ данасъ. И опрости намъ дугове наше, као што и мы опраштамо дужницима нашима, и неуведи насъ у напасть но избави насъ ода зла. Єрѣ є твое царство и сила и слава на вѣки. Аминь!

10. *Лујо Бакојић* (српски):

Оче наш, који си на небесима, нек се свети име твоје, нека дође краљевство твоје, нека буде воља твоја и на земљи као небу; хлеб наш засушни дај нам данас, и опрости нам дугове наше као и ми што опраштамо дужницима својим,

и не дај да паднемо у искушење, него нас избави од зла. Јер је твоје краљевство, и сила и слава за навек. Амин.

11. *Димитрије Стефановић* (српски):

Оче наш небески, да се свети име твоје! Да дође царство твоје! Да буде воља твоја, као на небу, (тако) и на земљи! Хлеб наш потребни дај нам данас! И опрости нам дугове наше, као што смо и ми опростили дужницима својим! И не наведи нас у искушење, него нас избави од зла!

12. *Емилијан Чарнић* (српски):

Оче наш, који си на небесима, нека се свети име твоје; нека дође Царство твоје; нека буде воља твоја и на земљи као на небу; хлеб наш засушни дај нам данас; и опрости нам дугове наше као што смо и ми опростили дужницима својим; и не уведи нас у искушење, него нас избави од зла.

13. *Свети архијерејски синод СПЦ* (српски):

Оче наш који си на небесима, да се свети име твоје; Да дође царство твоје; да буде воља твоја и на земљи као на небу; Хлеб наш засушни дај нам данас; И опрости нам дугове наше као што и ми опраштамо дужницима својим; И не уведи нас у искушење, но избави нас од злога. Јер је твоје царство и сила и слава у вијекове. Амин.

14. *Нови свет* (српски):

Оче наш, који си на небесима, нек се свети [фуснота – Или: „сматра светим”] твоје име. Нека дође твоје Краљевство. Нека буде твоја воља, како на небу тако и на земљи. Дај нам данас хлеб за овај дан и опрости нам наше дугове [фуснота – или грехе], као што и ми опраштамо својим дужницима. И не дај да подлегнемо искушењу [фуснота – Дословно: „не уведи нас у искушење”], него нас избави од Злога.

15. *Савремени српски њревод* (српски):

Оче наш који си на небесима,
 нека је свето име твоје,
 нека дође Царство твоје,
 нека буде воља твоја,
 како на небу, тако и на земљи.
 Хлеб наш насушни дај нам данас
 и опрости нам дугове наше
 као што смо и ми опростили дужницима својим.
 И не уведи нас у искушење,
 него нас избави од Злога. [фуснота – 6,13 од Злога Или: од
 зла; у неким касним рукописима стоји: Злога, јер твоје је
 Царство и сила и слава довека. Амин.]

16. *Нови српски њревод* (српски):

Оче наш, који си на небесима,
 нека се слави име твоје свето,
 нека дође Царство твоје,
 нека буде твоја воља,
 како на небу, тако и на земљи.
 Хлеб наш насушни дај нам данас
 и опрости нам дугове наше
 како смо и ми опростили дужницима својим.
 Не дај да подлегнемо искушењу,
 него нас избави од Злога.

ЛУКИНА ВЕРЗИЈА ОЧЕНАША (Лк. 11₂₋₄)

Према *NOVUM TESTAMENTUM GRAECE* 28:

Πάτερ,
 ἁγιασθήτω τὸ ὄνομά σου·
 ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου·
 τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον δίδου ἡμῖν τὸ καθ' ἡμέραν·

καὶ ἄφες ἡμῖν τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν,
καὶ γὰρ αὐτοὶ ἀφίομεν παντὶ ὀφείλοντι ἡμῖν·
καὶ μὴ εἰσενέγκῃς ἡμᾶς εἰς πειρασμόν.

Према Цариградском издању из 1904:

Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς .
ἀγιασθήτω τὸ ὄνομά σου .
ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου .
γενηθήτω τὸ θέλημά σου . ὡς ἐν οὐρανῷ, καὶ ἐπὶ τῆς γῆς .
τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον δίδου ἡμῖν τὸ καθ' ἡμέραν .
καὶ ἄφες ἡμῖν τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν' καὶ γὰρ αὐτοὶ ἀφίεμεν παντὶ
τῷ ὀφείλοντι ἡμῖν .
καὶ μὴ εἰσενέγκῃς ἡμᾶς εἰς πειρασμόν, ἀλλὰ οὔσαι ἡμᾶς ἀπὸ
τοῦ πονηροῦ .

Преводи на српски језик:

1. Маријино јеванђеље (старословенски):

· Отъче нашъ иже еси на нѣбсх · да сѣтитъ сѧ има твое да
придетъ црѣствие твое · да бждетъ волѣтвоѣ ѣко на нѣсе
и на земи · хлѣбъ нашъ насжштѣны · даи намъ на всѣкъ
день · ї остави намъ грѣхы наша · їбо и сами оставлѣемъ
всѣкомоудлѣжъникоу нашему · ї не въведи насъ въ иско-
ушение · нъ · избави ны отъ неприѣзни ··

2. Зографско јеванђеље (старословенски):

· Сѣче нашъ · їже еси на нѣсехъ · да сѣтитъ сѧ има твое · да
придетъ црѣсие твое · да бждетъ вољѣ твоѣ · ѣко на нѣсе · ї
на земи · хлѣбъ нашъ надъневъны · даи намъ на всѣкъ д'нь
· ї остави намъ грѣхы наша · їбо ї сами оставлѣемъ ·
всѣкомоу длѣжъникоу нашему · ї не въведи насъ въ иско-
ушенъе · нъ · избави ны отъ неприѣзни ·

3. Мирослављево јеванђеље (српскословенски):

ОТЧЕ НАШЪ ИЖЕ ЕСИ НА | НЕБѢСѢХЪ. ДА СТИТЬ СЕ И | МЯ ТВОЕ ДА ПРИДЕТЬ | ЦОСТНЕ ТВОЕ. ДА ВЮДЕТЬ ВОЛѢ ТВОѢ ЯКА НА | НЕБСИ И НА ЗЕМЛИ. (3) ХЛѢБЪ ВЪ НАШЪ НАСЫЩНЫ | ДАЖДЪ НАМЪ НА ВСѢ | КЪ ДНѢ. (4) И ОСТАВИ НАМЪ ДЛЪГЪ И ГРѢХИ НА | ШЕ. НВО И САМИ ОСТА | ВЛѢМЪ ВСАКОМУ ДЛЪ | ЖНИКУ НАШЕМУ. И | НЕ ВЪВЕДИ НАСЪ ВЪ ИСКЮШЕНІЕ. НЪ ИЗБА | ВИ НЫ Ѡ НЕПРИѢЗН | И.

4. Издање Тројана Гундулића (српскословенски):

вче нашъ иже јеси на небесехъ . да светисе име твоје . да прїидеть царствїе твоје да бодет (sic!) воля твоа јако на небеси и на земли . хлѣбъ нашъ насоушьствнныи . даваи намъ на вьсакъ дань . и встави намъ длъгы наше . ибо сами вставлѣемъ вьсакомоу длъжнику нашему . и не вьведи насъ вь искоушенїе . нъ избави насъ ѿ лукаваго .

5. Генадијева Библија (рускословенски):

Отче нашъ иже на небесехъ . да сватитса имя твоє . да прїидеть царствїе твоє . да будетъ воля твоа јако на небеси и на земли . хлѣбъ нашъ насущныи . подаваи намъ на свакъ день . и остави намъ грѣхы наша . ибѡ и сами оставлѣемъ свакому должнику нашему . и не вьведи насъ вь искушенїе . но избави насъ ѿ лукаваго .

6. Издање Стефана Стратимировића (рускословенски):

Отче нашъ, иже на небесѣхъ, да сватиса имя твоє: да прїидеть царствїе твоє: да будетъ воля твоа, јако на небеси, и на земли. Хлѣбъ нашъ насущный подавай намъ на свакъ день: И встави намъ грѣхы наша, ибо и сами вставлѣемъ свакому нашему: и не введи насъ во искушенїе, но избави насъ ѿ лукаваго.

7. Атанасије Стојковић (славеносрпски):

Отче нашъ, сущїй на небесахъ! да святитса имя Твоє; да прїидеть царствїе Твоє; да будетъ воля Твоа, и на землѣ,

какъ на небеси; хлѣбъ нашъ насущный подавай намъ на каждый день; и прости намъ грѣхи наши, ибо и мы прощаемъ всякому должнику нашему; и не предай насъ искушению, но избавь насъ отъ лукаваго.

8. Вук Стефановић Караџић (српски):

Оче наш који си на небесима, да се свети име твоје; да дође царство твоје; да буде воља твоја и на земљи као на небу; Хлеб наш потребни даји нам сваки дан; И опрости нам гријехе наше, јер и ми опраштамо свакоме дужнику својему; и не наведи нас у напаст; него нас избави ода зла.

9. Никола Ђ. Вукићевић:

Даје само матејевску верзију.

10. Лујо Бакотић (српски):

Оче наш који си на небесима, нек се свети име твоје, нека дође краљевство твоје, нека буде воља твоја и на земљи као и на небу. Хлеб наш насушни дај нам сваки дан, и опрости нам грехе наше, као и ми што опраштамо сваком дужнику својему, и не дај да паднемо у искушење, него нас избави од зла.

11. Димитрије Стефановић (српски):

Оче, да се свети име твоје! Да дође царство твоје! Хлеб наш потребни даји нам сваки дан! И опрости нам грехе наше, јер и ми опраштамо свакоме своме дужнику! И не наведи нас у искушење!

12. Емилијан Чарнић (српски):

Оче, нека се свети име твоје, нека дође царство твоје: хлеб наш насушни дај нам сваки дан; и опрости нам наше грехе, јер и ми опраштамо свако свом дужнику; и не уведи нас у искушење.

13. Свети архијерејски синод СПЦ (српски):

Оче наш који си на небесима, да се свети име твоје; да дође царство твоје; да буде воља твоја и на земљи као на небу. Хлеб наш насушни дај нам сваки дан; И опрости нам гријехе наше, јер и ми опраштамо свакоме дужнику својему; и не уведи нас у искушење; него нас избави од злога.

14. Нови свет (српски):

Оче, нека се свети [фуснота – Или: „сматра светим”] твоје име. Нека дође твоје Краљевство. Дај нам сваког дана хлеб који нам је потребан. Опрости нам наше грехе, јер и ми опраштамо сваком свом дужнику. И не дај да подлегнемо искушењу. [фуснота – Дословно: „не уведи нас у искушење”]

15. Савремени српски превод (српски):

Оче [фусноти – У неким рукописима стоји: Оче небески],
нека је свето име твоје,
нека дође Царство твоје.
Хлеб наш насушни дај нам свакога дана
и опрости нам грехе наше,
јер и ми опраштамо свим дужницима својим.
И не уведи нас у искушење.

16. Нови српски превод (српски):

Оче, нека се слави име твоје свето,
нека дође Царство твоје,
хлеб наш насушни дај нам сваког дана,
и опрости нам грехе наше,
јер и ми опраштамо сваком свом дужнику.
И не дај да подлегнемо искушењу.

Веселина В. Ђуркин*
Универзитет у Новом Саду
Педагошки факултет у Сомбору
Катедра за језик и књижевност

УДК 821.163.41.09-3 Андрић И.

СЛИКА ОЦА У АНДРИЋЕВОМ ДЈЕЛУ

У раду смо на темељу корпуса Андрићевих романа и мањег броја приповједака анализирали начин на који писац, у књижевнонаучној литератури означен као „изванредни портретиста”, гради слику оца. Настојали смо да у ексцерпираним фрагментима текста у којима је представљен лик оца уочимо конститутивне елементе и начин на који су реализовани на језичком плану. Посебну пажњу посветили смо и томе како је очински принцип манифестован у односу *оџац – син* и *оџац – кћер*.

Кључне ријечи: Андрић, слика оца, очински принцип, типови оца, однос отац – син, однос отац – кћер.

1. У раду смо на темељу корпуса Андрићевих романа *На Дрини ћуџија*, *Травничка хроника*, *Госпођица*, *Омер-џаша* *Лаџас* и мањег броја приповједака анализирали начин на који писац, у књижевнонаучној литератури означен као „изванредни портретиста” са оствареном „најбогатијом галеријом портрета у нашој књижевности”, који „и бројем и својим разноликим карактеристикама и финим психолошким нијансирањем” представљају једну од најзначајнијих страна његовог стваралаштва (Јеремић 1981: 237) – гради слику оца. С обзиром на то да Андрић

---

* veselina@pef.uns.ac.rs; veselinaso@gmail.com

припада оном реду приповједача и романсијера који од разних прича „неимаре свој роман” и који „у фрагменту виде извесну судбину човека и ствараоца”, при чему цјелина као да „измиче”, а можда и не постоји, „већ само фрагменти, епизоде које у лабавим везама образују целине, мале људске универзуме” (Леовац 1993: 110)¹, ексцерпирани смо мање дијелове текста у којима је представљен лик оца с циљем да уочимо њихове конститутивне елементе и анализирамо њихову реализацију на језичком плану. Посебну пажњу посветили смо начину на који је очински принцип манифестован у односу *оџац – син* и *оџац – кћер*.

2. „Свако од нас потиче из хоризонта који није изабрао и који га је одредио. (...) Сачинили су нас наши очеви, а ми увек нешто чинимо са нашом децом. Па ипак нисмо ни као наши очеви ни као наша деца”, пише Масимо Рекалкати у својој књизи *Шта остаје од оца?* (Рекалкати 2014:18, 20).

2.1. Главни лик Андрићеве приповијетке *Немирна Јодина*, богати трговац и зеленаш, газда Јеврем, у наступу дивљега бијеса, каже кћери: „Ја сам те створио, ја ћу те растворити као да те бог никад дао није!”. У први мах изговорене ријечи асоцирају на оне које мајке у нашем народу у ватри гњева понекад изговоре својој дјечи: „Ја сам те родила, ја ћу те убити.” Ове двије реченице, постављене овако једна поред друге, чини нам се, управо исказују суштинску разлику између оног што се назива очинским и мајчинским принципом (премда овдје испољени са своје негативне, тамне стране). А ту разлику, коју у овом

1 У том је контексту изречена и тврдња да је Андрићев јунак истањен и супстанцијално слаб, те да „он престаје да буде једини или главни лик романа”, премда није увијек тако, као што показује роман *Госпођица*, који је одређен као роман лика, а дјело *Омерташа Латас* као роман ликова, односно савршено уређених портрета (в. Леовац 1993: 110, Ахметагић 2023: 116).

случају сагледавамо у односу на начин остварења једне од најосновнијих човјекових потреба – а то је потреба за трансценденцијом, најбоље осликава семантичка супротстављеност глагола *створиџи* – *расџвориџи*, с једне стране, и глагола *родџиџи* – *убџиџи*, с друге.

Чињеница да човјек „није *zadovoljan ulogom stvorenja*” и да себе не може да прихвати као „*igračku sudbine*”, ствара код њега потребу да као стваралац „*transcendira pasivnu ulogu stvorenog bića*”, а најлакши и најприроднији начин да се то задовољство стварања постигне јесте рађање, брига и љубав мајке према свом порoду, који њеном животу дају значење и смисао, чиме је потреба за трансценденцијом задовољена, док у случају мушкарца она не може бити задовољена рађањем дјече. Отуда његов нагон да трансцендира себе стварањем предмета и идеја (Фром 1993: 50–51). За разлику од мајке која рађа, кроз коју је живот дарован, што постаје оснoвом поимања да је мајка „*dom iz kojeg dolazimo*”, „*priroda, zemlja, okean*”, отац не представља природни свијет, већ „*drugi pol ljudske egzistencije; svet misli, veštačkih predmeta, zakon reda, discipline, putovanja, pustolovina*”. Он поучава, дисциплинује, показује пут у свијет, установљује принципе, поставља захтијеве (Исто, 43–44). Дакле, ствара. Управо како и каже отац у поменутој Андрићевој приповиједи – Ја сам те *створио* – што упућује на позитивну (свијетлу) страну датог принципа, утемељену на семантичким компонентама једне од значењских реализација примарног значења изабраног глагола – „учинити *радом* да нешто постане чега прије није било, *израдиџи*, *џроизвесџи*” (РМС), из чега и проистиче осјећај моћи да се дати процес може по потреби учинити реверзибилним – да оно што је створено, може бити и „растворено”. Глагол *расџвориџи* писац употребљава у значењу какво рјечници

не биљеже² – као антоним глаголу *сїворийи*, вјешто искористивши потенцијал префикса *раз-*, који важи за најплоднији међу префиксима у српском језику како по броју глагола у којима је заступљен тако и по разноврсности значења, чији семантички опис због тога нимало није једноставан будући да се његово основно значење „грана на много различитих начина” и да је „метафоричност изузетно развијена” (в. Клајн 2002: 279–280). Тиме је на најефектнији и најједноставнији начин изразио и сучелио двије стране очинског принципа – моћ стварања (конструкције) и „растварања” (деструкције), разједначивши га и строго одвојивши и као принцип „овоземаљског оца” од принципа стварања „небеског оца” – саопштеног поредбеном клаузом *као да ње Бої никад дао није*, гдје опет семантика глагола *даїи* – пружити, предати – исказује дату разлику, уз асоцијацију на народну изреку *Бої дао, Бої узео*, одражавајући божански принцип свемоћи.

2.2. Колико је битна улога оца, показује нам Андрић како кроз њено потпуно одсуство тако и кроз различите могуће облике њеног реализовања – од готово сујевјерног поимања њеног значаја и подређености свеколиког чињења или нечињења тој улози, преко благородне посвећености до њене злоупотребе, зостављања под маском бриге и одгоја.

2.2.1. „Ако је прави, отац је неважан, али само онда кад га имаš” (Јашовић 2015: 91). Потреба за оцем, за његовом заштитом и ослонцем које он може и треба да пружи, једна

---

2 **растворити**, растворим сврш. **1. 1.** *раширийи, раскрилийи, оїворийи, расклоийи; раскойчайи*. — Свећеник је ... растворио бревијар (Бен., РМС). Уђе ... пошто је растворио и ... за собом повукао врата (Петр. В., РМС). **2. а.** *йомешайи са груїом майїеријом (обично ѡечношћу) їравећи расївор*. — Свежији укус [води] ... долази од растворених гасова (НХ, РМС). **б.** *разблажийи*. — Раствори бренди воденом примјесом (Крешић С., РМС).

је од најјачих у животу сваког појединца. Ту чињеницу злоупотребљавају докони људи „у својим дугим, бездушним и до ситница израђеним шалама”, када за Ђоркана, који је безочић³ и чији је живот пусто беспуће, смишљају животопис у којем је његов отац, *nepoznati turski oficir, koga nikad nije video, ostavio negde u Anadolu velika imanja svome nezakonitom sinu u Višegradu, kao jedinom nasledniku*, али да су његови тамошњи рођаци *omeli izvršenje toga testamenta*, и да је потребно само да се Ђоркан појави у тој далекој и богатој вароши, *razbije spletke i prevare tih lažnih naslednika i uzme ono što mu pripada*:

Џоркан их слуша, пije и само уздише. Boli га све то, али и мило му је да се овако осећа и држи као човек кога су преварили и покрали и овде у касابي и тамо negde у далекој, лепшој земљи одакле је његов непознати отац. (НДЂ, 463)

Андрић нам ову приповијест даје као потресно свједочанство о људској суровости коју распирује и забавља несрећа оних које је живот оштетио и прикратио у оном што је надрагоцјеније – осјећању укоријењености, припадности, сигурности и, какве-такве, стабилности – ономе што чини темељ идентитета сваке личности, али нам, истовремено, на посредан начин, причом у причи, опет указује на основне одлике очинског принципа и поједностављен начин поимања његовог остварења (уз измаштане заплете). Премда наводно незаконити син, без насљедног породичног имена, Ђоркан је, ипак, очевом вољом и милошћу једини насљедник – јер отац бира сина коме би могао оставити имовину, а то је, по правилу, син кога сматра најпогоднијим да постане његов насљедник, који највише личи на њега и кога због тога највише и воли (Фром 1993: 44).

---

3 **Безочић** је дијете коме се не зна отац (РСАНУ).

2.2.2. Примјер необично снажне и преображујуће моћи очинске љубави која „свакаквог”, па и залуталог и порочног родитеља чини постепено бољим и хуманијим човјеком, који се једино руководи жељом да му *sin bude čovek koji će živeti pravo i časno*, а сваки свој чин преиспитује у односу на сујевјерну мисао *da će se to malome vratiti*, налазимо у роману *Травничка хроника*:

Imao je sina, lepog i pametnog dečaka. Davna se predano brinuo za njegovo zdravlje i vaspitanje. Sve je činio za njega i sve je bio spreman da učini. *To jako osećanje očinske ljubavi oslobađalo ga je postepeno njegovih poroka i činilo boljim i čovečnijim. I kako je dečak rastao, tako je i život Davnin bivao čistiji.* (...) То дете без мајке имало је сваку негу и сваку пањњу које се једном деčаку могу дати и расло је поред оца као младо дрво, везано уз сув али чврст колац. А деčак је био леп, имао је ублажене и племените очеве crte и, здрав телесно и душевно, није показивао ни рђавих sklonosti ни тежких opterećenja. *U sebi, Davna je nosio skrovitu želju, svoj najviši cilj: da mu dete ne ostane kao on, svačiji sluga na Levantu, nego da bude primljeno prvo na školovanje negde u Francuskoj, a zatim u francusku službu.* (ТХ, 33)

Премда писац наглашава очеву преданост и пожртвованост, његово такоређи преумљење⁴, он, ипак, сигнализује да очинска брига и ревност, свака пажња и њега које се дјетету могу дати – готово да су немоћни спрам оног што може да пружи мајка, рекавши да је то дијете „расло поред оца као младо дрво везано уз сув али чврст колац”, гдје имамо асоцијацију на народне изреке *ошац као колац*, која нам казује да је отац, за разлику од мајке,

4 „Bio je veliki sladostrasnik u mladosti, i dodir sa Osmanlijama nije ga u tome ničem dobrom naučio. A ljudi te vrste, kad život čula protutnji i sagori, ostaju mračni, gorki i teški sebi i drugima. Bezgranično pokoran i do podlosti malen pred silom, vlasti i bogatstvom, bio je drzak, svirep i nemilosrdan prema svemu što je slabo, siromašno i nesavršeno.” (ТХ, 33)

према дјечи тврд, груб, безосјећајан, и *младо се дрво савија* – одмалена се човјек учи, навикава на нешто. Напредним атрибутским одредбама *св али чврст* указује на емоционалну дистанцираност и уздржаност оца у испољавању осјећања, његов одвећ рационалистички приступ васпитању, али и постојаност и непоколебљивост у намјерама⁵, као и на то да се дјечак у најбољем случају може само навикавати на таквог оца. Слика младог дрвета везаног за св али чврст колац наводи нас да се присјетимо Змајеве ријечи: „Без оца безоче, без мајке сироче” (РСАНУ, безоче).

2.2.3. Француски генерални конзул, господин Жан Давил представљен је у овом роману као благородан, њежан супруг и отац троје дјеце – човјек који је на свој живот гледао као на дуги низ *samo njemu znanih pothvata i klonuća, borba, junaštava, sreća, uspeha, preloma, zala, protivrečnosti, nepotrebnih žrtava i uzaludnih kompromisa* и којем се *na mahove činilo da za život treba mnogo napora i za svaki napor nesrazmerno mnogo hrabrosti* (ТХ, 23). Неслућену величину своје личности он показује при удару највеће несреће у животу родитеља – када му се изненада разболи и премине дијете – „синчић у трећој години”:

Ali sada je, zaboravljajući sve to, *grlio njeno sitno telo, sa nemom nežnošću koja je u sebi krila beskrajnost ljubavi prema ženi i prema detetu*. Sklapao je oči i zanosio se: činilo mu se da tako, *zaboravljajući umor i savlađujući bol*, i dalje nosi svoje dete u susret ozdravljenju i da ono neće umreti dok god ga on tako s bolom i mukom bude nosio preko sveta. (ТХ, 156)

2.2.4. Исидорину тврдњу да „породични живот и ентеријер не постоје код Андрића” јер су они „на ста-

5 **Чврст 4. а.** *добро ушврћен, учвршћен, дубоко усађен*: ~ колац, ~ клин, ~ корен. **в.** *фиг. који се не колеба у сиваву, мишљењу, иосиојан, неиколебљив*: ~ карактер. (РСАНУ)

ром исламском Истоку били махом недокучиви”, Меша Селимовић у своме чланку *Цјеловиџа мисао о животи* у оцјењује као „лијепо речену, али прилично неубједљиву”. По његовом мишљењу, „Андрић једноставно није хтио да слика породични живот и интимне тренутке. Породица то је какав-такав ред, смиреност, нормалност, а Андрић хоће да види (...) неред људске душе, њену изврнутост, оптерећеност. Шта ће у том паклу породица, ако није већ биолошки и морално посрнула, пошла низбрдо” (Селимовић 1981: 306).

А управо тај неред душе и слике породичног пакла са застрашујућим ликом оца који тиранише, налазимо у Андрићевим приповијеткама посвећеним дједи, које сугеришу увјерење да је Андрић песимиста јер је у њима приказао мрачну страну дјетињства коју чине „strahovi, nerazumevanje života, strepnja od stvarnih i umišljenih opasnosti”, родитељи и одрасли који „obično nemaju razumevanja za decu i u dečijim dušama stvaraju rane, od kojih se ona posle, i kao odrasli ljudi, celog života leče” (Јепемић 1981: 240).

2.2.4.1. „Kada bih ja bio pesimista”, рећи ће Хандке, „voleo bih da imam strast koju je imao Ivo Andrić, strast da prikažem зло istinitim i опиљљивим. Da bih ga promenio...” (Валчић Лазовић 2011: 54). И такво једно очинско зло – тамну очинску фигуру која све наткриљује, „строгог и опаког оца” „старинских схватања”, чије се присуство у породици осјећа као терет и сјенка, описао је Андрић у приповиједи *Прозор*. Наратор се из перспективе одраслог који се лијечи од траума дјетињства сјећа очевог злостављања које је подијелило њихов мали свијет (породични микрокосмос) – на мучитеља који је *kažnjavao svojim ćutanjem, izbegavao pogledom, svetio se, mnogo i često tukao* и мученике *ni krive ni dužne*, за које *nije bilo dovoljno mesta ni vazduha*, што је на језичком плану исказано опозицијом личних замјеница: *он – ми, он – нас* и

сл. Призивајући у сјећање сцене насиља, он не успијева да открије узрок и смисао таквог очевог понашања и остаје једнако немоћан као што је немоћно било и дијете у њему онда када је подносило ту *nejasni, do neizdržljivosti bolnu igru*. Отуда у његовом казивању гомилање негације – доминира употреба негираних облика глагола *знайши (ne znat)* и још понеких глагола којима се указује на свеопшти осјећај немоћи (*ne mogavši, ne bih video ni primetio*), ријечи које у свом семантичком садржају подразумевају негацију (*ни* – „*ni* smisla, *ni* oblika, *ni* trajanja”, „*ni* danas”, *никад* – „*nikad* nisam mogao saznati”), као и упитних ријечи *зашићо, како, кад, коме*. Једино што извјесно зна јесте да је било *bez razloga*, да се његово *nemirno malo telo* бранило *као немоћна животиња (...)* *vriskom i jaukom*, да су га мајчине руке пуне масница касније миловале и тјешиле, а да се цијела ствар дешавала како би очев хир би задовољен.

Сам чин насиља представљен је као природна непогода и бива реконструисан тако да у њему отац-мучитељ губи статус агенса, а жртва губи моћ јасног перципирања онога што се заиста догађа(ло):

Iz te figure isuče se odnekud dugačak crn kaiš koji odmah nestane. Jer, tada nestane i oca i mene i kuće i poznatog sveta. Sve pređe u nejasnu, do neizdržljivosti bolnu igru. Prostor oko mene ispune udarci, samo udarci, nejednaki po snazi, ali jedan strašniji od drugog, bezbrojni i svudašnji. (...) Ceo taj prizor, koji se povremeno kao nepogoda prolamao u našoj kući, izgledao je meni kao stvar koja postoji isključivo radi mog oca. Moj bol i strah tu su bili sporedni. Za mene sve to nije imalo ni smisla ni oblika ni trajanja. Naide, ne znam pravo zašto; bude, ne znam kako; i prođe, ne znam kad. (ИП, Прозор, 52–53)

Захваљујући употреби рефлексивне пасивне клаузе, умјесто злостављача сликом доминира оруђе у његовом

рукама – *dugačak crn kaiš* – и оно што то оруђе производи *udarci, samo udarci, nejednaki po snazi, ali jedan strašnji od drugog, bezbrojni i svudašnji*, а сам злостављач више и није отац (јер како би прави отац могао нешто тако да чини), већ безлична фигура којом управља нека слијепа, жестока и плаха сила, која се тешко може предвидјети, још мање избјећи и разумјети (*Naiđe, ne znam pravo zašto; bude, ne znam kako; i prođe, ne znam kad*), а која пустоши и хара остављајући за собом несагледиве посљедице, на што асоцира употреба лексема *нейоџода* и *џроламаџи се у релативној клаузи који се повремено као перогода проламао и нашој кући*. Чак и послије исповијести приповједача, све и даље остаје обавијено тврдокорним велом тајне испод којег стоји тешко сазнање да злостављање често има привид одгоја.

2.2.4.2. Исфрустиран и инфериоран отац, *pijanica i nasilnik, policajac alkoholik* са огромним капацитетом да чини зло, који се свети свима због свог ниског положаја и немогућности напредовања у сложенем систему администрације аустријске царевине, приказан је у приповиједи *Црвен цвети*, као отац Василија Чокрљана, професора латинског језика:

Otac mu je bio pijanica i nasilnik, tip sitnog, subalternog činovnika iz velike i složene administracije ogromne austrijske carevine. Potuljen i pognut čovek, kao da na leđima nosi celu čudovišnu zgradu svih činovničkih klasa i rangova, od kojih je svaki viši od njegovog, on je vršio dužnost u granicama propisa, ali se, u tim granicama, svetio svemu i svakome zbog toga svog tereta i svog niskog položaja. Plašio je decu. Tukao je hapšenike koliko je smeo i mogao, a svoju ženu uvek i kad god mu se prohtelo. Veća zla nije činio samo stoga što nije imao prilike, jer ih niko nije tražio od njega, ali u duši je bio spreman na njih. Opijao se često, tj. kad god bi ga častili seljaci i građani koji su u nekoj sitnici zavisili od njegove dobre volje, i tako sa alkoholom izdizao na neke trenutne i nestvarne činovničke stepene o

kojima je trezan maštao, a koji su trajali samo dokle traje pijanstvo i tražili sve novo piće. (ИП, Црвен цвет, 96)

Његова погрбљена леђа одају неискреног човјека који није у стању да се „испрси” за сопствене интересе и да усправно хода кроз живот. Бескарактеран и порочан, без сопствене промисли и става, *vršio je dužnost u granicama propisa* и био спреман на помјерање тих граница уколико неко изнад њега то затражи. Неспреман да се суочи са реалношћу, у сталном покушају да је надиђе алкохолом, злостављао је све око себе.

Ту осветољубиву и злостављачку црту наслиједио је и његов син, маркиран од стране приповједача као *činovnik-predavač i savršen službenik* [школског] *sistema* који би за циљ имао да у младом човјеку и будућем грађанину *uguši svaku klicu samostalnosti i ubije želju za ma čim originalnim, stvaralačkim, višim i lepšim* (ИП, 98). Бјежећи од свог ниског и тамног поријекла, промијенивши презиме из Чокрљан у Васиљевић, поставши професор латинског – Василије је, ипак, остао син свога оца, јер из задатих оквира није могао да се истргне. То што је постао наставник латинског, приповједач сматра слијепим случајем – *ne naslutivši nikad smisao ni veličinu nauke, postao je nastavnik latinskog jezika isto kao što je mogao postati policijski ili šumski činovnik sa 'fakultetskom spremom'*. Опсједнутост каријером и борбом за виши положај је од оца наслијеђен комплекс који није успио да превазиђе и због којег је остао заувјек скучених видика:

Sve rimske i grčke klasike on je smatrao samo kao neku vrstu viših činovnika, profesora, viših jedino po rangu; svi su oni za njega u istoj državnoj službi u kojoj i on, i svi oni, zajedno sa njim i celim ostalim školskim sistemom, predstavljaju neku vrstu prepreke na putu koji čak treba da pretrči od detinjstva do činovničke karijere, tj. do hleba, položaja i društvenog ugleda. (ИП, Црвен цвет, 95)

3. На основу увида у грађу, можемо констатовати да су се на страницама Андрићевих романа и приповједака „сабрали” ликови очева најразличитијих психолошких и социолошких профила – почев од оца апсолутног господара, чија се не пориче, до немоћног, пасивног и потчињеног – језиком психоанализе речено – кастрираног оца; од великих угледника и достојанственика, преко скоројевића, осредњих чиновника, војника, трговаца до убогих сиромаша.

У раду *Трагање за хармонијом* Драган Јеремић пише да Андрић све људе „*posmatra kao izdanke dugih porodičnih linija, raznih bioloških uzroka i društvenih okolnosti, i utoliko više ukoliko su bliži našem vremenu a dalji od legende. (...) Mutni i strašni nagoni i razne bolesti duše*” од којих пате његови јунаци „*u stvari su rezultat mnogih uzroka kako u prošlosti – biološkog nasleđa, tako i u sadašnjosti – društvenih prilika*” (Јеремић 1981: 235).

Са овим у сагласности, према нашим увидима, стоји чињеница да Андрић слику оца углавном даје у склопу биографије неког од својих јунака (*његов отац/ отац му/ јој је био*), углавном у оквиру породичне (мање или више разгранате) генеалогике која се у њој наводи, и у тој слици је могуће издвојити следеће конститутивне елементе:

3.1. *Занимање, рані или чин у оквиру професије којом се отац бави* – чиновник, службеник, инкасент, трговац, секретар, полицајац, општински стражар, кадија, лекар, управитељ:

U tom svetu njegov otac je *niži vojnoadministrativni službenik, u rangju feld-vebela* (ОПЛ, 84); ...njegov otac, *sramotno ražalovan intendantski poručnik* (ОПЛ, 84); Био је из неког малог места у Војводини, син *opštinskog stražara*, последње од целог низа деце која су сва рано поумирала. Отац му је био пијаница и насилник, *tip sitnog, subalternog činovnika iz velike i složene administracije ogromne austrijske carevine* (ИП, Црвен цвет,

96); Рођен пре педесет година у Осijekу, где му је отац био *oficir u slavonskoj husarskoj regimenti* (ТХ, 77); *Trgovao je oružjem*, а то је роба која се најбоље плаћа (ТХ, 95); Дед му је био писач рећника и коментара, отац *prvi sekretar na Porti*, а завршио је живот као *reis-efendija*. (ТХ, 123); „Отац јој је био мали чиновник некої осциуравајућеї грушиїва, управо оно што се зове *инкасаниї* и што означава не обичног намештеника, него човека од поверења и извесне умешности.” (Злостављање); Нјен отац, *gazda Obren Radaković*, био је тада један од угледнијих сарајевских *trgovaca* Срба. (Г, 567); ... дошао је као *činovnik*, одмах после окупације, у касабу. Ту је био двадесетак година „*šumski upravitelj*” и сада живи у касоби као пензионер. (НДЂ, 498); Отац му је *Rogatičanin* и сада је *kadija* у *Rogatici*... (НДЂ, 499); *Полицјајац* алкохолик (ИП, Црвен цвет, 96); По његовом казивању био је родом са острва Кefалоније, где му је отац био *čuvan lekar*.

3.2. *Поријекло и социјални сїаїиус* – одакле потиче, из којег се мјеста доселио и када (с којим циљем) и да ли се успио прилагодити или је међу свијетом у који је дошао остао обиљежен као дошљак и странац, из какве је породице и да ли захваљујући своме поријеклу (не) ужива углед у друштву:

Нјегов отац, *Alban Galus (Alban von Gallus)*, *poslednji potomak jedne stare porodice iz Burgenlanda, došao je kao činovnik, odmah после окупације, у касабу*. (НДЂ, 498); У Травнику је некад живео стари *Krdžalija, čovek niskog porekla i bez naročitog ugleda, али врло богат*. (ТХ, 95); Отац му је био однекуд *из Makedonije, došao je mlad u Rumuniju, у пећалбу*, и служио као баšтован код једног бојара, *pored Ploestiја*. (ОПЛ, 121); *Nije bio Sarajliја, него Krajišnik. U mladosti je došao u Sarajevo, odmah после аустријске окупације*, и ту је *и срећом и вештином brzo postao један од бољих gazda*. (Г, 567); *Milanov отац, gazda Nikola Glasinčanin, doselio se u kasabu nekako u време kad је buna u Србији bila u највећем јеку*. (НДЂ, 423); Отац му је *Rogatičanin* и сада је *kadija* у *Rogatici*, али мајка му је из

velike ovdašnje porodice Osmanagića. (НДЂ, 499); Otac mu je bio *Mlečanin*, ali rođen u Epiru, a majka poreklom Dalmatinka. (ТХ, 169–170)

3.3. *Имеџак (џрихоги)* – колико је и какво имаће посједовао (*neznatno, lepo, tvrdo, neuništivo*), да ли га је наслиједио или сопственом вјештином и умијећем стекао, начин на који га је стекао и како је њиме управљао, да ли је наслијеђено или стечено увећавао или због своје неодговорности и рђавих и непромишљених поступака изгубио. У вези с тим су и информације о послу који је радио – како га је започео, ширио, какве функције и позиције у друштву му је успјех у послу обезбиједио и, напосљетку, како је и због чега у том послу, можда, доцније у животу и пропао. На језичком плану ове сегменте карактерише употреба глагола *радиџи*, *џрошириџи*, *куџиџи*, *џрогаџи*, *сиџеџи* и сл. у служби предиката (исказаних перфектом), а вршилац радње је углавном отац (ријетко, и цијела породица) – *radio je sa krznom na veliko, proširio poslove i na druge grane, kupio je, prodali su* и сл.

Odmah na početku Velikog Ćurčiluka bila je gazda-Obrenova magaza. *Radio je krznom, na veliko, ali je s vremenom proširio svoje poslove i na druge grane.* Tako je bio jedan od glavnih akcionara prve fabrike piva u Kovačićima i član raznih upravnih odbora. (Г, 567); Milanov otac, gazda Nikola Glasinčanin (...) *Kupio je lepo imanje na Okolištima. Stalno se održavalo mišljenje da je on odnekud pobegao sa teškim ali ne dobro stečenim parama.* Niko za to nije imao dokaza i svak je tu stvar samo upola verovao. Ali niko je nije potpuno odbijao. (НДЂ, 423); *Nasledeno bogatstvo* mu je omogućilo da nekoliko godina provede na studijama u Nemačkoj i Francuskoj. Kad se vratio u rodni grad, nastavio je da živi istim životom, među knjigama, *prepuštajući braći upravu imanja.* (ОПЛ, 107); ...sa *malom platom* i kućom punom dece nad kojom bdi njegova nepismena ali pametna i otresita žena. Njihova kuća je po

svemu seljačka, njihovo *imanje nezatno*. (ОПЛ, 84); *Topi se para u rusi, a imanje, tvrdo i neuništivo imanje, gine iz očiju i nestaje kao dim*. (...) Još za vreme rata *prodali su* kuću u Sagrdžijama. (ИП, Снопихи, 104); Svet nije hteo da veruje, a i bilo je teško verovati, da *u starca nije bilo gotova novca*, i mnogi su sumnjicali starijeg brata i podgovarali Musu da tuži i traži svoje pravo. (ТХ, 95); *Trgovao je oružjem*, a to je roba koja se najbolje plaća, jer onaj kome oružje treba ne pita pošto je, nego plaća svaku cenu, samo da ga dobije u pravi čas i na mestu na kom mu je potrebno. (ТХ, 95)

Привид побједи над неизвјесношћу живота, остварен стицањем, не може задуго да скрије чињеницу да је човјек увијек на губитку и да је сам тај процес, ма колико био мукотрпан и колике год жртве захтијевао, незнатан спрам страха од губитка стеченог па и губитка самог. Отуда употреба атрибутских одредаба *лејо, ѿврго, неунишћиво* уз именицу *имање*, с једне стране, и презентских облика несвршених глагола *ѿнућии (gine iz očiju), несћајајии (nestaje kao dim), ѿојиии се (topi se para u rusi)*, с друге, како би се предочила стицањем скупо плаћена цијена илузије сигурности коју човјек покушава да прибави и страва сазнања да је нема и не може бити.

3.4. *Подаци о жени и дјеци* – у којем животном добу се оженио и засновао породицу, каквом женом (карактерне особине, понекад и физички изглед жене), из какве породице (социјално поријекло), да ли је женидбом осигурао, стекао или угрозио положај у друштву, углед, богатство, просперитет, постао прихваћен члан заједнице којој није припадао; колико се пута женио, колики је и какав пород (из колико бракова) имао:

U samom početku on se oženio ovde ćerkom jednog od prvih gazda, Hadži-Tome Stankovića, jednom pouselom i snažnom devojkom crne masti i jake volje. Sa njom je izrodio decu, dve kćeri i jednog sina, koja su sva krštena u srpskoj crkvi i odrasla

kao prava kasabalijska deca i Hadži-Tomina uničad. (НДБ, 498); *Oženio se iz stare i ugledne sarajevske porodice Hadži-Vasića, lepom, nežnom i plavom Radojkom. To je utvrdilo njegov položaj u čaršiji.* (Г, 567); *Kuća puna sve same ženske dece; dvoje od prve, a četvero od druge žene. Tada se rodio on, sin i naslednik.* (ИП, Снопихи, 104); *Već u četrdesetim godinama, on se oženio Mađaricom, mlađom, besnom i nastranom devojkom vrlo rđava glasa i vladanja, koja mu ni po čemu nije bila par ni prilika. Sa njom je imao u dve godine dvoje dece, ovu kćerku Idu i sina Karla.* (ОПЛ, 107); *Ta ženidba, koja je trebalo da mu otvori vrata u viši i prijatniji život, zatvorila ga je i vezala zauvek, oduzevši mu mir i spokojstvo, ta jedina dobra i najveće dostojanstvo skromnih sudbina i bezimernih ljudi.* (ТХ, 78)

3.5. *Кућа у којој се оџац родио или коју је саџрадио (џородична кућа) – кућа као сџаџусни симбол.* Изглед куће и мјесто на којем се налази указују на углед, достојанство и значај који породица има (*досџојансџвена, џросџрана, џаџриџиџска; велика и имућна, на џлавном џрџу или у џресџиџжном џијелу џраџа*), а сам опис куће неријетко је у служби истицања раскола између појавног и скривеног, спољашњег и унутрашњег – слике која се показује свијету (стабилност, достојанство, позиција у друштву, моћ, благостање) и онога што је унутрашња суштина (немир, неред, несрећа, расуло), између оног што се очекује да ће се догађати са укућанима (успон, лијеп, угодан и испуњен живот насљедника, свака врста прогреса) и онога што ће се у будућности заиста догодити (неријетко неслућено дубок материјални, морални и духовни пад или успјех остварен по цијену губљења супстанџијалних својстава човјечности):

Kad se pre pedeset i dve godine rodio u velikoj i imućnoj kući starog Solaka, na Bjelavama, niko nije mogao ni pomisliti da će to dete ikad gurati tuđa drva na tuđim hamalskim kolicima po Sarajevu. (ИП, Снопихи, 104); *Ko bi video prizetmnu, ali*

dostojanstvenu i prostranu patricijsku kuću na glavnom trgu u Brašovu, iz koje je potekla, ne bi nikad pomislio da ta žena može da nosi toliko nemira i nereda u sebi. (ОПЛ, 107); *Živeli su tada u njihovoj novoj, prostranoj kući, na samoj obali Miljacke, niže protestantske crkve.* (Г, 567); *Njihova kuća je po svetu seljačka* (ОПЛ, 84)

3.6. Физички изглед оца. У већ поменутом раду Д. Јеремих (1981: 258) констатује да се код Андрићевих ликова „svaka duševna promena tako jasno ogleda na telu” и да је стога „svaka duševna patnja istovremeno i patnja tela”, те да су „telo i duša nerazdvojni putnici između sna i jave: sudbina jednoga je i sudbina drugoga”. Спољашност, дакле, рефлектује унутрашњост. Тијело је позорница унутрашњих збивања човјекових.

3.6.1. Отац Саида-хануме, супруге Омерпаше Латаса, описан је као човјек *bele kože, tamnoriđe kose, visok i vitak, jako kratkovid, zamišljen i povučen, više sklon da o životu razmišlja nego da ga živi* (ОПЛ, 107). Готово сви елементи описа указују на његове психичке и карактерне одлике (преосјетљивост, интровертност, контемплативност, пасиван животни став) које ће битно одредити његову егзистенцију и обиљежити најважније животне изборе, као што су, на примјер, препуштање управе над имањем браћи и, још важнији, избор брачног партнера – жени се у четрдесетим годинама женом која му ни по чему није прилика и која ће унесрећити све око себе. Чињеница да је „jako kratkovid” упућује на могући изостанак способности да сагледа далекосежност посљедица својих одлука.

3.6.2. Аустријски конзул Јозеф фон Митерер, отац *povučene i ćutljive, prerano zrele i suviše osjetljive* дјевојчице Агате у роману *Травничка хроника* (ТХ, 80), представљен је као *crnotanjust* човјек, *žuta lica, ufitiljenih crnih brkova, ukočena pogleda, spore reči, odmerenog držanja*, на коме је све *kruto, ćoškasto, čisto i uredno, ali skromno i „komisno”*

(ТХ, 77) – као сушта противност својој увијек егзалтираној, хистеричној и театралној жени. На његовом лицу посебно се истичу очи – на језичком плану ова је лексема центар неколико разгранатих именичких синтагми: *nečiste oči čoveka koji boluje od jetre, umorne oči dugogodišnjeg graničnog oficira i kancelarijskog roba, oči koje su se istrošile pazeći budno uvek ugroženu granicu Carstva, tužne a neme oči koje su na tom poslu videle mnogo zla i sagledale granice ljudske moći, slobode i čovečnosti, smeđe, okrugle oči, sa uvek crvenim i zapaljenim očnim kapcima* (ТХ, 77). То су очи човјека немоћног да заштити границе своје породичне интимае, а оне су сталној опасности, угрожене женином помамном потрагом за дуго сањаним ритером са којим ће остварити идеалну, платонску љубав, јер јој је тјелесна незамислива. Цијену његове бескрајне и безусловне љубави према жени којој је унапријед спреман да опрости све изгреде, како од приповједача сазнајемо, одаје његова пожутјела кожа лица и његове нездраве (нечисте) очи са увијек упаљеним, црвеним капцима. Изван сваке сумње, скривени живот душе овог човјека пројављује се кроз тијело, његово укупно држање и изглед, ако знамо да је поред очију, кожа „најосетљивија позорница душевних збивања, оних свесних, и још више оних несвесних” (Јеротић 2002: 261). Свака јача унутрашња емоција, свеједно да ли је радост, гњев, страх или бијес испољава се на кожи (Исто, 268), а у случају Јозефа фон Митерера због обољеле јетре можемо претпоставити да је то потиснути бијес⁶, јер „preko telesnih boljki i simptoma naše Senke dobijaju supstanciju”, тј. „emocionalne Senke (...) imaju своје физичке korelate” (Ахметагић 2023: 24).

3.6.3. Физички изглед Обрена Радаковића, оца Рајке Радаковић у роману *Госпођица*, писац даје два пута –

6 Према тумачењу психосоматске медицине емоција бијеса изазиве проблеме с јетром.

онда када се газда Обрен налази на врхунцу своје биолошке снаге, финансијске моћи и пословног успјеха, а слику његовог физичког пропадања након банкрота. Кћер га памти као човјека који се у зениту своје моћи издваја готово беспијекорним изгледом (*visok, prav, tanak mršav; brkovi prosedi, kosa na slepoočnicama potrpino bela*), елеганцијом и стилем одијевања, који у први план ставља симболе угледа и високог положаја у друштву (*crni polucilinder, odelo svetlopereljave boje, besprekorno bela i tvrda košulja sa visokom kragom i svilenom kravatom na modre i crne pruge; na grudima zlatan lanac, na ruci dva teška zlatna prstena, venčani i trgovački; okrugla zlatna dugmad*). Све је на њему свечано, строго озбиљно, круто, затегнуто и чини се, срачунато на утисак који ће оставити. Држање Обрена Радаковића у јавности потенцира узорност⁷ – *kad ide ulicom tako je prav i ponosan* – а сумња да она, ипак, није аутентична, изречена је и поређењем да изгледа *kao spomenik koji i ne уме да се прigne i sedne* (Г, 567). Његова круто усправљена леђа не одају виталног и самосвјесног човјека (јер „*samosvesni ljudi имају uspravno i girko држанје*”⁸ (Далке 2013: 322)⁹) који ће бити у стању да се изнесе са невољама које ће да улиједе, што ће се касније и показати када се након банкрота „уруши” попут споменика:

Tih dana je njen otac prestao da izlazi iz kuće, a doktor počeo da zalazi u nju. (...) *Bio je omršao, potamneo, čudan, onako neobrijan, golog vrata sa oštrom jabučicom, zažarenih očiju.* (Г, 571).

7 О лажној и аутентичној узорности в. Ахметагић (2021: 137).

8 Исправност и снага долазе изнутра па у том случају нема потребе за истицањем обиљежја положаја и моћи.

9 Занимљиво га је упоредити са држањем ратника који је „*tako ponosan da se ni pred kim ne saginje, a tako ponizan da nikome ne dopušta da se pred njim sagne*” (Далке 2013: 322).

3.7. *Каракѿерне и ѿсихичке особине*. С обзиром на неке битне и изразите, а сталне психичке и моралне особине оца, које налазимо у ексцерпираним дијеловима текста посвећеним оцу, могли бисмо издвојити неколико типова (с тим да код појединих има и преплитања):

3.7.1. *Тиранин* – опор, пријек и строг човјек старинских схватања (отац у приповиједи *Прозор*)

3.7.2. *Ауѿориѿаран* – мргодан човјек, пријеке нарави (отац Анице Марковић у приповиједи *Злосѿављање*), *ѿријек* и *частѿољубив* (Авдага Османагић у роману *На Дрини ѿѿрија*)

3.7.3. *Тѿј субалѿерноѿ, исфрусѿираноѿ, освейѿољубивоѿ сѿѿноѿ чиновника* – уз то пијаница и насилник (отац Василија Чокрљана, професора латинског језика, у приповиједи *Црвен цвейѿ*)

3.7.4. *Порочан* – коцкар (Милан Гласинчанин у роману *На Дрини ѿѿрија*), алкохоличар (отац у приповиједи *Црвен цвейѿ*)

3.7.5. *Ревносѿан, сув, емоѿивно дисѿанциран* (Давна у роману *Травничка хроника*, Обрен Радаковић, отац Рајке Радаковић)

3.7.6. *Резѿинирани слабић, мали зайосѿављени човјек коме ни чашица није мрска* (отац Миће Латаса, тј. Омерпаше Латаса у роману *Омерѿаша Лаѿас*)

3.7.7. *Болешљив човјек, без воље, снаѿе и уїледа* (Петар Гласинчанин, отац младог Николе Гласинчанина у роману *На Дрини ѿѿрија*)

3.7.8. *Мек као восак* (стари Солак, Ибрин отац у приповиједи *Сноѿићи*), *слаб* и *ѿојусѿљив ѿрема сину, иначе сѿроѿ и вјешѿѿ у односу с друѿима* (Сулејман-паша Скопљак, отац Мустафа-паше у *Травничкој хроници*)

Изостанак очеве забране, слабљење његове нормативне функције, усљед болећивости према сину или, најпросто, времешности и биолошке немоћи, неријетко удружене са измијењеним духом времена које носи нове

замке очинској улози, као да наговјештавају појаву која се у научној психолошкој литератури означава као „испараване оца” или „растварање оца”, што се, обично везује за вријеме у коме живимо, тзв. хипермодернистичко доба, које негира смисао границе, „уздиже нагон за уживањем”, успоставља закон расипања и уживања као једини важећи закон (Рекалкати 2014: 12). Стари Солак, коме се под старе дане, у његовој шездесетој години, у другом браку, након шесторо дјеце, рађа *sin i naslednik*, дочекан шенлуком *koji je cela mahala pamtila*, не успијева да га сачува од изазова које пред њега ставља један сасвим нов и необичан, празан и расипан живот у којем је све *nadohvat ruke*, који мами забавом, површношћу и привидом лакоће, а сурово наплаћује данак (ИП, Снопић, 104). Сулејман-паша Скопљак, иначе човјек вјешт и строг у односу према другим људима, слаб је и попустљив према најстаријем сину *razmaženom i upuštenom gospodičiću*, увијек спреман да нађе извињење за све његове рђаве поступке (ТХ, 268).

3.7.9. *Филозоф и сањалица* – уман, контемплативан, миран, доброћудан, пријатан, озбиљан и одговоран (отац Саида-хануме, супруге Омерпаше Латаса)

3.7.10. *Весео и мирне нарави* (Албо Галус, отац Томе Галуса у роману *На Дрини ћуџрија*; имао само двије страсти: лулу и лов)

3.7.11. *Блајородан, њежан и блај* (Давил у *Травничкој хроници*)

3.8. *Нејредвиђен дојађај* – банкрот, болест, проневјера, суспензија – који ће постати мрачно и болно мјесто у којем се пресијеца судбина цијеле породице, али и битна формативна одредница у развоју личности сина или кћери.

3.8.1. О праузроку цјелокупног животног пута Омерпаше Латаса, вишеструког конвертита Миће Латаса из Јањег Поља, сазнајемо у тренутку настанка њего-

вог портрета, када он, као царски сераскер, врховни војсковођа у турској војсци, бира да буде насликан у униформи аустријског фелдмаршала са орденом Марије Терезије, стварајући тако „типични simulakrum, šaljući u budućnost verziju vlastite prošlosti” (Ахметагић 2023: 122). Фалсификујући чињенице, он налази задовољење за једну ситуацију из прошлости и тако врши „psihološku natkompenzaciju bolnog mesta vlastite sudbine” (Исто, 122), покушава да се лијечи *od dugo skrivane gorčine i tajne boljetice svoga života* (ОПЛ, 82). Док позира умјетнику, паша се присјећа дјетињства и школовања, препрека које су стајале на путу остварења, за једног дјечака, врло необичног сна о великој каријери и високом положају у царској аустријској војсци. На пут који се пред њим тек био отворио пала је *jedna mračna i neprelazna zapreka* – од оца је примио писмо из којег сазнаје да је овај суспендован из службе и стављен под истрагу, а доцније и пензионисан због проневијере државног новца. Био је то *nepredvidljiv i neočekivan udarac koji ga je bacio unazad, do ispod polazne tačke njegovog uspona* (ОПЛ, 89–90).

Мићо Латас се стиђи свога оца, стиђи се себе, свог ниског поријекла, своје породице, родне куће, завиचाја, језика – свега што чини темељ идентитета. Он креће стазом лажи којом иду они што нису у стању да се суоче са собом и прихвате себе. То је пут дехуманизације и губитка супстанцијалности, на којем једину константу чини његова воља за моћи и жеља да стално буде у доминантној позицији у односу на друге људе, јер живот и свијет види једино као мјесто „u којем su ljudi u konkurentskom i poredbenom odnosu” (Ахметагић 2023: 123–124). У своме предавању „Роман Браћа Карамазови Ф. М. Достојевског: У име оца и сина”, полазећи од ријечи старца Зосиме упућених оцу Карамазову – *Најважније је немојте се стијдејти самој себе јер од тога све почиње. Најважније је немојте лагати саме себи. Онај који*

самої себе лаже и који слуша своју лаж дође доїле да не може да йреїозна истїину ни у себи ни око себе и збої їоїа не їошїїује никої, а кад никої не їошїїује не може ни да воли – Ана Јаковљевић Радуновић (2021) објашњава како лаж настаје и каже да „она проистиче из једног заштитног механизма за којим се јавља потреба онда када човек није спреман да прихвати себе онаквим какав јесте. Тада човек ствара лаж, лажни идентитет, а по правилу лажни идентитет је нестабилан. Човек са нестабилним идентитетом је склон томе да буде лако увређен. Да би се заштитио, он изграђује презир према другима у себи и, најзад, тај човек није у стању да прихвати друге, нити је у стању да воли друге”.

Анализирајући Омерпашин психолошки профил, Јасмина Ахметагић (2023: 116) каже да су пашина „mnogobličnost” и „beskrajna rastegljivost karaktera, neuhvatljivost, nedefinisano” посљедица губитка супстанцијалности и сигнал онтолошког пада личности. „Kao višestruki konvertit, koji je iskoristio sve mogućnosti tog položaja, mnogoblični paša je sav sazdan od poze, retorike i mimikrije koja je postala sama sebi svrha. On je površno prisvojio obeležja, simbole i svojstva koji ga čine podobnijim za ostvarenje socijalnog uspeha, ali nijedan od zaokreta u njegovoj sudbini nije ostavio trag koji bi ulazio u temelje ličnosti. Omerpaša je pre svega *lažni self*, izgrađen godinama laganja i maskiranja” (Исто, 120).

Та неухватљивост и недефинисаност присутна је и код његовог оца, а видљива у самом писму које носи тешку и неочекивану вијест и у којем није сасвим јасно шта се заправо догодило – *Posluga državnim novcem? Utaja? Pronevera? To se nije moglo jasno razabrati.* (ОПЛ, 89), али је Мићо, с обзиром на то да су се у писму често понављале ријечи „*poštenje*”, „*bog*” и „*pravda*”, знао да је отац заиста крив. Дакле, ни отац није био човјек спреман да се суочи са собом и оним што је учинио. Ни у његовом

животу није постојала хармонија између мисли, ријечи и дјела. Од приповједача сазнајемо да се младић никада није радовао очевим писмима јер му је непријатан био и сам очев рукопис – *tipičan rukopis graničarskog oficira, ali sa izveštačenim i nejakim slovima, čas isuviše tvrdim i uspravnim, čas nagnutim kao poleglo žito* (ОПЛ, 89), који указује на лабилност идентитета *malog, zapostavljenog čoveka*, неприродног, намјештеног, крутог и усиљеног, без истинске снаге и способности да се избори за властите интересе. Од те потиснуте спознаје Мићо ће бјезати, али ће га управо она, према принципу вјешто исказаном народном изреком *Све што мрзим, то ме ситије*, у потпуности одредити, начинивши од њега човјека са „заstraшујуће неухватљивим карактером”, који се самодефинише искључиво „на osnovu mogućeg a ne na osnovu onoga što jeste” (Ахметагић 2023: 124).

3.8.2. Као кључно мјесто у формирању личности Рајке Радаковић у роману *Госпођица* приповједач наводи очеву изненадну финансијску пропаст након које ће се разбољети, убрзо потом и умријети, оставивши дјевојчици од петнаест година у аманет да *uredi odnos između svojih prihoda i rashoda* и сву своју пажњу и снагу усмјери на немилосрдну штедњу и заувјек у себи угуши све слабости, *takozvane više obzire, gospodske navike unutarne otmenosti, velikodušnosti i bolečivosti*, желећи да његова пропаст послужи кћери као примјер и опомена јер је у свом животу другачије мислио и поступао, стога и пропао. Она се заклиње *da će štedeti tvrdo i nemilosrdno (...) bez obzira na to kakav će pravac njena sudbina uzeti, da neće pustiti svoj život iz svojih ruku ni dozvoliti da bude žrtva svojih slabosti ni ljudske pohlepe* (Г, 570).

У својој књизи *Сунце овој дана: њисмо Андрићу*, Владимир Пиштало тврди да је *Госпођица* пишчева најмање схваћена књига и да само у најповршнијем читању она говори о пороку среброљубља. Према његовом виђењу,

тај роман расправља о два принципа постојања: великодушности и невеликодушности (Пиштало 2017: 191), а Рајкино обећање не представља ништа друго до уговор са ђаволом, јер „*čovек најčešće susreće đavola u obliku drugog čoveka. (...) Đavo može biti i trenutna uloga*” (Исто, 257–258). Одана оцу, фиксирајући се на завјет који је дала, „*devoјčica је postala gora od zla. A gori od zla postaje demon*”. Не тражећи и не очекујући ништа за себе, она постаје „*Don Kihot nevelikodušnosti, idealist bez ideala, invertirani heroј u službi ničega*” (Исто, 191). Рајка одраста у хладну и бескомпромисну зеленашицу, која затомљује женску страну свога бића¹⁰ и „*прераста у рационално (мушко) створење, које оперише у категоријама корисног, сигурног и пословног, са мушки обликованим сном о милиону*” (Милојевић 2020: 70). Она се и изгледом и понашањем издваја не само од осталог женског него и мушког свијета, а „*зеленаштвом и суровошћу превазилази мушки модел пословања на који се угледа као и комуникацијски препознатљиви код било које конфесије у Сарајеву тога доба*” (Исто, 72).

3.9. *Порок или неки тежи морални пресјуй који ће утицајти на судбину њојомсјива*. Примјер налазимо у повијести пропадања лозе Гласинчанин, које, наводно, започиње сумњиво стеченим новцем Николе Гласинчанина, а наставља се коцкарским пороком његовог сина Милана, који је у младости прокоцкао већи дио иметка и одгојио јединца Петра, *bolešљivog čovjeka, slabe volje i ugleda*, а он за собом оставио сина Николу, који је постао незадовољни *mali činovnik velikog preduzeća u Višegradu*, који по цијели дан *beleži kubike merenog drveta* којем су *samoća i patnja otvorile oči i izoštrile duh za mnoge stvari*

10 На мајку је гледала као на слабо и неуко дијете, чему су умногоне допринијеле очеве ријечи да је мама добра, али мека и да ће се Рајка морати о њој бринути након његове смрти, а не обрнуто.

(НДЂ, 196) и, на несрећу, само још јаче освијетлиле *njegov neuspeh i bezizgledan život u kasabi* (НДЂ, 196).

Пишући о приповиједној прози Иве Андрића, Мухарем Первић ће рећи да је Андрић „обично naglašeno izričit kada treba utvrditi i priznati svoju nekompetenciju i nemoć da izvesne ljudske stvari shvati i razjasni”¹¹ (Первић 1981: 127). Немогућност да се дође до коначне истине о (пра) узроку слабљења и/или пропадања чланова једне породице или лозе писац изражава формулацијама релативизујућег карактера – *Svet nije hteo da veruje, a bilo je teško verovati* (ТХ, 95) и сл.:

Stalno se održavalo mišljenje da je on odnekud pobjegao sa teškim ali ne dobro stečenim parama. Niko za to nije imao dokaza i svak je tu stvar samo upola verovao. Ali niko je nije potpuno odbijao. Dvapat se ženio, ali mu se nije dalo u deci. Podigao je samo ovoga sina, Milana, i njemu je ostavio sve što je imao, javno i skrovito. I Milan je imao sina jedinca, Petra. Imanje bi mu doteklo i preteklo da nije imao jednu, jednu jedinu, ali svemoćnu strast – kocku. (НДЂ, 423); Njegov deda Milan Glasinčanin umro je nekako ubrzo posle okupacije, u sarajevskoj ludnici, pošto je u mladosti prokockao veći deo imetka. Odavno je umro i otac mu, gazda Petar, bolešljiv čovek bez volje, snage i ugleda. Sad ovaj Nikola provodi po ceo dan na obali reke, pored radnika koji valjaju i splave teške borove balvane, beleži kubike merenog drveta, a posle ih u kancelariji sabira i unosi u spiskove. (НДЂ, 495)

4. За разлику од односа отац – син, гдје је у игри прича о успону или паду, о остварењу социјалног успјеха,

11 ”У оваквим случајевима Андрић се из обазривости, служи појачаном негацијом: ’Нико ни за ког не зна; никад нисам могао сазнати зашто су моме оцу, опором човеку старинских схватања, биле потребне те заједничке вечере’ (...) ’Не би се могло право казати и нико није право знао, али увек је осећао да има...’” (Первић 1981: 127).

изградњи очеве или синовље каријере, која ће „отворити врата у пријатнији и финији живот”, о сталном надметању и покушају да се превазиђу осујећења и ожиљци ниских и убогих почетних позиција, чак и по цијену фалсификовања поријекла (Никола Рота, Василије Васиљевић)¹² или симулирања идентитета (Омерпаша Латас) порицањем прошлости праћено индигнацијом и мржњом, однос отац – кћер представљен је као знатно сложенији и готово по правилу подразумијева прекомјерну идеализацију оца (од стране кћери) као моћног заштитника, одакле и проистиче њена потреба за готово потпуним поистовјећењем са оцем (односно несвјесном мушком страном сопствене психе обликоване под утицајем оца, уз истовремено потискивање женског принципа), што је спречава да сопствени живот проживи на аутентичан начин.

Неколико је елемената које бисмо у слици односа оца и кћери могли издвојити као карактеристичне (дистинктивне): обожавање и идеализација оца, идентификација са оцем, доживљај оца као моћног заштитника и гаранта сигурности, детронизација оца – суочавање са суровом реалношћу (непредвидив догађај који скида оца са узвишеног пиједестала „у понор слабости и биједи”), траума дисфункционалног односа оца и мајке (слаба, настрана, нарцисоидна, рђава, омражена жена), траума губитка оца.

4.1. *Обожавање и идеализација оца.* Отац је главни и најважнији лик у животу кћери. Неприступачан, готово митски недостижан. За Фату (Авдагину) у роману *На Дрини ћурија*, он је *dragi, moćni i jedinstveni baba* (НДЂ, 396), за Рајку Радаковић *veliki i moćni tata, stvorenje bez*

12 Никола Скарпарота бјежећи од неподношљивог сјећања на живот у родитељском дому мијења презиме у Рота (у роману *Травничка хроника*), а Васа Чокрљан у Васиљевић, јер Чокрљан има „издајнички призив” (у приповиједи *Црвен цвети*).

ljudskih slabosti i nižih potreba, bez briga i bolova koje svak ima – Samo olimpijski bogovi, o kojima je te jeseni počela da uči u školi, mogli su s njim da se uporede, ali ne i potpuno izjednače (Г, 568). Ипак, неки фрагменти њеног сјећања указују на то да тај однос није био ни изблиза тако идиличан каквим се њој тада чинио и да отац за њу, као ни за друге људе, није био суштински заинтересован. Са маском светачке озбиљности комуницирао је са свима (што је више био привид комуникације) – мало је говорио, углавном постављао питања и расејано слушао одговоре, које као да је већ унапријед знао, давао кратка и штура упутства и наређења. У тренуцима излива њежности и милости узимао би кћер на крило, гладио јој косу и питао *Šta si danas radio, sinak?*, одсутно слушајући *očigledno samo žubor njenog čavrljanja. Ali za nju je i to spadalo u neshvatljivu veličinu njenog tate da on ne sluša stvarno ono što mu se govori, nego zamišljen gleda negde u daljinu, kroz prozor.* (Г, 568)

4.2. *Идентификација са оцем.* Идентификација са **свемоћним оцем**, чији се ауторитет не доводи у питање и чијој се вољи кћер глуво и нијемо покорава, сигнализује у случају Рајке Радаковић да је умјесто „повезивања са animusom”, који се опажа „kroz odnose sa drugima ili kroz neki oblik ubeđenja koji se živi”, дошло до поистовјећења с њим (Ахметагић 2023: 18). Опсједнутост новцем и штедњом има свој „unutrašnji ekvivalent u njenoj opsednutosti animusom, odnosno nesvesnom muškošću njene vlastite psihe koja se oblikuje pod značajnim uticajem oca”. Он се „pozicionirao ne samo između nje i drugih muškaraca već i između nje i života samog, zbog čega ima snažnu funkciju demona smrti. (...) Rajka se psihološki ne razvija, već vodi jedan mrtav život u kome nema kretanja¹³,

13 Такав начин живота ауторка Ј. Ахметагић назива „мртвовањем”, јер њиме управља особа вођена мртвим гласом из прошлости (Исто, 18).

(...) *samo* večitog ponavljanja istog principa”, који је без преиспитивања, механички преузела споља (Исто, 18).

Истичући у први план велику физичку и духовну сличност између оца и кћери –пријеког и честољубивог Авдаге Османагића и његове јединице Фате, која осјећа да је *jedno* са својим оцем, *nerazdjeljivo, slatko jedno, otako zna za sebe*, писац нам, с једне стране, наговјештава да међу њима постоји нека врста симбиотичког односа, стварајући тако илузију постојања једног сливеног идентитета из којег проистиче и Фатина моћ да одбија просце (подржана њеном несвакидашњом љепотом). Али када отац пристане да је противно њеној вољи уда за Мустајбеговог сина јединца, који је међу првима на њу бацио око, објелодањује се и чињеница да насупрот тежњи ка јединству и осјећању готово потпуне припадности, стоји снажна жеља „ка остварењу сопствене разлике”:

Истина, то су уста која су казала *da* тамо где је она казала *ne*. (НДЂ, 396)

Та властита жеља, чији је побуњенички карактер видљив једино у болном погледу дјевојке и пркосном, *samo* *njoj* *urođenom* покрету цијелог тијела, стијешњена је на *na kratkom i žalosnom komadiću druma, između Veljeg Luka i Nezuka*, сабијена у *mrtvoj tački, između svoga ne i očevog da* *koje ona oseća kao svoje (isto koliko i svoje ne)*, чини Фату трагичном јунакињом – оном која је устрајала у своме не, сачувавши „у духу етичких начела народне песме и витешког морала (...) понос и поштовање задате речи” (Вучковић 2014: 102–103):

Jedno zna. Zbog toga očevog da, koje je veže isto kao i ono njeno ne, moraće izaći pred kadiju sa Mustaj-begovim sinom, jer je nemoguće i pomisliti da Avdaga Osmanagić ne održi reč. Ali isto tako zna, i isto tako dobro i posigurno, da posle toga

ne može njena noga stupiti u Nezuke, jer onda opet ne bi ona održala svoju reč. A to je, naravno, nemoguće, jer i to je Osmanagića reč.

4.3. *Траума дисфункционалног односа између оца и мајке.* Однос између оца и кћери формира се у сјени трауматизујућег односа мајке и оца, у којем је он пасивна и потчињена страна. Слика оца дата је на позадини тог односа у којем је мајка представљена као жена која га ни по чему није достојна, што важи као *opštepoznata i priznata istina*. У таквом нескладу породичних односа, мајчина злоћудна нарав је узрок дјечијег стида, стрепње и страха, али и готово безусловне љубави кћери према оцу, каква је Идина (Ида Дефилипис, касније Саида-ханума, жена Омерпаше Латаса), или сасвим пасивне и немоћне, каква је љубав Агате, кћери Ане Марије фон Митерер и аустријског конзула Јозефа фон Митерера у роману *Травничка хроника*.

4.3.1. Отац Иде Дефилипис, која важи за „један од најсложенијих и најсугестивнијих ликова у Андрићевој прози” (Вучковић 2014: 168), жени се касно у својим четрдесетим годинама *Mađaricom, mlađom, besnom i nastranom devojkom vrlo rdava glasa i vladanja, koja mu ni po čemu nije bila par ni prilika* и која након смрти остаје запамћена *као жена коју нико не oplakuje*. Отац је описан као уман и миран човјек, филозоф и сањалица, којег кћер безусловно воли, а *samo su stid i strah od majke trovali i tu kćerinsku ljubav prema osu, najčistiju i najlepšu stvar na svetu, i pretvarali je u bol* (ОПЛ, 108).

4.3.2. Трезвен и савјестан, Јозеф фон Митерер воли своју поремећену жену *bezgranično i stalno kao što se voli bolesno dete*, потпуно помирен са чињеницом да *mora da živi sa ognjenim zmajem kome valja sve žrtvovati*. Обузет заносима и разочарањима своје *besne lude i nastrane žene*, која је у сталној потрази за мушкарцем са којим ће

остварити савршену платонску љубав, кћер једва да је и примјећивао, премда ју је волио. Препуштена сама себи, *između dobrog i nemoćnog oca i lude i nerazumljive majke*, дјевојчица се и *u snu stidela majke*, вољела је само оца, и то једном немоћном, пасивном љубави (ТХ, 80).

4.4. *Траума њубијка оца*. Изненадна очева смрт представљена је као тренутак суочавања са суровом реалношћу и застрашујуће нагао прелазак из стања потпуне заштићености у којем се не слуги шта је зло и несрећа у стање апсолутне беспомоћности. „Ниједан отац не може гарантовати да ће наш живот заштитити од ризика изгубљености, пропасти и неприлика” (Рекалкати 2014: 84). „Смрт оца поставља на исти начин проблем наших корена, нашег порекла и немогућности да ти корени и то порекло сачине чврсто и сигурно тло” (Исто, 100), уочиште од неизвјесности и случајности живота.

4.4.1. Када изгуби оца који је за њу био све, Ида ће се одједном осјетити као *naga i nezaštićena među ljudima; propadala je bez pomoći*, у сталној жељи *da se negde skloni i nečim pokrije i zaštititi*. У њеном случају удаја је значила обезбиједити се од незгода и удараца који, по правилу свакако, очекују младу и лијепу дјевојку без иметка, искуства, родитеља и јаким родбинских веза.

4.4.2. Ниједан отац, па чак ни Бог, не може пружити крајње јемство својим потомцима. „То јемство заправо не постоји, оно је немогуће” (Исто, 100). Ту чињеницу као дубоко потресну спознају изриче Рајка Радаковић на гробу свога оца, чији је аманет, изречен у тренутку великог страдања *na samrtnom času, kad se svet i ljudi vide u jednostranom, izuzetnom osvetljenju*, требало да има заштитну функцију у животу кћери:

Sve znam i sve pamtim što si mi naredio i ostavio u amanet, ali šta to vredi kad je svet takav da su u njemu laž i obmana moćniji od svega drugog. Sve, sve sam činila da se osiguram. Ali šta

koristi, kad ti priđu sa strane sa koje se ne nadaš. I ako nas niko ne prevari, prevarimo se sami. Oprosti mi što sam posle tolikih godina i napora ovako izgubljena i bespomoćna, ali nisam ja izneverila svoj zavet, nego je mene izneverio svet. Ti znaš kako sam radila, krvavo i teško. Mislila sam da će tvoja reč, udružena sa mojom voljom i naporom, biti dovoljna odbrana od svega. Ali nije tako. U ovom svetu nema odbrane ni sigurne zaštite. Gore je i teže, tata, nego što si ti slutio. (Г, 668)

5. *Да сведемо.* У раду смо на темељу корпуса Андрићевих романа и мањег броја приповедака анализирали начин на који писац, у књижевнонаучној литератури означен као „изванредни портретиста”, гради слику оца. Проведена анализа показује да су на страницама Андрићевих романа и приповедака представљени ликови очева најразличитијих психолошких и социолошких профила – почев од оца апсолутног господара у патријархално структурисаној породици, чија се не пориче, до немоћног, пасивног и подређеног оца, који не посједује способност да се избори за сопствене интересе и због тога се свети, кажњава и злоставља; од великих угледника и достојанственика, преко скоројевића, осредњих чиновника, војника, трговаца до убогих сиромаша. Андрић портрет оца углавном гради у склопу шире слике других ликова, које посматра као изданке дугих породичних линија формираних под утицајем биолошког наслеђа и друштвено-историјских околности. С обзиром на то да се у њој готово по правилу као конститутивни елементи појављују подаци о занимању, поријеклу, социоекономском статусу (брак, иметак, посао, кућа), физичком изгледу (који је углавном одраз душевних збивања), карактерним особинама, пороку или страсти, неком изненадном догађају који ће измијенити правац судбине или пресећи животне токове – а већина њих представља оно што чини основ за остварење очинског

принципа или, пак, утиче на начин његове реализације – можемо рећи да постоји својеврстан образац на темељу којег Андрић гради слику оца, стварајући на тај начин подлогу једној систематичној и објективној анализи свих фактора који су утицали или су могли бити од пресудног значаја за формирање јунака чију судбину у оквиру шире приповиједне цјелине слика, при чему све и даље остаје обавијено тврдокорним велом тајне, чему посебно доприносе језичке формулације релативизујућег карактера (*Свети није хтиео да верује, а било је њешко веровати*) или конструкција са појачаном негацијом (*Никад нисам могао сазнати зашто*) као израз порицања моћи да се проникне у смисао и узрок ствари и дође до коначне истине. Већина наведених интегралних дијелова слике дата је тако да се истакне или, барем, наговјести раскол између спољашњег, појавног и унутрашњег, скривеног, између лица које се показује свијету (достојанство, позиција у друштву, моћ, благостање) и оног које је стварно (немир, неред, несрећа, расуло). Такође, све карактеристичне одлике спољашњег лика оца – изглед тијела, држање, боја коже, очи и сл. – писац описује руководећи се начелом да је тијело позорница човјекских унутарњих збивања, да спољашњост рефлектује унутрашњост, те тако све оне указују на његове психичке и карактерне црте које ће се испољити у поступању са најближима и свим важним одлукама и изборима који ће обиљежити не само његову егзистенцију него и његових потомака, породице.

Слабљење нормативне функције оца, и то прије свега у односу на сина, изостанак његове забране и испољавање немоћи да успостави смисао границе, установи принципе, постави захтјеве и покаже пут у свијет, писац приказује као посљедицу дјеловања више чинилаца – карактер оца, биолошка немоћ, времешност или нарочито болећивост, измијењене друштвено-историјске и еко-

номске прилике које стварају нови дух времена у којем доминирају закон расипања и уживања, површност и привид лакоће.

Важне сегменте слике односа *оџац – син* чине питања идентитета, опсједнутости каријером и борбом за виши положај, која одражавају дубок комплекс инфериорности који син наслеђује од „субалтерног”, исфрустрираног оца. Гоњен поривом да надиђе убоге и ниске почетне животне позиције, у сталном бијегу од ниског поријекла, очевог имена и свега што оно представља, син се, као ни отац, не успијева сучити са собом, не прихвата себе, већ гради лажни идентитет одричући се свих веза и свега што чини темељ његовог бића – поричући себе сама, фалсификујући чињенице из сопственог живота, трајно се онеспособивши да воли. Мрачну страну слике овог односа чине и сцене злостављања, у којима писац представља оца злостављача као безличну фигуру којом управља нека слијепа, жестока и плаха сила, а сам чин насиља као природну непогоду, реконструишући га у сјећању наратора тако да у њему отац-мучитељ губи статус агенса, те сликом умјесто злостављача доминира оруђе којим злоставља (што је на језичком плану исказано употребом пасивних рефлексивних конструкција), док жртва губи моћ јасног перципирања онога што се заиста догађа(ло).

У слици односа *оџац – кћер*, твореној према већ предоченом обрасцу, уочавамо и неке специфичне елементе, који су послужили писцу да га и представи као знатно сложенији, а то су: прекомјерна идеализација и обожавање оца (од стране кћери) као моћног заштитника, са којим има неку врсту симбиотичког односа, идентификација са оцем (са несвјесном мушком страном сопствене психе обликоване под утицајем оца, уз потискивање женске стране), траума дисфункционалног односа оца и мајке (у којем је обично отац потчињена страна, а мајка маркирана нарцистичким или неким другим

поремећајем и недостатком љубави према мужу и кћери, што резултира стидом, презиром и зазором кћери према мајци и апсолутној упућености на оца; дисфункционалност може бити узрокована и очевом доминацијом у односу на мајку, према којој се опходи као према слабом и неуком бићу, што постаје образац који и кћер некритички преузима јер је заслијепљена очевом снагом и моћи), детронизација оца (неки непредвиђен догађај руши моћног оца са узвишеног пиједестала) и траума очеве смрти (прелазак из стања апсолутне заштићености у стање потпуне беспомоћности и изгубљености).

ИЗВОРИ

- Г: Ivo Andrić, *Gospođica*, u: *Romani*, Beograd: Laguna, 2014, 561–679.
ИП: Иво Андрић, *Изабрана њроза (њријовијетике)*, https://biblioteka.elektronskaknjiga.com/izabrana_proza.php. (Преузето: 25. 2. 2018)
НДЂ: Ivo Andrić, *Na Drini ćuprija*, u: *Romani*, Beograd: Laguna, 2014, 323–556.
ОПЛ: Ivo Andrić, *Omerpaša Latas*, https://biblioteka.elektronskaknjiga.com/omer_pasa_latas.php. (Преузето: 25. 2. 2018)
ТХ: Ivo Andrić, *Travnička hronika*, u: *Romani*, Beograd: Laguna, 2014, 11–319.

ЛИТЕРАТУРА

- Ахметагић 2021: Jasmina Ahmetagić, *Priča o narcisu zlostavljaču: zlostavljanje i književnost*, Nova Varoš: Blum izdavaštvo.
Ахметагић 2023: Jasmina Ahmetagić, *Knjiga o Andriću: male-velike drame – Andrićeva proza iz perspektive Jungove psihologije*, Beograd: Blum izdavaštvo.
Валчић Лазовић 2011: Neda Valčić Lazović, *Sve što (ne) kažem pogrešno je: savremeni svetski pisci*, Beograd: Službeni glasnik, RTS.

- Вучковић 2014: Радован Вучковић, *Ликови жена у Андрићевом делу*, Београд: Свет књиге.
- Далке 2013: Ridiger Dalke, *Bolest kao govor duše*, Београд: Laguna.
- Јаковљевић Радновић 2021: Ана Јаковљевић Радновић, Предавања „Роман *Браћа Карамазови* Ф. М. Достојевског: У име оца и сина”, Народна библиотека „Вук Караџић”, Крагујевац, 19. октобар 2021. <https://www.glassumadije.rs/predavanje-roman-braca-karamazovi-f-m-dostojevskog-u-ime-oca-i-sina-u-narodnoj-biblioteci/>
- Јашовић 2015: Predrag Jašović, Nad likom oca, *Sent – časopis za književnost, umjetnost i kulturu*, br. 37–38, god. XV, Novi Pazar: Građanski forum.
- Јеремић 1981: Dragan Jeremić, Traganje za harmonijom, u: B. Milanović, *Kritičari o Andriću: Ivo Andrić u svjetlu kritike*, drugo izdanje, Sarajevo: Svjetlost, 233–260.
- Јеротић 2002: Владета Јеротић, *Човек и његов идентитет*, Београд, Бања Лука: Арс либри, Бесједа.
- Клајн 2002: Иван Клајн, *Творда речи у савременом српском језику: слањање и њрефиксација*, Београд, Нови Сад: Завод за уџбенике и наставна средства, Институт за српски језик САНУ, Матица српска.
- Леовац 1993: Славко Леовац, *Опелги о Иви Андрићу*, Београд: СКЗ.
- Милановић 1981: Branko Milanović, *Kritičari o Andriću: Ivo Andrić u svjetlu kritike*, drugo izdanje, Sarajevo: Svjetlost.
- Милојевић 2020: Снежана Милојевић, *Закон земље: нарајив о жени у ѡрози Иве Андрића*, Нови Сад: Академска књига.
- Первић 1981: Muharem Pervić, Pripovetke Iva Andrića, u: B. Milanović, *Kritičari o Andriću: Ivo Andrić u svjetlu kritike*, drugo izdanje, Sarajevo: Svjetlost, 121–135.
- Пишталo 2017: Vladimir Pištalo, *Sunce ovog dana: pismo Andriću*, Zrenjanin, Novi Sad: Agora.
- Рекалкати 2014: Masimo Rekalkati, *Šta ostaje od oca: očinstvo u hipermodernom dobu*, Novi Sad: Akademska knjiga.
- РМС: РМС: *Речник српскохрватскога књижевног језика*, I–VI, Нови Сад: Матица српска (I–III и Загреб: Матица хрватска), 1967–1976.

- РСАНУ: Речник српскохрватског књижевног и народног језика, Београд: Институт за српски језик, Српска академија наука и уметности.
- Селимовић 1981: Меša Selimović, *Cjelovita misao o životu*, u: B. Milanović, *Kritičari o Andriću: Ivo Andrić u svjetlu kritike*, drugo izdanje, Sarajevo: Svjetlost, 305–309.
- Фром 1993: Erih From, *Umeće ljubavi*, Beograd: Beogradski izdavačko-grafički zavod.

Veselina Đurkin

THE IMAGE OF THE FATHER IN ANDRIĆ'S WORK

Summary

In this paper, based on the corpus of Andrić's novels and a smaller number of short stories, we analyzed the way in which the writer, labeled as an "extraordinary portraitist" in literary and scientific literature, constructs the image of father. In the excerpted fragments of the text in which the figure of the father is presented, we tried to observe the constitutive elements that make up the portrait of father and the way in which they were realized on the linguistic level. We paid special attention to the way in which the paternal principle was manifested in the relationship *father – son* and *father – daughter*. The analysis carried out shows that on the pages of Andrić's novels and short stories, "gathered" the characters of fathers of various psychological and sociological profiles – starting from the father the absolute master, who's word is not questioned, to the powerless, passive and subjugated – in the language of psychoanalysis – castrated father; from great dignitaries, through upstarts, mediocre officials, soldiers, merchants to the miserably poor. Andrić generally constructs the portrait of his father as part of a wider portrait of other characters, which he sees as offshoots of long family lines formed under the influence of biological inheritance and socio-historical circumstances. Given that it almost as a

rule contains information (which represents what constitutes the very core of the paternal or male principle) about occupation, origin, socioeconomic status (marriage, property, job, house), physical appearance (which is mostly a reflection of mental events), character traits, vice or passion, some sudden event that will change the course of life, we can say that there is a kind of pattern on the basis of which Andrić builds the image of father, thus creating a basis for a systematic and objective analysis of all the factors that influenced or could have been of crucial importance for the formation of the hero whose fate he depicts, while everything still remains shrouded in a stubborn veil of secrecy. Unlike relationships *father – son*, where the story is about the rise (building of the son's career) or fall on the social ladder, the relationship *father – daughter* is presented as significantly more complex and, regardless of the type of father, it almost as a rule implies an uncritical, excessive idealization of the father (as a powerful protector on the part of the daughter, from where stems her need for almost complete identification with the father), the trauma of the loss of the father and the trauma of the dysfunctional father-mother relationship.

Key words: Andrić, image of father, paternal principle, types of father, father-son relationship, father-daughter relationship.

Сања Ж. Ђуровић*
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Катедра за српски језик

УДК 811.163.41`373.611

ДЕРИВАЦИОНО ГНЕЗДО ИМЕНИЦЕ ОТАЦ (творбено-семантичка анализа)

У раду је извршена творбено-семантичка анализа основне лексеме *отац* и лексеме *таа* и њихових деривата. Представљени су творбени модели свих твореница и упоређивана су значења основне лексеме са значењима деривата како би се установиле продуктивне семе. Деривационо гнездо схваћено као скуп свих типова твореница (изведенице, сложенице, префиксалне творенице) са основом *отац*, *таа* анализирано је на корпусу који је прикупљен из РСАНУ, РМС, ОРСЈ. Циљ рада био је да се утврди творбена и семантичка продуктивност издвојених лексема.

Кључне речи: отац, тата, творба речи, семантика, деривационо гнездо

1. Предмет рада је творбено-семантичка анализа деривационог гнезда лексеме *отац*. Циљ рада јесте утврђивање творбене и семантичке продуктивности у оквиру овог гнезда и има ли подударности на творбеном

---

* sdjurovic74@gmail.com; sanja.djurovic@filum.kg.ac.rs

Истраживање спроведено у раду финансирало је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије (Уговор о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2023. години број 451-03-47/2023-01/ 200198).

и семантичком плану именице *оџац* са именицом *мајка*¹ с обзиром на то да припадају ужој лексичко-семантичкој групи породица/чланови породице (сродство) и очекивано је да има преклапања.

Деривационо гнездо лексеме *оџац* образовано је на основу *Речника српскохрватској књижевној и народној језика*² и, по потреби, допуњено из *Речника српскохрватској књижевној језика*³ као и из *Образложног речника српској језика*⁴. Деривационо гнездо именице *отац* представљено је у *Семантичко-деривационом речнику*⁵ и то нам је послужило као база за проверу корпуса пошто у СДР није рађена потпуна ексцерпција грађе. Анализирани су речи настале деривацијом као и сложенице, префиксалне творенице и творенице настале комбинованом творбом. По творбеном принципу одвојени су првостепени, другостепени и један трећестепени дериват и груписани према врсти речи.

2. Именица *оџац* мења се по првој деклинационој врсти по којој се мењају именице мушког рода на сугласник. Специфични су дублетни облици у н. мн. *оџи/очеви*⁶ где долази и до семантичког разједначавања где је облик *оџи* везан и за верски празник.

У *Етимолошкој рјечнику хрватској или српској језика*⁷ Петра Скока налазимо: *отац*, ген. *оца* м (Вук) = *отац*, ген. *оца*, пл. *оџи*, *очеви* и *очеви*, свеслав. и праслав. деминутивна изведеница на -џ од коријена *от-* (који се очувао у *струс*. придјеву на -џп *оџпг очев*), *џаџер*. При-

1 Деривационо гнездо именице *мајка* урађено је на прошлогодишњем скупу о мајци (Ђуровић 2023).

2 У даљем тексту РСАНУ.

3 У даљем тексту РМС.

4 У даљем тексту ОРСЈ.

5 У даљем тексту СДР.

6 Овај дублетни облик искористио је и Селенић у називу романа *Очеви и оџи*.

7 У даљем тексту ЕР.

дјеви на *-ев очев* (Вук, 16. в.), раширен на *-ьп очеван*, који није ушао у језик, поименичен на *-ић очевић = очић* (Србија) „син који је нарави очине”, на *-ина очевина* (Вук) „баштина”, проширен на *-ј очевљи* (Истра), на *-ин ђчин* (13. в., Вук, Љубиша).

3. Творбено-семантичка анализа корпуса

Творбена анализа проведена је формално тако што се издвајају творбена основа и творбене морфеме, а затим се у виду коментара анализира и творбени и семантички статус дате творенице. Након појединачних анализа свих твореница које су забележене у корпусу у закључку ће бити дати обједињени резултати за цео корпус и на нивоу врста речи и на нивоу целог корпуса, и то укључујући и творбени и семантички критеријум. У творбеној основи деривата деривационог гнезда именица *оџац* јављају се основе *оџац-*, *оч-*, на коју се додају творбене морфеме (префикси и суфикси). У циљу доследне анализе, део корпуса је и именица *џаџа*, која је хипокористик од *оџац*, али која није творбено продуктивна, јер има само једанаест деривата: десет првостепених именичких деривата и један придевски дериват. Све творенице су разврстане према моделу творбе и према врстама речи.

3.1. Лексема *оџац* је полисемантична реч и припада терминологији сродства. У РСАНУ забележено је девет значења и то: 1. а. мушкарац у односу на своје дете, децу, мушки родитељ; б. онај који је нешто створио у односу на то дело, творац, аутор; 2. мн. предак, праотац; 3. свештено, духовно лице, најчешће уз име; 4. (обично са допуном у генитиву) а. онај који први нешто започиње, покреће, оснива, зачетник, покретач, оснивач, утемељивач; б. фиг. оно од чега нешто води порекло, од чега нешто потиче, извориште, исходиште; 5. а. особа која има заштитнички,

старатељски, родитељски однос према некоме, која се племенито, хумано односи према некоме; б. адм. заст. тунор, старатељ, који се брине о напуштеној деци или деци без родитеља; 6. реч којом се ословљава (обично) старији човек (у приснијем обраћању или из поштовања): свекар, таст; 7. онај који има велике, изузетне заслуге за отаџбину, државу, народ, поглавар; 8. цркв. а. Бог (као зачетник духовног и свеобухватног очинства); 9. (Оци, Оцеви, Очеви) мн. цркв. православни празник посвећен оцу, који пада у последњу недељу божићног поста.

У РМС бележи се седам значења и то: 1. а. мушки родитељ, мушкарац према својој деци; б. фиг. творац чега, човек према своме делу; 2. мн. предак, праотац; 3. световно, духовно лице (свештеник, калуђер, фратар), најчешће уз име (у директном обраћању и без имена, обично уз назив чина): оче прото, ~ игумане и сл. 4. фиг. зачетник, покретач, оснивач; 5. онај који замењује оца, који помаже сиромашне; 6. у обраћању старијем мушкарцу; 7. (Оцеви, Очеви) цркв. православни празник посвећен оцу (последња недеља пред Божић). Јавља се и велики број израза⁸.

8 Изр. Бог отац (вишњи, небески ~) цркв. *Бој као њрво лице Светиој љројсџива*; градски (општински) оци *џрадски већници, оџишџински одборници*; духовни (<~ 1) *свеишџеник*; 2) *онај који која васиџиџава, нарочиџио верски, васиџиџач*; 3) *џворац и џројоведник неке идеолоџије или филозофије*; и отац и мајка нар. *неишџио најмилије и од највеће користиџи*. — какав ~, такав син син је онакав како џа је оџац васиџиџао, џџ. како је видео од оца; народни оци, оци домовине, отаџбине, републике џосланици народне скуџишџине, народни засџуџници, џредсџавници, џосланици; од зла оца а од горе мајке без икаквој васиџиџања, ~ обитељи, породице онај који има своју обитељ, џпородицу на дрџзи, кућни сџарешина, домаџин; оца ти (твога), оца му (његовога) у џсовци; предавати (чувати) од (с) оца на сина џредавати (чувати) као џрајно, неџџуђиво џорочишно наследсџиво; свети ~ (папа, патријарх) у џишџули џџлавара кџџоличке или џправославне хришџанске цркве (џаје, џџријарха); црквени, свети оци хришџански џисци у џрвим вековима хришџанске цркве.

Семантичко нијансирање лексеме *оџац* и лексеме *џаџа*, види се и у примеру: „Отац може бити свако, али тата не”. *Оџац* означава, првенствено, биолошког родитеља, а *џаџа* има емотивну конотацију, блискост и сл.

3.2. Анализа твореница

3.2.1. Именички деривати именице ОТАЦ (хип. *џаџа*)

а) првостепени деривати

отац-анство с заст. в. *оџачасџво* и **отац-аство** с заст. *оџаџбина*, *домовина*. Води порекло из рускословенског. „У старијем језику постојале су и варијанте са уметнутим вокалом *-есџво* и *-асџво*, али су се сачувале само у рускословенским облицима *множесџво*, *књижесџво*, *рождесџво*, *оџечесџво* и сл. односно *оџачасџво* и *сушџасџво*. (Клајн 2003: 185).” „Једино у *оџачасџво* није дошло до убацивања *-н-* (*оџачансџво* налазимо у РМС пренето из Вуковог рјечника, без цитата, са ознаком заст.) (Клајн 2003: 189).”

отац-бина ж 1. *земља у којој се неко родио (и чији је држављанин); домовина*. 2. покр. *очевина*. Суфикс *-бина* долази на именичке и глаголске основе. Потврду налазимо код Клајна (2003: 98).

оц-а (вок. оцо) = оцо хип. од *отац*.

оц-ество с рус. *џрезиме изведено џо имену оца, џаџиронимик*.

оц-ић покр. в. *очевић син који је као и оџац му*. Суфикс *-ић* првенствено је деминутивни суфикс, али овде имамо реализовано специфично значење, онај који личи на оца.

оц-ина ауим. од *оџац*. Именица субјективне оцене *очина* настала је по продуктивном моделу суфиксом *-ина*. Исти творбени модел имамо и код: **оц-ина** ж заст. в. *очевина (имовина наслеђена од оца)*, али имамо реализацију специфичног значења – *имовина од оца* и отуда и стилски квалификатор заст. јер је значење маркирано.

оч-инство с 1. *крвна веза између оца и деце, ѿрекло од оца*. Код ове именице имамо потврду код Клајна (2002: 189) и у СДР (2006: 738) да се ради о првостепеном деривату и сложеном суфиксу *-инсѿво*. Објашњење код Клајна да је присвојни придев *очин* данас застарео, али да је реч подржана аналогijом са *мајчинсѿво* оставља простор да се тумачи и као другостепени дериват пошто неспорно постоји придев на *-ин*. Пракса је да се сложени суфикси додају на именичку основу ако придев не постоји. Пошто се уз овај суфикс везују и *ѿаздинсѿво* и *домаћинсѿво*, а и код ових примера имамо придеве на *-ин* чини се да долази до мешања семантичког и творбеног критеријума (последњи чин у творби). Творбено је логичније да се ради о другостепеном деривату.

оч-урина *ѿеј. од оѿѿац*. Суфикс *-урина* је веома плодан аугментативни суфикс са изразитом пејоративном нијансом што је и овде случај.

оч-ух *мајчин муж у односу на њену децу из ѿреѿходној брака*. „[...] ух- је по Скоковим речима непродуктиван, нежив суфикс који још можемо препознати у *очух* (с јотовањем)” (Клајн 2002: 197).

3.2.1.1. Првостепени деривати именице ТАТА су именице субјективне оцене:

тат-ина ж и м *ауѿм. и ѿеј. од ѿѿѿѿа*.

тат-ић, -а м *дем. од ѿѿѿѿа*.

тат-ица м *хѿѿ. од ѿѿѿѿа*.

тат-кана м *хѿѿ. од ѿѿѿѿа* Суфикс *-кан* је фамилијарно-шаљивог тона (нпр. *друшкан, ѿајкан* и сл.) док код Клајна не налазимо суфикс *-кана*.

тат-ко м *ѿѿѿѿа*. Суфикс *-ко* је хипокористични суфикс, мушког рода.

тат-о м (вок. тато) *ѿѿѿѿа*.

тат-јо в. *ѿѿѿѿа*. Суфикс *-јо* само је варијанта суфикса *-ја* са значењем мушког бића (нпр. *брајо, рођо, ѿољо* и сл.).

та-ја *хѿѿ. од оѿѿѿѿа, ѿѿѿѿа*. Суфикс *-ја* је палатална

верзија суфикса *-а* са истим функцијама. Овај хипокористик јавља се напоредо са осталим хипокористичима из групе сродства: *маја, сеја* и сл.

тај-ка хий. од *оџац, џаџа*. Хипокористични суфикс *-ка* је овде у типичној употреби.

тај-ко хий. од *оџац, џаџа*. Јавља се суфикс *-ко* уз основу која је и сама хипокористична. Потврда код Клајна (2002: 141).

б) другостепени деривати

оч-ев-ац *деџе* о којем њосле смрџи мајке брине *оџац*. Суфикс *-ац* додаје се на придевску основу и значење је специфично тако да је твореница стилски маркирана.

оч-ев-ина ж *имовина наслеђена од оца* (обично њољоџривредно имаље), *очинсџво, башџина*. Клајн ову именицу наводи као првостепени дериват са суфиксом *-евина*. „На присвојном придеву засновано је значење власништва односно наслеђа, као у *очевина, д(ј)еговина ...*” (Клајн 2003: 99). Пошто постоји придев на *-ев* (*очев*) творбено је логичније да се ради о другостепеном деривату.

оч-ев-ић м покр. *деџе* које личи на оца, које има очеве особине, *очић*. Стоји у истој равни као *мајкић*.

отац-б-еник м 1. *родољуб, џаџриоџа*. 2. *земљак, домородац*. Суфикс *-еник* користи се тамо где нема придева на *-ен* (нпр. *молиџвеник, службеник* и сл.).

отац-б-еница ж *родољуйка, џаџриоџкиња*. Суфикс *-еница* јавља се у женским облицима од мушких на *-еник* (*оџацбеник*) што се потврђује код Клајна (2003: 122).

отац-бени-штво с *родољубље, џаџриоџизам*.

в) трећестепени дериват

оч-им-ље-ње *ил. им. од очимџи*. Продуктиван модел творбе глаголске именице од глагола *очимџи*.

3.2.2. Придевски деривати именице ОТАЦ (хип. *ōāīā*)

а) првостепени деривати

отач-ки, -а, -о који се односи на очеве, *īрейке*; наслеђен од *ōīаца*, *īредака*, очински. б. који се односи на оца, који *īрийада оцу*; *својсīвен оцу*, очевима, очински. Суфикс -ски је типични придевски суфикс и овде имамо окрњени суфикс.

отач-аски, -а, -о заст. *ōīацџински*. исп. домовински. Због тешко изговорљиве сугласничке групе умеће се -а између основе и суфикса -ски.

отачаств-ен, -а, -о заст. који се односи на *ōīачасīво*; *домаћи*. Суфикс -ен долази на именичке основе што се и овде потврђује.

оч-ев, -а, -о који *īрийада оцу*; који се односи на оца, који је у вези са *оцем*; исп. очин. Суфикс -ев је типичан придевски суфикс и значење је очекивано.

оч-евљев в. очев. Твореница је стилски маркирана и подређена је придеву очев. Сложени суфикс -евљев ретко се јавља и настао је од -овљи/-евљи (Клајн 2003: 297).

оч-ин, -а, -о очев: ~ клетва, ~ грех, ~ воља, ~ кућа. Суфикс -ин је „типичан граматички суфикс”, ознака при својног придева, аналоган суфиксу -ов/-ев (Клајн 2003. 288).

оч-ински -а, -о **1. а.** који се односи на оца, који *īрийада оцу*, очев; **б.** који се односи на *īрейке*, *īредачки*, *īйоридични*; **в.** домовински, *ōīацџински*; **2.а.** *својсīвен īравом, добром оцу, нежан īойао, длаіонаклон, зашīийīнички, īокровийељски*; **б.** *ауīйорийаийиван, сīроі, ошīар*; **3.** *каракīтерисīичан, īийичан за оца*. Код Клајна (2003: 305) налазимо потврду да се ради о првостепеном деривату са суфиксом -ински (тако и за *мајчински*), исто и у СДР. Пошто постоји придев на -ин: очин,-а,-о, могло би се претпоставити да се ради о другостепеном деривату са суфиксом -ски, али суфикс -ски као најважнији односни суфикс долази само на именичке основе, тако да

се неспорно ради о првостепеном деривату и сложенем суфиксу *-ински*.

тат-ин, -а, -о који *ѡриѡда ѡаѡи*. 1) син који личи на оца. 2) размажен младић; онај који ужива *ѡривилеѡије ѡо очевом ѡоложају*. Потврда творбеног модела код Клајна (2003: 289).

б) другостепени деривати

отац-бин-ски, -а, -о који се односи на *оѡацѡину*. Суфикс *-ски* је продуктивни придевски суфикс који се додаје на именичке основе, што је и овде случај.

отац-бен-ички, -а, -о *родољубив, ѡаѡриоѡски*. Суфикс *-ички* је редак данас у савременом спском језику и преовладале су творенице са суфиксом *-ски*.

оч-ух-ов, -а, -о који *ѡриѡда очуху*. Суфикс *-ов* је продуктиван придевски суфикс.

3.2.3. Глаголски деривати именице ОТАЦ (хип. *ѡаѡи*)

а) другостепени дериват

оч-ев-ати, очујем несврш. необ. *ѡиѡи оѡац, ѡмаѡи дужностѡи и обавезе као оѡац*. Овај глагол се не наводи у СДР. Стилски је маркирана твореница и има специфично значење.

очим-ити, очимим *називаѡи коѡа оцем*. *Очимиѡи* је настало депрефиксацијом од именице *ѡоочим* како Скок наводи.

3.2.4. Прилошки деривати именице ОТАЦ (хип. *тата*)

а) првостепени деривати

отач-ански прил. заст. *в. очински*.

отач-ки прил. заст. *као оѡац, на начин својсѡвен оцу (ѡрижно, нежно), очински*. Прилошки суфикс *-ки* јавља се као варијанта од *-ке* (нпр. *мучки, сѡјеђки*) (Клајн 2003: 377).

б) другостепени деривати

оч-ин-ски и **оч-ин-ски** прил. као *оџац*, на начин својствен оцу; *нежно, брижно, зашћивнички*. Прилог је настао поприложаванем средњег рода придева што је продуктиван модел настанка придева.

оч-ух-ински прил. као *очух*, као *шћо раде очуси, немилосрдно*. Пример је потврђен и у СДР као другостепени прилошки дериват.

3.2.5. Префиксалне творенице са лексемом ОТАЦ

а) именице

пра-отац, праоца м (ген. мн. праотаца) 1. *џредак оџ коџа се води џочейџак рода, најџџариџи џредак*; 2. *фиг. онаџ коџи је био или коџи је џосџавио џочейџак или зачейџак чему*. „Префикс *џра-* има два сродна, али јасно разграничена значења: а) значење 'првобитни, исконски, најдавніји', *џраоџац, џрамаџка ...* б) значење сродства у трећем колену *џрабада ...*” (Клајн 2002: 189). Префикс *џра-* спада у префиксе са значењем порекла, сродности, старости. Не долази у самосталној употреби као предлог и јавља се у именичким и придевским дериватима, али не и у глаголским (Радовић Тешић 2002: 127). *Праоџац* има и значење *предак* уопште.

пра-отаџбина *некадашња, џрвобийџна оџаџбина*. Префикс *џра-* реализује у овој твореници значење *џрвобийџни*.

назови-отац *онаџ коџи није оџац, коџи се не џонаша као оџац; јавља се као и назови маџка, назовимаџер, назовимаџи*. Имамо реализовано значење префикса **назови-** као *џрви део именичких и џридевских сложеница означава да је оно шћо је џиховим друџим делом исказано џо само џо имену, а не у сушћини, у биџи, џобожњи*. Највише именица са *назови-* уноси негативно значење у називе позитивних занимања и активности. „Творбени модели

са префиксалним формантом надри и *назови-* у језику су продуктивни тако да се њима данас твори велики и различит број именица.” (Радовић Тешић 2002: 122–123).

назови-тата онај који није *ĩайĩа*, који се не *ĩонаша* као *ĩайĩа*. Имамо исто значење као и код творенице *назовиоĩац*.

не-отац, *рђав*, *лош оĩац*. Ова твореница спада у негиране именице које представљају продуктиван модел творбе. „Значење *'лош, зао'* јасно је видљиво у *нечов(ј)ек, немајка, недраĩĩ, несој [...]*” (Клајн I 2002: 186).

б) придев изведен од префиксалне творенице *ĩрао-ĩац*: **праотач-ки**, -а, -о који се односи на *ĩраоце*.

в) глагол изведен од префиксалне творенице *ĩоочим*: **поочим-ити** -им сврш. *издраĩĩи коĩа за ĩоочима*.

г) прилог

полу-очински, -а, -о прил. *ĩоĩово* као *оĩац*. Префикс *ĩолу-* делимично негира именицу уз коју стоји и то се реализује и код ове творенице.

3.2.6. Сложенице са лексемом ОТАЦ

а) именице

бог-о-отац м рлг. 1. *доĩоĩац*, 2. *оĩац* и *родиĩељ ĩо доĩу*. Сложеница је настала слагањем помоћу спојног вокала -о- и семантика је очекивана с обзиром на творбене основе *доĩ* и *оĩац*. По истом моделу имамо и сложеницу *доĩомајка*.

оц-е-убиство с = оцоубиство *убисĩĩво своĩа, власĩĩи-ĩĩоĩ оца, оцеудојсĩĩво*.

оц-о-убиство в. оцеубиство. Јавља се и сложеница са спојним вокалом -о- и са спојним вокалом -е- у истом значењу.

оц-е-убица м = оцоубица *убица своја, власџиийої оца*. И код ове сложенице јавља се облик и са спојним вокалом -о- и са спојним вокалом -е- у истом значењу.

оц-е-убојица м = оцоубојица *оцеубица*.

оц-о-убојица *оцеубица*. Исти творбени модел са оба спојна вокала јавља се и код сложенице са именицом *убојица* у другом делу сложенице.

б) придеви

оц-е-убилачки, -а, -б = оцоубилачки *који се односи на оцеубице, који љриџада оцеубицама*.

оц-е-убиствен, -а, -о *који је у вези са оцеубисџвом, који се односи на оцеубисџво*. Према творбеном критеријуму с обзиром на то да у другом делу имамо придев који постоји самостално (**убиствен**, -а, -о **1**. *који убија, доноси смрџ, униџџавајуџи, смрџоносан*), можемо сматрати да је сложени придев настао слагањем помоћу спојног вокала -е-. Према семантичком критеријуму, с обзиром на значење творенице можемо овај придев посматрати као дериват од именице *оцеубисџво* и творбени модел би био: *оцеубисџв-ен*.

3.2.7. Комбинована творба

а) именица

по-оч-им м *човек који је усвојио џуџе деџе или који је љрихваџио чију жељу да му буде као оџац (у односу на усвојеника, усвојеницу)*. Именица је настала по моделу префикс *џо-* + именица + суфикс *-им* и потврду налазимо у литератури (СДР 2006: 738, Клајн 2002: 209, Радовић Тешић 2002: 130). Суфикс је од наставка некадашњег пасивног партиципа презента (као и код: *џобраџим, џосесџрима*).

оц-е-уби-лац в. *оцеубица* и **оц-о-уби-лац**. Пошто не постоји именица *убилац* мора се издвојити творбена основа и суфикс и ради се о комбинованој творби.

б) придев

оц-е-убич-ев, -а, -о = оцоубичев који *йријада* оцеубици. И овај пример можемо творбено посматрати као пример комбиноване творбе, али према семантичком критеријуму то би био дериват: *оцеубич-ев* где у творбеној основи имамо именицу *оцеубица*.

4. На основу проведене анализе констатујемо да је забележено око 50 деривата за именицу *оџац* и 11 деривата за именицу *џаџа*. Највећи је број именичких деривата и то: 9 првостепених, шест другостепених именичких деривата и један трећестепени именички дериват за *оџац* (укупно 16 именичких деривата), и 10 првостепених за *џаџа*. За именицу *оџац* забележено је седам придевских првостепених деривата и три придевска другостепена деривата, два глаголска другостепена деривата и четири прилошка деривата (два првостепена и два другостепена). Јавља се осам сложеница, пет префиксалних именичких твореница и један префиксални прилог, две именице комбиноване творбе и један придев комбиноване творбе. У целом деривационом гнезду именице *оџац* највише је именица (око 30, 12 придева, пет прилога и три глагола).

У СДР наведено је 37 деривата уз ограду да нису укључене творенице које нису део активног лексичког фонда. Ми смо направили потпуну ексцерпцију и анализиран је 61 дериват (обједињено за *оџац* и *џаџа*). Творбена продуктивност иде до трећестепених деривата, док је семантичка продуктивност твореница мала и већином нема развијене полисемије.

4.1. Поређењем деривационог гнезда именице *мајка*, *маји*/*мајер* са деривационим гнездом именице *оџац* може се закључити да има доста сличности, али и разлика. Деривационо гнездо именице *оџац* има око 50

деривата и 11 деривата именица *мајка* док деривационо гнездо именице *мајка* има 37 деривата, а *мајка*/мајка има 40, *мама* има 5 деривата. Творбена продуктивност именице *ојцац* иде до трећестепених деривата, а именица *мајка* до другостепених деривата. У деривационом гнезду *ојцац* мало је именица субјективне оцене (укупно 11), а у гнезду *мајка* доминирају именице субјективне оцене (21 дериват). Долази до преклапања бројних твореница које су настале по истом моделу (*оцеудица*, *оцеудисиво*, *мајкороудица*, *мајкороудисиво*, *јраојцац*, *назовиојцац*, *назови мајка*, *јрамајка*/мајка/мајка, *назовимајка*, *назовимајка*, *назовимајка*, *очинсиво*, *мајчинсиво*, *мајкороудисиво*, *очимљење*, *мајкерење*). У деривационом гнезду *ојцац* има примера комбиноване творбе, а у гнезду *мајка* нема. Семантичка продуктивност основних лексема је слична – *ојцац* има девет семантичких реализација, а *мајка* пет. У гнезду *ојцац* творенице нису значајно семантички продуктивне, док је у гнезду *мајка* семантички најпродуктивнија *мајка* (15 значења). Закључујемо да је семантички продуктивнија именица *мајка*, а именица *ојцац* је творбено продуктивнија.

ЛИТЕРАТУРА

- Ђуровић 2023: Сања Ђуровић, *Деривационо гнездо лексема мајка, мајка, мајка* (творбено-семантичка анализа), у: *Значај српског језика за очување српског културног идентитета V*, радови са научног скупа *Мајка у српском језику, књижевности и култури*, (одржаног 6–8. маја 2022.), Одјељење за српски језик, Вишеград: Андрићград: Андрићев институт, (библиотека Научни скупови; књига 9; уредник едиције: проф. др Милош Ковачевић), 71–93.
- ЕР 1971–1974: Петар Скок, *Етимолошки рјечник хрватског или српског језика*, ЈАЗУ, Загреб.

- Клајн I 2002: Иван Клајн, *Творба речи у савременом српском језику*, књ.1, Београд – Нови Сад.
- Клајн II 2003: Иван Клајн, *Творба речи у савременом српском језику*, књ.2, Београд – Нови Сад.
- ОРСЈ 2000: Мирослав Николић, *Обрајни речник српскоја језика*, Нови Сад: Матица српска, Институт за српски језик САНУ, Палчић (извршни издавач).
- Радовић Тешић 2002: Милица Радовић Тешић, *Именице с ѡре-фиксима у српском језику*, Институт за српски језик САНУ, библиотека Јужнословенског филолога, нова серија, књ. 20, Београд.
- РМС 1967-1976: *Речник српскохрвајскоја књижевној језика*, Матица српска, Нови Сад.
- РСАНУ 1959-: *Речник српскохрвајскоја књижевној и народној језика*, Српска академија наука и уметности, Београд.
- СДР 2006: *Семантичко-деривациони речник*, свеска 2: *Човек – унујрашњи орјани и ѡкива, ѡсихофизиолошка сѡања и радње, ѡсихофизичке особине, сродсѡво*, редакторке: Д. Гортан-Премк, В. Васић, Р. Драгићевић, Лингвистичке свеске 5, Нови Сад: Филозофски факултет.

Sanja Ź. Đurović

THE DERIVATIONAL PARADIGM
OF THE LEXEMES *OTAC* IN SERBIAN
(A morphosemantic analysis)

Summary

This paper aims at performing a morphosemantic analysis of the core lexeme *otac* (Eng. father), as well as the semantically related lexemes *tata*, and their derivatives. We will present the structural characteristics of all the derivatives and compare the meanings of the core lexeme with the meanings of the derivatives in order to identify the productive semes. The derivational paradigm, defined

as a unit of different types of word creations (e.g. prefixed derivatives, suffixed derivatives, compounds) relating to the bases *otac*, *tata*, was analyzed on the corpus material compiled from *Rečnik Srpske akademije nauka i umetnosti* (Eng. The Dictionary of the Serbian Academy of Sciences and Arts) and *Rečnik Matice srpske* (Eng. The Dictionary of Matica Srpska) so we could determine the morphosemantic productivity of the target lexemes. Our analysis has shown that there are 50 derivatives of the lexeme *otac* and 11 derivatives of the lexeme *tata*.

Key words: otac, word formation, semantics, derivational paradigm

ФИГУРА ОЦА У АНДРИЋЕВИМ ПРИПОВИЈЕТКАМА ЗА ДЈЕЦУ ИЗ ЗБИРКЕ *ДЕЦА*

Фигура оца у Андрићевим приповијеткама за дјецу из збирке *Деца* није често истакнута, најчешће је ријеч о кратким и оскудним напоменама о очевој строгаћи и пријекој нарави, али је јасно да је он глава породице и да она функционише као патријархална. Фигура оца је представљена из перспективе дјечијих ликова па је и ми тако посматрамо.

Много више простора у овим приповијеткама посвећено је фигури мајке као стуба породице, као заштитнице и уточишта за све недаће које носи суочавање са животом и искушењима одрастања.

Ријетки су примјери исцрпнијег бављења овим мотивом у оквиру поменутих приповиједака: налазимо их само у приповијеткама „Прозор” и „На обали”. Ове двије приповијетке дају потпуно различите слике породице и релација у породици. Пресудну разлику чини чињеница да ли је породица домицилна или је ријеч о странцима у босанској средини.

Кључне ријечи: Андрић, фигура оца, приповијетка „Прозор”, приповијетка „На обали”.

Увод

---

* milslavak@gmail.com

У приповиједном свијету Иве Андрића дјеца се налазе између дјечије суровости и суровости одраслих. Она још нису упознала свијет, али осјећају сву таму, тежину и нерјешивост ствари у њему.

Андрићева дјеца су усамљена и то осјећање се открива као пресудно и доминантно. Суочена са невољама живота, а да родитељи врло мало или нимало знају о њиховим проблемима, дјеца се тешко носе са својим мислима, емоцијама, мукама. Она су и на дну хијерархијске љествице, са јаким осјећајем инфериорности, па су несигурност, страх и осјећај кривице логичне последице таквог стања. Дјеца увиђају породичне тешкоће и неспоразуме, али их не разумију, а неријетко сматрају да су она узрок тим неспоразумима.

Свијет одраслих, далек и недоступан а немилосрдан кад је ријеч о грешкама па и кад тих грешака нема, заворен је попуно за приступ дјечи. Родитељи имају своје проблеме које дјеци не казују сматрајући да им отуда помоћи и савјета не може бити.

Породицу не окупља љубав него брига која се не манифестује пажњом него строгим одгојом и тешком руком. Педагогија учења батином, чак и батина као превенција су опробани методи које је примјењивала и кућа и школа. Страх је средство да се дјеца заштите од свих недаћа које их могу снаћи у животу, јер неће ни упадати у такве невоље. Управо од таквог дјетињства се, сматрао је Андрић, дјеца лијече читавог живота

Фигура оца у Андрићевим приповијеткама за дјецу из збирке *Деца*¹ није често истакнута, најчешће је ријеч

1 Збирку *Деца* (1964) чине следеће приповијетке за дјецу, први пут обједињене по тематској сродности: „Деца”, „Мила и Прелац”, „Књига”, „На обали”, „Аска и вук”, „Излет”, „Прозор”, „Екскурзија”, „Панорама”, „У завади са светом”, „Кула”, „Змија” и „Писмо из 1920. године”. Посматране приповијетке настале су

о кратким и оскудним напоменама о очевој строгоћи и пријекој нарави, али је јасно да је он глава породице и да она функционише као патријархална². Много више простора посвећено је фигури мајке као стуба породице, као заштитнице и уточишта за све недаће које носи суочавање са животом и искушењима одрастања. Ријетки су примјери исцрпнијег бављења овим мотивом у оквиру поменутих приповиједака: налазимо их само у приповијеткама „Прозор” и „На обали”. Ове двије приповијетке дају потпуно различите слике породице и релација у породици. Пресудну разлику чини чињеница да ли је породица домицилна или је ријеч о странцима у босанској средини.

У формирању лика оца у оквиру поменутих приповиједака не можемо говорити као о одјеку Андрићеве личне биографије, јер је он сам одрастао без оца. Познато је да му је отац умро док је био сасвим мали а да је мајка дјечака на бригу и старање предала својој сестри и зету у Вишеград, па је Андрићев тетак, иначе благ и смирен

у различито вријеме и припадају разним периодима Андрићевог стваралаштва: „Деца” (први пут објављена у *Српском књижевном гласнику*, 1935), „Мила и Прелац” (*Приповијетке II*, СКЗ, 1936), „Књига” (*Наша књижевност*, 1946), „Писмо из 1920. године” и „Змија” (*Нове приповетке* 1948), „На обали”, (*Република*, 1952), „Аска и вук” (*Полијика*, 1953), „Излет” (*Борба*, 1953), „Прозор” (*Летопис Мајнице српске*, 1953), „Екскурзија” (*Савременик*, 1955), „Панорама”, (под насловом „Инжењерова прича о панорами света” објављена у *Литератури* 1957. године), „У завади са светом” (*Полијика*, 1958), „Кула” (*Борба*, 1960).

- 2 Патријархална породица настала је појавом класног друштва и заснива се на власти оца као породице. У њој влада „строга хијерархија, заснована на полу и животном добу. У вођењу васпитног процеса доминира ауторитативан стил који се манифестује у примени репресивних мера, кажњавања деце и забрана” (Ђорђевић, 1985). За разлику од ње, демократска породица подразумева демократичност породичних односа, развијање равноправних односа између супружника, веће поштовање дечије личности.

човјек, био једина очинска фигура која је обиљежила пишчево одрастање.

Приповијетка „На обали”

Једно од основних Андрићевих поетичких начела – идеја да је дјетињство интегративни дио живота у цјелини и да све што ће човјека касније мучити, морити и бити му сметња свој почетак и свој зачетак има у најранијем добу – потврђује се у приповиједи „На обали”.

Ова приповијетка носи јак социјални акценат и по много чему је биографског карактера, она је крик очајника, жеља да се побјегне од сиротиње, да се под овим небом нађе властито осунчано мјесто. Критичари су много пута истицали да се коријени многих удеса који прате Андрићеве одрасле личности налазе управо у дјетињству, у страховима и ломовима проистеклим из тог најранијег доба.

Атмосфера која окружује Андрићеву дјецу у овој приповиједи невесела је и сјеновита, готово резигнирана, помирена, сва у трпљењу.

Један од изграђенијих ликова у приповиједи је Антон Калина, финансијски инспектор у Вишеграду. Калинин лик посматрамо у релацијама према породици коју чине супруга Лола и двоје дјеце, син и кћер. Првенствено нас интересује релација инспектор Калина: кћер Роза. Калина је био понијемчени Чех, са породичном традицијом имућних и познатих људи. У приповиједи налазимо и да је сав „мрк и постан као да је од коже, суве, грубо штављене службене коже, на којој и очи и уста и бркови изгледају суви и нестварни, као насликани на тој кожи. Покрети су му оштри, изломљени, изглед мрачан и држање гордо” (Андрић 2015 :63). Једино свијетло на лицу јесте његова зеленкаста униформа „са сребрним звездицама и ширитима на тврдом и високом оковрат-

нику, са дугом никлованом сабљом” (Андрић 2015: 63). Његов однос према кћери је представљен у контексту њихове породичне ситуације, односно нетрпељивости и сукоба са супругом, Розином мајком, који је скриван и од дјевојчице и од окружења. Разлог нетрпељивости је био Лолина авантура са студентом Прашког конзерваторијума, након које је дјевојчица и рођена. Инспектор Калина није био Розин прави отац, али је одгојио под својим презименом и бавио се њоме онолико колико су му његова природа и прилике допуштале. Дакле, ријеч је о породици³ која то у правом смислу и није.

Лола, Калинина супруга, једнако је мрачан и бродоломан лик као и он. Њена карактеризација такође је урађена описом спољашњег изгледа, али је акценат стављен на њен поглед. Тако у приповијеџи сазнајемо да је Лола имала „крупне очи, али без искре и сјаја, две мрачне рупе кроз које је госпођа Калина гледала свет око себе час злим час тужним погледом бивше лепотице, која нити може у себи и докраја да заборави све што је била, ни да се потпуно и заувек помири са оним што је сада. Чудан, на махове страшан, био је тај поглед који испитивачки, са надом, са молбом, са стрепњом понире у очи сабеседника, испитује утисак који њено лице оставља. Понекад, кад се жена заборави и за тренутак постаје лепа Лола, њен поглед плови мирно, тријумфално сигуран у себе и лепоту тела коме припада. Али то не траје дуго, и поглед се замути и поколеба и, замрачен тугом и сумњом, стане опет да пита и тражи потврду да све још није прошло, а затим клоне и прекрије се потамнелим очним капцима као самртним велом” (Андрић 2015: 64).

3 У педагошким изворима наћи ћемо дефиницију по којој је породица „основни облик друштвене заједнице засноване на браку и крвном сродству њених чланова” (Педагошки речник 1967), што представља најустаљеније одређивање породице као заједнице.

О Лолином карактеру сазнајемо и кроз сцене породичних свађа, у којима је она такмац мужу, једнако оштра и немилосрдна у одбрани себе и свог става као и он и без стварног интереса, пожртвованости за дјецу и породицу. Загледани у себе, нарцисоидни и саможиви, несложни, бродоломни и несрећни они су представе о породичној срећи и слози приређивали становницима Вишеграда недјељом, када „прави, уредни и свечано одевени, у чохи, свили, перју и сребрним ширитима, изиђу у шетњу” (Андрић 2015: 68).

Дјевојчица је представљена као прерано сазрела и необично прибрана и мирна за своје године јер је „још пре него што је пошла у школу ... наслутила да се између њених родитеља бије стална битка, глува и бескрвна али ружна и дивљачка битка, а како је време пролазило, она је сагледала и сазнавала више” (Андрић 2015: 68). Потпуно је отуђена од родитеља па „стварног утицаја нису имали родитељи на њу, ни правог додира с њом; поготову отац. Њихове поклоне и милоште примала је без нарочите радости, а њихове прекоре и опомене без узбуђења” (Андрић 2015: 71), тако да је код куће „расејано слушала оно што јој се говорило и од тога извршавала оно што је хтела и колико је хтела” (Андрић 2015: 71).

Розина осјећања иду и даље од овога па се она, као сазнајемо, бојала и оца и мајке „као једног јединог загонетног, одвратног и опасног створења. Кад би дечија осјећања била потпуна и имала одређену садржину, облик и име, могло би се рећи да је мрзела оца и презирала мајку” (Андрић 2015: 70). Јасно је да ту правог кућног васпитања није ни могло бити, тако да је дјевојчица била упућена на себе и сама себи била коректив⁴.

---

4 Занимљиво је виђење Жака Левина, савременог француског психолога и психоаналитичара који помиње овакве случајеве дјеце и каже да су „бројна дјеца која су носиоци породичних проблема и незацијељених рана (љубомора, доживљај одбаци-

Не налазећи угодности, среће и задовољства⁵ у сопственом дому, Роза то тражи у окружењу, у дружењу и игри са вршњацима из школе и са циганском дјецом немајући при томе баријеру да се дружи и са дјечацима што њене другарице нису чиниле. Тако Роза себи налази простор за егзистенцију и поништава и негира све оно што подразумеџева друштвени статус њених родитеља.

Колико прилике и окружење формирају личност види се и по томе што је за разлику од ње њен старији брат Карло, кога су родитељи рано из Вишеграда послали рођацима у Чешку да учи кадетску школу, нема ни жељу ни потребу да се с неким у Вишеграду дружи, и с висине будућег аустријског официра гледа на све око себе па и на сестру и тајну о породичној неслози коју му повјерава. Розин старији брат је за њу био једнако странац као и њени родитељи. Млади Калина је будући аустријски официр, а они, како сазнајемо у приповијеци, „имају нарочиту, традицијом освештану и васпитањем утврђену гордост коју испољавају према људима који им нису равни, а то је деведесет одсто света који их окружује. Они се са тим људима не односе грубо или са отвореним презиром, него на један нарочит и нарочито презрив и оссион начин

вања, осјећај кривице...). Све су бројнији они који због наведеног осјећају и носе дубоки стид као и немогућност да га се ослободе. Све је већи број оних који не рачунају више на своје родитеље већ организују своје односе с њима на начин 'без другог', што ће рећи без ауторитета одраслих, и још више, негирају да је други личност, за њих" (Левин 1996: 114).

- 5 Добро је познато Фројдово учење о првом и можда најважнијем принципу људске цјелокупне активности, а то је задовољство. Према њему, наше радње, осјећаји, мисли, у принципу су руковођени тражењем задовољства и избјегавањем незадовољства: „У сваком погледу, наше психичко функционисање има за циљ да нам осигура задовољство и да нам помогне да избјегнемо незадовољство, оно реагује аутоматски по принципу задовољства" (Фројд 1933: 13).

пролазе поред њих, као да не постоје или као да су мртве ствари и бесловесна створења. Син инспектора Калине врло је рано стекао ту вештину” (Андрић 2015: 65).

У приповиједи не налазимо детаље о односу Антона Калине према сину, изузев потврде о очинству у препиркама са супругом и ауторског коментара како је инспектор посљедњим успјехом сматрао чињеницу да је успио сина послати у кадетску школу кад он већ у каријери није успио да постигне шта је хтио. Једнако отуђен од сина који је његова крв, као и од Розе која то није, Калина и није отац у правој мјери него само фигура која обавља своје обвезе обезбјеђивања егзистенције у породици. Ни грешке, ни проблеми на које би као отац морао реаговати, барем казном, не побуђују у њему интерес ни акцију.

Поремећени односи у породици, супружнички сукоби, мајка која је окренута само себи и својим потребама, саможива и без израженог мајчинског инстинкта чине да је ова породица потпуно нефункционална. За разлику од мајки у домицилним породицама она не апсорбује негативитет породице зарад мира и просперитета продице него је једнако за све незаинтересована као и муж.

Паралелно са причом о Рози и њеној породици тече и прича о гимназијалцу Марку и његовој породици. Роза и све везано за њу јављају се за младића као идеал љепоте и лијепог и раскошног живота. Све што је домаће, његово, породично, све што се везује за њему сличне, обичне људе, он негира и предност даје другом, другачијем. Сав његов напор је усмјерен да се отргне од живота каквим живе његови у Вишеграду, јер је бољи и другачији свијет видио на школовању у Сарајеву. У том контексту је представљен и његов отац: „Мој отац и мој стриц се називају трговцима; тако нам се називао и деда, само код њега је то још могло имати неке везе са истином, а код мојих је празна реч без основа и значења. Не, други тргују, раде и зарађују, други живе и уживају живот, а мој

отац и мој стриц мисле да су трговци зато што преседе по неколико сати дневно у полупразним магазиама, што иду озбиљни и оборене главе улицом и што стално изгледају као да ваљају неку крупну бригу у глави, што се називају домаћини људи, газде и општинари. Мисле да живе, куће кућу и 'подижу' децу, и верују у то као у једну од многих бајки." (Андрић 2015: 61) Символ свог њиховог живота, сиротиње и немаштине је кућа коју није отац направио брине него је наслијеђена с мајчине стране. „Да, кућа је, и наша је, али сиротињска, рђаво заснована, трошна; никад није била лепа, сад је ружна, никад није била здрава ни много весела, сад је то мање него пре... Сиротиња је она, као што су сиротиња њени становници, који мисле да нису сиромаси, јер то нису никад признали ни себи ни другом, и јер нико неће да им то у лице каже... Радости ту нема, ни покрета ни новине, а живот без тога и није живот, него голо постојање, робовање животу... Он то најбоље зна, јер већ годинама, откако одлази у Сарајево на школе, прави поређења од којих страда његова наивна младићка сујета и расте жеља за богатијим обликом, лепшом бојом и бољом каквоћом" (Андрић 2015: 61–62).

У опису бивствовања Маркове и сличних породица препознајемо одјек учења Јована Цвијића о психолошким типовима на нашим просторима. Према мишљењу Јована Цвијића, због робовања под Турцима, под утицајем „суровости и насиља" стварала се „рајинска душа" и људи су постајали „потштена и потчињена бића" а „послушност и напор робова да се угоди жељама и укусу господара" ураћали су плодовима које Цвијић назива *моралном мимикријом* (Цвијић 1988: 442). Андрић у *Знаковима њорег њућа* размишљајући о овој теми допуњује Цвијића: „У нашим крајевима који су били под Турцима, нарочито оним најзаосталијим, трагови робовања виде се некад мање, некад више, а има тренутака кад пред нама искрсну сви одједном, у пуној својој тежини.

Тада видимо да је ту сачуван живот, али по цену која је скупља од живота самог, јер је снага за одбрану и одржање позајмљивана од будућих нараштаја, који су се рађали задужени и оптерећени. У тој борби преживео је голи нагон за одбраном живота, док је живот сам изгубио толико да му није остало много више од самог имена. Што стоји и траје, окрњено је или искривљено, а што се рађа и нестаје, у заметку је затровано и ојађено. Мисли и речи ових људи остају недовршене, јер су у корену засечене” (Андрић 1976: 486).

У новије вријеме о овом проблему се размишља на знатно другачији начин што је најочитије у дјелу Марије Тодорове која сматра да становници Балкана имају о себи „негативну представу јер им она, тако неповољна и пуна омаловажавања, долази споља” (Todorova, 2006: 106) и оштро се супротставља категорији тзв. националног карактера. Она сматра да је као неодвојиви део Европе, али културно конструисан као „унутрашња другост”, Балкан послужио да „апсорбује мноштво екстернализованих политичких, идеолошких и културних фрустрација које потичу из тензија и противречности својственим регионима и друштвима изван Балкана” (Тодорова 2006: 355).

Ипак, за разлику од Розине породице, Маркова породица функционише и формира савјесну дјецу, која су борци и спремни да се суоче са недаћама живота, да пливају у ријеци живота и испливају.

Приповијетка „Прозор”

Примјер патријархалног оца дат је у приповиједи „Прозор” (1953). У фокусу је јунак приче који је тек законачио у пубертет и његов однос према вршњацима и вршњачкој дружини а на другој према породици, првен-

ствено оцу.

У патријархалној породици очева строгост удружена са стегом и покоравањем (дисциплином), на својеврстан начин је утјеловљавала праведност и пружала, за дијете, пријеко потребан осјећај заштите и сигурности. „Његову делимитацију лишену емоција ублажавала је мајчинска њежност. Субмисивност жене се преламала кроз одгој, љубав, посвећеност, истрајност, присност, благост, приступачност, спонтанитет, несебичност, честитост итд. Ауторитет оца и емотивно уточиште које је мајка у свом 'несвјесном самопоуздању' издигнула изнад постојећих правила (нпр. љубав без дисциплине није довољна да осигура генерацијски континуитет), уз неопходну материјалну базу, створили су повољан и погодан миље за породични живот, десензибилирали биолошко-социјалну путању између дјетињства и одраслог доба, уравнотежили деликатне међупородичне односе, те стимулирали рад и напредак” (Чамо 2011: 154). У ономе шта је отац у овој приповијети опет можемо препознати одјек идеја и дјела Јована Цвијића и психичких типова које је он издвојио.

Критика је давно утврдила да Андрић у своме стваралаштву „посебности миљеа узима као одредницу психологије појединца и друштвених група. Андрић у прози усваја постулате 'колективне' психологије... тако ће Андрић написати и своју познату реченицу: 'Уз стални планински облик стална мисао', као несумљиви одјек Цвијићевих анализа утицаја карста на психу човека” (Цаџић 1994: 80).

Кључни догађај у причи који покреће све остале је дјечије неваљалство у којем јунак приче одбија да учествује мучен савјешћу, а и из великог страха од оца. Отац је сликан као строг и opak, ћутљив и далек дјечи и, чинило се, неосјетљив за све њихове потребе и проблеме. Посебно је упечатљива слика породице за вечером, која је, која је

из перспективе дјечака имала устаљен ритуал и личила на обред жртвовања гдје су на жрвеник оцу као неком злом божанству приношени мир и спокојство породице: дјечака, његовог брата, сестре и мајке. Посебну тежину свему давало је ћутање којим је, чинило се, отац још више стварао јаз између себе и породице. „Очево присуство је лежало на нама као терет и сенка и стално осећање нелагодности и страха којим смо плаћали сваки залагај. Ни данас не знам зашто нас је без разлога кажњавао својим ћутањем и избегавао погледом, ни коме се он то светио мучећи нас ни криве ни дужне” (Андрић 1988: 59).

Једина свијетла тачка на тамној слици била је мајка која је премошћавала разлике између свијета одраслих и свијета дјеце а и сама је, чинило се, трпјела због мужевљеве пријеке нарави.

Вече кад је требало да се деси неваљалство дјечак, јунак приче, растрзан је између лојалности према другу – жеље да га заштити и не ода његове намјере и обавезе да нешто каже оцу о том ружном чину који ће услиједити, а чему је, опет, учен читав живот. Непосредно пред спавање друг разбија прозор на дјечаковој кући након чега слиједи очева казна.

У лику оца препознајемо и паланачки менталитет који је Радомир Константиновић тако добро описао у дјелу *Философија ѿаланке*. Он констатује да паланачки менталитет, између осталог, одликује и отпор свему ономе што је ново, другачије, што нарушава рутину. Живот паланке је „рутински живот, сигуран оном сигурношћу коју нуди рутина. Он је стилизован на начин на који то може само рутина, предвиђен овом рутином која је дошла до спасоносних образаца” (Константиновић 2004: 10).

Менталитет малог човјека који у босанској касабии нема много да чува и изгуби изузев чистог образа препознајемо у лику оца. „Све је ’старо’ и ’старинско’, и све се, у покушају верности ономе што је било, што јесте и

што треба да траје, да преживи, непрестано чува, негује, обделава, најчешће у славу чистог сиромаштва, кад се убогост изједначује са чистотом, а све по линији ове верности наслеђено-трајном, једнообразном и као таквом с ону страну смрти, пропадања и прљања смрћу” (Константиновић 2004: 10).

Дјечак самим тиме што се дружи са неваљалом дјецом преузима од њих дио кривице и због части и образа породице мора бити кажњен. Очево кажњавање је дато у опширном опису: „Најпре се тако издигне, исправи тамна (или се мени чини да је тамна) фигура очева и приђе ми тако близу да од ње не видим ништа друго, а од њене близине не видим право ни њу саму. Из те фигуре исуче се однекуд дугачак црн каиш који одмах нестане. Јер, тада нестане и оца и мене и куће и познатог света. Све пређе у нејасну, до неиздрживости болну игру” (Андрић 2015: 38). Дјечаку је изгледало да отац ужива у таквим тренуцима и да ти изливи очевог бијеса постоје искључиво ради очевог задовољства и да је потпуно неосјетљив на дјечакову тпатњу: „Мој бол и страх ту су били споредни. За мене све то није имало ни смисла ни облика ни трајања. Наиђе, не знам право зашто; буде, не знам како; и прође, не знам кад” (Андрић 2015: 38).

Мајка у таквим ситуацијама није бивала по страни него би бранила дјечака: „Не могавши издржати дечји јаук и у жељи да ме одбрани, понекад би се у тај призор умешала и моја мајка, али ја не бих ништа видео ни приметио; знао сам то једино по масницама што су се доцније могле видети на њеним рукама којима би ме миловала и тешила.” (Андрић 2015: 38) Овај пут га није бранила, него му је да га утјеши оставила код кревета слаткише.

Јутро не доноси смирај, него посебно тежак и горак бол и понижење од батина и нови поглед у спољни свијет, који је кроз разбијен прозор огољен до своје суштине а дјечаку је изгледало да је из те перспективе „пун бесмис-

лених зала и неразумљивих, замршених одговорности” (Андрић 2015: 39).

Закључак

У Андрићевим приповијеткама из збирке *Деца* дјеца се налазе између суровости вршњака и суровости одраслих. У породичним околностима најчешће је ријеч о суровости оца, наспрам кога стоји мајка као уточиште, стуб и темељ породице. У овим приповијеткама фигура оца није често истакнута, изузетак су приповијетке „На обали” и „Прозор”. Отац је у овим двјема приповијеткама представљен у контексту улоге у породици и из угла дјеце. У домицилним породицама он је глава породице, онај који обезбјеђује егзистенцију, брине, али и кажњава за грешке, љубав не изражава ријечима него дјелом. У породици странаца отац је само лик који игра своју улогу и нема ни ауторитет ни стваран интерес за потребе породице. Једино што препознаје је материјално и тиме покушава да надокнади и надомјести све друго.

Ако бисмо говорили о разликама између фигуре оца у домаћој породици и породици странца онда је то разлика између традиционалног оца са истока и оца са запада. Али колико год да запад доноси новину и просперитет у многим областима, у породичним и међуљудским, то и није случај. Андрић, јасно је, не бира страну, на читаоцу је да одлучи.

ИЗВОРИ

Андрић (2015): Иво Андрић, *Избор њриповијетака*, Источно Ново Сарајево: Завод за уџбенике и наставна средства
ЛИТЕРАТУРА

- Андрић 1976: Иво Андрић, *Знакови љоред љуќа*, Сабрана дела, књ. XIV, Београд.
- Вилотијевић 2000: Н. Вилотијевић, *Породична љегаџџија*, Папирус, Београд.
- Ђорђевић 1985: Б. Ђорђевић, *Савремена љородица и њена савремена улоќа*, Београд.
- Константиновић 2004: Radomir Konstatinović. *Filosofija palanke*. Beograd: Otkrovenje.
- Левин 1996: Jacques Lévin, *Socialisation de l'enfant en Maternelle: Le point de vue d'un psychanalyste*, «Fenêtres sur cours».
- Педагошки речник 1967: *Пегађџшки речник 2*, Београд: Институт за педагошка истраживања, Завод за педагошка истраживања.
- Смиљановић-Чолановић, В. (1987): В. Смиљановић-Чолановић, *Дечја љсихолођија*, Београд: Завод за уќбенике и наставна средства,
- Тодорова 2006: М. Todorova, *Imaginarni Balkan*, Beograd: Biblioteka 20. vek.
- Фројд 1933: Sigmund Freud, *Essais de psychanalyse appliquée*, Paris: Gallimard.
- Фројд 1965: Sigmund Freud, *Nouvelles conférences sur la psychanalyse*, Paris: Gallimard.
- Џвиђић, Андрић 1988: Јован Џвиђић, Иво Андрић, *О балканским љсихичким љиђџовима*, Београд: Просвета.
- Чамо 2011: М. Їамо, Tradicionalne maksime u habitusu savremene porodice, *Pregled*, Univerzitet u Sarajevu, str. 149 –156 <https://pregled.unsa.ba/index.php/pregled/article/view/708/717> (posjeќeno 20.12.2023).
- Џацић 1994: П. Џацић, *Homo balcanicus, Homo heroicus II*, Београд: Просвета.

Milena Ivanović

THE FIGURE OF THE FATHER IN ANDRIĆ'S
SHORT STORIES FOR CHILDREN FROM THE
COLLECTION *CHILDREN*

Summary

The figure of the father in Andrić's short stories for children from the collection *Children* is not often highlighted, usually there are short and scarce remarks about the father's strictness and harsh nature, but it is clear that he is the head of the family and that it functions as a patriarchal one. The figure of the father is presented from the perspective of the children's characters, so we also observe it that way.

There are rare examples of a more exhaustive treatment of this motif within the mentioned short stories: we find them only in the short stories "The Window" and "On the Shore". These two stories give completely different pictures of the family and relationships in the family. The decisive difference is made by the fact whether the family is domiciled or whether they are foreigners in the Bosnian environment.

Key words: Andrić, father figure, short story "Window", short story "On the shore".

Ана М. Јањушевић Оливери*
Универзитет у Приштини
са привременим седиштем
у Косовској Митровици
Филозофски факултет
Катедра за српски језик и књижевност

УДК 811.163.41`367.625

КОЛОКАЦИОНИ ПОТЕНЦИЈАЛ ЛЕКСЕМЕ ОТАЦ У САВРЕМЕНОМ СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

Предмет овог рада јесу именичко-придјевске колокације чија је колокациона база лексема *оџац* употријебљена у свом примарном значењу. Под колокацијом се притом подразумева само она лексичка веза у којој секундарни колокат у семантички прозирном и постојаном синтагматском споју фокусира неки аспект језгреног или пак јаког импликационалог значења колокационе базе, тј. примарног колоката. Циљ истраживања је да укаже на могућности формирања колокација са лексемом *оџац* и да издвоји типове придјева које привлачи одговарајућа семантичка компонента примарног колоката. Колокациони потенцијал лексема *оџац* испитује се на материјалу двају електронских корпуса савременог српског језика – PDRS и srWas, који укључују текстове различитих жанрова.

Кључне ријечи: лексема *оџац*, колокација, придјев, примарни колокат, секундарни колокат, језгрено значење, јаки импликационал.

---

* anna.janjusevic@gmail.com

1. У овом истраживању¹ лексема *оџац* посматра се са становишта лексичке комбинаторике, односно синтагматске семантике, при чему се испитују могућности њеног удруживања у синтагматске спојеве са придјевима који функционишу као њени конгруентни атрибути. Један тип синтагматских лексичких спојева јесу и колокације, као семантички прозиран, мање или више постојан и уобичајен спој двију или више аутосемантичних лексема, устројен према синтаксичким, семантичким и комуникативно-прагматичким принципима неког језика.² Елементи овог споја, тј. колокати стоје у хијерархијском односу у коме се издвајају колокациона база, тј. примарни колокат и секундарни колокат, који се везује за неки сегмент значења колокационе базе (Прћић 2008: 151).

Иако се у појединим дефиницијама наглашава редовност, односно учесталост синтагматског јављања одређених колоката (Прћић 2008: 149; Дражић 2014: 73), В. Стојичић, чије је одређење колокације и најкомплексније,³ истиче да учесталост не може бити основни критеријум за утврђивање колокативног карактера неког лексичког споја. Ако се фреквенција употребе узиме као један од критеријума, под њим треба подразумевати редовно удруживање једне лексеме са другом у

1 Ово истраживање подржало је Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије (Уговор бр. 451-03-66/2024-03/200184).

2 Исп. дефиниције колокације: Прћић 2008: 149; Стојичић 2010: 38; Дражић 2014: 73.

3 „Kolokacija je proziran sintagmatski spoj dweju leksema u doslovnom ili prenesenom značenju, obrazovan prema morfosintaksičkim principima i semantičkom potencijalu jezika, kao i zahtevima konkretnog jezičkog i vanjezičkog konteksta, čija se sadržina zasniva na značenjskim međuvezama kolokata, i koji se sa određenom učestalošću ostvaruje ili sa određenom očekivanošću može ostvariti u upotrebi jezika” (Стојичић 2010: 38).

циљу исказивања одређеног језичког садржаја. Осим тога, Стојичић говори и о оствареним и остваривим колокацијама и појашњава да су остварене колокације спојеви који су макар једном употријебљени, док су оствариве колокације спојеви који се могу образовати према важећим принципима колоцирања у датом језику, а да притом нису потврђени (Стојичић 2010: 35). Иако сматрамо да једном употријебљен спој не може имати карактер колокације, јер се колокација, између осталог, одликује и редовношћу употребе, прихватамо да у језику постоје оствариве колокације, али само као ресурси који у повољним језичким и комуникацијским, културно-историјским и друштвеним околностима могу активирати семантичке потенцијале ријечи у контакту и на њиховој узајамној привлачности базирати нови колокациони спој. Управо смо такве односе имали у виду када смо се определијели да говоримо о колокационом потенцијалу, а не о колокационом опсегу⁴ лексеме *ошац*.

О лексичкој спојивости лексеме *ошац* на основу претраге конкорданци у Електронском корпусу савременог српског језика формираног на Математичком факултету Универзитета у Београду писала је и Т. Јеврић у својој монографији *Придеви о човеку* (Јеврић 2022: 146–150). Полазећи од Синклерове дефиниције колокације као појаве двију или више ријечи у малом међусобном размаку унутар текста (Јеврић 2022: 33) и примјењујући методологију корпусне лингвистике, ауторка испитује придјеве у атрибутској, апозитивној и предикативној функцији употријебљене уз именице са ознаком људско биће, и то контрастивно – у енглеском и у српском језику. Међутим, шири приступ колокацијама који заправо

---

4 Колокациони опсег чине лексеме које се са колокационом базом удружују на основу синтаксичких и семантичких правила неког језика (Стојичић 2010: 59).

обухвата све лексичке спојеве именица за означавање људских бића и са њима повезаних придјева који откривају аспекте физичког изгледа, узраста, карактера, интелигенције, емоционалног и друштвеног статуса итд., као и тип корпуса у коме доминирају књижевноумјетнички текстови, утицао је и на закључке до којих је ауторка дошла, а који се битно разликују од истраживања које ће бити представљено у овом раду. Према нашем мишљењу, колокацијом се може сматрати само она лексичка веза при којој секундарни колокат у семантички прозирном и постојаном синтагматском споју фокусира⁵ неки аспект језгреног или пак јаког импликационалог значења⁶ примарног колката. То значи да у спојевима са лексемом *оџац* неће бити узимани у обзир придјеви који описују физички изглед, узраст интелектуални, емоционални и друштвени статус који се односи на оца као човјека (нпр. *високи/сједокоси/мршави оџац*, *стари/млади оџац*, *бојати/сиромашни оџац* итд.), већ само они придјеви

5 Дражић наводи Стабсово и Синклерово мишљење према коме колокацију формирају придјеви који фокусирају неки аспект денотата, али не и они који сужавају његов опсег. Према Ј. Дражић, само се фокусирање еминентних својстава ентитета може подвести под колоцирање (Дражић 2014: 95–96).

6 У структури лексичког значења, према М. Радић Дугоњић, издвајају се семантичко језгро, као обавезна компонента која обухвата архисему и једну или више диференцијалних сема и семантичка периферија, коју образују диференцијалне конотативне и прагматичке семе нижег ранга (Радић-Дугоњић 1999: 65, 69). С друге стране, Никитин исте компоненте лексичког значења означава терминима преузетим из логике, па је интенционално једно лексичког значења, док импликационално обухвата периферне семе које окружују једно. Притом, сам импликационално може имати више зона, па се разликује јаки, слаби и негативни импликационално. Компоненте јаког импликационала блиске су интенционалном једру (које је непромјенљиви дио значења) и стога често улазе и у састав рјечничке одреднице (Никитин 2007: 105–106).

који откривају квалитет релације остварене између оца и потомства, односно породице. Колокациони потенцијал лексеме *ошац* испитиваће се на материјалу двају корпуса савременог српског језика – PDRS и srWas, који укључују различите текстове различитих жанрова. Претрага корпуса је вршена на основу конкорданци⁷ са кључном ријечју „отац”, уз аутоматску претрагу контактних придјевских колоката са минималном фреквенцијом од пет потврда. Подаци су потом, на основу постављених критеријума (фокусирање језгреног или јаког импликационалног значења кључне ријечи) ручно обрађивани.

2. Лексема отац има полисемантичку структуру, те свака од њених семема развија свој колокациони опсег. Примарно значење ове лексеме јесте ’мушки родитељ’, а састављено је из двију компонената: ’онај који зачиње/ствара/рађа’ и ’онај који одгаја дијете’. Поступцима метафоричког преношења значења развијена су и друга: ’створац, аутор нечега’, ’биолошки зачетник неке врсте’, ’предак’, ’особа која се брине о нечијем развоју’, ’особа која има кључни значај за нечији развој или за развој неке идеје’.⁸ Појединачне семантичке реализације лексеме *ошац* могу се дефинисати тек на основу ријечи са којима се она удружује. Другачије речено, колокациони спојеви у којима је употријебљена лексема *ошац* служе као идентификатори конкретног значења.⁹ А колокације су нарочито важне у одређивању значења ријечи са релационом семантиком, каква је лексема отац (Дражић 2014: 114). Притом, лексема отац је заснована на асиметричној релацији, која почива на улози оца у стварању, формирању, развијању

7 Према Синклеру, конкорданца је скуп свих појављивања једне ријечи од којих је свака у свом текстуалном окружењу (наведено према: Јеврић 2022: 38).

8 В. РМС, РСАНУ, s. v. *отац*.

9 Исп.: „Kolokacije predstavljaju najuži kontekst u kome lekseme realizuju svoja značenja” (Стојичић 2010: 55).

потомства, а у метафорички изведеним значењима – и у стварању појединачних или групних ентитета који са лексемом *оџац* дијеле исту архисему живо, људско, којој је придодата сема развијања (*оџац нације*). Такође, лексема *оџац* успоставља релацију и са ентитетима који имају одлику неживо, апстрактно, с тим што је за ову другу групу ентитета битна сема развоја (*оџац медицине*).

Полазна претпоставка овог истраживања била је да је колокациони потенцијал лексеме отац у основном значењу знатно ужи у односу на пренесена значења, на шта указују и примјери наведени у склопу рјечничких одредница, у којима је ова лексема употријебљена или самостално или уз присвојну замјеницу (в. РСАНУ и РСМС s. v. *оџац*). Међутим, материјал из двају електронских корпуса савременог српског језика показао је да се колокациони опсег лексеме отац у значењу 'онај који ствара/зачиње дијете и одгаја га' шири, и то у складу са друштвеним промјенама и потребама да се именују нове улоге одраслог мушкарца у савременој породици или, боље речено, заједници која претендује на то да буде породица. Стога, ово истраживање ћемо ограничити на колокације које формира лексема *оџац* у свом примарном значењу, при чему ће бити размотрене синтагме са конгруентним атрибутом, које су са аспекта комбинаторне семантике најинтересантније, јер указују на помјерања у номинационом значењу лексеме *оџац*, која доводе до повећавања колокационог потенцијала испитиване лексеме.

3. Језгрено (или интензионално) значење лексеме *оџац* јесте 'особа мушког пола који рађа/ствара'¹⁰ и/

10 Интересантно је да се глагол *рађати/родити* у савременом српском језику везује само за лексему *мајка*, док лексема *отац* колоцира са глаголом *направити*. У том смислу врло су илустративни примјери: Која мајка га је родила и који га је отац направио? (PDRS); [...] ja te ne mogu urazumiti kad te otac napravio blesavog i мајка ludog rodila [...] (PDRS).

или одгаја дијете', док јаком импликационалном значењу припадају семантичке компоненте које се односе на начин одгајања дјетета, на „очинско понашање” (брига, одговорност, њежност итд), на квалитет односа између оца и дјетета, при чему се узима у обзир и тип заједнице у којој се овај однос реализује.

3.1. Иако је семантичка структура језгрене зоне лексеме *оџац* сведена на двије компоненте (диференцијалне семе), јавља се знатан број колокација са придјевом као секундарним колокатом. У обама прегледаним корпусима доминира колокација *биолошки оџац*, која је и уопште најфреквентнија колокација са лексемом *оџац* као примарним колокатом. Између примарног и секундарног колоката у овом случају постоји таутолошки однос, јер секундарни колокат заправо понавља дио значења имплицираног у диференцијалној семи 'онај који рађа'. Поставља се питање зашто се онда уопште и формира оваква веза и притом има висок степен употребе. Разлог је, како примјери (1) показују, потреба да се нагласи одсуство друге компоненте значења 'онај који одгаја', или пак одсуство импликационалног значења 'онај који се понаша очински'.

(1) Nadmetanje *оџа* (Will Ferrell) koji je društveno odgovoran, štreber, emocionalno dostupan protiv *биолошког оца* – cool tate ali maksimalno neodgovornog kojeg svi vole (PDRS); Do svoje 17. godine verovao je da mu je *оџ* *биолошки отац*, a istinu je shvatio kada je kod kuće pronašao dokumente u kojima piše drugačije. (PDRS); Njegov *биолошки отац*, čije prezime ne nosi, nije bio faktor u njegovom životu. Drugi suprug njegove majke Migel Majk Bezos, koji je sa 16 godina pobjegao sa Kube u SAD, bio je njegov *прави отац*. (PDRS); On je bio sjajan отац deci i dobro ih je odgajao. Nije bilo potrebe da se mešam, ali postoji ogromna šansa da sam ja njihov *биолошки отац*. (SrWac).

Лексички спој *биолошки оџац* настао је фокусирањем семе 'онај који рађа', чиме се заправо истиче чињеница

да отац у датом случају није и 'онај који одгаја'. Међутим, забиљежен је и примјер:

(1a) Srdjan Djokovic ni na jedno (bas ni jedno) pitanje nije odgovorio konkretno vec je odgovarao totalno neargumentovano i na ulicni i populisticki nacin uzdajuci se u to da je dovoljno da bude **bioloski otac** Novaka Djokovica i sve je sredjeno. (SrWac).

у коме се придјевом фокусира цјелокупан садржај језгреног значења.

Потреба да се истакне отац као онај који зачиње, али не и одгаја потомство резултирала је колокационом везом *природни отац*, која у прегледаним корпусима има неупоредиво нижу фреквенцију него веза *диолошки отац*:

(2) Za decu rođenu van braka: Ako **prirodni otac** želi da prizna očinstvo doći će kod matičara zajedno sa majkom deteta sa svojim izvodom iz matične knjige rođenih, uverenjem o državljanstvu i ličnom kartom. (SrWac); Sud je smatrao da nema nijednog razloga zbog koga bi se isključilo utvrđivanje pravnog odnosa između deteta rođenog vanbračno i njegovog **prirodnog oca**. (PDRS).

Неки од аспеката денотативног значења лексеме *отац* може се фокусирати и употребом придјева *стварни* (примјери 3) и *прави* (4), с тим што овај други придјев, будући да је полисемантичан, може потенцирати и сему 'онај који одгаја' (4a), али и сему 'онај који се понаша као отац'¹¹ (4b):

(3) Mihaila je napravio neki hajduk dok je „čekao jugovinu”. Jovan i Jevrem nisu bili prava Miloševa braća, a njegov **stvarni otac** živeo je u Starom Bečeju. (srWac); Očinstvo nikad nije do

11 У Електронском корпусу савременог српског језика потврђена је такође веза *прави отац*, али у оквиру семантичког поља 'вриједносни систем' – в. Јеврић 2022: 146.

kraja lišeno neizvesnosti. Na jednom nivou može se postaviti pitanje koji je muškarac **stvarni otac** određenog deteta. (srWaC);

(4) On joj nije otac nego očuh. **Pravi otac** ju je napustio... (PDRS); Popularnu pevačicu Britni Spirs tužio je brat njenog bivšeg muža, Kevina Federlajna jer mu je navodno pretila da će otkriti u javnosti da je on **pravi otac** njenog sina, Šona Prestona. (srWaC)

(4a) Žarko i Antonije su pravi otac i sin, bolji od mnogih koji su biološki roditelji. Biologija za biologiju, ljubav za ljubav. Antonije je dobio **pravog oca**. (PDRS)

(46) Živeo je sa oba roditelja, ali kaže da se seća da je majka, kada je bio mali, otišla od oca zbog njegovog pića. Kada su njih dvojica ostali sami, otac je nastavio da se brine o njemu i to je bio baš **pravi otac**. Ništa mu nije nedostajalo. (srWaC).

У вези са језгреним значењем је и колокација **генетски отац**, која је такође забиљежена у прегледаним корпусима:

(5) „Surogatna” majka sklapa ugovor da bude veštački oplodena spermom nekog muškarca (obično muža čija je žena neplodna), da rodi dete i preda ga **genetskom ocu**. (PDRS); Srpski i svetski priznati genetičar Miodrag Stojković kaže da su neke zemlje poput Britanije, Švedske i Holandije propisale da se detetu kada napuni 18 godina kaže ko je njegov **genetski otac**. (PDRS); Uprava za biomedicinu imaće jedinstven registar doniranih reproduktivnih ćelija koji će voditi računa ko je i gde dao seme, tako da ne može da se desi da neko bude **genetski otac** više puta – objašnjava Tulić. (PDRS); Tako je na zapadu gde postoje banke sperme i gde donator, tj. **genetski otac** nije poznat. (srWaC).

Ова веза није потврђена великим бројем примјера, али сматрамо да представља колокацију, и по формалним и по семантичким критеријумима, а осим тога постоји

и комуникативна потреба да се именује улога донатора репродуктивног материјала у поступку биомедицинске оплодње, с обзиром на то да је он и давалац генетике. У овом споју поништена је не само сема одгајања, него је и сема стварања трансформисана у сему зачињања, тако да се улога оца своди на даваоца репродуктивног материјала, односно генетског кода. Слично значење има и веза *сурогаић(ни) оћац*:

(6) На пример, Hitler је изгубио оца још док је био деčак; одбегли нацисти уредили су да *сурогат отац* Hitlerовог клона буде убijen на адекватном моменту. (srWaC).

И лексички спој *наводни отац* такође фокусира улогу оца као даваоца генетског кода, али он имплицира да је у питању очинство које није доказано или које се доказује. Тако наводни отац може бити „законити”, али не и генетски отац (7а), или је то пак биолошки отац који није и законити, званични отац (6б):

(7а) А Mira је имала 14 година кад је дошла у њихову кућу, јер су јој умрли баба и дедо. И онда није имала куда, и Партија је наредила њему (Моми Markовићу – оп. aut.), будући да јој је он *наводни отац* ... И он јој је рекао: „Ја сам те морао усвојити, ја сам то учинио по налогу Партије, али ти nisi моја, ја ти nisam биолошки отац!” (PDRS) Morenov *наводни отац* је на самртничкој постелји признао да га је купио од свећеника из Saragose (srWaC);

(7б) Nikada није направљен DNK test, iako су му то препоручили многи пријатељи, као и породица његовог *наводног оца* Rouza. Али он nikada није покушао да utврди ко му је заправо био отац, једноставно се није жеleo time да се optерећује. – Отац је неко ко је уз тебе док odrastaš, а не особа која има исти генетски код – објаснио је. (PDRS).

Колокациони спојеви настали повезивањем при-

дјева са језгреним семама 'онај који рађа' и/или 'онај који одгаја' настају из потребе да се у одређеним комуникативним условима прецизира улога оца. Укидањем друге компоненте језгреног значења, семантички потенцијал лексеме отац се сужава и своди на улогу онога који активно учествује само у рађању/стварању потомства или се само своди на даваоца генетског кода. И друга компонента, како је показано, може бити фокализована употребом придјева *йрави* и *наводни*,¹² међутим, истим спојевима се може истицати и биолошка веза са потомством.¹³ Ове потоње двије лексичке везе, иако су честе, могу се само условно подвести под колокације, и то отворене колокације, које су врло блиске слободним лексичким спојевима.¹⁴

-
- 12 Т. Јеврић (2022: 146) наводи и спој *адоѿйивни оѿици*, који је потврђен једним примјером и у корпусу PDRS, док је у корпусу srWas регистрован такође један примјер колокације *усвојени оѿици*.
- 13 Ниједну од ових колокација (изузев *йрави оѿици*, уз активирање семе оцјене) није регистровао конкорданцер у Електронском корпусу савременог српског језика – исп. Јеврић 2022: 146–147.
- 14 Степен компактности лексичког споја условљавају три чиниоца: замјенљивост, постојаност и прозирност. Спојеви са високом постојаношћу, нултом прозирношћу и минималном или немогућом замјенљивошћу неког елемента јесу идиоми. На супротном крају стоје слободни лексички спојеви, који се само условно могу назвати слободнима, јер је удруживање јединица на синтагматској оси увијек регулисано троструким правилима – синтаксичким, семантичким и прагматичким. Слободни лексички спојеви се одликују минималним степеном семантичке рестриктивности, која омогућава високу замјенљивост елемената, апсолутну семантичку прозирност и минималну постојаност регулисану морфосинтаксичким условима комбинавања. Између ових двају типова лексичких спојева налазе се колокације, чији се степен компактности такође разликује и иде од минималне замјенљивости компонената и високе постојаности (везане колокације), преко до спајања лексема са умјереним колкационим опсегом (ограничене колокације) до

У корпусу PDRS забиљежена је и веза **намјеравани отац**, која је преузета из Нацрта Породичног законика. У овом споју долази до релативизовања биолошког аспекта очинства, али и до модификације друге компоненте, јер је „намјеравани отац” у тексту законика особа која „планира” или „намјерава” да буде отац дјетета које носи и рађа сурогатна мајка или, у Нацрту Законика, „родиља”:

(8) Осем детета које је на основу уговора (о рађању за другог) родила друга жена (сурогат мајка) се сматра супруг или ванбрачни партнер nameravane мајке (**nameravani otac**), без обзира да ли су njegove оплодне ћелије коришћене за оплодњу сурогат мајке; Материнство и оћинство nameravаних родитеља (nameravane мајке и **nameravanog oca**) не може се оспоравати, чак ни у случају када су за оплодњу друге жене (сурогат мајке) коришћене оплодне ћелије само једног од њих.; Ако постоје нарочито оправдани разлози уговор о рађању за другог може закључити и мушкарac који живи сам, у ком случају се за оплодњу сурогат мајке мора користити јajна ћелија **nameravanog oca** и donirana јajна ћелија. (PDRS).

Ријеч је о преведеном калку (intended father) који нарушава правила комбиновања ријечи у српском језику. Наиме, придјев *намјераван* може бити употријебљен искључиво уз девербативне именице, када кондензује садржај зависне релативне клаузе (*намјеравана њродаја – њродаја која се намјерава сировестии*). Ријеч је, дакле, о трпном придјеву који је и семантички и синтаксички некомпатибилан са именицом *оџац*, те се ова веза не може прихватити ни као слободни лексички спој.

2.2. На основу већ наведених колокација, као и из примјера који их поткрепљују, може се закључити да је однос отац–дијете одређен и међусобним односом роди-

---

већих могућности замјене једне компоненте и мање постојаности (отворене колокације) (Прћић 2008: 147–148).

теља (биолошких, стечених усвајањем, или пак „сурогатних”), што такође отвара простор за нове колокације. Тако се јавља веза **законити отац** (9), али и **ожењени отац** (10):

(9) Kaže bili su u „braku” ali on nije na krštenici deteta?! Kako onda može da traži starateljstvo ako nije **zakonit otac**? (PDRS); Pouzdano se jedino zna da Krležin otac nije imao **zakonitog oca** i da ga je rodila Josipa, koja je pripadala bogatoj plemićkoj porodici Mekovec iz Varaždina. (PDRS)

(10) Sud je istakao da podnosilac predstavke nije tražio da se poredi sa bračnim parom koji živi u braku, već sa položajem u kome se nalazi **oženjeni otac** koji je razdvojen od žene ili pak razveden i istovremeno ne živi zajedno sa detetom rođenim u porodici. Sud je smatrao da se podnosilac predstavke od **oženjenog oca** razlikuje samo u pogledu bračnog statusa, te da stoga ima pravo da tvrdi da se nalazi u bitno sličnom položaju. Što se tiče vladinog opravdanja za razliku u tretmanu koje se svodilo na specijalni režim braka, Sud je istakao da je opšte pravilo da **neoženjeni očevi, koji su uspostavili porodični život sa svojom decom**, mogu da uživaju jednaka prava na održavanje kontakta sa decom i dobijanja starateljstva nad njima kao i **oženjeni očevi**. (PDRS)

Законити отац је, како то и први примјер под (9) показује (исп. на крштеници детета), особа која је „пред законом” признала дијете, било да је у законитом браку са мајком дјетета, било да је са њом у ванбрачној вези. За разлику од овог споја који је уобичајен (и више пута потврђен у корпусима), спој *ожењени отац*, односно *неожењени отац*, који указује само на брачни статус оца, неповезан са дјететом или његовом мајком (исп. ожењени отац који је раздвојен од жене или пак разведен), има нижу фреквенцију.

Такође, постоје и *разведени оџац* (отац дјетета из разведеног брака) (11), као *ванбрачни оџац* (отац из мајчине ванбрачне везе) (12):

(11) Pošto sam **razvedeni otac**, ja ne provodim onoliko vremena sa njom koliko bih želeo. (srWac); Kao svaki **razvedeni otac**, koristim priliku da budem sa detetom. (srWac)

(12) Interesantan slučaj dogodio se pre mnogo godina u francuskoj sudskoj praksi, kada je jedan **vanbračni otac** pokušao da preduzme neke posebne zdravstvene mere prema majci svog vanbračnog deteta, a u nastojanju da se po svaku cenu sačuva plod. (PDRS).

Наведене колокације *законийи оџац*, (*не*)*ожењени оџац*, *разведени оџац* и *ванбрачни оџац* везују се за сему 'онај који рађа/ствара дијете', при чему само прва од њих има чвршћу структуру, док се у осталима придјев за именицу *оџац* везује посредно, и то преко брачног статуса оца (ожењени отац је отац који је у браку са женом која није мајка дјетета; разведени отац је заправо отац који је разведен од дјететове мајке, а ванбрачни отац – отац у ванбрачној вези са мајком дјетета), те се ови спојеви могу третирати као лабаве колокације.

Највећу фреквенцију међу колокацијама заснованим на релацији отац–породица има лексички спој *самохрани оџац*, који је у посматраним корпусима након колокације *диолошки оџац* друга најчешћа колокација коју формира лексема *оџац*.¹⁵

(13) **Samohrani otac** Petar Sabo, jedva krpi kraj s krajem. (srWac); **Samohrani otac**, samo uz pomoć svoje majke, jer ga je supruga napustila prošle godine, pokušava da brine o šestoro dece (srWac); U ovom banatskom selu, daleko od gužve, buke i

15 И Т. Јеврић биљежи ову колокацију в. Јеврић 2022: 146.

haosa, živi Tomislav Pavlović, *samohrani otac* четворике синова. (PDRS).

Секундарни колокат везује се за сему 'онај који одгаја дијете' и фокусира чињеницу да ту улогу родитељ обавља сам. Иначе, лексема *самохрани* има узак опсег, и може се односити само на родитеље, те је остварива само у трима колокационим спојевима: *самохрани ошаци/родитељ, самохрана мајка*.

3. Активирањем компоненти које припадају јаком импликационалу (ближој периферији лексичког значења), а односе се на емоције, очинско понашање и однос према дјетету, уз претпоставку да су језгрене семе остварене, отвара се могућност за успостављање везе са придјевима *ѿоносни, срећни, добри, лош, сјајни, брижни, сироти, њежни, одговорни/неодговорни, ѿжривовани, аушоритетивни, доминантни, ѿрисувани/одсувни, ѿоусувиви* итд.¹⁶ Будући да се везују за семе из приједрене зоне, ови спојеви су знатно лабавији од претходно анализираних, поготову оних са високом фреквенцијом као што су *биолошки ошаци, самохрани ошаци*.

16 Т. Јеврић биљежи спојеве лексеме *ошаци* са придјевима који изражавају одлике карактера, емоционални статус и 'вредносни систем': *брижан, красан, ѿносан, ѿимеран, узоран, лош, рђав, сироти, уилашени, ѿувиви, весели, заљубљен, радосан, срећан, жалосни, забринувти, заваћени, збуњен, јадни, несрећни, очајан, ѿреварен, ѿужни, једини, ѿрави, ѿравувти, ѿрејуки, ѿуки, сав* (у значењу *истии*), *суштии, ѿајансивени, чииав, безвредни, ѿроклетии* – в, табелу у: Јеврић 2022: 146–147. Конкорданце са ријечју *ошаци* као кључном ријечју у корпусима PDRS и srWas садрже већину ових придјева, али су у истраживачки корпус ушле само оне које су потврђене макар пет пута (због чега су изостале колокације *узоран/ѿимеран ошаци*), као и оне које се тичу емоција, понашања и односа према потомству неvezано за појединачне догађаје изазване понашањем дјетета (због тога су изостављени спојеви *уилашени/ѿувиви/несрећни/јадни ошаци* и сл.).

(14) Želim ti svu sreću ovoga sveta. Ja sam **najponosniji otac** – napisao je on. (PDRS); Zoran je voljeni suprug, **ponosni otac** dve kćerke i deda dve unuke. (srWac);

(15) Istina je da sam ja **srećan otac** i da imam dve izvanredne ćerke (srWac); tokom transporta do bolnice Miodrag Šoškić, **srećni otac**, u nedelju nije mogao da sakrije suze radosnice zbog rođenja još jednog deteta.

(16) U sred ove krize, on dolazi do saznanja da nije bio **dobar otac** i pokušava da poboljša odnos sa svojim dvema ćerkama. (srWac);

(17) Zapravo, on je prilično loš otac i muž, neodgovoran i sklon napijanju, a kao ribar gotovo beskoristan. (srWac);

(18) Glogovac je bio **divan otac**, imao je neku posebnu, dirljivu emotivnost prema svojim sinovima, a onda i prema ćerki. (PDRS);

(19) On je bio **sjajan otac** deci i dobro ih je odgajio. (srWac);

(20) Nije bilo lako doneti ovu odluku, a za decu i mene on će uvek biti neverovatan sportista i **brizan otac** i muž (srWac);

(21) Đorđe je rastao i razvijao se bez majčine ljubavi – imao nepune tri godine kada je ona umrla, uz **strogog oca** koji nije običavao da duže boravi u kući i da se posvećuje porodici. (PDRS);

(22) MOMO je bio vrlo **prisutan i nežan otac** i uključivao je mene i sestru Jelenu u gotovo sve što je radio. (PDRS);

(23) Dete ima dve bake, jednog deku, **odgovornog oca** i puno ljubavi (PDRS);

(24) Ovaj **požrtvovani otac** učiniće sve da usreći svoju ćerku, a to uključuje i pevanje sa njom. (srWac);

(25) Vukašin, mladi intelektualac, školovan na Sorboni, budući političar i Aćimov miljenik na početku romana se vraća iz Pariza u rodno selo i saopštava Aćimu, svom moćnom i **autoritativnom** oцу, radikalu po ubeđenju, da se ženi ćerkom njegovog političkog neprijatelja Tošića (PDRS);

(26) Njegov **strog i dominantan** otac često je ostajao bez posla, a svoje nezadovoljstvo i frustraciju najčešće je iskaljivao na dečaku redovno ga maltretirajući (srWac);

(27) Pojašnjava da **prisutan** otac pun ljubavi i nežnosti koji sa svojom kćeri ima siguran i stabilan odnos, utiče na to da ona kasnije u životu traži intimnog i vernog partnera. (PDRS); Neki psihoanalitičari i porodični terapeuti širom sveta primetili su da odsustvo oca stvara posebne nuspojave. **Odsutni** otac nije samo neutralna persona. Ne možete biti neutralni u porodici. (PDRS).

Од наведених спојева статус ограничене колокације¹⁷ имају *срећни ошац* и *њоносни ошац* (14–15), при чему придјевни *срећни* и *њоносни* фокусирају емотивни статус човјека оствареног у улози оца, а не оца чија су осјећања изазвана конкретним догађајем, односно понашањем дјетета. Ове колокације показују и знатно већу учесталост у прегледаним корпусима. Остали наведени спојеви (16–27) јесу колокације отвореног типа у којима је придјевска компонента у приличној мјери подложна замјени (*добар/сјајан/диван ошац*; *доминантан/ауторитативан/ван/сирој ошац*, *нежан/брижан/њожривован ошац*).

6. Анализа је показала да језгрено значење лексеме *ошац*, састављено из двију компонената заснованих на односу рађање/стварање и одгајање потомства, отвара могућности образовања колокационих спојева

17 Ограничене колокације су најчешћи тип колокација, а формирају их ријечи које имају умјерен колокациони опсег (Прћић 2008: 157).

са јачим и слабијим везама међу колокатима. Лексема *оџац* привлачи односне придјеве који својом семантиком понављају садржај неке од компонената језгреног значења, а тичу се начина на који је „мушки родитељ” постао отац – биолошким путем, природним путем или само давањем генетског материјала. Тако настају ограничене колокације *биолошки оџац*, *йриродни оџац*, *йенетски оџац*. Издвајањем само биолошког аспекта очинства заправо се истиче да улога оца није комплетна, јер недостаје други аспект – одгајање и очинско понашање. С обзиром на то да је овај други аспект подложен вредновању, он отвара и могућност колоцирања са придјевима са значењем оцјене *йрави*, *сйварни* и *наводни*, са којима лексема *оџац* образује колокације отвореног типа.

Релација дијете–отац реализује се у заједници која укључује и улогу мајке, те се колокације могу образовати и укључивањем односних придјева који откривају брачни статус оца, тако да се срећу спојевима *ванбрачни оџац*, *разведени оџац*, *ожењени оџац* који имају мању постојаност јер заправо денотирају оца у браку или у ванбрачној вези, оца разведеног од мајке или пак поново ожењеног оца. Већи степен везаности, али и изузетно високу фреквенцију има везана колокација *самохрани оџац*, која фокусира самостално одгајање дјетета. Чвршћу везу колоката показује и спој *законийи* отац који денотира пред законом признато очинство.

Највећи колокациони потенцијал активирају семе које припадају импликационалном значењу лексеме *оџац*. Оне привлаче придјеве са значењем оцјене/вредновања, али су спојевима настали на тој основи подложни већој замјенљивости компонената, те припадају групи отворених колокација, врло блиских слободним лексичким спојевима (*добри/сјајни/дивни оџац*, *йоносни/срећни оџац*, *ауџиорийаийивни/доминанйини/сйроји оџац*, *њежни/дрижни/йожрийвовани оџац*). Међу колокацијама овог типа већом

фреквенцијом и чвршћом везом одликују се спојеви *срећни оѿац* и *ѿоносни оѿац*, који фокусирају емотивни статус човјека оствареног у улози оца.

Истраживање је показало да се колокациони потенцијал лексеме отац у примарном значењу шири усљед чињенице да је улога оца у савременој породици измијењена. Тако се, на једној страни, јавља потреба да се именују сложени односи са дјецом зачетом у процесима биомедицински потпомогнуте оплодње (*ѿенейски оѿац*, *суроѿаѿни оѿац*, **намјеравани оѿац*), као и са дјецом у различитим типовима брачних и ванбрачних заједница (*разведени оѿац*, *ожењени оѿац*, *ванбрачни оѿац*), док се на другој страни потенцира улога оца, биолошког или стеченог усвајањем (у једном од наведених примјера читамо: *Отац је неко ко је уз тебе док одрасташ, а не особа која има исти генетски код*), па се тако за ову лексему везују и придјиви оцјене *ѿрави*, *ѿрисуйни*, *дрижни*, *ѿожрѿивовани* и др.

ИЗВОРИ

PDRS: <https://www.clarin.si/ske/#dashboard?corpname=pdrs10>
srWac: <https://www.clarin.si/ske/#dashboard?corpname=srwac>

ЛИТЕРАТУРА

- Дражић 2014: Ј. Дражић, *Лексичке и ѿрамаѿичке колокације у срѿском језику*, Нови Сад: Филозофски факултет.
- Јеврић 2022: Т. Јеврић, *Придеви о човеку: ѿримена корѿусне мѿѿодолоѿије у исѿраживању колокација*, Косовска Митровица: Филозофски факултет.
- Никитин 2007: М. В. Никитин, *Курс линѿвисѿѿическој семанѿѿики*, Санкт – Петербург: РГПУ им. А. И. Герцена.
- Прѿић 2008: Т. Прѿић, *Semantika i pragmatika reči*, Novi Sad: Zmaj.

Радић-Дугоњић 1990: М. Радић Дугоњић, Семантичко језгро и семантичка периферија као основни показатељи контакта лексичких јединица у словенским језицима, у: С. Ристић, М. Радић-Дугоњић, *Реч. Смисао. Сазнање*, Београд: Филолошки факултет.

Стојичић 2010: V. Stojičić, *Teorija kolokacija*, Београд: Задужбина Andrejević.

Анна М. Јанјушевич Оливери

СОЧЕТАЕМОСТНИЙ ПОТЕНЦИАЛ ЛЕКСЕМЫ ОТЕЦ В СОВРЕМЕННОМ СЕРБСКОМ ЯЗЫКЕ

Резюме

Предмет анализа настоящей работы субстантивно-адъективные коллокации, главным компонентом которых является существительное *оџец* в своем первичном значении. Цель исследования – проанализировать способы образования таких коллокаций и выявить, какие прилагательные сочетаются с семантической структурой данного существительного. Эмпирической базой исследования послужили примеры, почерпнутые из двух общедоступных для поиска электронных корпусов современного сербского языка: PDRS и srWas. В оба корпуса входят тексты самых разных жанров.

Анализ показал, что основное значение лексемы *оџец* (состоящее из двух компонентов: рождение/создание и воспитания потомства) дает возможность образования коллокаций с более сильными и более слабыми связями между компонентами. Лексема *оџец* сочетается с прилагательными, которые своей семантикой повторяют семантику основного значения существительного: обозначают, каким образом мужчина стал отцом – биологическим, естественным путем или путем передачи генетического материала: *биолошки оџац*, *џприродни оџац*, *џенетски оџац*. Акцентированием только

биологического аспекта отцовства подчеркивается, что роль отца не является полноценной, поскольку отсутствует аспект воспитания и отцовского отношения к ребенку, подлежащий оценке. Именно последнее факт делает возможными коллокации с прилагательными *йрави*, *сїварни* и *наводни*. Лексема *оїтец* с данными прилагательными образует открытые коллокации.

Взаимоотношения между ребенком и отцом – это отношения между членами группы людей, в которой мыслится или существует мать, поэтому в состав анализируемых коллокаций могут входить относительные прилагательные, обозначающие брачно правовой статус отца по отношению к матери: *законїїи оїтац*, *вандрачни оїтац*, *разведени оїтац*, *ожењени оїтац*. Последние три коллокации характеризуются меньшей устойчивостью. Коллокация *самохрани оїтац* является более устойчивой и частотной.

Наибольшим сочетаемым потенциалом обладают семы, входящие в имплицативные значения лексемы *оїтац*. Они сочетаются с прилагательными со значением оценки. Коллокации, состоящие из таких компонентов, относятся к группе открытых коллокаций, которые очень близки свободным словосочетаниям (*добри/сїаїни/дивни оїтац*, *ауїорїїаїїивни/доминанїїни/сїїроїи оїтац*, *њежни/брижни/їоїрїїивани оїтац*).

Ключевые слова: лексема *оїтац*, коллокации, прилагательное, главный член (ключ), зависимый член (коллокат), основное значение, сильный импликационал.

Саша Д. Кнежевић*

УДК 821.163.41.09-1:398

Универзитет у Источном Сарајеву

Филозофски факултет Пале

Катедра за србистику

ФИГУРА ОЦА У СРПСКОЈ НАРОДНОЈ ЕПИЦИ

Фигура оца у српској народној епици може се посматрати у двије равни. Прва би била она на којој бисмо очинску фигуру посматрали као архетип, а друга, она за коју смо се одлучили у овом раду, јесте она у којој се отац посматра у саодносу са сином. Ова корелација неминовно упућује на породичне односе и позиције које отац и син заузимају у патријархалној култури као доминантној културолошкој матрици српске народне епике.

Кључне ријечи: фигура, отац, син, породица, епска народна пјесма, архетип

С обзиром на чињеницу да српска народна епика почива на архетипској матрици и наше тумачење фигуре оца у српској народној епици започињемо са тог полазишта. Архетип мушког, према Едварду Витмону (в. Требјешанин 2011: 55), има више подтипова: 1. *Отац*, 2. *Син*, 3. *Херој*, 4. *Мудрац*, гдје су отац и син два пола вертикалне димензије замишљеног круга при чему први симболише колективно, а други индивидуално, док у хоризонталној димензији круга мудрац симболише статичан, а син динамичан мушки принцип. У покушају

---

* sasa.knezevic@ff.ues.rs.ba

сагледавања ове полазишне тачке кроз примјере из антологијских пјесама из Караџићевих збирки настојаћемо утврдити у коликој је мјери она одржива за нашу тему користећи хронолошки принцип којег се држао и Вук. Летимичним прегледом главних мотива уочавамо обиље пјесама у којима се архетип оца јавља у различитим облицима. Једну од типичних архетипских слика или назнака срећемо у пјесми *Наход Симеун*. Старац калуђер симболише оца-мудраца, а Симеун сина-јунака и на том сукобу је и заснована драматургија пјесме, а исту функцију у различитим ракурсима проналазимо и у пјесмама као што су *Женидба Душанова* или *Кнез Иван Кнежевић*. Док се однос Цара Стјепана и његовог маскираног сестрића градацијски развија до закључног стиха *Тешко свуда своме без својеја*, Кнез Иво представља архетип оца као доминантне мушке фигуре која се свјесно жртвује за свој народ.

За ову прилику са архетипске симболике тему нашег интересовања сужавамо на релацију отац–син, односно на феномен очинства. „Под очинством (на енглеском 'fatherhood') подразумева се пожељан образац понашања оца у једном друштву или једној култури” (Станојевић 2018: 18). Наведена социолошка дефиниција послужиће нам тек као полазишна тачка из које ће наше проучавање неминовно бити проширено и на друге елементе којима се одређује идентитет очинства у културолошком обрасцу у којем код Срба настаје и живи епска пјесма. Како у датом културолошком моделу филијација подразумијева како формалну, тако и стварну подређеност сина оцу, не само у погледу апсолутне послушности и поштовања, него и обавезности и обавезаности према оцу и породици којом он управља, без ње је немогуће представити фигуру оца у епским пјесмама.

Релација отац–син, која је у центру нашег интересовања, неминовно нас уводи у сферу породице и породич-

них односа у којима они нису и не могу бити једини или изоловани актери. С обзиром да породица представља „најчешћи, најпознатији, нама најближи друштвени простор и са њом су увек повезане снажне емоције” (Кошарац 2021: 9), породична тематика у епским пјесмама представља примарни лирски валер који јој даје снажан емотивни набој. Отуда се релација отац–син, која би према номиналном схватању патријархалне културе требало бити лишена наглашене емоционалности у епском конструкту, појављује као један од примарних лирских просјаја. Додатни значај ове ненаметљиве лирске епифаније у епском контексту добивају са аспекта етичке димензије епске пјесме која у свом времену представља не само глосар неписаних моралних норми, него и једини исконски законик релација у породици и друштву уопште.

Исконску старину овог модела проналазимо у пјесми *Кумовање Грчића Манојла*, у којој идентификујемо елементе спарагмоса, обредне радње познате из ране антике, и то у сцени када главни јунак за изневјерено кумство и кривоклетство бива кажњен једењем мяса сопственог дјетета што нас упућује на став Маријана Кошичека: „У још примитивнијим срединама отац слободно располаже и животом свог дјетета” (Кошичек 1990: 143). Манојло Грчић је као епски рођак, у народном памћењу знатно проказаније Проклете Јерине (в. Шмаус 1974: 61), прототип јунака за кога се у народној пјесми вежу најтежа непочинства, а у овом случају и најгоре од свих, једење мяса сопственог дјетета:

„Ја сам, љубо, јагње дочекао,
Убио га, па га испекао,
И од њега, љубо, обједова',
И плеће сам мяса оставио;
Врзи руку у зобницу вранцу!
Она бачи у зобницу руку,

Оно плеће меса дофатила,
Ал' је оно од ђетета рука!" (Караџић 1972а: 19)

Етичка норма кумства почива на чињеници да је „кумство институција јако старинска” (Чајкановић 1994: 81). Њему се придају веома значајне функције које га у различитим обредним манифестацијама доводе у позицију посредника између људи и божанстава: „Кум има необично видну улогу у домаћем култу. Он има врло важне дужности у најважнијим моментима из тога култа: при рођењу (односно давању имена), при церемонијама приликом пубертета (‘шишано кумство’), при свадби, и при умиру освете. Исто тако, у случају адопције, кум мора томе чину присуствовати (упор. СЕЗ, 19, 269). При давању имена, свадби, адопцији уводи кум новорођенче, односно младу или новог члана породице, у домаћи култ; при шишању, он приноси ‘жртву замене’ прецима свога кумчета; при умиру освете, његов је задатак да умири претке који траже освету” (Чајкановић 1994: 81). Најтежа могућа казна је последица кривоклетства, које је, истина, према Чајкановићу (в. 1994: 78) у примитивним друштвима доста обична појава, па се и та појава на овај начин настоји суспрегнути:

„А нијесам, моја мила кумо,
(А дијете држи на кољену)
Та не ијо од овога месо!” (Караџић 1972а: 19)

Манојло свој гријех плаћа светоме Јовану, али још већу тежину има потоња клетва његове супруге *А Манојле, ѿрај ѿи ѿоинуо!*, као завршни чин породичне трагедије изазване кривоклетством.

С друге стране, ми наилазимо на пјесму, заправо двије варијанте пјесме *Свети Сава*, која нам је посебно занимљива, јер обилује релацијама унутар архетипа

мушког, гдје они за које је Цар Немања архетипска назнака оца питају онога којем је он био и биолошки отац, а уједно и сам испуњава услове да у симболичкој равни јесте њима отац, *Куд се ђеде цар Немање благо* и у другој, Вишњићевој варијанти, добивају један од најтоплијих доказа љубави дјетета према оцу. Слијепац Филип, прво велико сироче српске поезије, чија је устаничка епопеја уједно и својеврсна апотеоза мајци, испјевао је химне двојици отаца српске нације. Прву од њих Цар Немањи, оцу оца српства Светоме Сави, надограђујући стару, добро знану, сљепачку сторију о његовим задужбинама стиховима:

„Осталога што претече блага,
Остало је благо похарчио
Зидајући по калу калдрме
И градећи по водам' ћуприје,
Дијелећи кљасту и слијепу;
Док је души мјесто ухватио,
Седам кула блага похарчио:
Ето бабо куд похарчи благо!” (Караџић 1972а: 68)

Цар, владар, господар, а све су то очинске архетипске функције, чинио је добро на ползу српскоме роду и држави, јер Вишњић први од српских епских пјевача поима значење тог појма, из чега израста и други велики отац нације Црни Ђорђија:

„Кад је Ђорђе Србијом завлад'о,
И Србију крстом прекрстио,
И својијем крилом закрилио
Од Видина пак до воде Дрине,
Од Косова те до Биограда” (Караџић 1972б: 97)

Овим стиховима Вишњић опјевава „сопствену мјеру отаџбине, оног њему изгубљеном дијелу. Вишњићев

Ђорђе је отац нације, државе; Ђорђе је онај који ће осветити његовог Ђорђа” (Кнежевић 2022:222), јер отаџбине нема без оца.

Свакако је Стари Југ Богдан први међу очевима у српској народној епизици и он нам је посебно занимљив у пјесми *Бановић Сџрахиња*, као доказ Јунгове премисе: „Отац је заступник традиционалног духа” (Јунг: 1984, 59) и потврда оне тезе да као мудрац симболише статичан мушки принцип, за шта нам је еклатантан примјер и Старац Фочо, насупрот којег се налази његов син Мемед-ага, као типични син-херој и носилац динамичког мотива.

Бановић Сџрахиња је наша *Пјесма над њјесмама* и стога у њој чак ни ова позиција или диспозиција није тако једноставна. Југу се супротставља Страхина, а Југ Богдан је у митској вертикали примордијални очински архетип, али не и његови синови, иначе највећи хероји сутрашњег боја. Сукоб два пола, како у вертикалној, тако и у хоризонталној сфери, унутар архетипа мушког врхунац досеже у стиховима након што по први пут у пјесми *Плану Јуже као ојањ живи*:

„Страхињ-бане, ти мој зете мили!
 Виђех јутрос, да памети немаш.
 Што ми ћеце иштеш деветоро,
 Да ми ћецу водиш у Косово,
 У Косово, да их кољу Турци,
 Немој, зете, више проговарат',
 Не дам ћеце водит' у Косово” (Караџић 1972а: 171).

Милијин Богдан је у овим ријечима Отац, али и архетипски симбол оца у српској народној поезији. Онај који, према Јунгу, „предаје детету традиционална знања, уводи га у религију и у тајна духовна знања, подучава га закону и моралним правилима. Он васпитава, храбри, награђује и култивише дете, али га и осујећује,

кажњава, дисциплинује и кастрира. Отац даје живот, али га и узима” (Требјешанин 2011: 56). Нису само животи његових синова у његовим рукама, него и живот његове кћерке, без обзира што је удајом постала Страхињица. Њена одлука није питање слободне воље, него исконски архаичне везе женског принципа са њеном хтонском природом, јер према Љиљани Пешикан Љуштановић (2002: 72): „Овако гледано, жена везу са хтонским не успоставља само својом сексуалношћу већ и својом способношћу да сагледа и препозна онострано, која би могла бити део њене амбивалентне природе родиле, оне која, аналогно мајци земљи, може дати, па, можда, и одузети живот”. Како је и природа самог Влаха Алије наглашено хтонична можемо закључити да Богдан настоји да заштити своје синове од преране смрти коју његова кћерка везом са њим симболише. Ово се потврђује у сљедећој сцени у којој Југ поново плане као огањ живи:

„Повадите ноже деветоре,
На комате кују искидајте.
Силна ћеца баба послушаше
Те на своју сестру кидисаше” (Караџић 1972а: 182).

И овдје га синови поново беспоговорно слушају, а поново му се супротставља Страхиња, јер је *йомало йакијех јунака*, али и зато што се он не супротставља оцу, него архетипској слици оца, коју у друштвеним релацијама представљају очух, свекар или таст (в. Кошичек 1983: 132). С друге стране, није неважна чињеница што он сам није остварен као отац и самим тим му и није дато да разумије и прихвати бурне родитељске реакције Југ Богдана. Страхиња је у пјесми једино син своје мајке и он реагује на њену клетву *Зло йи вино найокоње било*, дакле, као син који нема оца, ни као чувара, ни као савјетника у преломном тренутку. Ово нам показује како

недостатак једног пола у хармонији мушких породичних односа неминовно производи неконтролисане реакције и нимало случајно га опјевава Старац Милија, „песник опседнут испитивањем наличја јунаштва, наличја јунака” (Љубинковић 1987а: 86), а самим тим и наличје херојског свијета, односно свијет јунака у дисхармонији. Отуда је његова пјесма о Косову скоро па преткосовска, јер је он пјевач којег занимају и опчињавају „личне драме (оне које се догађају у сенци крупнијих историјских превирања и које јесу обично њима узроковане) и како оне, када се догоде, мењају читав јунаков живот, јунаков свет” (исто). Зато Страхиња у пјесми нема оца, чак се не помиње ни у његовом имену, јер би он сметао формирању његовог лика онаквог каквим га је Милија обесмртио, али све што ради чини због тога да би остварио могућност да постане отац сину који ће исправити његов гријех и обновити порушену Бањску.

У Милијиној пјесми *Женидба Максима Црнојевића* главни јунак није сам женик него његов отац, ташти Иван Црнојевић, а ташти су и његов Марко и Страхиња, слика је очинског архетипа у негативу. Он чини све што треба, све што се од њега очекује, али у свему претјерује, *Снаху ѝпроси, а ѝпросиљѣ блаѣо*, изазивајући на тај начин зле силе, не толико на себе самог, него прије свега на оне који су му потчињени, а прије свега оног због којег он, привидно све то и ради, свог сина Максима. Заправо је у праву Ненад Љубинковић (1987б: 77) када стих *Јаше коња сјейно и весело*, који Вук није разумио јер ма колико био сензибилан и интуитиван, не бјеше дорастао Милијиној генијалности. Просто жена зна, јер је женама дато да осјете много више и дубље; „Она види да Иван јаше весело, јер он уистину тако и јаше, али она *види* и оно што *зна* да он јаше и сјетно (јер морао би тако јахати, када би знао шта га у дворовима очекује)”. Иван је истински трагични јунак, његов гријех прво пада на његовог

сина, али потом и на његов народ, јер он није само отац, него и господар, дакле, архетипски прворазредни симбол оца, с тим да Милија, за разлику од Филипа, није љубитељ господара, чак ни кад су Срби или поготово кад су Срби.

За крај, неочекивано, с обзиром на њихову друштвену основу, пјесме о хајдуцима просто обилују релацијом отац–син и то баш најзнатније међу њима. Прије свега се то односи на пјесму *Сџари Вујадин*, у којој се потврђује Кошичекова теза да је „дјетету потребан отац прије свега као извор властитих идентификација” (151). Елементарни принципи норми хајдучке дружине овдје се појачавају чињеницом да они који са харамбашом иду на погубљење нису тек његови саборци, него и његови синови. Вук Караџић (1972в: 827) у *Рјечнику* под одредницом **хајдук** каже и ово: „Хајдуци се сви држе за велике јунаке, зато у хајдуке слабо смије и отићи онај који се у се не може поуздати. Кад кога ухвате и поведу да набију на колац, понајвише пјевају иза гласа, показујући да не маре за живот.” Иза гласа су пјевали и браћа Вилићи Филипа Вишњића када су их водили на погубљење у зворничкој тврђави. Вук истиче самопоуздање као важну особину, али нам се чини да је не мање важно и поуздање у чланове дружине, а у кога харамбаша може више да се узда него ли у властите синове. Наиме, отац их је васпитао у складу са сопственим свјетоназорима да буду синови свога оца и да буду спремни на жртву, чак и када је она сам њихов живот. Породична морална начела у великој мјери су се неминовно прелила у принципе живота у хајдучкој заједници, јер „њихова фанатична оданост и храброст нису били само етика разбојника – оне су дале своју трагичку моралну боју историјским облицима хајдучије” (Кољевић 1998: 213). Отуда нам као најузвишене нија епска епифанија звуче Вујадинове ријечи:

„О синови, моји соколови,
 Видите ли проклијето Лијевно,
 Ђе у њему бијели се кула
 Онђе ће нас бити и мучити
 Пребијати и ноге и руке,
 И вадити наше очи чарне
 О синови, моји соколови,
 Не будите срца удовичка,
 Но будите срца јуначкога,
 Не одајте друга ни једнога,
 Не одајте ви јатаке наше” (Караџић 1973: 236)

Вујадин је овдје у двострукој улози: и као отац, али прије свега као харамбаша, дакле, архетипска манифестација оца у хајдучкој дружини. Ђурица Крстић (1988: 167) у зборнику *Стијарина Новак и њејово годџа* напомиње: „Даље, у оваквим хајдучким дружинама одсликавао се и патријархални систем породичних односа, негативно интензивираиан, разуме се, далеко суровијим условима живота, у којима се много више него у нормалним условима морао слушати глас старешине, најстаријег, дакле, заповест харамбаше, вође дружине.”

С друге стране, у пјесми *Новак и Рагивој љродају Грујицу* наслов може да збуни читаоца, јер она заправо говори о процесу иницијације Грујице из дјетета у хајдука, при чему је суровост просто подразумијевајућа, као што нас опомиње Крстић. Дијете Грујица није само Новаков син него и члан хајдучке дружине за коју улазницу управо купује преваром Џафербеговице, при чему нимало неважно није и његово одрастање у њеној постељи, јер се мушкост неријетко истиче као важан атрибут хајдучије, за шта нам је најбољи примјер пјесма *Мали Радојица*. Грујица је један од ријетких јунака који се у пјесмама појављује у обје улоге, прво као син, а потом и као отац.

Једна од пјесама у којима се потврђује сва суровост хајдучког свијета јесте *Невјера љубе Грујичине* у којој имамо ону страшну терцину:

„Максимија, колена неверно!
Или волиш свећом свијетлити?
Ил’ ми волиш сабљу целивати?” (Караџић 1973: 34)

Светозар Кољевић (1998: 227) у овом питању проналази трагове цинизма, уједно изванредно појашњавајући слику ужасног мучења прељубнице којој присуствује и њен син: „Мука произилази отуда што је овај ужас представљен као смисао, као сразмјера – безмало као Промисао; ти грозоморни стихови о мучењу нуде нам се готово као нека врста хвалоспјева правди.” Колико год та сцена била мучна мора се имати у виду да Максимија не издаје само свога мужа, него и свога сина, чак га удара канџијом кад је моли да га прими на коња. И сами Турци паши Дренопољцу обојицу помињу као плијен:

„Лепа роба, Новаковић-Грују,
И Грујина нејака Стевана” (Караџић 1973: 31).

Колико год да је нејак Стеван „колена ајдучка” и што је још важније „јуначка срца слободнога”, јер је слобода у српској народној епизици апсолутно и искључиво лична категорија, а нико се није сматрао слободнијим од хајдука, и он пролази процес иницијације када од уснуле мајке међу Турцима украде нож и њиме пресеже конопце на Грујиним рукама, дакле, ослободи га и на тај начин се упише у хајдучку дружину. Хајдучко колена се потврђује самопоуздањем које и као дијете посједује, али ипак дјечија, синовљевска природа превлађује у стиховима изговореним кроз сузе:

„Изгореше мојој мајци дојке,
Које су ме одраниле, бабо,
Које су ме на ноге подигле” (Караџић 1973: 35)

Свјестан да прекида чин који његов отац сматра легитимним и који посматра испијајући вино, Стеван показује храброст, како то опажа Кољевић (1998: 228), „Смјелост ове молбе застаје на прагу преклињања”, свјестан да се ни он као син и ослободилац не смије супротставити своме оцу.

И у том неприродно суровом свијету, исти онај Грујица којег су као дијете отац и стриц продали, ражалиће се над сузама и ријечима свога сина, након што је остао имун на женине молбе која „своју брачну прошлост изражава симболима очију, лица и дојки” (Клеут 2014: 102). Да Грујица није потпуно сурови и беспризорни хајдук, он показује у сцени када му неспретни Стеван посијече руку ријечима *Крв не иде из дабине руке, / Нећо иде крвца из конойца*, гдје „отац исказује своју њежност лагањем, а у слици конопаца који крваре огледа се трагично осјећање националне судбине, хајдучка љута невоља као и духовно прегнуће у ситуацији у којој се крајња њежност изражава суровом сликом, у којој је основни морални порив потпуно супротстављен реалности” (Кољевић 1998: 229).

Људскост, као примарна мјера епског јунаштва, долази до изражаја у завршним стиховима пјесме у којима се у плачу, прије свега над њима двојицом, придружује своме сину:

„И он стаде сузе просипати;
Што остаде, то је угасио,
И оно је саранио лепо” (Караџић 1973: 35).

Тим чином он постаје она очинска фигура, која према Кошичеку (1983: 156), дијете, а нарочито мушко дијете, васпитава на сопственим грешкама.

На примјеру неколико антологијских састава из Вукових збирки настојали смо показати широку и разгранату симболику фигуре оца у српској народној епизици. Фокусирајући се на релацију отац–син настојали смо показати како традиционална архетипска матрица функционише у pjesмама различитих циклуса, али и различитих пјевача који су се показали као веома релевантан фактор у валоризацији очинске фигуре у саодносу са сином. На основу приказаног јасно је да природа патријархалне заједнице преобладава условљава све породичне међуодnose, а нарочито онај између оца и сина.

ЛИТЕРАТУРА

- Јунг 1984: К. Г. Јунг, *Психологија и алкемија*, Загреб: Напријед.
- Караџић 1972а: В. С. Караџић, *Српске народне њјесме књ. 2*, Београд: Нолит.
- Караџић 1972б: В. С. Караџић, *Српске народне њјесме књ. 4*, Београд: Нолит.
- Караџић 1972в: В. С. Караџић, *Српски рјечник*, Београд: Нолит.
- Караџић 1973: В. С. Караџић, *Српске народне њјесме књ. 3*, Београд: Нолит.
- Клеут, Пешикан-Љуштановић, Половина, Томин 2014: М. Клеут, Љ. Пешикан-Љуштановић, Н. Половина, С. Томин, *Без очију кано и с очима. Народне њјесме слијих жена*, Библиотека Хоризонти, Нови Сад: Филозофски факултет – Академска књига.
- Кнежевић 2022: С. Кнежевић, *Отацбина у мајчиној сузи, Српска вила, XXVIII/55–56, 221–223*.
- Кољевић 1998: С. Кољевић, *Посијање еја*, Нови Сад: Матица српска.
- Кошарац 2021: Б. Кошарац, *Опједи из социологије њјородице*, Бањалука: Научно удружење социолошки дискурс.

- Кошичек 1983: М. Кошичек, *Antiroiditelj*, Сарајево: Svjetlost.
- Љубинковић 1987а: Н. Љубинковић, Губитници Старца Милије (I Бановић Страхиња), *Расковник*, 47–48, 81–104.
- Љубинковић 1987б: Н. Љубинковић, Губитници Старца Милије (II Женидба Максима Црнојевића), *Расковник*, 49, 75–94.
- Пешикан-Љуштановић 2002: Љ. Пешикан-Љуштановић, *Змај Деспот Вук – мит, историја, ђесма*, Нови Сад: Матица српска.
- Рекалкати 2011: М. Rekalcati, *Šta je ostalo od oca?*, Novi Sad: Akademska knjiga.
- Станојевић 2019: D. Stanojević, *Novo očinstvo u Srbiji*, Beograd: Institut za sociološka istraživanja.
- Требјешанин 2011: Ž. Tebješaniin, *Rečnik Jungovih pojmova i simbola*, Beograd: Zavod za udžbenike.
- Чажкановић 1994: В. Чајкановић, *Стара српска религија и митологија*, Београд: СКЗ.
- Шмаус 1974: А. Šmaus, Prilozi istraživanju južnoslovenske epike, u: *Narodna književnost*, priredili Đ. Buturović i P. Palavestra, Сарајево: Svjetlost, 48–64.

Saša Knežević

VATERFIGUR IN DER SERBISCHEN VOLKSEPIK

Zusammenfassung

Die Vaterfigur in der serbischen Volksepik kann in zwei Ebenen betrachtet werden. Die erste wäre diejenige, in der wir die väterliche Figur als Archetyp betrachten, während die zweite, für die wir uns in dieser Arbeit entschieden haben, diejenige ist, in dem der Vater in Beziehung zum Sohn betrachtet wird. Diese Korrelation deutet zwangsläufig auf familiäre Beziehungen und die Positionen hin, die Vater und Sohn in der patriarchalischen Kultur einnehmen, die die dominante kulturologische Matrix der

serbischen Volksepik ist. Anhand einiger anthologischer Texte aus Vuk's Sammlungen haben wir versucht, die vielfältige und komplexe Symbolik des Vaters in der serbischen Volksepik darzustellen. Indem wir uns auf das Vater-Sohn-Verhältnis konzentrierten, versuchten wir zu zeigen, wie die traditionelle archetypische Matrix in den Liedern verschiedener Zyklen funktioniert, aber auch bei den verschiedenen Sängern, die sich als sehr relevanter Faktor bei der Wertung der väterlichen Figur in Beziehung zum Sohn erwiesen haben. Aufgrund des Dargestellten ist deutlich, dass die Natur der patriarchalischen Gemeinschaft alle familiären Beziehungen, insbesondere die zwischen Vater und Sohn, maßgeblich prägt.

Schlüsselwörter: Figur, Vater, Sohn, Familie, episches Volkslied, Archetyp

ДОЗИВАЊЕ ОЦА У КЊИЖЕВНОМ СТВАРАЛАШТВУ РАЈКА ПЕТРОВА НОГА

У раду се освјетљава слика о оцу коју даје Рајко Ного у свом, како поетском тако и прозном, књижевном стваралаштву. То је слика о оцу коју је након његове смрти малољетни син понио и у свом књижевном стваралаштву касније неретко дозивао. Будући да је, не напунивши ни десет година, остао најпре без мајке а већ годину послје њене смрти и без оца, Рајко Ного је са својим братом морао одрастати по сиротиштима, гдје им се контрастна слика „топлог дома” још више урезивала у памћење.

У раду је Рајков отац Петар, у његовом дјелу познатији као Пешо, дат не само кроз слику његових физичких и карактерних особина него и с обзиром на његов значај за саму поезију Рајка Ного. Колико је недостатак оца био значајан за живот и књижевно стваралаштво Рајка Ного, најбоље се види и по томе што је он између свог имена и презимена од првих својих књижевних текстова додао и патроним *Петров*, који је постао неотуђиви дио његовог књижевног имена.

Кључне ријечи: Рајко Петров Ного, отац, мајка, брат, сиротиште, поезија, лирска проза, дозивање оца

---

* mkovacevic31@gmail.com

Нема тумача Ноговог књижевног дјела који као једну од централних тема његове поезије није истакао и завичај. А „Ногов завичај је”, да цитирамо Ђорђа Сладоја, „Горња Херцеговина, у њој село Борија, у њему кућа, односно она колиба крај пута, а окућница Вилов до, пустилина каквих по Херцеговина има на сваком кораку. Једва се може и замислити каква је имагинација сјећања помијешана са жудњом сирочета, каква евокативна снага била потребна да се од оне убоге колибе сагради двораци, чардак и на небу и на земљи, а заправо лирска задужбина умрлим родитељима које је дозивао пјесмом цијелога живота, живопишући њихове ликове. Као што је народни пјевач Љутицу Богдана даривао грозним виноградом коме нико не смије прићи и то горе гдје једва сазријевају глогиња и шипурак, тако ће и пјесник преобразити Вилов до у рајски врт у коме шуме јечам и калопер и чује се тиха тугованка онога који се сјећа и пати. Јечам је очев, јер је у крајњем случају хљеб насушни, док је калопер мајчин и потврђује вјеровање о мистичној вези између биља и женске душе. А патња је останула сину.

Ту у тој колиби, гдје је ’ко поток текла срећа једна’, пјесник ће доживјети у првих десетак година чисту радост постојања, топлине и присности, а потом и драматично, болно суочење са смрћу родитеља и гашењем дома, што ће трајно и дубоко обиљежити његов живот и поезију.” (Сладоје 2023:211-212).

Има Ного пјесама само о мајци, има их само о оцу. Али је највећи споменик оцу и мајци подигао у својој лирској прози, ваљда једином његовом књижевном прозном дјелу *Јечму и калоперу* (2006), подијељеном у четири поглавља, названа строфама, од којих је прва посвећена оцу, а трећа мајци.

Са том првом строфом *Јечма и калопера* комплементаран је Рајков текст „Дозивање оца” (Ного 2011:151-160), који је он на молбу Светлане Милошевић Валенти напи-

сао за њену књигу антологију *Причај ми о оцу* (2011), састављену од текстова десет српских писаца о њиховим очевима (Добрице Ћосића, Драгослава Михаиловића, Добрице Ерића, Мома Капора, Милована Данојлића, Матије Бећковића, Ратка Адамовића, Милисави Савића, Пера Зупца, и Рајка Петрова Нога). Сам наслов Ноговог текста „Дозивање оца” сугерише да је ријеч о сјећању на оца, о сјећању које призива живот са оцем и посљедице живота без оца. И одмах треба рећи, у том тексту се понављају многе појединости из очевог живота што су дате у *Јечму и калојеру*, само што се понављају на друкчији, прозни, нелирски начин. Нелирски, али не биографски начин, него начин књижевним рухом заодјенут. То није очева биографија, иако нужно садржи најзначајније догађаје из очевог живота, него Рајкова слика оца Петра.

А колико је отац значео сину Рајку и за свога живота, али још више послје смрти, можда је најбољи показатељ то што је Рајко између свог имена и презимена, од првих својих књижевних текстова (између 1964. и 1965. године у студентској штампи: у *Нашим данима* у Сарајеву и *Индексу* у Новом Саду) свом имену и презимену додао и патроним *Петров*, „да се зна чији је и да неке припада”, како вели његов не само најбољи биограф него вјероватно и најбољи тумач његовог дјела Бранко Стојановић¹ (2014:24). „Додавањем очевог имена”, ријечи су његовог пријатеља и кума, земљака и познатог српског пјесника Мирослава Максимовића, „он је не само узбиљио и поетизовао помало смешно презиме, и своју песничку појаву осенчио руским бојама, него је, пре свега, инстинктивно, назначио куда ће као песник касније ићи: у правцу предака. Онако како само он уме, своје ново, песничко име наметнуо је животу, тако да су

---

1 Који је написао чак четири монографије о Рајку Петрову Ногу (Стојановић 2008; 2013; 2014; 2021).

га и у баналним ситуацијама људи ословљавали као Рајка Петровог Нога. Имена су се стопила, старо више нико није ни знао, домско сироче Рајко Ного претворило се у цењеног члана друштва, песника Рајка Петровог Нога” (Максимовић 2022:23). Ријетки су у српској култури и литератури они за које готово свако мисли да је њихово патронимско име званични службени дио имена, баш као што је то Стефановић код Вука Караџића или Миљанов код Марка Поповића.

Но вратимо се Ноговом сјећању на оца. То сјећање Рајко започиње реченицом да је оца рано изгубио, кад је имао осам и по година и „kada su otišli najpre majka, a potom otac”², тако да је остао „sam sa bratom i odrastao u sirotištima”. До тих осам и по година, живјели су „u jednoj brvnari kraj Carske džade, u Visokoj Hercegovini, na hiljadu i sto pedeset metara nadmorske visine... u jednoj pobožnoj porodici sa ikonom naše krsne slave - Lazareve Subote, s Vaskrsima, Božićima, sa svim običajima, u ušuškanosti, toplini, možda naknadno idealizovanoj, jer deca nemaju socijalnih predrasuda, ako im je dobro i ako osećaju toplinu svojih bližnjih, a pod bližnjima ne mislim samo na roditelje i brata, nego i na domaće životinje, stoku, pejzaž u kome se čovek oseća zbrinuto i sigurno. Do mojih osam i po godina tako je bilo, a onda je sve to nestalo u trenu, i bukvalno sa tih planina sam se survao u pakao sirotišta.” Аутобиографску тему сирочади Рајко Ного је опјевао у антологијској пјесми „Балада о сирочади”:

Наш је отац Петар колиба нам дом
У Лелији вјетар а у Гвозну гром

Са иконе бјецне материна сјен
Из таме нас лецне далек јецај њен

2 Сви латинички цитати које наводимо у раду из Ноговог су текста „Dozivanje oca” (2011:161-160).

Прашти грми сијева проходао мрак
Страх нам за врат лијева злом одише зрак

Кроз бацу ће ђаволи и на прозор крт
Ђаћу нико не воли ђаћа воли смрт

Језу стреса шума шуми вјетар плах
Гдје је мирис рума гдје је татин дах

Под земљицом Петар на небу му дом
Нас ће чуват вјетар и поочим гром

Током одрастања, вели Ного, „toliko se moja čežnja za tom toplinom pojačavala, a svaka pomisao ili prisećanje na one prizore dovodili su me do ushićenja jednako koliko do patnje. Sve je bilo nestalo: sačuvala se samo ikona sveca-zaštitnika; čak nije ostala nijedna fotografija oca i majke. Ne mogu da opišem svoju sreću kada mi je prijatelj odnekud iskopao i doneo očevu fotografiju sa lične karte. Valja znati da je moj otac rođen 1884. godine, a ja 1945. godine da je bio sa mojim stricem u čikaškim čeličanama pre Prvog svetskog rata, da je na Kajmakčalanu dobio metak kroz grudi i kroz ruku, da sa prvom ženom nije imao dece, da se pozno oženio mojom majkom, koji je s Vlahovića kod Ljubinja, iz južne Hercegovine, da je bilo prirodno da budem siročić; tako star otac je jasno znao da će njegova deca biti siročić”.

И читав живот су му у души одзвањале очеве ријечи што то „знање” потврђују и које је отац „супкајући брата и мене на колени, а мајка је већ била сахранјена на неком меком гробљу, рекао: ‘Ћеда моја, шта ћемо? Ви максуми, ја ђутурум’, што ће рећи ‘он је остарио (ђутурум), а ми још нејака деца (максуми)’. А отац се послѣје мајчине смрти ‘убрзо разболео. Асматична плућа су попустила и у емфизему посустала; он се ту пред нама на високим јастуцима на замерке гасио. [...] А ја сам бивао све сamlји и све тужнији”.

Касније, кад је остао без „игде икога”, вели Рајко, „duhovno sam [живео] gotovo celog veka, a moja poezija od toga živi i danas, od one topline koju sam poneo iz te kolibe, iz te kuće pored džade, od tog ostarelog oca koji mi je sve više počeo ličiti na nekog sveca sa neke ikone, a kada sam malkice ozbiljnije počeo da čitam, video sam da se u onim periodima takozvane inicijacije ne može odrasti bez identifikacije sa ocem”. Па зар је онда чудо што је у властито име додао патронимско поријекло које симболизује нераскидиву, и вјечну везу с оцем. А зар томе потврда није и Рајково признање да је у њему „otac bio intenzivno prisutan svojim odsustvom. Onim odsustvom koje oduvek stvara čežnju, a čežnja je rodno mesto poezije”.

У изводима из сјећања Рајко је само таксативно набројао неколике чињенице из очевог животописа, али не чак ни све најзначајније. Јер, Петар је „вјечни *несмиреник*”, а тај „атрибут вечног *несмиреника* Пешу припада по његовој животној судбини колико и по његовој бунтовној нарави. А ту личну судбинску црту он дели са својим нараштајем, најделотворнијим и најтрагичнијим у новијој националној историји: „Најамник у детињству, потом печалбар у чикашким челичанама, солдат и дезертер аустријски, мађарски војни затвореник, српски солунски добровољац и рањеник кајмакчалански, повратник родном огњишту и својој немаштини, који се *једино њод својом јелом, у својој сиротињи смиривао*” (Паовица 2013: XLIII). Неке од тих Пешових животних усуда Рајко је и у пјесмама опјевао. Тако је нпр. амерички очев период, истина завршетак тог периода, непосредна тема његове антологијске пјесме „Вапором из Невијорка” („На Принципов судњи летак / Вапором из Невијорка / Хита Петар по свој метак”). А тај метак по који Пешо „хита”, и то не један него два – један кроз груди, а један кроз руку – он добија на Кајмакчалану, на што подсјећају „Те кости кроз које и данас свира / Вјетар Кајмакчалана” („Вјетар Кајмакчалана”).

Од „колоритних црта” очевих Рајко наводи да је отац „guslao, svirao u gajde i u dipe”, а од „колоритно-карактерних” да је био „урљив и терс човек”, с тим да је урљив „онај који је isuviše naprasit, a ponekad i bez povoda. Ters човек је такође nešto slično. A zapravo је svoju nežnost i krhkost pokrивао том agresivnošću”. Па се за потврду тих особина позива на опис оца у *Јечму и калойеру*. Сумирајући то Рајково виђење оца, прије свега у *Јечму и калойеру*, Марко Паовица ће закључити: „Својеглав, љријек и урљив, у љутој сиротињи голог живота љубоморно осетљив на личну самосталност у држању и у расуђивању, отац је у ствари реплика у људском лику тешким и суровим природним условима сопственог животног амбијента. Сем каракџера, Пешо је мало шића имао, вели се на једном месту па се на почетку једног другог фрагмента наставља: *Тој је немашићини њечайџи дашићине ударио џек кад је џо нишића оирадио*, да би се, подмиривши елементарне материјалне потребе, сместа духовно легитимисао у епском традицијском кључу живе националне самосвести: *А кад је дрвнару шиндром џокрио, и када је кроз дацу задимило, краљевски је сјео на дрвени џироножац, и о сџарој царевини зајјевао. О задуждинама џо Маћедонији*. Већ стар и беспомоћан, он се и кућном свецу срдито обраћа, у зебњи за судбину деце кад им се мајка на смрт разболела. И молитвено и љутито” (Паовица 2013: XLII).

Карактерне особине оца као „урљивог и терс човека” у *Јечму и калойеру* Рајко потврђује неколиким анегдотама, које преноси и у текст „Дозивање оца”. А те анегдоте сазнате из локалних прича инициране су готово реторичким питањем позајмљеним из романа *Пољедај дом свој, анђеле* Томаса Вулфа: „Ко је од нас у срце свог оца загледао?”

„Загледајући у очево срце”, одлично уочава Б. Стојановић, „песник сада мења форму (лирског) приповедања и почиње да ниже кратке наративне форме (згоде-анег-

доте) о Пешу”, маниром народног казивача, користећи се или приповедачким крњим перфектом у четири сличице које бисмо могли именовати као: 1. Прича о зецу („Раном зором убили ловци зеца у Пешовом долу”), 2. О сјекири („Дошао Кларић да тражи сјекиру”), 3. *Осџао* Пешо сам („Умрла Пешу прва жена”), 4. Краљ, а дијете (*Пао* велики снијег...) или пак аористом у цртици која би могла да се зове Сељачка буна у Боријама („Пред онај велики, Други рат, Борјани *дишоше* праву сељачку буну. *Порушише...*”).

Ове сличице, свака на свој начин, колоришу Пешов портрет и карактерно и емотивно. Међу њих је уметнута једна дијалогска, у којој неко пита Пеша зашто брани деци да се скијају низ Ластву, а он одговара: „Не дам да ми прљају снијег.”

Свака од ових наративних сличица истиче по једну Пешову људску црту. Она о ловцима и зецу – његов темперамент, уопштен реченицом поентом: *Виде да су на ваџиру наџазили*. Она о Кларићима и секири – штедљивост, заљубљеност у алат, инат, домишљатост (речитост) и одлучност. Она о уништавању зидног сата из кога се сваког округлог сата огласи кукавица – хајдучку природу и сељачки гнев према предмету који оличава господску нарав народних штеточина, које немилице секу шуму и пустоше Машће. Она о деци и снегу – Пешов „намћорлук” и готово песничку опседнутост белином снега, коју он доживљава као парче личне, ограђене и заслужене лепоте, нешто за своју душу. Од ових сличица, најзанимљивија је свакако згода о младом краљу Петру када је његова свита, бежећи из земље, преко Борија, пут Никшића и Лондона, била заустављена снежним наносима а Боријани позвани да грђу снег. Правдољубивом и остарелом Пешу, који је „лопатао” док се уморио, не би право када је угледао неко „блиједо, танковијасто момче” које је „турило руке у џепове” гледајући „про врхова”: „’А што ти, мали, не узмеш лопату и не лопаташ овај снијег?’

скресао му је чича, ризикујући да га један буздован из краљеве пратње цимне за брк. Веселник није знао да је пред њим стајао краљ главом и брадом. / После је у неверици дуго понављао: 'Краљ, а дијете...' Касније, старац је смислио добро оправдање за своју необавештеност: 'Шта му ја могу. И он Петар и ја Петар.' Што ће рећи да су на неки, коси, Пешов начин, не само имењаци него равноправни" (Стојановић 2008: 34–35).

Закључујући наручену причу о оцу за антологију *Причај ми о оцу* (Милошевић Валенти 2011) Рајко ће написати и ово: „Можда је то сурово да кажем и можда немам право на то, али они који се нису у одређеним годинама одрастанја успели идентификовати са оцем, нису ни одрасли.”

На крају самога текста, Рајко причу о значају оца у његовом животу завршава причом о мајци, ријечима: „I čovek se, naravno, u ovom posvećenju oca neumitno pita: a šta je sa majkom? Majka je oduvek, majka se podrazumeva; na jednu kariju, majčinu, smo došli na ovaj svijet, na drugu kariju idemo u majku zemlju. U svoju majku zemlju.”

Смрт мајке Стане, потом годину дана касније и оца Петра, један је од лајтмотива цјелокупне Ногове поезије. Између низа пјесама у којима је заступљен и мотив смрти родитеља, ипак се издвајају двије, прва „Балада о ножу”, посвећена страшној у сјећању урезаној слици како је мајка након тешке болести, извршила самоубиство ножем:

Била једна шума и у шуми пањ
И на пању Петар – сјео пањ на пањ

За њ се мати увати ко за зелен бор
А из пања младице – старцу разговор

Имали смо колибу у колиби нож
Пуше вјетар ледени кроз шаш и рогож

Не грије нас више на лончиће пећ
Наша мати жалосна обољела већ

Била једном кућа и у кући ми
Свијетом се просусмо – кров нам иструли

Пуше вјетар ледени кроз шаш и рогож
На поду је мајка а у мајци нож

Нигдје, међутим, нераздвојно, неодвојиво, „уједно” мајка и отац нису опјевани као у, по ријечима великог српског пјесника Ивана В. Лалића, „најлирскијој песми-молитви у савременој српској поезији”, пјесми „Нек пада снијег, Господе”:

Нек пада снијег Господе
Из сјећања по очима
Спавајте шумске јагоде
Све моје с вама почима

Спавајте моји умрли
Без гроба и без биљега
Нека вас вјетар загрли
Завије покров снијега

И нека мајку збодену
И њену цркву јелику
Бијелим рухом одјену
За Нашу тугу велику

„То је”, вели Иван Лалић, „једна молитва за мртве, чија је трагика смрти ’без гроба и без биљега’ уткана у једну општу трагичност епохе. Тако често песник агресивног бунта, Ного овде тихо поје једну молитву за белину, као покров ’за нашу тугу велику’. [...] Ного моли да његове

умрле, сахрањене у црну земљу, покрије бели снег. Безвремено, дакле, преко временог – у савршеној скрушености, али не и резигнацији молбеног обраћања” (Лалић 1997: 137).

Зато, док живи Ногова поезија, док живи у поезији Рајко Ного, он ће бити само и једино Рајко ПЕТРОВ Ного. Сад већ мимо поезије с оцем и мајком у „мајци земљи”.

ЛИТЕРАТУРА

- Лалић 1997: Иван В. Лалић, „Јефимијин дух и четири песме (поезија и молитва)”, у: Иван В. Лалић, *О поезији: Критика и дело. О поезији дванаест ђесника. Остали есеји и разговори*, Дела Ивана В. Лалића, IV том, редакција и приређивање Александар Јовановић, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 135–138.
- Максимовић 2022: Мирослав Максимовић, „Рајко (Рајко Петров Ного 1945–2022)”, *Књижевне новине*, 1326–1327, новембар–децембар, 2022, 23.
- Милошевић Валенти 2011: Svetlana Milošević Valenti, *Pričaj mi o osi*, Xenija–Metella, 151–160.
- Ного 2006: Рајко Петров Ного, *Јечам и калопер*, Београд: Српска књижевна задруга.
- Ного 2011: Rajko Nogo, „Dozivanje oca”, у: *Pričaj mi o osi*, priredila Svetlana Milošević Valenti, Beograd: Xenija–Metella, 151–160.
- Ного 2013: Рајко Петров Ного, *У долу шушии јечам: девет сирофа једне ѿвесии*, Нови Сад: Orpheus, Подгорица: Књижевна задруга српског националног вијећа.
- Паовица 2013: Марко Паовица, „Из бола даворије”, предговор књизи: Рајко Петров Ного, *У долу шушии јечам*, Нови Сад: Orpheus, Подгорица: Књижевна задруга српског националног вијећа, III–LIX.
- Сладоје 2023: Ђорђо Сладоје, „О Рајку Ногу, лагано с тугом”, *Нова Зора*, бр. 79, Билећа–Гацко, 211–214.
- Стојановић 2008: Бранко Стојановић, *Нојова жеравица речи*,

Београд: Вибрас.

Стојановић 2013: Бранко Стојановић, *Рајко: илустрирована монографија*, Нови Сад: Православна реч.

Стојановић 2014: Бранко Стојановић, *Рајо Пејров Нојо: живој и дело*, Подгорица: Књижевна задруга српског народног вијећа.

Стојановић 2021: Бранко Стојановић, *Између ласице и јајњетиа: Поезија и њоеџика Рајка Пејрова Ноја*, Андрићград: Андрићев институт.

Miloš Kovačević

CALLING THE FATHER IN THE LITERARY CREATION OF RAJKO PETROV NOGO

Summary

The paper outlines the picture of the father given by Rajko Nogo in his literary work, both poetic and prose. It is a picture of the father, which, after his death, the minor son took with him and in his literary work, he later often supplemented it by calling him. Since, before he was even ten years old, he was left first without his mother, and a year after her death, without his father, Rajko and his brother had to grow up in orphanages, where the contrasting image of a "warm home" became even more etched in their memory.

In this paper, Rajko's father Petar, better known as Pešo in Rajko Nogo's works, is presented not only through the image of his physical and character traits but especially considering his importance for Rajko Nogo's literature itself. Among Rajko Nogo's anthology poems, those about deceased parents take a special place, and they are also the main theme of his prose gloss *Ječam i kaloper* (Barley and Costmary).

How significant the lack of a father was for Rajko Nogo's life and literary work is best seen in the fact that he added the patronymic Petrov between his first and last name in his first literary

texts, which became an inalienable part of his literary name. With that name, with the patronymic as an integral part, Rajko Nogo signed all his literary works.

Keywords: Rajko Petrov Nogo, father, mother, brother, orphanage, poetry, lyrical prose, calling the father

Сања М. Куљанин*

УДК 821.163.41.09Братић Р.

Универзитет у Источном Сарајеву

Филозофски факултет

Катедра за србистику

СЛИКА ОЦА У КЊИЖЕВНОМ ДЈЕЛУ РАДОСЛАВА БРАТИЋА

У раду ће бити представљен начин на који је у књижевном дјелу Радослава Братића приказан лик оца, у традиционалном, патријархалном контексту. Братић преко очевих емоција и сјећања, у одређеној животној ситуацији, у издвојеним сликама (очева болест, његова бол и патња; очеве емоције и сјећања; дјечакове емоције и сјећања; очева смрт) карактерише лик оца експресивном лексиком, с примарним и секундарним значењем.

Кључне ријечи: Радослав Братић, отац, експресивна лексика и језичке конструкције

Радослав Братић је један од најистакнутијих савремених српских приповједача и, како су о њему већ многи рекли, зналац језика и познавалац свијета који нам дочарава, писац који обнавља традицију српске приповједачке прозе, субјективним и индивидуализованим прозним говором, чије су приче испричане богатим и стилски врло дотјераним језиком, с изворном херцеговачком чистотом. Братић је, како је рекао Борислав Пекић, „у својим приповеткама саградио властити Чаробни брег који се налази и у каменитој Херцеговини и на једном од

---

* sanja.kuljanin@ffuis.edu.ba

београдских брежуљака”, јер познато је да Радослав Братић припада и српској Херцеговини и Србији. Рођен је у Херцеговини, гдје је завршио основно и средње образовање, а југословенску и свјетску књижевност студирао је у Београду, гдје је живио и радио до својих посљедњих дана. Међутим, он се увијек враћао Херцеговини, тако што је писао о њој и тако што ју је својим дјеловањем и културно уздизао, па се за њега каже да је првенствено херцеговачки писац, мада су у његовим дјелима обухваћене и Србија и Херцеговина. За Херцеговину је Братић говорио да је пуна приповијести и разне грађе, она је „митска земља, сва од легенди, језика и мрамора. Цео свет од ње потиче и у њој се огледа”. У Херцеговини, каже Братић, дјеца се рађају огрнута митовима и легендама, слушају од својих предака епске јуначке пјесме и приче о ратовима.

У својим причама Братић често свијет посматра из позиције дјетета, као најосјетљивијег и најрањивијег, а тиме и повезаног са најјачим емоцијама. „То што се свет неретко сагледава из дечје перспективе и што се догађаји и ситни животни детаљи прихватају природно, учинили су приповедање динамичнијим и условили постојање лирског наноса” (Зејак 2012: 133). Тако је и у причи *Слика без оца*, која припада истоименој збирци приповиједака, чије приче говоре о животу херцеговачког човјека послије Другог свјетског рата – о сиромаштву и разноврсним, природним и друштвеним, недаћама које су додатно отежавале ионако тежак живот.

Прича *Слика без оца* послужила нам је као корпус из којег су ексцерпирани примјери показали како Братић карактерише лик оца, у традиционалном, патријархалном контексту, како све то језички обликује и преко очевих емоција и сјећања у одређеној животној ситуацији карактерише његов лик. „Слика без оца је наслов и књига Братићевог живота. Отац је пуцао у своју неизље-

чиву рану и отишао са овога свијета. Оставио је сироче, најтужније и најнезаштићеније биће на свијету, које ће цијелог живота носити очеву рану и тражити очеву руку и утирати мајчину сузу; које ће бити очева слика за плакање и оплакивање” (Ј. Делић, novazora.org.rs, 36). Сам наслов приче је „симболична одредница Братићеве поетике, а то је одрастање без оца чије лице не памти и које је, само помоћу маште, конструисао из мајчиних прича. Та празнина коју од почетка оставља губитак оца, ненадомјестива је карика у мозаику живота, а и приче. Приповједач је истовремено и лик који активно егзистира у свијету о коме приповиједа, што даје живост и аутентичност његовој причи, али приповједачка ситуација у првом лицу намеће му ограничено знање. Субјективност и онеобиченост приповиједног свијета аутор оправдава дјечјом перспективом и погледом на свијет из које многи догађаји дјелују некада страшно, а некада замршено и чудно. Ово је Братићу довољан разлог, а и оправдање, за увођење фантастике нарочито оне која се темељи на народним предањима или обичном сујевјерју” (Д. Деретић, novazora.org.rs, 17).

У књижевноумјетничким дјелима, као и иначе у животу, очеви су приказани као пожртвовани, мудри и праведни, достојанствени, одани, храбри, који се боре за своје потомство и снажни су и истрајни у тој борби, некада су и строги, али и пуни љубави и њежности према својим најмилијим, увијек имају времена за своју дјецу, разговарају с њима, штите их и усмјеравају кроз живот. Али има и очева који су сушта супротност свему томе, неки су пијанци и коцкари, заинтересовани су за све друго, али за породицу нимало, неки чак и физички злостављају и своју жену и своју дјецу, неки напуштају своју породицу, одлазе другој жени итд. и сл. Има ситуација када се отац помиње али није присутан у породици, а различити су разлози за то,

један је нпр. губитак оца, као што је и у Братићевом случају. У свим тим ситуацијама када отац није уз породицу, мајка преузима све обавезе и најчешће, или готово увијек успијева у томе, јер даје љубав и спокој својој дјечи, она је брижна и пожртвована. „Није тешко постати отац”, рекао је Вилхелм Буш, њемачки сликар и пјесник, „али је бити отац тежак задатак”, међутим, мајци није чак лако ни постати мајка, а бити мајка такође није лако, и то је тежак задатак, јер за све мајке, или за већину њих, цијели живот је испуњен и љубављу и бригом за дјецу, али и дјеца узвраћају љубављу, подједнако воле и мајку и оца, и тако би све требало да буде, али људске судбине су различите, и баш ти друкчији људски животни путеви, друкчији од овога „како би требало да буде” и јесу теме, или главне или споредне, многих књижевних дјела. Без обзира на то да ли говоримо о оцу или о мајци, и о једном и о другом највише особина и карактерних црта откривамо управо из њиховог међусобног односа, јер они су једно, зато и постоји ријеч која их обједињава – родитељи. А када изгуби једног од родитеља, дијете подједнако пати, родитељи су увијек у сјећању, а често и та сјећања утичу на живот и животне одлуке и потезе свих нас онда када и сами имамо своју дјецу и преузимамо улогу родитеља. У уводу једне од својих прича (*У зајвору*, из збирке „Зима у Херцеговини”) Братић каже да је један од најтежих тренутака у животу дјетета када се рано одвоји од родитеља. До тада живи као у бајци, а од тада прелази у сурову стварност. Више ништа није онако како је било, нити ће икада бити.

У причи *Слика без оца*, једној од прича с традиционалним темама, још једном су потврђени Братићеви препознатљиви и несвакидашњи приповједачки поступци, његова снажна индивидуалност, којом он даје печат савременом прозном стваралаштву. Наиме, у тој причи

отац је, из перспективе дјетета, аутора приче, веома упечатљиво приказан. Али приказујући оца, његову болест и патњу, на крају и смрт, он говори и о мајци (в. Куљанин 2023: 55–69), која већ преузима све обавезе у породици, а уз то покушава да оцу олакша посљедње дане. Брајић у причу убацује повремено и социјално-психолошке сегменте који дају слику друштвених, социјалних, моралних, политичких и других односа (у окружењу), а та шира слика има и своју ужу функцију јер и из таквих дијелова приче сазнајемо још података о оцу, али и то шта други мисле о њему.

У причи *Слика без оца*, „приповеда се о смрти нараторовог оца и његовом укопу. На једној страни потанко се приповеда о болесном оцу, који умире од рака грла и кога су у најтежим тренуцима напустили познаници, пријатељи и рођаци, а на другој страни о Шпири, безосећајном и охолом представнику нове власти, који у једном метафизичком доживљају, као што је смрт, препознаје саботажу и издају. Наратор детаљно региструје све што види у свом видном пољу, што зна и претпоставља. Кад мртваца треба сахранити, наратор заузима место које треба да заузме очева слика, како би могао да се изврши обред оплакивања и нарицања за покојником. Колико је велики мост између смрти и живота, показује следећа слика: ’Кум Никодије, који ме додирује лактом, чим тужалке завршише кукњаву и набрајање подиже ме и хтједе да ме спусти у раку. А кад дође к себи, кад видје шта ради, горко заплака... Тек сада схвати да сам жив и да сам само очева слика за оплакивање (37), а кад се све то заврши, онда се сви познаници и пријатељи распамаме за покојниковим стварима, премда су се од њега били удаљили кад су му били најпотребнији” (Јоковић 2012: 186). Та околност да нема фотографије преминулог оца „доводи до тога да се дечак нађе усред чудесно хуморног призора у којем над њим живим, због сличности са

оцем, жене наричу поводом очеве смрти. Али, у крајњој линији, ова приповетка јесте 'слика без оца' пошто је нестанак патријархалног стуба породице, смрт оцасведржитеља заправо смисаона окосница казивања" (Јеремић 2008: 229).

За Братића је већ речено да је његов однос, како каже Љ. Јеремић, „према приповедачком поступку и према самим речима, у његовом несумњиво великом труду око *праве речи*, у мукотрпном тражењу баш оног јединог израза, придева или глагола, који могу намах да пробуде тражени утисак, емоцију, доживљај, а без којих проза остаје немушта, лишена звука, пука проза. Сва је прилика да је баш овакав труд око праве речи и обезбедио ону вредност Братићевом приповедању, поводом које његови критичари говоре о тачности, али и 'сочности' и свежини његова језика, о живости и упечатљивости његових приповедачких слика" (Јеремић 2008: 227–228).

Све то потврђују и ексцерпирани примјери, а упечатљивост испричаног појачана је и наративним поступком који је Братић примијенио. Наиме, ријеч је о хомодијегетичком приповједачу¹, прецизније, о аутодијегетичком приповиједању, што доприноси изражајнијој експресивности, а код читалаца изазива утисак да је ријеч о аутобиографској причи. Експресивна увјерљивост управо „проистиче из нараторовог става према предмету приче", због чега је „доживљеност једна од најсуштаственијих карактеристика Братићеве приче" (Ковачевић 2006: 12).

Како Братић кроз ауторски говор карактерише оца, показаћемо на основу издвојених слика под сљедећим

1 Хомодијегетички приповједач – „приповедач који је део дијегезе коју предочава; приповедач који је лик у приповедним ситуацијама и догађајима" (Принс 2011: 69), „аутодијегетичко приповедање – приповедање у првом лицу у коме је приповедач истовремено и протагонист или јунак" (Принс 2011: 25).

насловима: *очева болесї̄, њеї̄ова дол и ѡаї̄ња; очеве емоције и сјећања; гјечакове емоције и сјећања; очева смрї̄.*

1. *Очева болесї̄, њеї̄ова дол и ѡаї̄ња:*

Сви смо *їриї̄иснуї̄и* тежином очеве погане гукe на грлу од које *коїни* и *їања* се као притка за дозрели грах. *Тоїи* се пред нашим очима а да му нико не зна бекнути ни ријечи (22)². [Рана]... му *їаволски* покреће болове – преобраћа оца у *карикаї̄уру*. Живац који иде од уха и грана се по лицу – *окива* му главу, *їиї̄ира* и *сијева* пуноћом *ої̄рова* и *чемера*. Сам сам крај кревета на којем отац лежи, *личи на расї̄еће*. *Свезао се језик* и мени и њему, све су му ријечи мрске и бљутаве. *Пиљи* кроз моја прса и гледа пут шљивика. *Гуди* се између дрвећа ко зна у каквим све сликама (23).

Аутентичност и експресивна увјерљивост карактеристике су прве слике, у којој је отац опхрван болешћу, скоро на измаку снаге. Поред њега је син, који нам и прича о очевој патњи и веома пластично предочава тежину његове ране. Ова слика, а и сама прича, отворена је ријечима *Сви смо їриї̄иснуї̄и...* чиме нам аутор наговјештава сву тежину и тешкоће које ће нам у наставку приче постепено откривати³. И одмах се потврђује Братићев однос према ријечима, тј. његов избор праве ријечи, која у одређеној семантичкој позицији може добити и ново значење, а у читаоцу може моментално произвести тражени утисак и емоцију, што и постиже употребом глагола

2 Бројеви иза примјера из приче означавају број странице датог извора.

3 „Приче с *енї̄имемском* макродискурсном језичком структуром – што је други најуобичајенији Братићев начин језичког структурисања макродискурса – организоване су на принципу дедуктивности: на почетку се даје каква општа слика, опште запажање, а онда слиједи прича о конкретном лицу или догађају чиме се то опште и потврђује” (Ковачевић 2006: 31).

йриийиснуийи у облику глаголског придјева трпног („*йриийиснуийи* , -нем (...) 4. фиг. в. довести у стање које изазива осећање терета, нелагодност, потиштеност” РСАНУ V, 114) будући да његово значење упућује на велики терет који проузрокује тешка осјећања, а овдје је то оптерећеност због очеве болести и немогућности да му се помогне, због чега су и син и мајка скрхани од бола док гледају колико се отац мучи и пред њиховим очима *койни*, *йањи се* и *йойи*. Веома упечатљива слика постиже се и избором ових глагола у презенту, у први план стављен је приповједач, као свједок и учесник.

Још једна карактеристика Братићевог структурисања реченице, која је и овдје потврђена, јесте двоструко изражавање истога појма (*койни* и *йањи се*) ради јачег истицања његовог значења (в. Ковачевић 2006: 37), а у сљедећој реченици додаје и трећи глагол са сличном семантиком *йойи се*. Наведени глаголи фигуративно употријебљени имају заједничку семантичку компоненту *йјелесно слабийи*, *мршавийи*: „*койнейи*, -ним, ијек. копњети, несврш. 1. нестајати са тла, подлоге, топити се, кравити се (о снегу и леду), 3. фиг. а. телесно слабити, малаксавати, мршавити, кржљавити (од болести); 4. фиг. ишчезавати, нестајати постепено се смањујући, губити се” (РСАНУ II, 846); „*йањиийи*, тањим несвршено – чинити тањим (...), тањити се – постајати тањи, губити дебљину (густину, јачину и сл.), разређивати се, слабити” (РСЈ 2011: 1279); „*йойиийи*, -им несвр. прел. (...) 2. фиг. а. слабити, мршавити, венути, б. нестајати, ишчезавати” (РСЈ 2011: 1300). Аутор то и жели исказати, али будући да је ријеч о његовом оцу, доживљеност је јача, и он у складу са јачином својих емоција да би исказао колико је отац ослабио употребљава сва три наведена глагола. Иако им је основно значење исто, ипак се може осјетити и извјесна градација у значењу ових глагола употријебљених у оваквом контексту. Експресивном лексиком Братић слика оца у преживљавању

јаких болова које рана покреће употребљавајући прилог *ђаволски*, тј. јако, силно, жестоко, с изразитим интензитетом („*ђаволски* прил. а. на *ђаволски* начин, зло, опако, пакосно, злобно (...), в. врло много, преко мере, веома, изразито РСЈ 2011: 320). Јачина болова се интензификује, због чега је очево лице изобличено, што Браћић изражава веома пластичним конструкцијама *їреобраћа оца у карикатуру* и *личи на расїеће*, главу му *окивају* болови (*окиваїи* несвр. према оковати 1. ставити коме окове (...)) 3. фиг. сапети, спутати, онемогућити кога у раду, деловању, активности РСЈ 2011: 855), глаголи *їиїїра*, *сијева* и именице *оїїров*, као материја штетна или смртоносна за живи организам и *чемер*, као веома горка материја, а фигуративно употријебљена и са значењем огорчење, јад, туга, жалост (РСЈ 2011: 1478), опет у Браћићевом маниру двоструко употријебљене лексеме, додатно доприносе цјелокупној слици очеве патње, због чега он *їиїи* (нетремице, упорно гледа) и *їуди се* у магновењу (*їудиїи се (...)*) 7.а. остајати без свести, добијати несвестицу, онесвешћивати се, б. престајати владати собом, остајати без присебности, самоконтроле РСЈ 2011: 222).

Прва слика, дакле, представља оца у његовој патњи и боли, што Браћић веома експресивно и пластично приказује избором лексема, с основним и фигуративним значењем, и упечатљивих језичких конструкција.

2. Очеве емоције и сјећања:

Рана коју је отац задобио у *раїу* изненада је поново букнула и сада га враћа у блатњаве *ровове* да се присјети свих *сїїрадања* и *мука*. Видим га како стиска знојаве шаке и у мислима *їуриша*. Али затеже вратни мишић, од чега се отац стресе, стиска зубе и *їрчевийо се дори* подижући се уз рам кревета. Као да је *оїкољен* са свих страна наслагама мрака и позивима на *їредају* (23).

У другој слици сазнајемо да је отац рану задобио у рату и да га она сада враћа у ратна збивања и у ровове. Лексеме *раи̑*, *ровови*, *јуриша*, *сїрадања*, *муке*, *оикољен*, *їредаја*, карактеристичне су за борбу у рату, али сада се те исте лексеме могу поистовијетити са очевом борбом са болешћу, што могу потврдити њихове рјечничке одреднице, фигуративно употријебљене („*ров* 1.а. дугачак и дубок прокоп у земљи, јама, рупа, РСЈ 2011: 1146; „*сїрадаїи* (про)патити, (пре)трпети (какве невоље, болести, несрећу и сл.), б. свр.пропасти, бити уништен, погинути, РСЈ 2011: 1250; „*мука* 1. велико физичко напрезање, напор, тешке физичке патње, болови, (...) зло, невоља, недаћа... РСЈ 2011: 728; „*јуриш* м. тур. навала, нападај војске трком на непријатељске војнике”, брз напад; јуришати ићи, кретати на јуриш, фиг. упорно наваљивати на некога (речима), насртати” РСЈ 2011: 497; „*оиколиїи* (*оикољен*) свр. (нечим, неким) окружити, оградити унаоколо, са свих страна”, РСЈ, 2011: 864). Посљедња реченица *Као да је оикољен са свих сїрана наслајама мрака и їозивима на їредају* наговјештава и крај његовог живота.

Отац је сав у грчу прошлости. Кроз његова сјећања, која нам саопштава наратор, осим што сазнајемо да је био ратник, ми свједочимо и његовом присјећању дана из младости док окреће главу према фотографијама на зиду да „бар с њих уграби још мало живота” и на једној од њих види свог оца, пуног снаге и здравља. „О, какав раскорак између оног шта види и оног шта осјећа!” (23), резигнирано узвикује Братић.

3. Дјечакове емоције и сјећања:

Сваки његов покрет изазива ми сузе – не умијем ни *сїворийїељу* помоћи (23). О, боже, чује ли ико један дјетињи глас *цвиљења*, како већ данима *кука* и *їишїи* иза куће (25)? А колико је само *доброїе*, колико је *храбростїи* иза-

шло из тог човјека. Али ми знамо да је он открио лопове кад су провалили у нашу шталу и да се противио великој сјечи шуме и продаји јапије за извоз у стране земље... Не дам да се кида и чупа из утробе земље, не дам и квит! – *Бранио је све шћо су његов оџац и он љодиџи* (25). А знам га добро – да је здрав нашао би мана и критиковао би задружну и сваку другу власт која удара намете на сељаке и хвата их за гушу...; Био је *дорац од љочейка райа*... (26); Очева уста се надимају и грче, можда баш сада хоће нешто да нам каже, неку тајну сачувану из многих *лојора* (28).

Док сједи поред болесног оца, дјечак се осјећа потпуно беспомоћно јер *оцу створителју* (створитељ 1.а. рлг. творац света, бог, б. фиг. онај који има моћ да створи нешто, стваралац, РСАНУ 1010) не може помоћи и сваки болни очев покрет изазива му *сузе*. Дјечакове емоције, тугу и жалост због већ сасвим извјесног губитка оца Брајића изражава веома експресивном лексиком: *цвиљење, кука, љишиџи* (*цвиљеџи* испуштати пискав глас, од бола, жалости, туге, РСЈ 2011: 1449; *кукаџи* 2.а. плакати, од бола, жалости итд., пратећи плач речима, обично отегнуто као певајући, нарицати, јафиковати (...), 4. оплаквати, жалити РСАНУ 116; *љишиџаџи* 1.а. испуштати писак, цик, цичати (...), б. плакати танким, високим гласом РСАНУ 442). Али то дјечаково цвиљење нико не чује јер он тугује и плаче осамљен, иза куће, гдје га нико не може видјети.

Из дјечакове приче, у коју су уткане његове емоције и сјећања, што је приказано на веома експресиван начин, спознајемо очеве особине, тако што дјечак наводи ситуације у којима се то потврђује, како показују и наведени примјери, а прво што дјечак истиче јесу очева *доброџа* и *храброст* (*дорац од љочейка райа, ровови, лојори*). Очево особине су и *љошиње, љраведност, љаџриџизам* – *љубав љрема свом народу и љрема домовини, љубав љрема*

својој њородици, вјеровање у њрадицију и одржавање њрадиције: бранио је све што су његов отац и он подигли, критиковао је власт што угњетава сељаке, противио се сјечи шуме и продаји у стране земље. Све то потврђује да је отац чувар традиције и свега што вриједи. У складу с тим, отац је и добар домаћин, сјособан и вриједан, бринуо се за своје домаћинство и на вријеме и ѡрецизно обављао све послове (Нпр.: *А ѡу, надомак руке, крај ођњишѡа, оцу ѡара очи (и ѡиѡрице) исѡесано дурило за воду које ѡреба још мало да изблања и да му навуче челичне сѡеје. Алаѡ је расѡоређен очевом руком – ѡрема њеѡвој замисли, да увијек има ѡрејлед над свим; Велика ѡесла и дурѡије висе изнад враѡа; осјећа се зној очевих руку који је ушао у дрво и у меѡал, 27). Знао је да уради многе послове које други у селу нису знали, па им је отац или показивао или им је помагао да ураде (Нпр.: *Није ни чувени Видак Масѡиловић умио оѡравѡи млински ѡаѡ ниѡи наве- сѡи ѡравилан удар воде на млинску осовину док му оѡац није ѡказао, 27).**

Очев лик Братић осликава и посредством предмета које дјечак види док сједи поред болесног оца, као што су нпр. војничке ципеле, фишеклије, руксак, а који су на одређен начин повезани с оцем и евоцирају нека давно прошла времена (Нпр.: *Војничке ѡијеле су окачене на зидном клину изнад креветѡа, ѡридржава их дедео чвор шњура. Крај њих висе фишеклије и руксак заѡичен још из ѡрвоѡ раѡа. На заклоју руксака је руѡа од куѡе која је ѡрошла кроз очеву бедру. Он је живи дуквар, ѡрејун усѡомена. Шѡа све у ѡом руксаку није ѡрошверѡовано кроз Херѡеѡовину и кроз Далмацију, од жуѡе ѡрединиѡске шкије до сувих шѡиурака и свакојаких ѡековиѡих ѡрава, 28). Руксак је посебно истакнут јер је препун успомена, још од првог рата, а свједочи и о очевом рањавању, али и о томе да је, поред свега, отац и сналажљив и вјешиѡ да се у том тешком и оскудном времену на разне начине*

домисли како да прехрани своју породицу. Понекад се правио и невјешт, али увијек с добрим намјерама, као нпр. у сусрету са жандарима, које никада није волио, па „кад би га упитали: куда је пут за Шипачно? он се правио невјешт као да никада није чуо за такво мјесто. 'Шта ти је ђавоље Шипачно?' *чудио се и заметио ирај, јер је знао да никад не иду њо добру већ њо злу іласу*" (29). Још један предмет који Браћић издваја јесте позлаћени џепни сат с ланцем, персонификовано представљен („склупчан, стајао је на шкрињи”, 29), који се уклапа у емотивно-експресивни аспект цјелокупне приче, свједочећи о пролазности живота („*Тика-іака, и іако живоі ірође!*” *Није моіао да схваіи како му за іірен младості ірође, како се іако немилосрдно живоі скраћује и іоіи,* 29). У свеукупну атмосферу дјечакових осјећања и очевих мука, Браћић укључује и оно што се дешава у природи. Наиме, у усковитланости емоција и сјећања, у ишчекивању најгорег, као да и све око њих наговјештава крај: „суша је све жешћа”, „врућ вјетар пржи и у хладу као на сунцу”, „као да све улази у хаос”, „гуштери и бумбари цркавају у свеопштој овој драми, стока липсава” (30, 31). Посљедњи чин у очевом животу јесте мајчин покушај да му олакша муке. Наиме, Браћић слику мајку као Богородицу у посљедњем покушају и нади да својим млијеком исцијели очеву рану (в. Куљанин 2023: 62). Међутим, у тим треницима „пуцало је нешто у гредама и жиокама, развраћало кућу. Од тог пуцања свима нам се ледила крв у жилама. *Слуіили смо шіа најављује*” (32).

4. Очева смрт:

Болеснику не би лијека. У тајнама које је размјестио и оставио по шкрињама и по кутијама у кући, отац се смирио *без ријечи и без јаука.* Укочи му се лице, смрскано и пуно жутила. Глава му је оборена надесно, *руке уздигнуће* у

замаху, ухватио је ѿрен расїећа. Мајка не кука већ цвили. Јелисавета ѿлаче и ѿужи. ...све је кукњава и ѿаїиња. (32)

Дјечак очеву смрт кратко, еуфемистички исказује: *Болеснику не би лијека*. Иако се резигнирано мири с чињеницом да оца више нема, тај губитак тешко подноси. Еуфемистичка конструкција као да се односи на смрт неког другог болесника, а не на његовог оца. То му је лакше изговорити него нпр. *Оцу не би лијека* или *Оѿац је умро*. Из истог разлога употријебљена је и конструкција *оѿац се смирио*, као да су му муке олакшане, нема више бола, јаука ни грчева прошлости. Али и у тренутку смрти остао је узвишен (*руке уздиинуѿе у замаху; ухваїио је ѿрен расїећа*). Атмосферу послије очеве смрти карактерише експресивна лексика: *цвили, ѿлаче, ѿужи, кукњава, ѿаїиња*. Међутим, сада његовог сина очекују грчеви прошлости, о чему свједоче слједећи примјери:

Не могу ничег да се сјетим што би ме одвојило од очеве слике. Све нас наоколо задиркује и пријети, у свему се јавља очево лице (38). Пред спавање чујем очев *шаїаї, ѿрекор и љуїињу*. Шта год урадим, отац каже: „Не ваља тако!” Трчи за мнош, хоће да ме бије и гази. Видим његов осушени лик како се губи, како се мршти над сваким урађеним послом. (...) мајка ноћу скочи из сна и нешто викну, није се разумјело шта. Ујутро, кад смо се разбудили, рекла је: „Сањала сам ти оца, рекао је да пресложимо све снопове, иструлиће жито и омемлати као никад до сада!” Шта год урадим, мајка одмах каже: „Можда отац не би тако урадио...! И одмах се заустављамо сметени и збуњени. Починемо све из почетка и све друкчије.

Послије очеве смрти дјечак никако не може да се ослободи очевог лика, осјећа се његово присуство у свему што мајка и син раде и како раде. И овдје се само додатно потврђују очеве особине, које смо већ раније

спознали из дјечакове приче и сјећања: да се отац брине о својој породици, да мисли и на најситније детаље како би се у домаћинству урадило све на вријеме и како треба, да поштује традиционалну патријархалну породицу. То чак потврђују и мајчини снови у којима отац савјетује шта и како треба урадити због чега она, кад год обављају неке послове који су раније били очева обавеза, говори да отац то можда не би тако урадио. И дјечакове ријечи да пред спавање чује очев *шайаӣ, њрекор* и *љуӣњу*, да *џрчи за њим* и *хоће да ѿа дије*, у ствари, представљају оно што се догађало за очева живота, али не због очеве строгости или мањка љубави према сину, него због жеље да дјечак научи да послове који га очекују уради на најбољи начин, што потврђује и посљедња реченица у причи: „то његова *снажна* али *њежна* рука изнад нас удара и *дги*” (41). Отац је „као мртав још више добијао на значају и бивао поштован скоро као светац или свемогуће биће” (Деретић, novazora.org.rs, 17)

Иако је смисаона окосница казивања у овој причи смрт оца, стуба породице, Братић у причу уводи и надреалносимболичку раван текста. Кроз ту надреалну раван сва искуства о којима се приповиједа добијају далеко универзалније димензије и архетипске ознаке, а на крају приче у тој надреалносимболичкој равни егзистира отац (в. Јоковић 2012: 186):

Све нас ствари опомињу и њиме плаше. Мотају се неке сјенке око наше куће, и ноћу и дању када је олуја. Час нам се чини да је отац давно отишао, час опет изгледа да је то било сада. А када у помрчини зачујемо ударце на тавану, знамо да то његова *снажна* али *њежна* рука изнад нас удара и *дги* (41).

„Тако отац добија обресе Заштитника, Спаситеља, Створитеља, Мученика, мајка фигуру Богородице, јер се

током болести стално надноси над болесником, а маса обресе стада које не зна што чини” (Јоковић 2012: 187).

Из свега наведеног може се закључити да Р. Братић лик оца креира специфичним структурирањем текста тако што нам син (дјечак, наратор) предочава слику оца за вријеме болести, његову бол и патњу, емоције и сјећања, активирањем временске перспективе када је отац био у рату, у рововима, у логорима, што се постиже и издвајањем предмета које дјечак види док сједи поред болесног оца, а који су на одређени начин повезани с оцем (војничке ципеле, фишеклије, руксак). У приповједачко-језичком поступку Братић ствара реалистичне слике, али с веома комплексним значењима, у које су utkани емоционални, експресивни аспекти употребе језика, чему доприноси експресивна лексика и језичке конструкције с еуфемистичким и персонификованим значењем. Из дјечакове приче, на веома експресиван начин, спознајемо очеве особине, тако што дјечак наводи ситуације у којима се то потврђује. Оца карактеришу: *доброћа, храброст, пошћење, праведност, њајриотизам – љубав према свом народу и према домовини, љубав према својој породици, вјеровање у традицију и одржавање традиције и свећа што вриједи. У складу с тим, отац је и добар домаћин, сиособан и вриједан, бринуо се за своје домаћинство и на вријеме и прецизно обављао све послове. Осим специфичности сликања оца, у причи уочавамо и да традиционална патријархална породица поштује ауторитете одраслих, религиозно и национално, поштује хришћанске вриједности: поштење, послушност, жртвовање за најдраже, за породицу. А све то, поред већ наведеног, препознајемо и у Братићевом сликању оца, створитеља, чији шапат никада не престаје, и оцасведржитеља.*

ИЗВОР

Радослав Братић, *Слика без оца*, Београд: Београдски издавачко-графички завод, 1992.

ЛИТЕРАТУРА

- Зејак 2012: Божидар Зејак, „Приповетке особене снаге”, у: *Књижевна и научна рецејција Братићеве дела*, Београд: Просвета/Филип Вишњић, 132–134.
- Јеремић 2008: Љубиша Јеремић, „Венац приповедака Радослава Братића”, Додатак роману Радослава Братића *Сйрах од звона*, Земун: АМД Систем, Билећа: Просвјета, 227–228.
- Јоковић 2012: Мирољуб Јоковић, „Кратак излет у поетику”, у: *Књижевна и научна рецејција Братићеве дела*, Београд: Просвета/Филип Вишњић, 177–188.
- Ковачевић 2006: Милош Ковачевић, „О стилу и језику Радослава Братића”, у: *Сйиси о сйилу и језику*, Бањалука: Књижевна задруга.
- Куљанин 2023: Сања Куљанин, Мајка у књижевном дјелу Радослава Братића, у: *Значај срјској језика за очување срјској културној идентитету V, Мајка у срјском језику, књижевности и култури*, Андрићград: Андрићев институт, 55–70.
- Нова Зора – novazora.org.rs: https://www.novazora.org.rs/images/stories/cir/01_blok_o_Radoslavu_Braticu.pdf (20. 12. 2023)
- РСАНУ: *Речник срјскохрватској књижевној језика*, <https://www.srpskirecnik.com/>
- РСЈ: *Речник срјској језика*, Матица српска, 2011, <https://archive.org/details/recnik-srpskoga-jezika-2011>.

Sanja Kuljanin

THE IMAGE OF THE FATHER IN THE LITERARY
WORK OF RADOŠLAV BRATIĆ

Summary

The paper presents the way in which the figure of the father is characterized in the literary work of Radoslav Bratić, in a traditional, patriarchal context. Bratić through his father's emotions and memories, in a certain life situation, in isolated images (his father's illness, his pain and suffering; his father's emotions and memories; the boy's emotions and memories; his father's death) he paints the character of his father with an expressive lexicon, with primary and secondary meaning. The father's outstanding qualities are: kindness, courage, honesty, justice, patriotism, love for his people and his homeland, love for his family, belief in tradition and maintaining tradition, he is a good host, hardworking and capable.

Key words: Radoslav Bratić, father, expressive vocabulary and linguistic constructions.

Александра Д. Матић*
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Катедра за српску књижевност

УДК 821.163.41.09-344:398

ФИГУРА ОЦА У СРПСКОЈ УСМЕНОЈ БАЈЦИ У СВЕТЛУ ОБРЕДА ПРЕЛАЗА**

Предмет истраживања је фигура оца у српској усменој бајци у светлу обреда прелаза. За разумевање концептуалног значаја одвајања од родитеља и искушавања јунака током иницијације у семантици и уметничкој структури народне бајке прибегава се структурно-типолошким, етнолошко-антрополошким и психолошким интерпретацијама бајке. За анализу је одабран корпус српске народне бајке из две најпознатије збирке народних приповедака Вука Караџића и Веселина Чајкановића. Културолошки корени родних улога одражавају се и на однос оца и детета у зависности, тако да се и у одабраном корпусу показују разлике на релацији отац – син и отац – кћи, те је корпус анализиран кроз родну диференцијацију, односно тзв. мушке и женске бајке или бајке у којима се одвија мушка иницијација и бајке у којима се одвија женска иницијација, са циљем да покажемо да фигура оца није монолитна категорија, већ се и унутар наведене две групе материјала уочава плуралитет његових облика.

Кључне речи: отац, бајка, иницијација, обред прелаза, фолклор

---

* aleksandra.matic@filum.kg.ac.rs

** Истраживање спроведено у раду финансирано је Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије (Уговор о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2023. години број 451-03-47/2023-01/ 200198).

По својој семантици установљена као митолошко-ритуална прича, народна бајка представља метафору животног пута појединца, процеса његове индивидуације и афирмације а истовремено и отисак традиционалне културе и генерализованих колективних идеја о различитим аспектима стварности, укључујући и брачне и породичне односе. Следећи теоријске идеје најзначајнијих проучавалаца бајке Владимира Пропа и Елезара Мелетинског¹, бајка се посматра као усменокњижевно транспоновање обреда прелаза у значењу које му додељује Арнолд ван Генеп² – ритуалног спровођења појединца из једног статуса у други (Ван Генеп 2005: 7). Истражујући психолошки и симболички значај бајки, Бруно Бетелхајм (2015: 12–13) изражава сличне тврдње, с тим што настоји да покаже да су бајке важно оруђе емоционалног и психолошког развоја деце. Он тврди да ликови, догађаји и теме у народним бајкама представљају универзална људска искуства и емоције и да се деца повезују са причама на дубоком, несвесном нивоу. Бајке, дакле, садрже архетип-

- 1 Теоријска становишта Владимира Пропа исказана у *Историјским коренима бајке* утврђују директну кореспонденцију бајке и обреда прелаза (Проп 2023), док Мелетински у *Поетички мити* претпоставља да су у структуру бајке уграђени древни ритуали, при чему се особита важност придаје свадби, јер је „иницијација ритуални еквивалент мита (и архаичних форми народне приче), а свадба – развијене бајке” (Мелетински 1983: 271).
- 2 Арнолд ван Генеп кроз свој методолошки концепт обреда прелаза показао је да иза разноврсности облика које ритуали попримају у културама различитих народа стоји један шаблон, структура која је непроменљива за све ритуалне комплексе. Према том концепту, обред прелаза састоји се од узастопних фаза: одвајања од родитеља, изолације неофита, жртвовања и стицања тотемске животиње као помоћника, централне провере хероја и повратка у заједницу, односно агрегације. Видимо, дакле, да је обред одвајања неофита од родитеља почетна фаза преласка младића и девојака у одрасло доба, што се подудара и са структуром народне бајке.

ске ликове и симболе који одражавају унутрашње борбе и жеље, при чему хероји представљају сопствене тежње и потенцијале детета, а њихова поступања уче о последицама и важности доношења етичких избора и награда за истрајност и храброст. Када се иницијација односи на прелазак дечака и девојчица у старосну категорију одраслих мушкараца и жена, почетна фаза је одвајање од родитеља.³

Пошто се већ при првом кораку указују разлике у поступању оца у зависности од рода иницијанта, приликом истраживања одвојено је посматрана фигура оца у женским и у јуначким бајкама, тј. бајкама у којима се одвија женска, односно мушка иницијација како би се расветлила фигура оца у најразличитијим контекстима. Стратегије односа оца и сина и оца и ћерке у бајкама разликују се у много чему, до те мере да могу бити дијаметрално супротне. Због тога је препоручљиво размотрити их одвојено. За разумевање концептуалног значаја одвајања од родитеља и искушавања јунака током иницијације у семантици и уметничкој структури народне бајке прибегава се структурно-типолошким, етнолошко-антрополошким и психолошким интерпретацијама бајке.

3 У књизи *Мистична рођења: иницијације и обреди, ѿајна друштва – Есеј о неким ѿијовима иницијације* Мирча Елијаде истиче да је иницијација „скуп обреда и усмених порука који за циљ имају коренити преображај религиозног и друштвеног статуса лица које се иницира. [...] После завршетка својих искушења неофит ужива једну потпуно друкчију егзистенцију од оне пре иницијације: постао је *групи*” (1994: 7–8). Он даље наводи како је од разних категорија иницијације пубертетска посебно важна да бисмо разумели живот премодерног човека. Иницијација истовремено уводи неофита у људско друштво и у свет духовних вредности, што се показује као значајан унутрашњи аспект иницијације – сазнање и усавршавање себе, тј. схватање истине и света.

Пишући са психоаналитичког аспекта о концепту љубави и њеним различитим облицима, Ерих Фром у *Умећу љубави* тврди да је очинска љубав условљена потребом да се испуне одређена очекивања и дужности, те захтева послушност и потчињавање ауторитету (Фром 1993). Зато се очинска условљена љубав манифестује у каснијим годинама детета, када оно постаје способно да разуме улогу оца као водича у одрастању. О томе сведоче и српске усмене бајке у којима се фигура оца активира у времену јасно одређеном као адолесценција, како наводи Немања Радуловић, најчешће у време када јунак и јунакиња дорасту за женидбу/удају или кад „мало поодрасте... кад му буде осамнаест година”, кад се јунак „опаше снагом”, дорасте до оружја, до коња и пушке итд. (Радуловић 2009: 27, 28).

Фромови закључци показују и међузависност конструкта очинства и мушког идентитета уопште, одређеног историјом, традицијом и политиком, те је отац носилац традиционалних вредности, симбол рационалности и свести и као такав у супротности са инстинктивним и подсвесним, које припада женском принципу.

Поред примарног биолошког значења, појму отац кроз историју су се приписивала и разна друга, симболичка значења.⁴ Шевалије и Гербран тврде да је отац „слика свих ауторитативних личности”, господара, заштитника и богова. У својој књизи *Тојем и шабу* Фројд проналази почетак друштвене организације, моралних ограничења и религије у често коришћеној митској слици – првобитном чину убиства насилног оца (Фројд 2000: 178), док Џозеф Кембел у својој студији *Херој са хиљаду лица* као важну фазу на путу иницијације јунака поставља помирење с оцем. У фази путовања

---

4 Детаљније о теоријским концептима фигуре оца кроз историју в. Маскалан 2016: 384.

у којој се сусреће са застрашујућом фигуром бога оца (тј. свога ега) јунак мора или да победи оца или да се помири са њим, што према фројдовским психоаналитичарима одражава психолошко ривалство које синови осећају према својим очевима. Моћ коју он инхерентно поседује је моћ која често обесхрабрује, ограничава, понижава и држи у стању зависности.

Отац је, дакле, симбол моћи и метафора суверена. Управо отац-цар је централна фигура готово свих светских религија, али и народних бајки. Симболичко додељивање оцу титуле цара у бајци треба да упути на позицију политичке и друштвене моћи која се осваја кроз процес иницијације а исказује се и тиме што се фигура оца јавља у иницијалном оквиру текста („Био један цар па имао три сина...”), придајући му повлашћено место у структури бајковног наратива. Отац-цар или умире, остављајући наследство или аманет, или је иницијатор прекида односа родитељ – дете, што упућује на то да је његова улога у бајци пре свега бављење породичним, а не државним пословима.

На анализираном материјалу мушких бајки показало се да почетно, пасивно стање главног јунака почиње у породици, најчешће у „очевој кући”, одакле се фабулативни ток усмерава ка нарушавању равнотеже и преокретању друштвеног реда и односа, што захтева да јунак напусти родитељски дом. Иницијатива за раздвајање може доћи или од јунака или од оца. У првом случају, као у бајкама „Ђаво и његов шегрт” и „Златна јабука и девет пауница”, сам јунак схвата потребу за таквим раздвајањем или пак у одсуству оца, јунак (који је неретко и посмрче) креће очевим путем – у бајкама „Златоруни ован” и „Стојша и Младен”. Међу мотивима који јунака наводе на ступање у авантуру уочавамо следеће: потрага за невестом, одлазак у лов, жеља да пронађе несталу браћу или сестру коју је отео змај, испуњавање очевог

задатка или пак когнитивни мотиви – да се види свет и да се стекну одређене мудрости и вештине, а потом и богатство. Освајање потпуне физичке и психичке аутономије остварује се најчешће када јунак самоиницијативно напушта породицу, док отац може одговарати сина, али му коначно даје „благослов”, обично не спречавајући његов одлазак, а јунакова лутања се у већини случајева завршавају женидбом, али не увек и повратком у „очеву кућу”. Наиме, повратак се остварује углавном у случајевима када је одвајање јунака изазвано споља, генерисано ликом оца-цара, који у таквим случајевима постаје фигура искушаваоца којем се приписује постављање тешких задатака.

Као референтна прича узима се бајка „Деведесет и девет синова”, у којој је фигура оца недвосмислено део иницијацијског процеса. Да би искушао својих деведесет девет синова у истоименој бајци, отац их шаље у свет три пута постављајући задатак да донесу прасе – краву – коња. С обзиром на то да се у бајци приказује приповедна стварност руралне заједнице и јунаци ниског порекла, бајковни тест може се тумачити као задружна представа способности привређивања (Радуловић 2009: 197). Бајка показује оправданост Фромових тврдњи да отац подучава дете и показује му пут у свет, те своју функцију остварује на пољу социоекономског развоја сина, једнако као и на духовном и емоционално-психолошком плану (Фром 1993: 44).

Ипак, не сме се занемарити чињеница да се од синова траже градацијски најскупоценије крвне жртве старог света, које су нуђене боговима у Хомеровим еповима, као и у Старом завету. Зашто је потребно искупљење животињском жртвом објашњава Миодраг Павловић у студији „Људске хекатомбе у народној приповеци 99 синова”. Почетна ситуација открива препознатљив мотив митског карактера о старом брачном пару који нема деце и чезне за породом, те као „последница претеране и неопрезно изречене жеље“ рађа се деведесет и девет синова

(Павловић 1987: 206). Павловић уочава древни религијски закон посвећивања првенца богу чијом се милошћу родио (из Старог завета, Панчатантре итд.). Како је свих деведесет и девет синова рођено у исто време, по закону жртвовања касно измољеног потомства, сви морају бити предати богу. У том погледу, даљи развој сижеа представља потрагу за супституцијом крвне жртве којом ће се искупити синови.

Посматрано са аспекта иницијацијског процеса, стицање великог броја домаћих животиња може се тумачити и као једна врста „испита зрелости и сналажљивости који ће се показати делом брачне иницијације у наставку бајке” (Гароња Радованац 2001: 523). Наиме, фабуларни ток бајке усмерава се у правцу женидбе с препрекама, при чему отац поставља захтев да невесте буду кћери једне мајке, те у функцији просца сам одлази вештици која има тражених деведесет девет кћери. Тест пролази само најмлађи син, који уз помоћ чаробног помоћника (магарца) и својом сналажљивошћу успева да избегне покољ који је вештица приремала током прве брачне ноћи. Показује се да је и институција прве брачне ноћи и иницијација у традиционалној заједници повезана са крвном жртвом, коју изискује женски демонски принцип, што ће се у женским бајкама осветлити кроз однос маћехе и пасторке. Отац се у овом случају показује као помоћник у обредном процесу који директно провоцира раздвајање и брачну иницијацију синова, али се успоставља и као предводник патријархалне поворке („фратрије”) у борби против „матријархалне демоније”, како то именује Миодраг Павловић, те се у целокупном сижеу бајке ишчитава не само „историја једног венчања”, већ и борба помоћу животињских тотема за успостављање новог царства егзогамије (Павловић 1987: 209). Приказана бајка у пуној мери показује функцију оца који своје синове уводи у свет друштвених и брачних односа.

Иако не краљ, већ обичан човек, пружа својим синовима стварну помоћ у борби против магијских, демонских, ирационалних сила које заступа вештица и њене кћери и уводи их у царство рационалног, патријархалног света.⁵

Сличан пример иницијацијске структурираности бајке у којој први задатак на путу искушења и одвајања од куће поставља отац јесте бајка „Очев трс”. Бајка недвосмислено упућује на представе о боравку у хтонским просторима и о привременој смрти кроз коју јунак пролази како би вратио оцу украдени трс, од узјихивања црног коња, преко боравка у свету без живе душе, до жртвовања коња чудесној лисици која му попије сву крв, па све до стварног усмрћивања најмлађег брата од стране двојице старијих и његовог оживљавања након вишемесечне смрти и повратка оцу. Самосталан живот захтева домишљатост, сналажљивост и, како наведена бајка показује, уздржавање – што се за јунака показало као највеће искушење. Путовање јунака бајке „Очев трс“ подстакнуто је сукобом са оцем и жељом да се разреши емоционални сукоб, а самим тим и дође и до личног развоја и психолошких трансформација најмлађег сина. Јунак на своме путовању не само да извршава тешке задатке већ и доказује своју вредност. Управо стога препреке и искушења која их прате представљају провере њихових способности, психичке, физичке и моралне снаге. У финалној формули јунак се враћа кући и мири са оцем баш како према структури мономита Џозефа Кем-

---

5 Сиче ове бајке може имати још једно митолошко упориште у античком миту о Данаидама. Педесет Данајевих кћери приморане су да се удају за педесет синова Данајевог брата Египта, што овај мит сврстава у сведочанство о промени друштвеног поретка из ендогамије ка егзогамији јер се Данаиде ослобађају погубивши своје мужеве прве брачне ноћи. Као што и у бајци у животу остаје једна вештичина кћи и удаје се за најмлађег јунака, и у миту једна од сестара поштеди живот своме мужу.

бела разрешење и јунакова победа бива представљена кроз признавање од стране оца (Кембел 2007: 250).

Иако многи јунаци сами траже дозволу од свог оца да оду и добијају благослов на путу, често понашање јунака у почетку није активно, већ усиљено, изазвано споља, генерисано другим ликом – односно оцем, или пак очевим одсуством/смрћу, као у бајци „Слијепац био, слијепац и остао”, што би била српска варијанта бајке „Мачак у чизмама”. Међутим, извештан број народних бајки у иницијалном оквиру има мотив протеривања или прогон синова из куће од стране оца. Премда је интернационални мотив отераног детета типичан за женске бајке⁶, протеривање или прогон синова из куће од стране оца илуструју и мушке бајке „Царев зет и крилата баба” код Вука и „Златан коњ” код Чајкановића. Чајкановић овај мотив назива „мржња на сина зато што је сањао леп сан”, што се чини као сасвим ирационалан разлог. Међутим, може се наслутити да је извор сукоба заправо несклад између вредности оца и најмлађег сина, јер старији синови приповедајући о својим сновима показују спремност за владарску позицију, док најмлађи говори у фантастично-поетским категоријама. Свест јунака о

6 Мотив прогнаног детета интернационалног је карактера и уобичајен је у народним причама различитих култура широм света. Односи се на одбачено или напуштено дете од стране породице или шире заједнице. Прогнано дете често се суочава са бројним изазовима и авантурама док се креће светом само или уз помоћ натприродних бића или магичних помоћника. У многим народним причама, прогнано дете добија помоћ од натприродних бића као што су виле, животиње које говоре или пак помоћу магичних предмета. Ови савезници воде или штите јунака, дајући му мудрост, дарове и посебне моћи. Прогнано дете мора научити да преживи у непријатељском или непознатом окружењу, често се суочавајући са глађу, опасношћу и усамљеношћу, али њихова отпорност и снажљивост помажу им да превазиђу те препреке.

сопственим погледима и системима вредности који се разликују од очевих показује се као први корак на путу не само физичког него и психолошког одвајања од њих. С тим у вези, све препреке на које се наилази током заплета могу да симболизују даље задатке и кризе личног развоја јунака, које ће морати да решава сам. Отуда се бајка даље развија по мотиву прогоњеног детета, при чему отац тражи да слуга у шуми извади очи најмлађем сину. Проставши на оном свету кроз искуство симболичке смрти и разних искушења⁷, јунак задобија царевину и цареву кћи.

Централни део бајке показује својеврсну подударност са фазом сепарације у обредима прелаза, приликом које се захтева одвајање од претходног статуса или идентитета.⁸ Притом, физичко раздвајање прате емоционално и психолошко, означавајући почетак трансформативног путовања појединца. Током ове фазе, како се препознаје у бајкама, јунак је подвргнут различитим проверама, приликом којих се често и симболички преодева или маскира, а у циљу јасног успостављања разлике између прошлог и будућег идентитета. Фаза одвајања праћена је осећањем страха, неизвесности и рањивости јунака која наступају услед напуштања познатог окружења и уласка у простор граничног.

Тип женске бајке најчешће припада управо кругу бајки о прогоњеној девојци, затим о маћехи и пасторци и девојци без руку (Миљановић 2021: 624), док је однос оца према кћери покровитељски, посесиван, ауторитаран, а

---

7 Славица Гароња уочава низ мотива и архетипова класичне бајке попут: покушаја промене пророчанства (спасавање новорођенчета типа Едипа, Париса), силазак у доњи свет, прекршај табуа – забране гледања иза деветог брда, у девету собу, награда у виду златног предмета, три чаробна предмета/помагача, прерушавање итд. (Гароња Радованац 2001: 522).

8 У студији *Значење српских бајки* Драгана Антонијевић даје значајан допринос откривању паралела између наративне структуре српске народне бајке и структуре обреда прелаза, односно иницијације.

неретко и инцестуозан. Специфичност односа између оца и ћерке у бајци је у томе што је отац не испраћа из куће као сина, већ је, напротив, покушава што дуже задржати уз себе. Ако неко жели кћеркину руку, отац се поставља у функцију искушаваоца зета, као и у случају тестирања синова. За илустрацију посесивног односа оца и кћери почетак бајке „Чардак ни на небу ни на земљи” показује се значајним, иако није посредни женска бајка: „Био један цар, па имао три сина и једну кћер, коју је у кафезу хранио и чувао као очи у глави.” У поглављу „Одвајање девојака у доба пубертета” у *Златној љани* Џејмс Фрејзер објашњава да је обичајна пракса многих древних народа била да се са првим знацима пубертета девојка издваја из заједнице и пребива у колиби, кавезу или каквим строго табуисаним местима (Фрејзер 2003: 574). Разлози за одвајање девојака у доба пубертета и сва друга ограничења која се намећу девојкама сматра се да потичу од дубоког страха примитивног човека пред опасностима које девојка у нечистој фази може начинити заједници, а особито мушкој популацији.

Сва је претпоставка да из истог обредно-обичајног комплекса проистиче и доминантан мотив женских бајки о прогоњеној девојци, који се у потпуности уклапа у контекст обреда прелаза, тј. поменућу фазу сепарације. Мотив прогоњене девојке пак, разрађен у познатој интернационалној бајци „Снежане и седам патуљака”, код нас је присутан у бајкама сужејног типа „Зла маћеха”. У бајци под називом „Зла маћеха” обликује се изразито позитивна, спаситељска функција оца који оставља ћерку на старање њеној маћехи, која је потом протера од куће и нареди да се осакати.⁹ Осакаћена девојка у шуми

9 Фигура зле маћехе у бајкама нуди прилику да се деца жртве трансформишу у хероје. Међутим, у односу на своју нову супругу, фигура оца показује се слабом и неспремном да брине о својој деци.

пролази кроз обред иницијације у потпуној изолованости од света, на ивици смрти. Јунакиња је изразито пасивна у овој бајци, док се као водичи показују маћеха – као демонски, негативни, женски принцип, и отац под вођством чудесног помоћника из сна – као позитиван, мушки принцип који рефлектује бригу да преведе кћер путем утврђених обредних поступака до новог друштвеног статуса (Марковић Штрбац 2009: 256). Пошто се њеном оцу у пророчком сну открива судбина кћери и магијски поступак којим ће је оживети и исцелити, јунакиња доживљава својеврсно васкрсење при којем јој израстају нове руке од сувога злата. Посреди је супституција жртве делом њеног тела, тј. рукама, које отац искупљује магичном животињском жртвом, прахом са по три длаке од четири коња. Мотивацију лечења рана длаком из коњског репа Светлана Марковић Штрбац (2009: 256–257) проналази у традиционалним представама о чудесној моћи коња, али и магичној комбинацији бројева четири и три, који упућују на целину људског бића, тј. могућност регенерације осакаћеног тела и душе.

За разлику од бајке „Зла маћеха”, у којој јунакињи одсецају руке по налогу маћехе, у бајци „Царева кћи овца”, обликованој по мотиву инцестуозног оца, јунакиња сама себи одсеца руке како би спречила свадбу (Миљановић 2021: 633). Овакво решење пружа још једну могућност тумачења мотива одсецања руку као обрнутог сижера о брачној иницијацији, односно, како сматра Алан Дандес, осујећено „давање руке” или заручивање јунакиње (према Антонијевић 1991: 99).¹⁰

10 О овом мотиву писао је Павле Поповић (1905) у студији *Приповетка о девојци без руку: студија из српске и југословенске књижевности*.

Павле Поповић у својој студији истражује представе „девојке без руку” у српској и југословенској књижевности, али и у иностраним делима, како писане тако и усмене традиције.

Претходне анализе женских бајки претежно су се бавиле односом маћехе и пасторке, но изванредан број домаћих варијаната препознатљивог и широко распрострањеног интернационалног сижеа типа Пепељуге карактерише истакнута фигура оца који јунакињу одводи на пут сепарације. Мотивацију за очево протеривање сопствене ћерке у српској бајци „Маћеха и пасторка” Александра Миљановић види у непријатељству које у породицу доноси маћеха која и јесте, како је то Проп установио, главни иницијатор протеривања деце у шуму (Миљановић 2021: 631), али је главни прогонитељ ипак отац. Анализирајући најстарије варијанте Пепељуге, Бруно Бетелхајм узрок томе види у тзв. едипалној кривици јунакиње, тј. жељи девојчице да замени мајку. Али како отац одбацује такву могућност и доводи другу жену, осујећене едипалне жеље постају узрок понижења јунакиње (према Антонијевић 1991: 75). Мелетински у *Поетички мит* пак истиче да је прогањање јунакиње последица очевих инцестуозних намера, односно покушаја кршења егзогамије (Мелетински 1983: 272). Но, било да је посредни инцестуозна намера оца или пак едипална кривица ћерке, удаљавање од оца омогућава јунакињи да превазиђе едипалну ситуацију и да пронађе мужа чијој се љубави може предати без осећања кривице и страха, како сматра Бетелхајм (према Антонијевић 1991: 82).

Поповић се бави различитим адаптацијама и интерпретацијама ове приповетке, анализирајући како је у различитим варијантама приказиван женски лик у односу на друштвене норме, родне улоге и културни контекст. Ова компаративна студија обухвата широк спектар књижевних периода, са посебним освртом на традиционални фолклор као и друштвене и културне импликације које су уграђене у дате наративе, нудећи дубље разумевање историјског и друштвеног контекста који је обликовао мотив девојке без руку у приповеткама.

Са Проповог становишта, инцест у бајци одражава архаичне механизме наслеђивања краљевске власти, када је власт наслеђивао муж краљеве ћерке, одакле логично може да потиче очева жеља да постане сам себи зет. Референтна је у том погледу српска бајка „Цар хтео кћер да узме”, где је кршење егзогамије последица аманета који царица оставља мужу пред смрт (Антонијевић 1991: 86), док се одупирање очевој инцестуозној намери третира као кршење уговора које носи тешке последице изгнанства или смрти. „У светлу обреда прелаза, овај тип бајки обележен је јунакињиним напором да се обред прелаза (свадба) не оствари.” (Миљановић 2021: 633)

Задатак оца био је и да изабере одговарајућег мужа за своју кћер, те искушавање просаца у бајци није тек хир већ део обреда прелаза и процеса избора најдостојнијег партнера, коме може безбедно дати своју кћер. Постављање тешких задатака младожењи стабилни је елемент сижеа женидба с препрекама, где се најчешће захтевају и такви подвизи који спадају у домен фантастичних и натприродних способности младожење, који треба да докажу његову божанску изабраност. Но, има и примера где се захтеви спуштају на раван реалистичног обликовања, те у бајци „Све, све али занат”, која и својим насловом упућује на дидактичност, отац тражи од царевића да изучи занат и донесе своју рукотворину не би ли му дао руку своје кћери.

У побројаним примерима функције оца у усменој бајци не исцрпљују се, особито стога што се овом приликом фигура оца посматра кроз обредни аспект, који је неопходан друштву на одређеном степену развоја (Самарџија 2011: 128), те бисмо на крају истакли да су тешки задаци и награде извесно транспоновани архаични слојеви традиције, али да је бајка превасходно књижевноуметнички осмишљено дело чија отвореност омогућава најразличитије варијације, у односу на затворену структуру обреда.

Како се показало у многим бајкама српског усменог корпуса, брак јесте најзначајнији обред прелаза, особито за женске ликове. Брак симболизује прелазак из детињства у женственост и често представља кулминацију авантуре тј. путовања јунака. Управо током путовања стиче се независност и одвајање од родитеља те доносе самосталне одлуке и открива се нови идентитет. Посреди је и моменат у којем се ликови суочавају са својим страховима и савладавају их (било да је у питању суочавање са немани, превазилажење личних мана или суочавање са моћним антагонистима). Да би се ступило у нови статус, потребно је ослободити се претходног идентитета, што се реализује кроз одређени губитак, при којем ликови морају управљати својим емоцијама (што укључује смрт неког од родитеља). Обреди прелаза у народним бајкама служе да илуструју универзално људско искуство раста, промене и трансформације, пружају вредне лекције и увид у изазове и тријумфе на животном путу.

У многим народним бајкама показало се да фигура оца игра значајну улогу, иако специфични приказ и значај очеве фигуре могу варирати. У неким причама, фигура оца може бити одсутна, што послужује за стварање осећаја рањивости код протагонисте. Одсуство снажне очинске фигуре може омогућити протагонисти да крене на сопствено путовање самооткривања и раста. У другим причама, лик оца може бити приказан као мудра и заштитничка фигура. Он може да понуди вођство, подршку и заштиту протагонисти, помажући им да се снађу у изазовима и превазиђу препреке. Очева фигура у овим причама често представља ауторитет, стабилност и отелотворење традиционалних вредности. У неким случајевима, очинска фигура такође може послужити као извор сукоба или опозиције. Може бити приказан као строг, као контролишући или ограничавајући фактор, стварајући напетост и сукоб унутар приче. Овај при-

каз може одражавати дететов страх или борбу са ауторитетима и потребу да потврди сопствену независност. Важно је напоменути да традиционални приказ фигуре оца у народним бајкама није увек доследан или непосредан, већ управо разноликост приказа допушта и разноврсна тумачења фигуре оца, те и читав спектар искустава у патријархалној заједници на релацији отац – дете.

ЛИТЕРАТУРА

- Антонијевић 1991: Драгана Антонијевић, *Значење српских бајки*, Београд: Етнографски институт САНУ
- Бетелхајм 2015: Bruno Betelhajm, *Značenje bajki*, Beograd – Podgorica: Nova knjiga
- Ван Генеп 2005: Арнолд ван Генеп, *Обреди прелаза: сисџемско изучавање ритуала*, Београд: Српска књижевна задруга
- Гароња Радованац 2001: Славица Гароња Радованац, Српске народне приповетке са подручја Војне Крајине и Славоније у Антологији Веселина Чајкановића, *Зборник Етнографског музеја у Београду: 1901–2001*, Београд: Чигоја, 513–527.
- Елијаде 1994: Мирча Елијаде, *Мистична рођења: иницијације и обреди, џајна друштва – Есеј о неким џијовима иницијације*, Панчево: Заједница књижевника Панчева
- Караџић 1853: Вук Стефановић Караџић, *Српске народне приповјетке*, У Бечу: у наклади Ане удовице В. С. Караџића
- Кембел 2007: Joseph Campbell, *Junak s tisuću lica*, Zagreb: Fabula nova
- Марковић Штрбац 2009: Светлана Марковић Штрбац, Јунакиња бајке и њено тело, *Књижевност и језик: часопис Друштва за српскохрватски језик и књижевност*, Год. 56, бр. 3/4, 2009, 245–259.
- Маскалан 2016: Ana Maskalan, In the Name of the Father: A Discussion on (New) Fatherhood, Its Assumptions and Obstacles, *Revija za socijalnu politiku*, Vol. 23 No. 3, 2016, 383–398.

- Мелетински 1983: Елеазар Мелетински, *Поетика миџа*, Београд: Нолит
- Миљановић 2021: Александра Миљановић, Обреди прелаза у женским бајкама српског усменог корпуса, *Philologia Mediana: јодиињак за српску и комјаративну књижевност*, Год. 13, бр. 13, 623–642.
- Павловић 1987: Miodrag Pavlović, *Poetika žrtvenog obreda*, Beograd: Nolit
- Поповић 1905: Павле Поповић, *Пријоветјика о девојци без руку: стиудија из српске и јуословенске књижевности*, Београд: СКА
- Проп 2023: Владимир Проп, *Историјски корени чаробне бајке* https://royallib.com/read/propp_vladimir/istoricheskie_korni_volshebnoy_skazki.html#0
- Радуловић 2009: Немања Радуловић, *Слика свећла у српским народним бајкама*, Београд: ИКУМ
- Самарција 2011: Снежана Самарција, *Облици усмене јрозе*, Београд: Службени гласник
- Фрејзер 2003: Džejms Džordž Frejzer, *Zlatna grana: proučavanje magije i religije*, Beograd: Ivanišević
- Фројд 2000: Freud Sigmund, *Totem i tabu: neke podudarnosti u duševnom životu divljaka i neurotičara*, Zagreb: Stari grad d.o.o.
- Фром 1993: Erich From, *Утеће јубави*, Beograd: BIGZ
- Чајкановић 1999: В. Чајкановић, *Српске народне јријоветјике*, Београд: Гутенбергова галаксија
- Шевалије, Гербран 1987: Jean-Louis Chevalier, Alain Gheerbrant, *Rječnik simbola: mitovi, sni, običaji, geste, oblici, likovi, boje, brojevi*, Zagreb: Nakladni zavod МН

Aleksandra Matić

THE FIGURE OF THE FATHER IN SERBIAN
ORAL FAIRY TALES IN THE LIGHT
OF THE RITE OF PASSAGE

Summary

The subject of the research is the figure of the father in Serbian oral fairy tales in the light of the rite of passage. Structural-typological, ethnographic-historical and psychological interpretations of the fairy tale are used to understand the conceptual significance of separation from parents and the temptation of the hero during initiation in the semantics and artistic structure of the folk tale. The corpus of Serbian folk tales from the two most famous collections of folk tales by Vuk Karadžić and Veselin Čajkanović was selected for analysis.

In Serbian fairy tales, the figure of the father often plays an important role in the narrative, reflecting the rites of passage that individuals go through on their way from childhood to adulthood. The father figure represents authority, guidance and protection, and his presence or absence can have a profound effect on the protagonist's development.

The cultural roots of gender roles are also reflected in the relationship between father and child in dependence, so the selected corpus also shows differences in the relationship between father – son and father – daughter, and the corpus was analysed through gender differentiation, i.e. the so-called male and female fairy tales or fairy tales in which a male initiation takes place and fairy tales in which a female initiation takes place, with the aim of showing that the figure of the father is not a monolithic category, but that even within the two groups of materials a plurality of its forms can be observed.

Keywords: father, fairy tale, initiation, rite of passage, folklore

Софија Р. Милорадовић*
Институт за српски језик САНУ
Београд, Србија

УДК 821.163.41.09-087:398

Нина В. Аксић
Етнографски институт САНУ
Београд, Србија

ОТАЦ У СРПСКИМ НАРОДНИМ ГОВОРИМА И СРПСКОЈ ТРАДИЦИОНАЛНОЈ КУЛТУРИ**

Лингвогеографски и културолошки план посматрања

У раду ће најпре бити представљени називи за оца екскерпирани из грађе за *Српски дијалектолошки атлас*, уз повлачење понеких паралела с лексичким базама из грађе за том *Степени родства* Општесловенског лингвистичког атласа (који је приредила Бугарска национална Комисија за ОИА). Потом ћемо представити улогу оца у значајним сегментима традиционалне српске културе који се првенствено тичу обичајне праксе. На овом културолошком плану нашег

---

* sofija.miloradovic@sanu.ac.rs

** Овај текст је резултат рада у Институту за српски језик САНУ, који финансира Министарство науке, технолошког развоја и иновација РС на основу Уговора о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2024. години, број 451-03-47/2023-01/200173, од 03. 02. 2024. године, и у Етнографском институту САНУ, који финансира Министарство науке, технолошког развоја и иновација РС на основу Уговора о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2024. години, број 451-03-47/2023-01/200173, од 03. 02. 2024. године.

истраживања наћи ће се појам отац у два од три беоцуга наше традиционалне културе – у духовном и социјалном.

Кључне речи: отац, српски народни говори, лингвогеографија, традиционална култура, културологија.

*Отац може постојати свако,
али биће грађи њако – то је већ знајно њеже.*
(руска пословица)

Појам *отац*, наизглед једноставан за дефинисање, заправо је изузетно комплексан, а та се комплексност ишчитава из разноврсних и разностраних дефиниција овога појма, насталих у оквиру различитих друштвених и хуманистичких дисциплина. Почевши од најједноставнијег и најширег, социолошког тумачења овог појма, отац је „родитељ мушког пола који има важну улогу у одрастању и васпитању детета (...) ауторитет који брине за морални и социјални развој детета и који кажњава дете” (Требјешанин 2001: 329). Дакле, он је задужен за сложени однос родитељи – деца, у коме „улога родитеља захтева да се комбинује ауторитет и интимност” (Голубовић 1981: 193). Посматрано пак из угла психологије, „психоаналитичари наглашавају да је он узор за идентификацију за мушко дете и објекат еротског везивања за женско”, као и то да представа оца бива „средишња за комплекс оца и једна од главних за Едипов комплекс” (Требјешанин 2001: 329). Уколико се крећемо од општег ка посебном, или од макро плана ка микро плану, онда корак ка тумачењу појма *отац* представља гледиште по коме су антрополози „показали да се садржај социјалне улоге оца разликује у зависности од културе” (Требјешанин 2001: 329), као и то да се отац према структурали-

стичкој теорији Леви-Строса може посматрати само у оквиру система сродства,¹ тј. „једино у односу на своју децу” (Горуновић 2009: 25), а не као функција.

*

У првом делу излагања биће представљен лингво-географски распоред лексема добијених као одговор на питање Nsg 'отац', које се налазе у грађи сакупљаној за потребе израде *Српској дијалектџолошкој ајџласа*. Потом ћемо представити улогу оца у значајним сегментима традиционалне српске културе који се првенствено тичу обичајне праксе. На овом културолошком плану нашег истраживања наћи ће се појам отац у два од три беоцуга наше традиционалне културе – у духовном и социјалном, будући да је његова улога у народној култури веома значајна, па и у сегментима традиционалног живота, очекивано, бива вишестрана – погдекад, пак, и опозитна.

Лингвогеографски план посматрања

У савременој лингвистици се лингвистички атласи без дилеме могу посматрати као најбогатији и особито користан извор нових чињеница јер ниједна друга публикација не располаже тако широко заступљеним и изванредно прегледним материјалом. Из њихових се карата не ишчитава само лингвистичка типологија него и етноисторија, историја социјалних односа и културних утицаја. Стога смо за ову прилику користили грађу сакупљану за потребе израде *Српској дијалектџолошкој ајџласа* (похрањену у просторијама Академијског одбора за дијалектолошке атласе у САНУ), уз повлачење понеких паралела с лексичким базама из грађе за лексички

---

1 „Систем сродства је значењски систем и састоји се од односа а не од положаја (статуса или улога)” (Горуновић 2009: 25).

том *Сѝейени родсѝива* Општесловенског лингвистичког атласа, који је приредила Бугарска национална комисија за ОЛА (в. у *Извори*), тј. уз понеки релевантан коментар који је дат на основу података из овог лексичког тома.²

У уводноме тексту тома *Сѝейени родсѝива* наводи се да лексика којом се исказују родбинске везе у словенским језицима припада најстаријем општесловенском лексичком слоју, а у појединим сржним назвањима – индоевропском лексичком фонду. Такође, каже се да је структура родбинских односа у вези са сваком појединачном националном традицијом, о чему ће веома очито сведочити подаци са лингвистичких карата из тома *Сѝе-йени родсѝива* ОЛА, тј. са тих ће се карата, након преласка са графичке реализације на ауторску интерпретацију, ишчитавати да сваки језик поседује одређене специфичности које и имплицитно и експлицитно утичу и на начин образовања, структурисања родбинске терминологије и на меру њене сложености. Друкчије речено, како наводи етнолог-антрополог Јадранка Ђорђевић, пишући о сродничким односима у Врању, „наведене одлике наше сродничке терминологије можемо схватити као последицу општих друштвених услова у којима се формира терминологија” (Ђорђевић 2001: 110).

Када у српском језику желимо да истакнемо значај родбинске везе, као и то је ли и колико је важно да ли смо или нисмо са неким у роду, казаћемо да *крв није вода*, да јесмо или нисмо са неким *иста* или *једна крв*. У неким се српским говорима бележе и изрази *дедела крв* и *ѝанка крв* за сродство по очевој, тј. по мајчиној линији, па се у овим синтагмама очитује значај улоге оца / мајке у наслеђивању. Надаље, „порекло и употребу термина

2 Захвалност на подацима из индекса L 1747 'отец', припремљеним за карту № 4 чији су коаутори Л. Василева, М. Марковић, С. Миленковска, дугујемо колегиници Славки Керемидчијевој, председнику Бугарске националне комисије за ОЛА.

треба тражити у оном периоду културно-историјског развоја нашег друштва када је најраспрострањенији облик породице била задруга (очинска или братственничка). (...) Значи да су сроднички термини били у функцији изражавања генерацијске припадности сродника у породичној и сродничкој структури, било је важно истаћи ко је старији, а ко млађи” – бележи Ј. Ђорђевић (2001: 112). Отац се прибраја сродству које се сматра најважнијим – крвном, и то у правој (не бочној) линији сродника, припада прасловенском те општесловенском слоју родбинске терминологије: *otъьь → *оџац*, *tata → *џаџа*, а о старини редупликација типа *tata, које припадају речима тзв. дечјег језика, постоји више различитих мишљења језичких стручњака (Бјелетић 2022: 82).

Српски дијалекџолошки аџлас, питање Nsg ОТАЦ³

Називи на призренско-тимочком (П-Т) терену:

џаџа, оџац

Лик *џаџа* (са акцентом на ултими) бележи се редовно у најисточнијим џоворима П-Т дијалекатске области, дакле – у тимочко-лужничким, спорадично у сврџишко-заплањским, а само по изузетку у призренско-јужноморавским, и то у пунктовима који гравитирају првим двама дијалектима. Уз *оџац* се (с бележеним акцентом и на првом и на другом слогу, у зависности

3 Акценатски ликови у овоме раду нису давани, осим по изузетку, зато што има различитих акценатских ликова исте речи, при чему би требало наводити и пункт у коме су бележени, што из разлога економисања простором није било могуће, а такође нису даване ни друге врсте фонетских варијанти представљених назива. Тако, на пример, и одредничка реч у *Речнику српских џовора Војводине* бива гдекад дата без ознаке акцента пошто у записима са терена има примера са различито ацентованом истом речју.

од дела терена) у неколико пунктова среће и *дабо*, при чему се само за Ораховац бележи да се овај лик везује за муслиманску вероисповест, а у питању су једно село код Призрена и три у централном делу Косова и Метохије (два код Липљана и једно код Косова Поља).⁴ У Ђаковици се поред оца среће и *даиша*, а у Летници код Витине (Горња Морава, у подножју Скопске Црне Горе) – *дацко*.

Употреба хипокористика за брата у именовану оца објашњава се тиме што до семантичког померања у сфери родбинских односа „долази услед проширења значења, што је последица појмовне и логичке коинциденције улога и развијених емоционалних односа међу члановима породице” – како бележи Тања Милосављевић за говор старог Призрена (Милосављевић 2017: 509). Дијахроно гледано – „прасловенски назив за старијег мушког сродника најубедљивије се тумачи као хипокористик од *bratrъ ’брат’” (ЕРСЈ 2: *даћа*).

Порекло речи *даиша*: У Етимолошком речнику српског језика (ЕРСЈ 2: *даиша*²), за ову лексему бележи се значење ’отац, родитељ’ и наводи се да је у источносрбијанске говоре ушла из суседних бугарских говора (уп. буг. *даща*).

Порекло речи *дабо*: У Етимолошком речнику српског језика (ЕРСЈ 2: *дабо*) наводи се да је ова лексема пореклом балкански турцизам, уз први извор Вук 1818 – *бабо*, и дају се примери из бугарског, румунског и албанског језика. Наводи се, уз убикацију, да се овом речју могу означавати и деда, поочим, свекар / таст, старији и посебно поштован мушкарац у породици. Такође, помиње се облик *даба* у Војводини, и у Речнику Глише Елезовића, и у Радимњи у Румунији.

4 У једном од ОЛА пунктова у Бугарској бележи се да лик *bəš'ta* користе хришћани, а лик *bu'ba* – муслимани, а верујемо да ова врста дистинкције постоји и другде, само је треба истражити.

У говору Свинице у Румунији бележи се само име од миља – *џајка* и *џаџа*, док се у српским карашевским говорима бележи лик *нена*.⁵

Порекло речи *нена*: Марта Бјелетић у раду о родбинској терминологији код Срба у Румунији наводи да је ова реч „део основног лексичког фонда румунског језика” и да се њоме „дете из поштовања обраћа старијем брату или старијем мушкарцу, али има и значење ’тата, татица””, те закључује следеће: „Ако је у питању турцизам, онда су Крашовани сигурно преузели ову реч из румунског (с обзиром да су се одселили пре турске најезде), а ако се ради о творевини дечјег говора, онда је можда дошло само до промене значења под утицајем румунског језика, јер у српскохрватском ова реч означава искључиво особе женског пола” (Бјелетић 1990: 395). Међутим, Миља Радан сматра овај израз са значењем 1. ’отац’, 2. ’таст / свекар’ у карашевским селима лексичким реликтом из прасловенске заједнице (дем. *неница*, *ненка*, *нејка*) будући да се у одговарајућим ликовима налази у говору Лужичких Срба, затим у појединим словачким и украјинским дијалектима, дакле – и у онима који нису били у контакту с румунским језиком, те да у румунском може бити позајмљеница из словенског лексичког фонда (Радан 1996: 143).

Хипокористични ликови типа *џаџа* неретко су бележени уз назвање *оџац*, иако у Атласу постоји посебно питање за хипокористично именовање, што сведочи о потреби да се искаже оно што је било уобичајено у обраћању у кругу породице – за разлику од званичног назива. Тако су у понеким пунктовима, најпретежније на П-Т терену, што је и очекивано спрам познате „склоности” ових говора ка деминутивним и(ли) хипокори-

5 Лексема *пап* је у ОЛА забележена као назив за оца у лужичко-српским говорима, а лексичке базе *пап*- и *пен*- забележене су у десетак украјинских пунктова ка граници с Румунијом.

стичним облицима (чак и када је реч о предметима, нпр. *ложичка* 'кашичица'), бележе само ликови *ѡаѡа*, *ѡаѡко* (дијал. маркираност суфиксом *-ко*), *ѡаѡе* (Пирот, где је уобичајен и лик *даѡе*), *ѡаѡо* (Мала Круша код Призрена и Печењевце код Лесковца).

Називи на косовско-ресавском (К-Р) терену:

оѡац, *даја*

Значајно је напоменути да се у грађи лексема *даја* налази забележена само у селу Сиколе код Неготина, па и у смедервско-вршачком галипољском говору – пример *даја ми*.

Порекло речи *даја*: У ЕРСЈ се под одредничком речју *дадо* наводе и облици *дабаја*, *дабајка*, *дабајко*, а као изведенице од скраћене основе – *даја*, *дајко*, *дајка*, *дајкан* (ЕРСЈ 2: *дадо*).

Код Куршумлије се бележе, поред лексеме *оѡац*, и ликови *ѡаѡа* и *ѡаѡа*, а у Међуречју код Краљева и *ѡаѡа*, и *ѡајо*, и *ѡале* (са ознаком нов.). *ѡаѡа*, лексема која се у овим говорима иначе чује као назив за стрица, објашњава се на исти начин као и назив *даѡа* у овој улози. Жаргонски лик *ѡале*, који је пасивизиран, среће се и на другим дијалекатским теренима као спорадично бележен.

Називи на смедервско-вршачком (С-В) терену:

оѡац, *даба*

Облик *даба* (са дугоузлазним / дугосилазним акцен- том на првом слогу) среће се у говорима Банатске Црне Горе у Румунији, што значи да се изоглоса облика *даба* (/ *дадо*) пружа преко државне границе, прелазећи тако из српског дела Баната у румунски Банат.

Називи на шумадијско-војвођанском (Ш-В) терену:

оѡац, *даба* / *дадо*

Облик *даба* / *дадо* се, по нашим сазнањима, чешће сретао на терену Војводине, пре свега Бачке, него што га

налазимо у грађи – овде се бележи само у Санаду (северни Банат) и код Срба у Дески (код Сегедина, Мађарска). Наше теренско сећање потврђује *Речник српских џовора Војводине* (РСГВ 1: *даба*), који бележи лексему *даба* у значењу 'отац' или 'најстарији мушки члан породице', па се тако може називати и свекар, у чак петнаестак пунктова у Бачкој и у њих нешто мање у Банату. Облик *дабо* бележи поменути речник у само по једном пункту у Бачкој, Банату и Срему (РСГВ 1: *дабо*). Као морфофонетске варијанте / синоними ове лексеме наведени су и ликови *дабела*, *дака*, *даша*, *даћа*, *даца*, *дача* итд.

Такође, у три пункта у Срему је поред лексеме *оџац* забележено и *родишељ*. Напомињемо да се у Речнику српских говора Војводине (РСГВ 3) бележи облик *родишељ* за оца или мајку и у Банату и Бачкој; пример: (...) *јел има ше шшо су долазили код моја родишеља шшо су радиле*.⁶

Називи на зетско-сјеничком (З-С) терену: оџац, дабо

Лик *дабо* бележен је у насељима која припадају општини Бар и у Сопоћанима код Новог Пазара, што се објашњава као природан резултат међујезичке (албански) и међуконфесионалне (муслиманска вероисповест) интерференције.

Називи на херцеговачко-крајишком (П-Т) терену:

оџац, хаћа, дабо

Често се облик *хаћа*, чију изоглосу на овоме терену треба утврдити, појављује напореда са *оџац*, уз почесту ознаку да је *хаћа* старије и(ли) уобичајеније, а ређе је бележено као једини лик. Не могу се по својој употреби изједначити ликови *хаћа* и *шаћа*, у шта уверава и спо-

6 У два пункта ОЛА на терену Руске Федерације такође је забележена напоредна употреба поменути два назива.

радична напоредна појава оба лика у истоме пункту, али једна те иста дефиниција употребне вредности свакога од ових двају облика не би могла важити за све области Х-К говора. *Бабо* се бележи напоредо са *оџац*, при чему је понегде означен као архаичнији облик у односу на другонаведени, а у два пункта (Јасеник код Гацка и Залом код Невесиња) среће се чак у старијем значењу 'свекар'. Бележен је у неким насељима код Гацка, Невесиња, Мостара, Фоче, Коњица, понегде на терену овога дијалекта у Црној Гори, док у херцеговачко-крајишким пунктовима на терену Србије није забележен. Требало би истражити меру дистинкције у употреби бележених ликова *оџац* и *ћаћа* код православаца и католика, а лика *бабо* код муслимана – на то усмеравају примери с терена.

Порекло облика *ћаћа*: По П. Скоку, у питању је хрв.-срп. реч тзв. дечјег језика, синоним за оца (Скок I: *саћа*).

Културолошки план посматрања

У центру патријархалне културе⁷ стоји патријархална породица као основна јединица патријархалног друштва, која се налази у темељу већине традиционалних и верских култура и пракси. „Патријархални тип породице заснива се на непосредном и врховном ауторитету мужа и оца који се поштује као *pater familias*. (...) У патријархалној породици се беспоговорно поштује ауторитет старијег мушког члана” (Требјешанин 1991: 289). Дакле, отац у оваквој породици заузима једно од главних места, као вођа, глава породице, доминантна личност, неко ко привређује и доприноси породици у материјал-

7 „Патријархална култура подразумева посебан начин привређивања, одређену друштвену организацију прилагођену специфичном начину живота и посебну идеологију и систем вредности. Српска патријархална култура јесте, пре свега, сељачка култура” (Требјешанин 1991: 281).

ном смислу, и др. Тако се „култ предака и поштовање оца налазе (...) у самом средишту целокупне патријархалне културе (‘патријархос’) = праотац, поглавар племена, народа) и њеног система вредности. (...) У породици отац има највиши углед, њему се указују највише почести, он заповеда и сноси главну одговорност за напредак породице” (Требјешанин 1991: 282).

Зрелост мушкарца у традиционалној, патријархалној породици мерила се не само ступањем у брак, већ и стицањем родитељске функције, односно – највиши ступањ зрелости мушкарца-мужа јесте „када муж постане *ойџац*” (Требјешанин 1991: 225). О значају задобијања улоге оца у традиционалној култури сведоче и различита именовања мушкарца у зависности од његових функција, па се тако у Грузи, „младожењом назива (...) од дана његовог ступања у брак па док му жена не роди дете или најдаље за годину дана од ступања у брак, затим је *човек*” (Петровић 1948: 267-268). Овај пример је и доказ већ помињаног структуралистичког тумачења култа оца, који са собом не носи само функцију, већ је важније да има значајну улогу у систему сродства. Дакле, „отац није отац по себи, већ једино у односу на своју децу. (...) Према теорији родова (lineage theory), примарну улогу имају линеарни односи између сродника (деда – отац – унук), док су латерални односи (муж – жена; брат – сестра) често мање значајни” (Горуновић 2009: 25). Даље, социолошки посматрано, унутар породице постоје интергенерацијски односи, као што су то родитељи – деца, конкретније отац – син или отац – ћерка, а они поседују „поред генерацијских разлика и полне разлике, што чини ове односе посебно сложеним” (Голубовић 1981: 193). Када су у питању интергенерацијски односи у комбинацији с родним односима, они су нарочито другачији, јер у том случају мушкарац има доминантнију улогу. С обзиром на то да су у патријархалној култури мушкарци у потпу-

ној доминацији над женама, жене „су под влашћу оца” док су девојчице, „а када се удају, оне су под влашћу ’свог човека, мужа” (Требјешанин 1991: 285).

Из свега наведеног проистичу различите функције и улоге оца у традиционалној култури, посебно у српској, заснованој на патријархалном систему којем доприносе и православни канони. С претходним у вези, надаље ће бити представљени нивои препознавања и уважавања оца у српској народној (традиционалној) и верској православној култури, у виду начелних коментара, а затим ће, појединачно осмотрено, бити истакнута улога или место оца у традиционалним обрасцима живљења, народним обичајима и веровањима. На самом крају биће дат осврт на поимање улоге оца у савременом добу, а с циљем приказивања утицаја друштвено-политичко-економских промена на промене односа у оквирима традиционалне породице.

Нивои препознавања и уважавања оца у народној и/или верској култури

1. Отац / тата

А) Биолошки отац – мушки родитељ, симбол патријархалне породице и културе, „заступник морала и главни чувар постојећег система вредности” (Требјешанин 1991: 316). Због тога што је једна од носећих фигура патријархалног система вредности, отац је често у традиционалној култури сагледаван као неемотиван, посебно према деци, јер је за бригу о деци задужена мајка, особито за емоционални сегмент, док је отац задужен да их материјално обезбеди. Овако хладан однос према деци заправо је више „ритуално, друштвеном улогом прописано понашање, него што је спонтано и ’природно’. Према својој прописаној улози, отац у нашој традицијској култури нипошто не узима у руке мало дете, нити га облачи,

љуља, храни, ретко га носи а још ређе милује и љуби. Он не поступа тако зато што не воли своје дете, већ зато што по прописима важећим у овој култури мала деца и брига о њима спадају у тзв. женске послове, па су самим тим и нешто што је 'нечисто'; за оца у овом културном обрасцу свако брижно понашање бива табуисано (Требјешанин 1991: 316–317). Овакво понашање оца према деци траје најчешће док дете не прохода, тј. док је мало, нечисто, „*йре-љугско диће*, док још није стекло основне атрибуте човека (усправан ход и говор), тј. све док је оно у власти демона” (Требјешанин 1991: 317). Када дете прохода, отац почиње да га васпитава, али ни тада његова улога не дозвољава да буде нежан или превише емотиван, већ „мора бити строг, озбиљан и достојанствен. Нежан, 'мекан' отац, верује се, 'покварио би дете', јер би оно постало размажено. Народ ово мишљење исказује пословицом 'У мека оца неваљала деца” (Требјешанин 1991: 318). Дакле, отац увек има улогу строгог родитеља који неретко и кажњава децу. „У нашој патријархалној породици зато се често чује да мајка непослушном детету каже: 'Казаћу ја оцу!' или 'Ето ти иде отац!'” (Требјешанин 1991: 318). Дакле, како деца расту, тако јача улога оца у њиховом васпитању, а она је посебно важна у односу на мушку децу, јер „син у нашој традицијској култури 'природно' припада оцу и он (отац) његов је главни васпитач и узор” (Требјешанин 1991: 318). Иако главну улогу у васпитању деце има породица, улоге васпитача у оквиру ње су, дакле, подељене. „У прошлости, као и данас, мајка је незамењива у васпитању деце оба пола све до седме-осме године живота. Отада бригу о васпитању дечака постепено преузимају отац, дед и старија браћа, који их систематски уводе у мушке послове, казују предања о пореклу и досељењу предака, о настанку и развоју њиховог насеља” (Павковић 2014: 118).

Однос родитеља према деци, старијег према млађем, када је у питању патријархална породица, „јесте однос *нагређеної ѿрема ѿогређеном. (...) Кулїи рогидїшеља у српској патријархалној култури јасно се види у пословицама које сажето исказују опште нормативно мишљење заједнице: ’Као што је Бог за људе, тако и отац за своју децу’” (Требјешанин 1991: 310-311).*

Б) Свекар – други отац / нови отац / тата, мужевљев биолошки отац. Свекар добија још једно „дете”, тј. нову титулу оца са обредом прелаза, венчањем младенаца и уласком младе у нови дом и нову породицу. Поред класичне улоге оца коју свекар задобија, та улога има и извесну дозу више духовности, јер он мора бринути и о детету које није његово биолошко, а које га је прихватило као да јесте и указује му виши ниво поштовања, па неретко показује и страхопоштовање.⁸ У народној култури постоје бројна задужења, тј. обавезе снаје према свекру, као што је нпр. припремање и приношење хране, приношење лавора са водом и прање ногу, који су у вези са односом снаја – свекар, док се именовање свекра речју *оѿац* или *ѿаѿа* пре односи на онај духовни, виши ниво поштовања.

В) Кум – духовно сродство. Као духовни отац, кум се у традиционалној култури поштовао веома често и више од биолошког оца, па неретко и од домаћина, те се сматрало да има вредност крвног сродника. Из овог разлога се кумство наслеђује, те се предаје потомцима. Томе да је кум као отац, тј. да се кумство третира као крвно сродство, сведочи и чињеница да „мухамеданке нису криле лице пред кумовима хришћанима” (Кулишић, Петровић

8 Млада зна да је свекар док је жив глава породице, тј. заједнице, да од њега зависи материјално благостање, али и духовно, те да се у случају добрих односа са свекром може живети спокојно, док у обрнутом случају она мора напустити кућу, а неретко нема где да се врати будући да је развод срамота и за њене биолошке родитеље.

и Пантелић 1997: *Кумсџво*). Кум је носилац три празника животног циклуса – стриже – ритуално, прво шишање детета (тзв. суво кумство), крштења (тзв. мокро кумство) и венчања (тзв. суво кумство), а учествује и у бројним обичајима календарског циклуса у којима заузима посебно место за породицу којој је кум. Такође, постоји и кумство у невољи. Тако се кумство „сматрало светињом а кум свецем, јер се веровало да од њега зависи породични и домаћи напредак” (Кулишић, Петровић и Пантелић 1997: *Кумсџво*).

Као вид поштовања, кум се дарује бројним поклоњима, као што је нпр. кошуља за кума која му се даје након крштења (в. Аксић 2020). У обреду крштења кум је углавном мушкарац „и венчани је кум родитеља чије дете крсти. Кум се не мења осим у случају када се деца не држе. Тада се дете однесе на раскршће и ту остави, а онда се први случајни пролазник – окуми. (...) Овај старински обичај назива се ’случајно кумство’, ’кумство на срећу’ или ’кумство на раскрсници” (Требјешанин 1991: 130). И сам начин позивања кума на крштење показује значај улоге кума за породицу – кума позива отац који у већини крајева Србије доноси поклон, погачу и ракију. У тренутку позивања, на једном месту заправо се орођавају два оца – биолошки и духовни.

У неким крајевима Србије, поред основне дужности коју има кум на венчању, као сведок и особа која је задужена за напредак породице, „кум уводи невесту у нову породицу и мистичним путем ствара породично сродство” (Кулишић, Петровић и Пантелић 1997: *Кумсџво*).

2. Духовни оци

Између осталог, у народу се и за различите нивое духовности у смислу свештеничких, монашких и других звања користи термин *оџац* или *оци*. Овом ћемо приликом само набројати она именована која се у народу нај-

чешће срећу, јер у традиционалној култури само свештенство није имало превише значаја, изузев светаца који се најчешће помињу као имена верских празника.

А) Свештеник – отац;

Б) Патријарх (патрос) – отац, на пример, Српске православне цркве;

В) Отац лозе или династије, који је неретко постајао и светац;

Г) Отац православља – Свети Сава;

Д) Свети отац, тј. Светац.

3. Бог као отац људског рода

Бог је – према начелима православне вере – „тројичан: Бог Отац, Бог Син и Бог Свети Дух” (СПБ 2012: *Ошаци*). О овом јединству у тројству, тј. о довољности виђења Сина Божјег, чиме спознајемо и Бога Оца, казује нам и Јеванђеље по Јовану: „Који виде мене виде Оца... Ја сам у Оцу и Отац у мени” (Јован 14; 9,10). Иако је Бог у хришћанској традицији представљен кроз свето тројство, у народу се под појмом Бога најчешће подразумева Бог Отац, јер је он „Творац неба и земље и свега видљивог и невидљивог” (СПБ 2012: *Ошаци*). Како је српска, посебно сеоска традиционална породица, што због недоступности црквене традиције и јаким образаца оне народне, а затим и услед утицаја социјалистичке културе која је потирала верску традицију, била само делом упућена у црквене каноне, неретко су њени чланови познавали само молитву *Оче наш*, која је представљала симбол вере, заједништва и читала се пре ручка о празничним данима. На пример, у сеоским се заједницама Бог неретко описује и као „главни отац свих светаца” (Бандић 1995: 9).⁹

Према тумачењу владике Николаја Велимировића,

9 О поимању Бога у српским сеоским заједницама више видети у: Бандић 1995.

почетне речи молитве *Оче наш* „разјашњавају однос верника према Богу. Онај коме се верници обраћају јесте Бог који је на небесима, а они му се у молитви обраћају као деца своме Оцу. Кроз овај почетак молитве провлаче се две мисли и два осећања. Прва мисао је очинство Божје, а друга мисао је братство синова Божјих. Прво осећање је синовска љубав према Оцу, а друго – братска љубав. Ако се Бог сматра Оцем свих људи, а он борави на Небесима, онда се мора знати да *где нам је Отац, тамо нам је и Отацбина*” (Аксић 2014: 620).

Улога или место оца у традиционалним обрасцима живљења, народним обичајима и веровањима

1. Очинска задруга

Очинска задруга је један од два типа сродничке задруге и „њен најједноставнији облик. Састоји се од родитеља и њиховог бар једног или више ожењених синова. У таквој заједници старешина је отац” (Павковић 2014: 141). Отац или старешина „је представљао задругу пред спољним светом и у договору са одраслим мушкарцима одређивао послове за сваки наредни дан” (Павковић 2014: 142). Он је био одговоран за свако чињење и понашање у јавности чланова задруге.

2. Обичајно наследно право и наследство у духовном смислу

А) *Дедовина, бабовина, очевина* – Ови термини представљају наследну имовину, која се, у складу с патријархалном културом, наслеђује по мушкој линији, углавном од оца уколико је жив. Дакле, у обичајном наследном праву владају патримонијална ограничења у наслеђивању, а „отац је изједначен са синовима у основним својинским правима” (Павковић 2014: 311). О јакој патријархалној пракси у народном наследном праву све-

дочи и неретко изговарана реченица у новопазарском крају – *имао је једно дете и две ћерке, или неће ваљда сестра да се меша браћи у бадовину* (Нови Пазар). Поред обавезе или дужности да се земљишна својина сачува за наредна поколења (Павковић 2014: 310), оно што се у понеким крајевима Србије још увек поштује јесте извесна светост очевине или дедовине која се не доводи у питање и због које се *бадовина не продаје*. Овакав став има везе не само са патријархалном културом у смислу жеље за очувањем нечега што је остало од предака, већ и са неким подсвесним страхом од проклетства предака уколико се имовина прода и потроши новац.¹⁰

Б) *Отаџбина, отачаство, домовина* – У верском дискурсу отаџбина представља „земљу отаца”, али не само у смислу земље одакле су нам преци и оне у којој смо се родили, већ ту земљу „чине и врлина, херојство, светитељство, олтари и светиње, обичаји, умотворине и рукотворине, језик, ћивоти и гробови отаца нашега рода. Тек тако схваћена домовина постаје отаџбина” (СПБ 2012: *Отаџбина или отачаство*). Један од можда најпознатијих и најупечатљивијих примера оваквог схватања отаџбине имамо у у уметничкој поезији, у родољубивој песми „Моја отаџбина” Алексе Шантића:

*И свуда где је српска душа која,
Тамо је мени отаџбина моја,
Мој дом и моје рођено ојњишије.*

3. Домаћин

Улога домаћина је највиши световни ниво уважавања оца породице – као газде куће и целокупног домаћинства. Као основна фигура или глава породице, домаћин је и у задрузи био „на самом врху хијерархије као највиши

10 О наследном праву у традиционалној култури више видети у: Борђевић Црнобрна 2011.

ауторитет”, а то је најчешће бивао „најстарији мушки члан, отац и деда мушких чланова породице” (Требјешанин 1991: 294). Као „нижа”, мања и једноставнија заједница стоји инокосна породица, у којој је отац такође глава породице, а неретко је „обављао (...) и неке функције свештеника (Божић, слава, привремено крштавање деце)” уколико га није било (Павковић 2014: 119). Отац у функцији домаћина учествује у бројним елементима народних обичаја, као што су ломљење / сечење различитих обредних колача (славски, свадбени, божићни и др.) и заливање вином, тј. освештавање, позивање на славу, свадбу или крштење и др. На то да је у српској традиционалној култури домаћин – глава указује и чињеница да је крсна слава кућна, тј. породична светковина која се преноси по мушкој линији, тј. готово увек од оца остаје сину.

4. Отац / свекар као одређивач судбине детета

У традиционалној култури која је имала своје друштвене норме и водила се патријархалним вредностима, а подразумевала породице са великим бројем деце, често веома скромног имовног стања, познати су случајеви „одстрањивања” новорођенчади. До овога је најчешће долазило због неке аномалије новорођенчета, његовог болешљивог и слабог стања, затим због сиромаштва, а бројности деце у породици, те посебно ако је добијено женско дете. Када су у питању деца с поменутих манама, или пак добијена ванбрачно, најчешће су мајке, бабице или свекрве биле те које су такву децу одстрањивале из живота, док у случају одстарањивања деце „ради ограничавања броја чланова заједнице и др.” (Филиповић 1991: 194) главну реч имају мушки чланови породице, тј. отац детета или деда по оцу (свекар), понекада и стриц, дакле, имају улогу судије који доноси коначну одлуку о животу новорођенчета. Занимљив је податак да се ова пракса одвијала и код православаца, и като-

лика, и муслимана са ових простора, што имлицира да су друштвене норме, тј. норме заједнице сеоских средина биле исте – да су се деца са аномалијама или она ванбрачна сматрала непожељним, нечим што излази из оквира друштвених и моралних начела традиционалних заједница, унапред табуисана као реметилачки фактор једне друштвене заједнице – породице, али и шире сеоске заједнице. Потврду за ово налазимо у бројним забелешкама са различитих терена, па тако нпр. М. Филиповић говори о детету из Лепенице (Босна) које је било болесно и чији је стриц „говорио да би било добро да дете умре” (Филиповић 1991: 198), јер је отац био одсутан, а мајка је имала још петоро деце.

5. Улога оца у свадбеним обичајима

Улога оца, младиног и младожењиног, не само као очеве младенаца него и као будућег свекра / таста, значајна је у свадбеним обичајима. Свадбени обичаји започињу просидбом у којој они имају главну улогу и реч. На пример, у Врању се просидба обавља тако што се најпре младожењин отац обраћа девојчином оцу, а све се то обавља у оквиру „уговора”, као једне целине свадбених обичаја. „Прво је говорио проводација, онда будући свекар, а потом девојчин отац” (Златановић 2003: 55). У новопазарском крају веридбу уговарају такође очеви младе и младожење, а затим младожењин отац у девојчину кућу доноси погачу, кафу, шећер у коцки и буклију с ракијом. Пријатељи врте, ломе и љубе погачу, затим отпијају ракију из буклије, а на крају младожењин отац три пута дарује погачу, док му младин отац враћа, по избору, једну новчаницу с погаче.

На самој свадби се, нпр. код новопазарских Срба, младини и младожењини родитељи „пријатеље” тако што се окупе око стола на коме је погача коју је донео младин отац. Погачу врте заједно, ломе је и љубе, затим пију ракију из буклије коју је такође донео младин отац,

да би он на крају, као знак узвраћања пријатељства, дари-
вао погачу три пута, а младожењин му отац вратио потом
једну од три новчанице са погаче.

6. Празник посвећен очевима – *Оци, Очеви, Оцеви,
Оцевице, Очићи*

Оци су непокретан празник који се прославља последње недеље (дан) пред Божић, а у Војводини се празнује у суботу. За Оце је народ сматрао да су крсно име свих мушкараца који су очеви (Недељковић 1990: 176). „Деца тога дана припремљеном узицом симболично везују ноге очева и ожењених мушкараца у кући и у родбини, а ови се откупљују поклонима (обично слаткишима и воћем, новцем), да би их деца одрешила или да их не би ни везала” (Босић 1996: 33).

Везивање и откупљивање основне су обредне радње обичаја везаних за празник *Оци*, а које се и данас одржавају у понеким крајевима Србије. Обредна радња мешења и ношења погаче удатим ћеркама, која је била обавезни део овог празника у селима Срема и Бачке, избачајила се, али се празник понегде још увек прославља. Још један занимљив обичај јесте припремање ручка од стране оца, управо на овај празник, у Крагујевачкој Јасеници (Недељковић 1990: 176).

Улога оца у савременом добу

Када говоримо о традиционалној или народној култури, најпре мислимо на ону која је била део културе живљења првенствено у сеоским заједницама XIX и прве половине XX века. Након Другог светског рата, у нашем друштву долази до великих, бурних и наглих промена у политици, економији и култури уопште. Тако се са миграцијама село – град, што дневним (тј. радним) што коначним, са добијањем све већих права жена, њиховим

запошљавањем и економском независношћу, и другим сегментима мењају и односи унутар традиционалне, до тада изразито патријархалне породице.¹¹ Како З. Голубовић сматра, „друштвено-културни услови не мењају породичне положаје, али утичу на дефиницију њиховог друштвеног значења, што одређује место сваког положаја у породичној структури” (Голубовић 1981: 166). Са променом ових односа, задатака и обавеза унутар породице мења се првенствено положај оца у савременој породици. Ове промене су „још изразитије у породици родовског типа, која је чврстим везама повезана са сродничком групом у којој положај оца може да буде лишен сваког другог друштвеног значења осим друштвеног обележја властитог статуса појединца као одрасле особе” (Голубовић 1981: 166). Дакле, до трансформације улоге, тј. значаја оца у породици током друге половине XX века долази пре свега због друштвено-економско-културолошких промена и њиховог утицаја. Надаље ћемо сведено представити те промене, али и оне које су се догодиле у прве две деценије XXI века, доводећи до неких потпуно опозитних промена у оквиру породице.

1. Поменути чиниоци који су утицали на промену статуса жене и њено материјално јачање у оквиру породице, те равнање са мушком фигуром, што је све чешће доводило и до каснијих разградњи породица, јер је временом отац губио своју моћ, функцију, позицију, па чак и улогу домаћина.

2. Миграције село – град, са којима се прихвата нова, урбана култура, посебно након раскида са Совјетским Савезом, када почиње уплив западне културе, која је била либералнија у односу на нашу тадашњу.

---

11 О факторима који су утицали на промене у традицијској култури и начинима на које се она променила након Другог светског рата више видети у: Ивановић-Баришић 2007.

3. Комунистичко, а затим и социјалистичко потирање традиционалних и верских културних вредности, те са њима и разградња улоге оца као основне фигуре на којој ове две културе почивају. Ипак, у неким деловима земље, где се макар делом очувала патријархална култура, као што је то било нпр. у Врању, при запошљавању омладине „помажу најближи генеалошки сродници мушког пола: отац, стриц, ујак, брат” (Ђорђевић 2001: 88-89).

4. Распад државне заједнице, деведесетих година прошлог века, након кога јачају и ревитализују се националне и верске културне вредности. Са овом ревитализацијом долази данас и до тога да се људи све чешће враћају, макар само у одређеним сегментима, традиционалним обрасцима живљења, одлазе на село и испитују своје порекло, тј. лозу, која се гледа по мушкој линији.

5. Либерализација и потпуна демократизација друштва, која је у последњих десетак година довела до изједначавања улоге оца са улогом мајке, што се читује у све чешћем узимању породилског одсуства, тј. одсуства ради неге детета од стране оца. Ово је чињење најчешће економски мотивисано, али је ипак, културолошки гледано, знак одређене либерализације, тј. „попуштања” у мушком поимању очинства.

6. Негативни утицаји либерализације и јачање различитих неолибералних лобија допринели су томе да се од почетка XXI века до данас изразито повећа број самохраних мајки које чак ни не желе брачну заједницу. Наиме, оне желе само дете – ни мужа себи ни оца своје детету. Разградњи традиционалне породице и губљењу улоге оца посебно доприноси јачање геј лобија и чак потенцирање на новом именовану родитељских улога – *родитељ један* и *родитељ два*.

7. Јачање националне свести у позитивном смислу и освешћивање културе предака кроз медијске садржаје.

Однедавно на РТС-у постоји емисија „Моја дедовина”, у оквиру које се младим људима новчано помаже да обнове кућу на својој дедовини, али је услов да домаћин сакупи мобу. Дакле, и кроз саму акцију мобе подстичу се традиционалне вредности.

Закључне напомене

Сведено дато, за појам ОТАЦ у српским народним говорима постоје следеће лексичке базе за картографи-сање: ot-(ъс-ъ), tat-, nEn-, bat-, уз балкански турцизам *дадо* (алтерн. *даба*) и позајмљеницу из бугарског *дашџа*.¹²

оџац – општепознато на читавом српском језичком простору

ћаћа – присутно само у Х-К дијалекту

дадо / *даба* – присутно у Х-К, З-С и Ш-В дијалекту

дашџа – присутно само у П-Т дијалекатској области

нена – присутно само у говорима Карашевака у Румунији

Очекивано, лексема којом се именује једна од кључних улога у оквиру породице бива на неки начин уникатна у лексичком систему једне говорне заједнице, и њој се једино може прикључити понека позајмљеница, углавном у периферним језичким областима и као резултат интерференције, а веома често се уз основни назив бележи и хипокористик с различитим (морфо)фонетским ликовима. Лексема *дадо* разнета је далеко на север и североисток српског језичког простора обимним и

12 Исте основе се на читавом простору свих словенских дијалеката, с различитим морфофонетским варијацијама, налазе на карти L 1747 'отец' лексичког тома ОЛА *Сџейени родсџива*, уз основу DAD-а и (pap)-а – ову другу у позајмљеницама.

дуговеким миграционим кретањима, с морфофонетским ликом *даба* који се среће у српским говорима Војводине, па чак и у говорима Банатске Црне Горе у Румунији. Марта Бјелетић бележи следеће: „Термин *даба* се у свим балканским језицима (сем српскохрватског где је проширио значење) односи искључиво на ’оца’” (Бјелетић 1995: 214), истичући у закључку значајно место турцизама у кругу терминологије сродства на плану истраживања лексичких позајмљеница у језицима Балкана (Исто: 216). Као појединачни називи за оца у српским дијалектима забележени су *даџа*, *дацко* и *даја*.

Спорадично бележено тзв. синонимско умрежавање (секундарно значење једне лексичке јединице укршта се с примарним значењем друге лексичке јединице: *даџа* у значењу ’отац’), које је нпр. било богато заступљено у говору старог Призрена, „последница је снажног осећања блискости и чврсте повезаности унутар патријархалне породице, који условљавају начин комуникације међу члановима и моделе њиховог међусобног ословљавања” (Милосављевић 2017: 532). Среће се, додуше сасвим ретко, и проширивање изворне семантике линеарног крвног сродства на означавање афиналног сродника – но остаје се у кругу родбинског значења: *дадо* (/отац) → свекар (уп. нпр. *geda* за именовање таста).¹³ Међутим, само нам контекст, који се може пронаћи искључиво у везаном, слободном говору, може помоћи у утврђивању (не)постојања праве синонимије код неких напоредно бележених лексема, уочавању фреквентности њихове

---

13 Према подацима из помињане грађе ОЛА, у једном пункту на терену Украјине бележи се ова врста проширивања изворне семантике код назива за оца (*o'tec*), док се у два пункта у Русији лексема *pa'raša* (уз друге с примарном семантиком) користи само за именовање улоге која се додељује у оквиру свадбеног чина, при чему у неким другим пунктovima има примарно значење ’отац’.

употребе и присуства експресивности у исказивању посебног става или емотивног односа према некој особи из најужег породичног круга.

*

У народној и верској култури / традицији приметно је да се у оквиру појма *оџац* заправо преплићу бројне улоге патер фамилиаса, једним делом везане и за духовну перцепцију овог појма. Богатство народне традиције лежи у константном прожимању нематеријалне и материјалне културе, а ова синтеза доприноси сложености народне културе, само наизглед практичне и материјалистичке. Овакав синкретизам, који се може приметити и кроз анализу само једног појма, као нпр. овде посматраног појма *оџац*, отвара могућности за шира културолошка посматрања.

На културолошком плану покушали смо да (де)конструисемо улогу оца у народној и верској традицији и да представимо значај оца за породицу, али и за ширу заједницу. Такође, указали смо и на утицај друштвених околности на промене улоге оца и његовог значаја у модерној, а опет делом и традиционалној српској породици.

Сагледавши све овде представљено, ипак на крају остаје отворено питање, са жељом да шира истраживања понуде одговор: да ли је отац – родитељ, домаћин, господар, а можда и све наведено у једноме, или данас његова улога бива веома упитна.

ИЗВОРИ

Архива Академијског одбора за дијалектолошке атласе, грађа за *Српски дијалектолошки атлас* (раније: *Српскохрватски дијалектолошки атлас*)

Общеславянский лингвистический атлас: Серия лексико-словообразовательная, Выпуск 11: Стейени родства (за штампу припремила Бугарска национална комисија за ОЛА)

ЛИТЕРАТУРА

- Аксић 2020: Н. Аксић, „Народните обичаи при раѓањето на детето и во текот на првата година (врз примери од српската заедница во Нови Пазар)”, *Македонски фолклор*, LI, 77–78, Скопје, 63–75.
- Аксић 2014: Н. Аксић, „Три приступа тумачењу молитве *Оче наиш*”, *Црквене сџудије*, 11, Ниш, 617–631.
- Бандић 1995: D. Bandić, „Srpski seoski Bog”, *Etnoantropološki problemi*, 10, Beograd, 7–12.
- Бјелетић 1990: М. Бјелетић, „Родбинска терминологија код Срба у Румунији”, *Научни сасџанак славистиа у Вукове дане*, 20/2, Београд, 391–401.
- Бјелетић 1995: М. Бјелетић, „Турцизми у српскохрватској терминологији сродства”, *Јужнословенски филолоџ*, LI, Београд, 203–221.
- Бјелетић 2022: М. Бјелетић, „Од белог орла до белих пчела (називи за далеке претке и потомке)”, *Анали Оџранка САНУ у Новом Саду*, 17 за 2021, Нови Сад, 81–89.
- Босић 1996: М. Босић, *Годишњи обичаји Срба у Војводини*, Нови Сад: Музеј Војводине.
- Голубовић 1981: Z. Golubović, *Porodica kao џudska zajednica*, Zagreb: Biblioteka Naprijed.
- Горуновић 2009: G. Gorunović, „Strukturno-antropološka teorija srodstva Kloda Levi-Strosa”, *Antropologija*, 7, Beograd, 17–30.
- Ђорђевић 2001: Ј. Ђорђевић, *Сроднички односи у Врању*, Посебна издања, 45, Београд: Етнографски институт САНУ.
- ЕРСЈ 2006: *Еџимолошки речник српскоџ језика*, 2, БА–БД, Београд: Српска академија наука и уметности – Институт за српски језик САНУ.
- Златановић 2003: С. Златановић, *Свадба – џрича о иденџи-џеџу: Врање и околина*, Посебна издања, 47, Београд: Етнографски институт.
- Ивановић-Баришић 2007: М. Ивановић-Баришић, *Календарски џразници и обичаји у џодавалским селима*, Посебна издања, 59, Београд: Етнографски институт САНУ.

- Милосављевић 2017: Т. Милосављевић, „Лексика српског при-зренског говора”, *Српски дијалектолошки зборник*, LXIV, Београд, 1–601.
- Недељковић 1990: М. Недељковић, *Годишњи обичаји у Срба*, Београд: Вук Караџић.
- Павковић 2014: Н. Павковић, *Студије и опегди из љравне етнолоије*, Посебна издања, 7, Београд: Етнолошка библиотека.
- Петровић 1948: П. Ж. Петровић, *Животи и обичаји народни у Гружи*, 26, Српски етнографски зборник, LVIII, Београд: Српска академија наука.
- Радан 1996: М. Radan, „Lexicul caraşovean in ALR”, *Probleme de filologie slavă*, IV, Timişoara, 137–148.
- РСГВ 2019: *Речник српских говора Војводине*, Књига прва: А–Ж, Књига трећа: Н–Р, Измењено и допуњено издање, Нови Сад: Матица српска.
- Скок 1971: Р. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Књига прва А–Ј, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Кулишић, Петровић и Пантелић 1998: Ш. Кулишић, П. Петровић и Н. Пантелић, *Српски митолошки речник*, Београд: Етнографски институт САНУ.
- СПБ 2012: *Српски љравославни дуквар*, Београд – Цетиње: Митрополија Црногорско–приморска, ИИУ „Светигора” – Цетиње, Библиотека Дјечије књиге Коло.
- Требјешанин 1991: Ж. Требјешанин, *Представа о геиешу у српској култури*, Београд: Српска књижевна задруга.
- Требјешанин 2001: Ж. Trebješanin, *Rečnik psihologije*, Drugo izdanje, Београд: Stubovi kulture.
- Филиповић 1991: М. Филиповић, *Човек међу људима*, LXXXIV, 553, Београд: Српска књижевна задруга.

Sofija R. Miloradović
Nina V. Aksić

FATHER IN SERBIAN FOLK SPEECHES
AND SERBIAN TRADITIONAL CULTURE
Linguographic and cultural observation plan

Summary

The paper first presents names for the father excerpted from the material for the *Serbian Dialectological Atlas*, which are related to all Serbian dialects, with some parallels drawn with the lexical bases from the material for the *Degrees of Kinship* (Сїеїену роґсїва) of the General Slavic Linguistic Atlas, prepared by the Bulgarian National Commission for OLA. Briefly, for the term FATHER in Serbian vernaculars, there are the following lexical bases for mapping: ot-(ъс-ъ), tat-, nEn-, bat-, with the Balkan Turkicisms *дадо* (altern. *дада*) and a loanword from the Bulgarian *дашїа*, with for which the name *оїац* is commonly known throughout the Serbian language area. Then the role of the father in significant segments of traditional Serbian culture, which primarily concern customary practice, is presented. On this cultural research plan, the concept of father was found in two of the three main aspects of our traditional culture – in the spiritual and social. The goal of the paper was to (de)construct the role of the father in folk and religious traditions, with the help of primarily ethnographic data, as well as to present the importance of the father for the family, but also for the wider community. Also, the aspiration was to show the influence of social circumstances on changes in the role of the father and his importance in the modern, and yet partly traditional Serbian family.

Key words: father, Serbian folk speeches, linguogeography, traditional culture, culturology

Снежана М. Милосављевић Милић*

Филозофски факултет

УДК 821.163.41.09-3Лазаревић Л.

Универзитета у Нишу

Департман за србистику

ЛИК ОЦА ИЗМЕЂУ ЕТОСА И ПАТОСА У ПРОЗИ ЛАЗЕ ЛАЗАРЕВИЋА

Полазећи од дихотомије етоса и патоса као ширег контекста сукоба ауторитета и слабости, дистанце и емпатије, емоције и интелекта, ироничног и патетичног, мелодрамског и трагичног, колективног и индивидуалног идентитета, јавног и приватног, групних и појединачних ликова, јавног мњења и субјективне перспективе, у раду смо анализирали лик оца у Лазаревићевим приповеткама: „Први пут с оцем на јутрење”, „Све ће то народ позлатити”, „Ветар”, „На бунару” и „Школска икона”. Фигури оца приступамо као амбивалентном и хетерогеном лику који уноси динамику у слику света. Посебну пажњу усмеравамо ка репетитивном удвајању ликова оца као дихотомних фигура и структурног поступка, те разлици унутар хомонимијског и синонимијског модела понављања.

Кључне речи: Лаза Лазаревић, отац, етос, патос

Обимом невелико (свега девет завршених приповедака), књижевно дело Лазе Лазаревића са протоком времена све више потврђује своју вредност, а ни на почетку ХХИ века интересовање за различите аспекте стваралаштва овог класика српског реализма нимало не јењава.

---

* snezana.milosavljevic.milic@filfak.ni.ac.rs

Томе је, несумњиво, допринела и чињеница да је Лазаревић дубље и суптилније него ико пре њега ушао у тајанствене пределе људске душе, због чега се сматра „творцем српске психолошке приповетке” (Деретић 1983: 385).

Заједничка обележја приповедака – једна линија заплета, мали број ликова, фокусираност на судбину јунака и чврста композиција, допуњују се одликама које теоретичари књижевности сматрају обележјима новеле: драмским елементима, доминацијом једног мотива, наглим завршетком. Притом се унутар доминантног епског, или наративног оквира јављају драмска језгра, лирска острва и бројни знаци интертекстуалних релација који указују на њихову жанровску диверзификацију.

У књижевноисторијској рецепцији дела Лазе Лазаревића преовладава став о запаженој улози мајке и као књижевног лика и као (ауто)биографске чињенице. Писано је о идеализацији ове фигуре, о њеном значају у животу писца, а понајвише о њеном етичком профилу. У том погледу истицане су приповетке „Швабица”, „Ветар” и „Први пут с оцем на јутрење”, те есеј „Мајка”, у којима се материнским ауторитетом потцртава идеолошки контекст наратива и судбине јунака. Континуитет таквог читања донекле је оставио у сенци лик оца, чак и онда када се једногласно указује на породицу као доминантни тематски комплекс Лазаревићевих приповедака.

„Приповетке са тематиком из сеоске средине („Први пут с оцем на јутрење”, „Школска икона”, „У добри час хајдуци”, „На бунару”, „Он зна све”), уклапају се у доминантни жанровски систем српског реализма који обележава сеоска приповетка” (Милосављевић Милић 2015: 10). Унутар концепта устаљених породичних односа тежиште Лазаревићевог приповедања је на моралном и психолошком сазревању и преображају члана породице.

У приповеткама из градског живота, задржан је препознатљиви тематски комплекс који се тиче кризе породице

и преломног тренутка у животу јунака. Разлика се односи на усложњавања мотива који прерастају у често некомпатибилне фабуларне линије које прате кризу унутар патријархалне породице и проблем породичног ауторитета.

„Колебање између истовременог прихватања и одбацивања колективног породичног идентитета, између жеље за ослобађањем јунака и немогућности да то учини, у срцу је амбивалентне идеологеме породице у Лазаревићевом делу” (Милосављевић Милић 2021: 144). Већ смо истакли да се тематски распон Лазаревићевих приповедака „може [се] сагледати преко бинарних опозиција: село – град, индивидуално – колективно, емоционално – етичко, домаће – страно, патријархално – модерно, приватно – јавно, посрнуће – преображај. Смештајући више опозитних идејних опредељења унутар појединачних приповедака, Лазаревић је градио драмске сукобе као окосницу њихових заплета. Драмска природа кратке епске и новелистичке форме највише долази до изражаја у преображају као централном мотивском тежишту, иначе иманентном својству драмског жанра” (Милосављевић Милић 2015: 10).

У наставку рада покушаћемо да интерпретативни фокус померимо ка лику оца полазећи, превасходно, од дихотомије етоса и патоса као ширег контекста сукоба ауторитета и слабости, дистанце и емпатије, емоције и интелекта, ироничног и патетичног, мелодрамског и трагичног, колективног и индивидуалног идентитета, јавног и приватног, групних и појединачних ликова, јавног мњења и субјективне перспективе. Истраживачку грађу чине приповетке „Први пут с оцем на јутрење”, „Све ће то народ позлатити”, „Ветар”, „На бунару” и „Школска икона”. Методолошке претпоставке полазе од античког концепта етоса и патоса, као и од Аристотеловог разумевања драмског сукоба и катарзе, које сматрамо кључним чиниоцима новелистичког модела и драмског језгра приповедака.

Према Речнику књижевних термина, појам „етос” се односи на „збир сталних особина што их један човек поседује, карактер, за разлику од патоса, тј. тренутног и променљивог стања душе” (1985: 534). Патосом се, у складу са етимологијом грчке речи („страдање, страст, узбуђење”), означава „повишено, узбуђено стање људског духа у присуству изузетно значајних предмета или пред великим судбоносним одлукама” (1985: 534). Аристотел разматра дистинкцију етоса и патоса унутар поетике драме. Као трећи елеменат трагедије, након перипетије и препознавања, патос је неопходан услов за изазивање страха и сажаљења.¹ Унутар естетичког дискурса, разликовање „етичког стила” као „сликања нарави” и „патетичног стила, усмереног на сликање страсти и осећања” (1985: 534), биће у овом раду полазиште за антиетичко читање лика оца у Лазаревићевом делу. Притом се неће занемарити ни семантичка поларизација патоса, који се у једном случају односи на снажне емоције (индивидуални емоционални одговор), док у историјскопоетичкој традицији представља знак узвишеног (што може укључити и колективну емоционалност, или оно што ћемо именовати као патос етоса света приче). Значењски распон назначених феномена усаглашава се са историјом рецепције Лазаревића као писца „моралисте” (Деретић 1983: 386), који глорификује дух поштења и честитости и чији су ликови емотивнији од јунака било ког другог реалисте, како је истицао М. Кашанин (1968: 142).

Имајући на уму хомогени, донекле уједначени портрет мајке, како у погледу начина карактеризације, тако и на значењском плану (о пищевој оданости традиционалним вредностима патријархалне културе или култу

---

1 Аристотелови тумачи сматрају да статус патоса код античког теоретичара нија сасвим јасан услед малог простора који му посвећује у *Поетици* (Дукат 2005: 201).

мајке, која чини етичке постулате већине његових приповедака, сведочи и преписка са породицом),² – фигури оца приступамо као амбивалентном и хетерогеном лику који уноси динамику у слику света, било да је реч о приповеткама са грађанском или са сеоском тематиком. Посебну пажњу усмеравамо ка репетитивном удвајању ликова оца као дихотомних фигура и структурног поступка, те разлици унутар два модела понављања које именујемо као хомонимијско и синонимијско удвајање. Док се хомонимијско удвајање односи на идентитетске варијације у једном лику, синонимијски однос подразумева привидне двојнике као релацију између очева. У том погледу, један од циљева рада је и ревизија доминантних рецепцијских модела читања Лазаревићеве прозе преко фигуре мајке.

2. „Сасвим други човек” – Митров преображени патос

Прва Лазаревићева објављена приповетка „Први пут соцем на јутрење” отвара се раскошном прозопографијом и етопејом: на миметички засићен физички портрет оца надовезује се егземпларна слика нарави. Компатибилност ових двеју слика сусреће се у инцидентној афективној личности и изузетности очеве појаве; наратор нас на почетку приче, на њеном психолошком и рецептивном плану, припрема за емпатички однос према јунаку. Оно што се на нивоу наративних конвенција препознаје као ефектан мотивацијски поступак, истовремено је и први знак сукоба етичког и патичког аспекта јунака. На ту располућеност указује и уводни мотив симболичног моралног двојника којим се најављује очев преображај (за раз-

---

2 На биографске аспекте супремације етичког колективитета над приватношћу породичног живота у Лазаревићевој преписци, скреће пажњу Г. Раичевић (2011: 78).

лику од етички статичне фигуре мајке). Тензију унутар идентитетских Митрових улога газде и оца, показаше се, само привидно компатибилних, посведочује нараторово сећање, вербализовано са темпорално изменљиве стајне тачке. „Некад, причала ми је мати, био је он сасвим други човек; а и ја се сећам, као кроз маглу, како ме је често држао на крилу док сам био сасвим мали, правио ми од зове свирајку и водио ме са собом на колима у ливаду” (Лазаревић 2015: 32).

Јавни очев лик у потпуности је цензурисан културним моделом који претпостављају патријархални систем норми и родне улоге. У свету приче ову ће дихотомију најчешће рефлектовати јунаку опозитно позиционирани колективни лик и интерментална свест. „Он” (нараторов отац), реагује другачије, потиснитим емоцијама, у ситуацијама које подразумевају консензус колективитета: суспреже смех на који га подстиче дечја игра, не показује кајање тамо где би се очекивало зрно самилости (када због крајцаре отпушта шегрта с посла), а још мање сузе или израз туге због смрти брата: „Моја стрина, мати, својте, ми деца — удри кукај, плачи, запевај, стоји нас вриска, а мој бабо ништа, ама баш ни сузе да нусти, ни ’ух!’ да рече.” (Лазаревић 2015: 29). Притом је и субјективна перспектива наратора као медијатора приче, такође, самерљива колективном етосу. Илустративни су његови коментари о очевој „чудноватој нарави”: „Чудно је живео с мојом мајком”, „некако: увек хладан, осорљив, гори од туђина, па то ти је!”, „Ја се не сећам никад и никака знака нежности од њега.” (Лазаревић 2015: 30).

Генеа која прати суноврат првог Митровог преображаја исприповедана је у драмском регистру егземпларних камерних сцена, читљивих на подлози етичке и патичке репрезентативности; губитак сата са ланцем и његов повраћај, доношење у кућу разних предмета, добијених у игри, окупљање садруга у коцки, које је

праћено смењивањем очеве еуфорије и срѿбе, све то указује на исти јак интензитет моралног и емоционалног вртлога јунака. Он се испољава функционалним драмским пасајима (дијалошке партије између оца и мајке), али и невербалним, за Лазаревићев наративни стил осебеним смислом за детаљ („Пекло је то и њега, види се то. [...] погледа некако преко ока [...] а као да му се набрала кожа око левог ока.”) и психонаративним описима. Посебно је речит други физички портрет оца који се неминовно перципира на фону оног уводног, као његов негатив, као и интерментална слика породице, мајке и деце:

Вес мало затурио, па му вири иопод њега коса, и пада му на високо чело. Бркови се опустили, лице потамнело, па остарило. Али очи, очи! Ни налик на оне пређашње! Чисто посукнуле, утекле у главу. Упола покривене трепавицама, полако се крећу, нестално и бесмислено гледају, не траже ништа, не мисле ништа. У њима нешто празно, налик на дурбин коме су полупана стакла. На лицу му некакав тужан и милостиван осмејак — није то никад пре било! Такав је изгледао мој стриц кад је пред смрт искао да га причесте. [...] „у нашој души иста она пучина — нигде краја да видиш, само што се облаци све гушће гомилају!” (Лазаревић 2015: 36).

Драмски климакс ка коме неминовно иде путања наратива, врхуни на оба пола, и морално-економског и психичко-емоционалног посрнућа. Њихова тачка додира варнички ескапистичким чином јунаковог бекства у суицид. На плану психолошке мотивације рекло би се да Лазаревић у том гесту посрнулог газде и оца искупљује његов грех, истовремено га кажњавајући емпатијом, као продуженом руком патријархалног колективитета. Јер, ако порок бира појединца и ако је грех лични чин искорака са јединог прихватљивог животног пута,

спасење долази из заједнице, њеног система вредности, и из вере, чији је медијатор мајка. Зато се други, сада нагли преображај јунака, чита и као његова нова иницијација у етос колективне врлине и породичних вредности које су изнад свих пролазних материјалних добара. Символични звук звона са цркве у коју се отац упутио са сином на недељно јутрење, не само да означава патос победе добра над злом, већ и и превазилажење колизије између етике и емоције и победе појединца над свим искушењима која доносе „бољу и печал”. Психонаративни опис који претходи епилогу поново успоставља нарушену хармонију у свету приче,³ а његова симболика потврђује и до које мере је писцу било важно да идејно-идеолошку слику тог света потцрта, не само сижејним завршетком, већ и емфатичним реторичким чином: „Громко се разлеже кроз тиху ноћ, и потреса се душа хришћанска. И као талас сухо грање, тако њихов звук односи бољу и печал, кида узе таштине, а скрушена душа разговара се с небом. ..” (Лазаревић 2015: 38).

3. Етички тријумф патоса трагике – Благоје Казанџија

У још једном Лазаревићевом ремек-делу, у приповеци „Све ће то народ позлатити” централни лик је отац. За разлику од Митровог хомонимијског удвајања (верзије истог лика), у овој приповеци је присутно удвајање улога и на хомонимијском (отац и родољуб) и на синонимијском нивоу (очеви Благоје казанџија и капетан Јелачић).

---

3 У односу на нараторову егзистенцијалну и приповедну перспективу, реч је о хармонији која припада детињству и прошлости. На егзистенцијалну напуклину, наспрам негдашње етичке равнотеже, указује носталгични коментар наратора: „Еј, како ми је онда лако било! Како сам се осећао блажен, као окупан! Ама што ми сад не може више да буде онако?” (Лазаревић 2015: 37)

Тензија између етоса (дужности као врлине) и патоса (љубав оца према сину), између групних и индивидуалних јунака, маркирана је на самом почетку приповетке, са првом речју, везником „И”. Као „знак нестрпљења, дугог времена које се тешко подноси”, „семантика овог везника отвара приповетку ка свом виртуелном пре-почетку. Захваљујући полисиндетским наративним низовима, из претприче у причу „улазе” само на кратко различити ликови који заједно са Благојем казанцијом и капетаном чекају лађу: дечко с црним земичкама, капетаница с бајатим лицем, два практиканта, Марко столар, кочијаша, жена Маринка магације. Њихови портрети, као и сам догађај ишчекивања лађе и оно дуго време које постоји само на имплицитан начин, уводе се као рекурзивни наратив у процесу читања” (Милосављевић Милић 2014: 48).

Са вештином продора у психу, коју му је омогућио и таленат и образовање, Лазаревић минуциозно предочава Благојево „грозничаво стање од нестрпљења”, емоције које се ковитлају између страха од суочавања са истином (тежина синовљевог рањавања), и патриотског поноса оца чији је син на бојишту („Страх те погледати кад се наљути. Тај где удари ту трава не ниче!”, Лазаревић 2015: 106). На то указује и несклад између изреченог и учињеног, између дијалогских секвенци (Благојев разговор са капетаном) и невербалних експресија (нервозни и механички покрети и кретње тела). Латентан сукоб етоса и патоса, јавног и приватног, који од почетка тиња у Благоју (рекли бисмо, од вести о рањавању сина и доласка на пристаниште), непрестано се маскира и препокрива, удвајајући Благојев лик у интратекстуалне виртуелне пандане. Овој хомонимијској мултипликацији лика придружује се синонимијско удвајање; још један отац у свету приче, капетан Танасије Јелачић, са зебњом и нестрпљењем

ишчекује долазак супруге и сина. Драмски потенцијал овог сусрета (бекство породице од Черкеза са тек рођеним дететом), знатно је слабији него у сусрету оца и сина, не само због интензитета телесног и материјалног губитка, већ и отуд што приватној капетановој драми приповедач не супротставља етички контекст, како то чини са драматургијом Благојевог лика.

Етика херојске жртве, која се обзнањује прикривањем, пулсирајући испод видљивог и оспољеног, свој наставак добија у расправи коју Благоје покреће са капетаном. Логиком симболичког удвајања, карактеристичним за Лазаревићеву поетику приповедања, кроз уметнути наратив уводи се лик борца инвалида, принуђеног да проси због небриге државе. Благојево негодовање је реакција на такву неправду, али и симптом несвесног страха да би и његовог сина могла задесити иста судбина. У покренутој расправи, капетан ће, уместо сагласности, одговорити речником бирократске процедуре:

Видите: сваки онај који је пролио крв за своју земљу треба да се рачуна у срећне, јер је се одужио својој мајци, својој земљи. Сваки је дужан својој земљи, земља није никоме ништа... (...) Али ће они и добити сви пристојно издржање из државне касе кад се сврши рат. Немајте Ви бриге! (Лазаревић 2015: 107)

Управо у контрасту између капетановог рационалног и незаинтересованог, привидно објективног расуђивања и Благојевог емоционалног и субјективног става, уочавамо кључну разлику између ова два јунака који репрезентују и два етичка регистра, законодавних и општих хуманистичких принципа. У мизенабимској најави драмског климакса скицира се људска и морална димензија оца, не више само једног конкретног лика у свету приче, већ оца заштитника и страдалника, свих очева у чије се име буни и чије безимене судбине представља Благоје казанција.

Лазаревић се, међутим, не зауставља на декларативном дискурсу идеолошког ангажмана и негативне критике друштва. Сиже приче врхуни у маестралној драмској завршници, у трагичној сцени сусрета оца са сином богаљем. Емоционални притисак, са којим се Благоје бори док ишчекује лађу, кулминира колапсом свести, али, показаће се, и колапсом оних вредности којима се искупљује жртва. Етос и патос приповеданог колективитета путника са лађе, који „с ужасом на лицу” у спонтаном (што ће значити и тренутном, али и краткотрајном и инцидентном) гесту самилости исказују своје саучествовање са патриотском жртвом („Све беше у њега: и снага, и здравље, и лепота; и опет — ничега не беше!”, Лазаревић 2015: 110), само ће још више нагласити изостанак одговора српског друштва и државе која није имала политичког слуха за праведно и морално поступање. Зато светом ове Лазаревићеве приче одјекује празни ехо Благојевих речи: „ово ће народ позлатити”, као пандан оном одјеку речи којима се некадашњи војник, а сада „богаљ и просјак” захваљује за сакупљену милостињу.

Војник се захваљиваше непрестано са: „хвала, браћо!”, „хвала, браћо!”, али му глас постајаше све више и више загушљив. Те две речи почеше добијати одсудан ритам, као у слепаца на вашару, и он као да сад први пут осети са свом снагом непоколебљивог уверења да је богаљ и просјак. И најзад просуше се тихе, крупне сузе, као мајска киша. (Лазаревић 2015: 111)

Етички пораз српског друштва чији су синови гинули у ратовима за ослобођење, илуструје једина утеха која остаје Благоју, вера у божанску правду. У његовој, не више земаљској, већ метафизичкој нади („Све ће то теби бог платити!”), сједињује се љубав оца и равнодушност државе, немоћ појединца и моћ система, узалудност жртве и њено искупљење. Такву

значајску и идејну (и идеолошку) нит поентира приповедачева реторичка металепа – обраћање читаоцу да следи његов „прилог”.

Хуманистички ангажман у епилогу ове приповетке, иако је на први поглед тек индивидуални чин патриотског писца са осећајем за социјалну правду, у суштини, превазилази (ауто)биографску интенцију; прелазећи у семиотичко поље уметничког хабитуса, Лазаревићев (књижевни) „прилог” једини је чија вредност не „бледи”, баш као што су и Благоје казанџија и његов син и дан данас трагични симболи етичког и патичког страдања.

4. Отац (ни)је спасацац – пражњење етоса и патоса у „Ветру”

„Ветар” је Лазаревићева приповетка у којој су готово сви тумачи, имплицитно или експлицитно, откривали зачетке модернизма (према М. Кашанину, то је прича која антиципира модерну прозу XX века). Приповетка је интерпретативно изазовна и када се пажња усмери на лик оца, или, тачније, очеве. И овде срећемо већ поменуто удвајање, будући да у ликовима Ђорђа, болесника у чију ће се ћерку заљубити наратор и његовог ортака из младости, а Јанковог (нараторовог) оца, долази до помених видова преклапања.

Већ код првог увођења лика болесника откривамо логику симболичког удвајања; „Уђосмо у једну малу собу. Била су само два кревета. Један празан, а на другом један човек.” (Лазаревић 2015: 115) Негативно присуство Јанковог оца (страдалог у пожару када је Јанко био дете), на које може алудирати мотив „празног” кревета, најављује поступак мултипликације света приче кроз различите облике виртуелног наратива: симулирани наратив, негације, контрачињенице и поређења (Мило-

сављевић Милић 2016). Чињеница да приликом тумачења ове приповетке не можемо посегнути (само) за реалистичким регистром и конвенцијама, усмерава нас ка другачијим херменеутичким видокрузима.

Као што смо већ раније истакли (Милосављевић Милић 2014: 54),⁴ наратив „Ветра” може се читати кроз „четири „културно формирана метаконцепта” (Волф 2006: 5)⁵, односно, наративна модела: 1) религиозни, са доминантним мотивом божанске промисли и библијским предлошком; 2) усмени, фолклорни, са корпусом народних веровања; 3) научни, психоаналитички; 4) аутобиографско-новелистички модел”. Уколико се укључе интертекстуалне релације, ови оквири указују на уметнуте или имплицитно уведене наративе који функционишу као предтекст. Уз то, љубав, болест и смрт, као књижевни топоси који су у књижевној традицији обележени снажним драмским сукобом етоса и патоса, у овој приповеци укрштају и повезују различите и често опозитне (под) текстове као њихове интерпретативне матрице: етичке, идеолошке, филозофске, епистемолошке. Унутар тако назначених контекста обликују се и ликови очева, њихов етички профил и симболичка функција. Иако, за разлику од претходних двеју анализираних приповедака, они нису главни јунаци или протагонисти приче, њихово

---

4 С обзиром на то да смо о овој Лазаревићевој приповеци више писали на другом месту (Милосављевић Милић 2014: 53–95), у раду ћемо скренути пажњу само на оне делове који су у функцији теме, о којима до сада није било речи.

5 Значење „оквира” овде је преузето из теорије Вернера Волфа; оквири у когнитивном смислу могу генерално бити описани као културно формиран метаконцепт, од којих већина поседује одређену стабилност. Као „метаконцепт”, оквир „обично управља мноштвом подконцепата и очекивања” (Волф 2006: 4). Са аспекта интертекстуалних релација, ови оквири представљају и уметнуте или имплицитно уведене наративе који функционишу као предтекст.

профилисање има важну функцију у карактеризацији Јанковог лика, као и у контексту поменутих поступака модернизације наратива. Полазећи од раније издвојених амбивалентних значења мотива „двојника, присиле понављања, бездомности и повратка потиснутог” (Милосављевић Милић 2014: 58), у наставку маркирамо основне карактеристике наративног идентитета очева.

Већ први Јанков сусрет са слепим Ђорђем у болници имплицитно уводи и лик Јанковог оца. Овај сусрет Јанко доживљава двоструко трауматично, с једне стране као појаву духа, злих и претећих сила, а са друге стране, као несвесни повратак у трауму из детињства. Ђорђе и Јанков отац су били ортаци у време када је отац настрадао у пожару. Та трагедија из детињства, као и потенцијална кривица коју Јанко осећа због очеве смрти, поново су оживљени у сусрету са слепцем. Док се на нивоу психолошке мотивације удвајање јунака тумачи у психоаналитичком кључу повратка потиснутих и заборављених искустава, фолклорни оквир позиционира ликове очева на другачији начин. Како примећује С. Самарџија, приче о оживљавању умрлих и сахрањивању живих (реминисцентни уводни наратив који претходи Јанковом сусрету са Ђорђем / оцем), имале су фолклорно порекло у народним приповеткама, веровањима, представама и умотворинама уз „богату историју усменог казивања у сеоској и варошкој средини” (Самарџија 2009: 33). Фолкорна епистема первертира улоге јунака; њена нуминозност најављује и њихов сусрет у другом свету, антиципирајући тако судбину болесника који болује од неизлечивог слепила. Најзад, управо ће симболичко и дословно значење слепила⁶ повезати ликове Јанка и очева у трагични судбински триплет чија је бездомност социјална ознака егзистенције јунака у свету приче (кућа која је изгорела

6 Више о томе у: Милосављевић Милић 2014: 53–95.

у пожару и продата кућа) и симболички атрибут новог, модернистичког јунака.⁷ У том погледу репетитивни наратив „Ветра” кроз троструко идентитетско синонимијско удвајање моделује другачију, долазећу субјективност, лишену сопственог упоришта, али и субјекта чија се интима почиње празнити или надомештати недостатком/немоћи емоционалног одговора.

Такво стање не може одбранили ни трећа епистема која чува веру у бога. Библијски предтекст, као изузетно важан за идеолошко читање ове приповетке, на више места ће бити имплицитно активиран и проблематизован. Измештен из етоса породице, без имена и супституисан улогом (нараторово сећање на Ђорђа као привременог економског спасиоца), лик оца се апстрахује кроз ауторитет Великог оца, о чему сведочи на више места истакнут паралелизам и поистовећивање мајке и слепог Ђорђа. Показује се, међутим, да је „религиозна епистема и њена етичко-идеолошка импликација знак кризе идентитета, напуклине у свести модерног субјекта”. На измаку века растућег сцијентизма, коме дугује и српски лекар и писац, приповетка „Ветар” заоштрава „поларитет између вере и сумње, детерминисаног и неодређеног, судбинског и релативизованог, болести и патње” (Милосављевић Милић 2014: 53).

Губитак ослонца, фигуративно и фигурално изражен у оцу-двојнику, лишеном (у)вида спознаје, попут флуидних ентитета (ветра), симптоматично брише етички идентитет јунака. „Стално одлагање његовог преображаја, као једна неисцрпива могућност, могуће је управо зато што постоји коректив, брана која се не да прећи. У томе је сав патос трагизма или трагика патоса Лазаревићевог (прото)модернистичког јунака” (Милосављевић

---

7 Мотив бездомности као симбол јунака без упоришта може се пратити, на почетку српског модернизма, од романа В. Милићевића и М. Ускоковића.

Милић 2021: 145). Ако литерарна традиција потврђује да су још од античке драме и Аристотелове поетике етос и патос узајамно-зависни⁸ (херменеутичка традиција их неоправдано раздваја), онда је и губитак једног недостајуће место другог. Не страст, него потиснуто осећање, не емпатија, него иронија, не бол, него мирење, не емоције, него њихова (неуспела) рационализација, стања су која не дозвољавају да се афективни наратив ове Лазаревићеве приповетке чита кроз призму патоса. Упркос, или, можда, и управо због романтичарског рецидива топоса неузвраћене или неостварене љубави. Топоса, који ће са појавом модерног субјекта постати попут ветра, флуидан и невидљив.

5. Патос патријархалног етоса – Матија Ђенадић

Динамизам фигуре оца у Лазаревићевој поетици приповедања најбоље се уочава поређењем приповедака „На бунару” и „Ветар”.⁹ Релативизацији и амблематичној функцији овог лика у „Ветру” супротставља се велики патријархални отац сеоске задруге (са „осамдесет душа”), карактеристичан за српску руралну средину друге половине 19. в.¹⁰ Његов колективни (етички) идентитет потцртава се већ уоченим поступком удвајања; Матија Ђенадић и Анокин отац опозитни су синонимијски двојници; док први одражава ауторитет стабилних и традицијом

8 Унутар савремених теорија емоционалног одговора у књижевности (афективна и реторичка наратологија), осећањима се приступа као афективним и етичким феноменима.

9 У компаративном читању ових двеју приповедака занимљив је антитетички паралелизам мотива ветра и магле; на почетку приповетке „На бунару”, наратор, бежећи од магле и иња, заклон и утеху налази у кући Матије Ђенадића.

10 Ова Лазаревићева приповетка може се читати, као у случају појединих реалиста (Ј. Веселиновић, М. Глишић), и као етнографска студија о задружним обичајима (софра, распоред послова, трговина, чување деце итд).

прихваћених вредности социјалног миљеа („Бог, па ти!”, став је задругара према најстаријем мушком члану породице), други их пориче или прећутно више не уважава. О томе посредно сазнајемо, на почетку приповетке из приповедачевих коментара, а потом и из реплика јунака које се односе на Аноку: „оста мазница, као што је и у оца била [...] Добра девојка, да је Бурмазовић није страшно размазио. Ал' шта је знао радити? О колери му погибе толика чељадија, да је после Аноку држао као мало воде на длану. Не ваља то мазити дете и попуштати му, па да је једно у свету. Ама никако!” (Лазаревић 2015: 70).

За разлику од имплицитног присуства Анокиног оца у свету приче (тип поменутог јунака), и његове негативне карактеризације у контексту шире породичне тематике,¹¹ Ђед Матија Ђенадић уводи се емфатичким реторичким описима, са нескривеном патосом наратора. Његов лик је најпре представљен на подлози идиле приповеданог колективитета, унутар етике колективног јунака и „кућевног савета”:

А кад му дођеш у кућу, на рукама ће да те носе... (...)

Каква је то кућа, старинска задруга — читава војска! Дођи само увече, а да ти се надају, па ће те пресрести једна снаха на самом путу, с лучем у руци. Друга стоји у шљивику, трећа је пред стајом, четврта одбија псе, пета у кухињи, шеста у соби куда те воде — читави сватови! И све је у њих весело, ове скромно, све задовољно. А не дао ти бог да се побијеш с киме из њихове куће, јер од њих има шесторица у самој војсци, а један је баш прави војник, стајаћак, под заставом у Београду.

11 Атрибут је услован и односи се на компарацију са Матијом Ђенадићем, као носиоцем позитивних патријархалних вредности у свету приче. Значење лика Анокиног оца мења се када се посматра у контексту процеса распада српске сеоске задруге и формирања нових и мањих породичних заједница, што је довело и до промена родних улога и социјално-економских односа у друштву.

Нити њима треба моба — шта ће им моба код толиких руку? Лепо у њих ору три плуга без престанка; а кад трговци пођу лучити свиње, добро забрекне ћемер у Матије. (Лазаревић 2015: 69).

Позиционирање лика Матије Ђенадића као наративно и идеолошки средишње интерменталне свести у свету приче, потврђује се у даљој констелацији јунака; наспрам ђедевог портрета („Матија је Ђенадић човек сасвим стар. На челу му се види белега од ране, коју је добио у Хајдук-Вељкову шанцу. Осим његове чељадије, и цело га село зове ђедом.”), налази се портрет Аноке, младе снахе која се усудила да пркоси неприкосновеним законима „реда, озбиљност и послушности” (Лазаревић 2015: 70) и да тражи право на слободу избора.

Сукоб између ауторитета и индивидуалности, традиционалних вредности и новог доба, послушности и отпора, Лазаревић мотивише додатним хомонимијским удвајањем лика оца задруге; „Ђеда је био... био... како ћу вам казати? Знате: стар човек — готово дете! Прсне неких пута за најмању ситницу, грди, псује, праска, па богме хоће и да удари. А некад, опет, мекан као памук, тражи само да милује децу, даје им по десет пара и ни за шта се расплаче.” (Лазаревић 2015: 72). Експлицитним афективним профилисањем јунака приповедач најављује патос драмског сукоба и Анокин катарзични преображај, односно, њену коначну иницијацију у поредак вредности патријархата. Емоционалну тензију у јунацима откривају вербални, али и посредни, паралингвистички знаци; Ђенадићева узбуђеност испољава се у дрхтању браде, руци „која цепти као прут”, избеченом лицу, дрхтавим уснама, у говору тела („Ђеда претрну и заљуља се”). Раније је већ уочена Лазаревићева вештина да психонаративним описима предочи снагу емоција и тешка психолошка стања. Д. Иванић је истакао пишчеву „изразиту вербално-сликовиту

имагинацију, нарочито повезану са снатрењем, сновима, жељама, фантазијом, или са сликама и емотивним ре-евокацијама саживљености са стањима у свакодневници (2012: 69). Илустративан је следећи навод који указује на „Страшан и ужасан бес” и превелику узбуђеност („бије ли срце — бије! [...] само срце чини своје”) коју Аника осећа: „[...] на бесном коњу без узде, на лађи коју љуља ветар, а крманоша нема. На њу кидише бесно и њено рођено срце, а нема ко да га одбије. Свет се преврнуо и она стоји стрмоглавце. [...] на Анокино се срце све више свија и гнезди нешто мртво” (Лазаревић 2015: 77).

У завршници јунакињиног моралног и емоционалног преображаја, преко мотива симулиране конверзије ауторитета удваја се Анокин лик, али, истовремено, успоставља и суптилни иронични ауторски отклон од патоса и колективног етоса света приче, кроз емпатички коментар о ђеду: „Сиромах старац! Величанствен, па ипак смешан и жалостан. Дркће као питије кад изађе наполе.” Епилошко заокруживање („Све се обукло у неку тајну свечаност и сваком зуји у ушима нешто налик на: „Глас господeњ на водах.”), сведочи, ипак, о недвосмисленом тријумфу моралног кодекса културолошког обрасца који је у нескривеној интенцији ове Лазаревићеве приповетке, симболички датирание „На Нову годину 1881.”

6. Отац између сакралног етоса и секуларног патоса – „Школска икона”

Паралела са концептом метафоричног великог оца сеоске задруге може се повући када је реч о лику оца и попа у приповеци „Школска икона”. Иако сеоски поп и Матија Ђенадић нису трансфикционалне варијанте,¹²

---

12 У приповеци „Школска икона” појављује се као споредни лик трансфикционални јунак Матија Ђенадић, из света приче „На бунару”.

транстекстуално синонимијско удвајање ове фигуре изражено је у првом реду у етичком ауторитету јунака и његовој моралној чистоти:

Цијело је село било попов спахилук. Заповиједао је кмету, а кмет селу. Није имао пандура, али нико није могао ни помислити да не послуша попа, а он, опет, са своје стране није ни сањао да његова ријеч најалово прође или да он узима власт која му не приличи. (...) Он води бригу о цијелом селу. Час је у једној, час у другој њиви, сада у школи, послјије у цркви. Имао је свуда посла, свуда је и стизао, и свуда је требала његова памет. (Лазаревић 2015: 39)

У свет приче поп најпре улази као метафорични отац, *pater familias* сеоске заједнице (и за њега би се могло рећи оно што је важило за Матију Ђенадића: „Бог, па он”), да би другу идентитетску улогу добио као инцидентну. Док једним својим делом приповетка „Школска икона” припада породичној тематици, другим делом се уклапа у још један топос српске реалистичке прозе који чини тематизација манастирског живота. За разлику од преовлађујуће негативне критике свештеника у делима српских реалиста (С. Матавуља, С. Сремца, С. Ранковића), Лазаревић профилише свог јунака у позитивном светлу, померајући тежиште осуде ка другој идеологији, односно, ка актуелним сцијентистичким парадигмама које су се супротстављале доминантним културним обрасцима патријархалне средине и хришћанским врлинама.

Упркос отвореној тенденцији приповетке, лик свештеника није лишен амбивалентних црта; на нивоу хомонимијског удвајања његов психолошки профил се усложњава када добија кћер Мару, што уједно представља и први тренутак преображаја јунака у свету приче. Према Мари поп показује топао, нежан и брижан родитељски однос; приметимо, притом, и да „Школ-

ска икона” представља редак пример тематизације раног детињства и детета у српском реализму. У, Лазаревићу својственој, психонаративној техници, кроз експресивне слике соматских портрета, исписани су кључни моменти емоционалног патоса који прате сижејну динамику наратива. Илустративан је опис ситуације који претходи растанку оца и детета, односно, Марином одласку у град на школовање:

Кад сан, који не може растјерати никаква брига дјетињег доба, савлада немирну душу Марину; кад црне трепавице падоше на запурене обрашчиће, а груди се почеше равномјерно дизати, исправи се поп у постељи. Собу је освјетљивало кандило, које је горјело пред иконом. Да је у тај пар Иконија провирила, би помислила да гледа светитељске слике. Наднијело се увело старчево лице на пун живота лик дјететов, а с бијеле браде цури кап по кап и чисто се запуши на њеним обрашчићима. И таман се поп наже да је пољуби, а дијете у сну махну руком, окрете се на другу страну и настави спавање. Дубоко поп уздахну и завали се у постељу. (Лазаревић 2015: 50)

Други преломни тренутак поповог и очевог преображаја није мотивисан само породичним, већ и догађајем који добија шири друштвени значај; следећи идеале нове генерације која је желела раскрстити са многим традиционалним вредностима, образована Мара бежи из села са учитељем у кога је заљубљена. У поповом пожртвованом гесту који ће га коштати живота, спасавању иконе св. Саве из пожаром захваћене школе,¹³ поново тријумфије етос хришћанске врлине као она нит водиља која јунаку, упркос личном емотивном и физичком страдању, даје

---

13 Љ. Арсић примећује да је у овој приповеци школа представљена као „европејски пандан задружном колективном животу” уз прожимање религиозних начела (2011: 104).

узвишени карактер и, следимо ли Аристотела, особени драмски патос.

Тријумф етоса који Лазаревић оставља за крај није без мелодрамског призвука. Повратак заблуделог детета у интимно и социјално породично гнездо, праћен патосом кајања и молбом за опроштај, знак је поново успостављене хармоније оног система вредности који је за кратко време био нарушен. Паралелизмом сакралног и профаног се на симболичкој равни приче још једном, хомонимијски, удваја јунаков идентитет. Иако је новелистички завршетак обележен мотивом смрти јунака, морално искупљење почињеног греха означава и почетак новог (духовног) живота оца и кћери. У светлу такве идеје исцрпљује се етички, емоционални и идејни хоризонт ове Лазаревићеве приповетке.

Закључне напомене

Приступ Лазаревићевим приповеткама „Први пут с оцем на јутрење”, „Све ће то народ позлатити”, „Ветар”, „На бунару” и „Школска икона”, са тежиштем на лику оца, потврдио је почетну истраживачку хипотезу о поступку хомонимијског и синонимијског симболичког удвајања као доминантном начину структурисања јунака. На подлози породичне и шире друштвене тематике истакнут је динамизам индивидуалног и колективног идентитета јунака, који је у непосредној вези са тематизацијом драмског сукоба етоса и патоса. У светлу афективних и естетичких импликација поменутих феномена, уочена је њихова усаглашеност са доминантним периодизацијским чиниоцима (реалистичке конвенције и антиципација модерничких поступака) и особеношћу ауторске поетике, те у том погледу и функционалност лика оца као парадигматичне фигуре Лазаревићевог дела.

ЛИТЕРАТУРА

- Аристотел 2005: Aristotel, *О рјесничком умјећу*, (preveo i pril. Z. Dukat), Zagreb: Školska knjiga
- Арсић 2011: Љ. Арсић, „Слике приватног живота у приповеткама Лазе Лазаревића”, у: *Приповедна уметност Лазе К. Лазаревића*, Зборник радова (ур. М. Аћимовић Ивков), Шабац: Библиотека шабачка, стр. 99–119.
- Волф 1992: W. Wolf, *Frames, Framings and Framing Borders in Literature and Other Media*, ed. W. Wolf and W. Bernhart, Rodopi: Amsterdam – New York, 2006.
- Деретић 1983: Ј. Деретић, *Историја српске књижевности*. Београд: Нолит
- Иванић 2012: Д. Иванић, „Приповедачки хоризонти Лазе Лазаревића”, у: *Лаза К. Лазаревић, животи и дело*, Београд: Српско лекарско друштво, стр. 69–77.
- Кашанин 1968: М. Кашанин, *Судбине и људи*. Београд: Просвета.
- Лазаревић 2015: *Лаза Лазаревић, Јанко Веселиновић*, Антологијска едиција Десет векова српске књижевности, Књига 40. Снежана Милосављевић Милић, Мирко Ђулић (прир). Нови Сад: Издавачки центар Матице српске
- Милосављевић Милић 2014: С. Милосављевић Милић, Д. Вукићевић, *Опседавања – Лаза Лазаревић и Симо Маџа-вуљ*. Ниш: Филозофски факултет
- Милосављевић Милић 2015: С. Милосављевић Милић, „Хармонија супротности – приповедна уметност Лазе Лазаревића”, у: С. Милосављевић Милић, М. Ђулић (прир). *Лаза Лазаревић, Јанко Веселиновић*, Антологијска едиција Десет векова српске књижевности, Књига 40. Нови Сад: Издавачки центар Матице српске, стр. 9–26.
- Милосављевић Милић 2016: S. Milosavljević Milić, *Virtuelni narativ – ogledi iz kognitivne naratologije*, Sremski Karlovci, Novi Sad, Niš: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Filozofski fakultet
- Милосављевић Милић 2021: „Породични портрет у књижевном раму – Тематизација породице у новој српској књижевности”, у: *Philologia Serbica*, Година I, 2021, број 1,

- Научни скупови Филолошког факултета, (Ур. Проф. Др Саша Шмуља), год. V, 2021, бр. 5, Универзитет у Бањој Луци, Филолошки факултет, стр. 131–157.
- Палмер 2010: А. Palmer, „Social Minds in Persuasion“, In: *Characters in Fictional Worlds – Understanding Imaginary Beings in Literature, Film, and Other Media*, Edited by J. Eder F. Jannidis, R. Schneider, De Gruyter, стр. 157–176.
- Раичевић 2011: Г. Раичевић, „Лазе Лазаревић и Милош Црњански – између индивидуализма и патријархалности“, у: *Приповедна уметност Лазе К. Лазаревића*, Зборник радова (ур. М. Аћимовић Ивков), Шабац: Библиотека шабачка, стр. 63–81.
- Самарџија 2009: С. Самарџија, „Фолклорна грађа у приповеци Ветар Лазе Лазаревића“, *Моћ књижевности*, зборник радова, САНУ, Београд: Балканолошки институт *Речник књижевних џермина*. (ур. Драгиша Живковић). Београд: Нолит, 1992.

Snežana Milosavljević Milić

THE FIGURE OF FATHER BETWEEN *ETHOS* AND *PATHOS* IN LAZA LAZAREVIC'S SHORT STORIES

Summary

Starting from the dichotomy of *ethos* and *pathos* as a broader context of the conflict of authority and weakness, distance and empathy, emotion and intellect, ironic and pathetic, melodramatic and tragic, collective and individual identity, public and private, group and individual characters, public opinion and subjective perspective, in this paper the character of the father is analyzed in Lazarevic's stories: "The first time with my father at dawn", "Everything will be gilded by the people", "The Wind", "On the Well" and "The School Icon". We approach the figure of the father as an ambivalent and heterogeneous character who brings dynamics into the

storyworld. Special attention is directed to the repetitive doubling of father characters as dichotomous figures and structural procedure, and the difference within the homonymous and synonymous model of repetition, as well.

Keywords: Laza Lazarević, The Father, *ethos*, *pathos*

Боривоје Милошевић*
Универзитет у Бањој Луци
Филозофски факултет
Катедра за историју

УДК 316.482.051.63(497.6)“19“

ОЧЕВИ И СИНОВИ. СУКОБ ГЕНЕРАЦИЈА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ НА ПРАГУ XX ВИЈЕКА

Прва деценија XX вијека на историјску сцену Босне и Херцеговине под аустроугарском окупацијом, изњедрила је генерацију младих људи, махом средњошколаца, који су у својим национално-политичким ставовима били знатно радикалнији у односу на генерацију српских саборских посланика и народних првака из времена српског покрета за вјерско-просвјетну аутономију. Младобосанско име усталило се за ову генерацију тек после 1918. године. Ова генерација никада није успјела да створи неку кохерентну идеологију коју би већина прихватила. У оној мјери колико су презирали аустроугарског окупатора, толико су критиковали старије српске прваке, спремне на компромисе и политичка погађања са аустроугарским властима. Гајећи култ херојства и саможртвовања, стасала под различитим утицајима са истока и запада, али и српског духовног и културног поднебља, младобосанска генерација постала је истински европски историјски и културолошки феномен.

Кључне ријечи: Српске политичке генерације, револуционарна омладина, Млада Босна, Босна и Херцеговина, Аустроугарска.

---

* borivoje.milosevic@ff.unibl.org

На историјској позорници Босне и Херцеговине, на прелому XIX у XX вијек, појавила се нова генерација српских народних првака, која је смијенила старију генерацију из прве половине XIX вијека сачињену од устаника, хајдука и свештеника. Репресивна политика аустроугарских власти усмјерена према српским националним установама, идентитетски инжињеринг режима Бењамина Калаја, масовно насељавање страних колониста, насртање на српску културу, школство и духовност, приморали су српску трговачку и грађанску елиту да поведе борбу за вјерско-просвјетну аутономију која је трајала од 1896. до 1905. године (Маџар 1982). Снажна српска трговачка чаршија, која је своје пословање проширила далеко ван граница покрајина, истовремено је исказивала високи патриотизам и бригу о српској просвјети и цркви, посебно упечатљиву кроз помогање многих културно-просвјетних, спортских и хуманитарних друштава (Милошевић 2022: 158–161). Богати и угледни пословни људи из породица Јефтановић, Кујунџић и Шола били су од стране српског народа поштовани попут „полубогова”. Глигорије Јефтановић, један од најбогатијих српских трговаца из Сарајева, пословима је био повезан са аустроугарском окупаторском влашћу (Дујмовић 2016: 77–96), премда се породица Јефтановић трговином успјешно бавила и током османске управе.

Договор о црквеном статуту из 1905. године приволио је старије и конзервативније вође на сарадњу са Земаљском владом, али не и млађе интелектуалце који су у њему видјели само први корак ка коначном рјешавању политичких, националних и културних проблема Срба у земљи. Наиме, упоредо са борбом за вјерско-просвјетну аутономију, на универзитетима је стасавала млађа генерација тек свршених студената, који ће се почетком XX вијека кроз штампу и политичко дјеловање у Сабору залагати за радикалнију и енергичнију борбу са аустро-

угарским окупатором. Након завршетка, по мишљењу новог нараштаја, неуспјеле борбе за вјерско-просвјетну аутономију, сазријело је вријеме за формирање српске националне странке у Босни и Херцеговини која је требала бити истински представник интереса свих слојева српског становништва. Круну српског политичког организовања у првој деценији XX вијека у Босни и Херцеговини представља оснивање Српске народне организације (СНО) на Митровданској скупштини у Сарајеву 1907. године. Међу 70 изабраних представника народ је видио „своје најбоље синове” и од њих очекивао да ће „најсавјесније, одважно, мудро и пожртвовано заступати народне интересе” (*Српска ријеч*, бр. 233, 27. октобар/9. новембар 1907). Временом ће се унутар СНО развити три политичке струје, назване по политичким гласилима преко којих су пласирали и заступали своје идеје и интересе. Некадашње вође српског аутономног покрета махом су били окупљени око листа *Српска ријеч* из Сарајева. Опозициону *Народову* групу из Мостара чинили су: Ристо Радуловић, Никола Стојановић, Васиљ и Шћепан Грђић, Атанасије Шола, Светозар Ђоровић, док су се око Петра Кочића и листа *Ошацина* у Бањој Луци окупљали Васо Кондић, Коста Мајкић, Вукосав Груберовић, Светозар Зрнић и Јово Поповић (Имамовић 1976: 149–166). Постигнуту аутономију, која је за старију генерацију представљала круну десетогодишње борбе, млађи нараштаји сматрали су издајом политичких интереса Срба, сматрајући како треба наставити са борбом за политичку аутономију покрајина (Микић 1987: 65–91). Сукоб унутар редакције сарајевске *Српске ријечи* објелоданио је сву оштрину сукоба двају генерација и различитих погледа на вођење политике. Главни уредник листа Васиљ Грђић налазио се под сталним притиском старијих да о *Уредби* из 1905. пише у што позитивнијем и помирљивијем тону, на шта није при-

стајао, да би на посљетку добио отказ (Поповић 1935: 178–180).

Вође покрета за црквено-школску аутономију, чије су слике српски сељаци из поштовања држали на зидовима поред икона светаца, завршили су на страницама Кочићевог *Јазавца њред судом*. Крајишки књижевник заузео је негативан став спрам лидера српског покрета за вјерско-просвјетну аутономију, називајући вође покрета „аршинцијама” и „рачунцијама” и оптужујући их да су сасвим занемарили интересе сељака и кметова (Крушевац 1951: 115–116). Кочић је их је оптужио за политички опортунизам, недостатак јасних циљева и убјеђења и склапање разних компромиса са властима, из чега је произилазила штета за народне интересе (*Отаџбина*, бр. 15, 21. септембар 1907). Отворено и смјело, без устручавања или страха од посљедица, критиковао је „ћораву земљану владу”, конзервативно свештенство, српске велепосједнике и трговце. Знаменито Кочићево дјело за дуже времена било је предмет усмене и писмене препирке међу младима поријеклом из Босне и Херцеговине на студијима у Бечу. Многи нису разумијевали зашто Кочић напада српску грађанску елиту. „То је Кочића јако вређало, јер није могао схватити да има младих људи који су у стању да бране јасне погрешке наших газда, који су врло често грешили према сељаку, а каткада и према самима себи. Није могао схватити, да човек не сме бити искрен, па увек отворено жигосати свачије мане, особито ако тиме мисли допринети штогод опћој народној ствари”, записао је Кочићев пријатељ и кум Васо Глушац. Зато је, штампајући *Јазавца њред судом*, Кочић на чело ставио чувене ријечи пуне бола и горчине: „Ко искрено и страшно љуби Истину, Слободу и Отаџбину, слободан је и неустрашив као Бог, а презрен и гладан као пас” (Глушац 1918: 441–447). Према мишљењу Предрага Палавестре, Кочић је повео обрачун са сваким противником „без

обзира био он носилац туђинске власти или бранилац класних интереса опортунистичке чаршије, (...). Он није имао илузија о профитерској чаршији, која је на разне начине искоришћавала народне слојеве и загорчавала им тежак и оскудан живот” (Палавестра 2012: 37).

Јазавац њред судом написан је у жеку борбе Срба за црквено-школску аутономију, па Кочић није пропустио прилику да нападне вође покрета, махом богате српске трговце, што у својим политичким акцијама нису помињали аграрно питање. Кочић глорификује слободу и жигосе све „издајце и пришипетље окупатора”, исмијава аустроугарску управу и судство. Школска омладина временом се задојила тим слободарством, а многи средњошколци осјећали су да су предодређени да се жртвују у борби против окупатора и „кметодерских шићарција”. Кочићеве идеје нашле су плодно тло међу Младобосанском генерацијом, а његова страствена и одлучна борба против окупаторског режима и спремност на жртву импоновала је најмлађима. Владимир Гаћиновић је још као гимназијалац у Мостару колегама држао предавања о Кочићу (Мастиловић 2012: 114). Младобосанац Милан Јанковић наводи како је народна књижевност, писана у том духу, бодрила омладину и спремала је за акцију: „Такве су се књиге кријући читале и гутале. Стога је школа, разред и учење била таквим ђацима споредно занимање; нису много марили за школске књиге и предавања, нису хтјели да се назову штреберима због педантног прибирања школског знања и редовног похађања часова. Револт против свега што долази из окупаторових канцеларија и исмијавање туђинских закона и установа срамне Калајеве реакције чак и његових школа – ето то су били важнији задаци револуционарне омладине” (АРС, Мемоарска грађа, 209–1/38). Посјете Србији или школовање у тамошњем слободном и демократском систему, појачавао је код омладине авер-

зију према Аустроугарској. Гајило се неповјерење према „касаблијском свијету” и трговачкој чаршији за које су говорили: „Душа је његова јалова, па не може понијети великих идеја слободе и једнакости” (Екмечић 2021: 113–122). „Млади су”, писао је Боривоје Јевтић, „наилазили смјело, дрско и безобзирно, лактовима разгртали пут до највиших места да одозго, с висине, као богом изабрани посланици и месије, критикују све дотадашње, парче по парче отимано од странаца и поробљивача” (Јевтић 1952: 194–195).

За разлику од старије генерације политичара, Младобосанци нису имали стрпљења или разумијевања за њихов опортунизам и политику погађања са властима. Димитрије Митриновић је имао утисак да су старије генерације биле конзервативне и навикнуте на покорност, па је стога ослобођење требало очекивати од омладине. Владимир Гађиновић је писао о „новим људима”, „новим Србима”, који ће се јавити послје гријехова њихових очева. Гађиновић је био најгласнији у критици старије генерације, посебно грађанске елите и богатих трговаца. Импоновала му је скромност и одрицање од материјалних ужитака. Када је једном приликом стекао ново одијело, другови су га затекли како рукама гужва панталоне, да га не би компромитовала линија калуца. Гаврило Принцип је у свега неколико ријечи изразио своје неповјерење према грађанским политичарима и чаршији уопште: „Кад би Сарајево могао сабити у кутију шибица ја бих га запалио” (Дедијер 2015: 264). Доброслав Јевђевић је сматрао како Сарајево није било достојно своје прошлости. На сличан начин је Владимир Черина коментарисао прилике у највећем граду Хрватске: „Загребчани, та мртва маса без икаквог осећаја за народну ствар и неспособна за било какву ствар” (Војиновић 2015: 150). Принцип је доктору Мартину Папенхајму у затворској ћелији рекао како су ста-

рије генерације говориле о слободи коју треба легалним путем добити од Аустроугарске. „Ми у такву слободу не верујемо”, закључио је младић из Обљаја (*Princip o sebi*, Zagreb 1926). Младобосанци су били увјерени да се друштвене промјене могу десити тек као посљедица дјеловања одлучних, морално јаких и некомпромитованих појединаца, спремних на многа одрицања и револуционарни аскетизам (Дедијер 2015: 265). Недељко Чабриновић је пред истражним судијом изјавио да му је падало на ум да уђе у „саборницу, па да бацим са галерије бомбу међу посланике, јер сам се уверио да су они хуље и кукавице, те да ништа не раде, или да што год раде – не вреди” (Пфефер 1938: 51). Ристо Радуловић пише како је „омладини досадила скоро до смешности дотерана политика трикова и празно адвокатско мудријашење, који стварно не промичу интересе српско-хрватског народа, нити битно мењају режим који је одавно завладао у југословенским покрајинама. Омладина хоће да удари новим путем, да припреми и васпита једну генерацију која ће имати доста снаге да буде довољно смела у борби за народна права, и која ће имати још више поноса да у тој борби устраје” (Радуловић 1988: 119). Омладина је своју мисију вршила спонтано и по властитој иницијативи, „ма колико страним посматрачима изгледало да је омладина заведена или затрована”, писао је Јово Зубовић, додајући: „Народ је сам од невоље излучивао ову акцију омладине. Излучивао зато што није имао коме другом да је повери. Заслуга је омладине да је, ма и случајно и инстинктивно, осетила и разумела потребе времена, и да је радила како је најбоље знала и умела за те потребе” (Зубовић 1926: 217–224). Када је старија генерација посустала, „тада је народну ствар узела у своје руке млађа генерација, васпитана у модерним и напредним идејама, која се од првог дана показала на висини свог историјског задатка” (Вулин 1994: 253).

Анексијом Босне и Херцеговине 1908. године покрајине су формално-правно дошле под суверенитет Аустроугарске. Припремајући се за могући аустроугарски напад на Србију многи омладинци, међу којима Владимир Гађиновић и Богдан Жерајић, пребјегли су у Србију и обучавали су се у комитским камповима у Врању (Мастиловић 2012: 121). „И кад је нада била, тако рећи, на домаку, догодило се разочарење: место ослобођења, Европа нам је променила господара. Али и покрај тога наше уздање остало је чврсто и јако. Ми нисмо клонули. Радил смо на свим пољима културе и напретка и правог национализма. Спремали смо се за Велике Дане ослобођења, у које смо веровали непоколебивом и тврдом вером”, записао је тим поводом Васо Глушац, па додао: „Старија генерација, која је дизала устанке за ослобођење, васпитавала је нас млађе, који смо рођени после окупације, а ми опет своје млађе, до најмлађих који су у свако доба готово били да жртвују своје младе животе за слободу. Та најмлађа генерација, по примеру својих дедова и отаца са Невесиња и Црних Потока, и дала је 1914. громки знак за ослобођење, громки и мушки знак, који ће остати јединствен у историји”. „Али наша најмлађа генерација”, наставља Глушац, „средњошколска омладина, није се задовољавала ни културним ни мирним политичким радом, јер јој се тај пут до ослобођења чинио одвише дуг. Она је хтела једним замахом да пресече ланац у који је наш народ био окован. Стога је та омладина била и револуционарно настројена” (АСАНУ, 14.581/II–А–2. Без наслова).

Неколико реченица Данила Илића у листу *Звону* има велики значај за разумијевање Младе Босне: „Међу нашим грађанским партијама нема ниједне која ради потпуно демократски. И по своме раду у сабору и по своме унутрашњем партијском животу оне су конзервативне, аристократске, олигархијске. Корумпирани наши

народни посланици одлазе међу бираче своје само кад треба да их као несвесну стоку изведу на биралиште. На леђа народна товаре све веће и веће намете и дације не бринећи се о томе како ће то поднијети огољени народ” (*Spomenica Danila Ilića* 1922: 69). Описујући глиб у којем се налазило тадашње друштво, Ристо Радуловић наводи: „На једној страни фанатизам и фатализам, живљење од туђе муке, одсуство сваког осјећаја правичности, материјалистичко схватање ствари без етичких и моралних побуда; на другој страни ропски дух, недостајање тежње за слободом, помањкање националних и грађанских врлина; на трећој страни пузање, мунасиplug и ђифтинство. Још је у животу дахилук и ђеиф, још живи дух турских улизица” (Радуловић 1988: 96–97). Радуловић је упозоравао да је кратковидост српске политике у окупираним покрајинама кочила сваки напредак, уз све-присутну мегаломанију носилаца уске политике и уског морала: „Сваки се од њих замишља Атласом, на ком стоји земаљска кугла; сваки од њих мисли, да је без њега немогућ икакав рад, него да мора бити у првим редовима разних покрета” (Исто: 83).

У вези разлаза двају српских политичких генерација Боривоје Јевтић, један од главних прегалаца *Младе Босне*, пише: „Ту се већ први пут јасно обележавају класне разлике између оних доле и оних горе, и српство и пусто србовање није све што млади нараштај жели.” Током политичког сазревања омладина сазнаје и многе друге ствари, међу којима и то да је „дути аустријски режим био знатно корумпирао чаршију” (Јевтић 1924: 4–6). Због тога су Младобосанци, према ријечима Јевтића, тражили додир само са људима „чија је опозиционалност била прекаљена, и нарочито, с људима који су у питањима социјално-економским делили с њом радикално мишљење”. Тако се јасно испољила разлика између очева и дјеце, „између једног појаса који је сва

своја неваљалства прикривао под фирмом крсне славе и српске заставе, и појаса који се васпитао на делима руских револуционара, нарочито Херцена и Кропоткина” (Исто: 9).

Саборска политика српског клуба само је још више подстакла став омладине о потреби самосталне политичке акције, која се морала у свему разликовати од „јаловог саборског тактизирања”. Никола Стојановић биљежи да босански Сабор, уз неколико изузетака, није имао модерних говорника, посланици су били лоше образовани, нису пратили рад других европских парламената: „Врло мали број је био лично подмитљив, али се је приличан број дао убедити интересима својих угледних бирача”. Иако је у почетку интерес публике за сједнице био велики, временом је одушевљење спласнуло, посебно интересовање штампе за демагошке говоре и посланике који „пресипају из ништа у празно” (Стојановић 2015: 142–143). Понашање српског грађанства произвело је код омладине емоцију да она више неће само ријечи: „Хоће акцију, и то револуционарну. Она питање националног ослобођења не би одлагала до судњег дана, јер српски сељак и српски народ су робови, кметови, недостојно човека и Србина”. Владимир Гађиновић наводи: „Млади босански покрет за обнову своје земље мора се темељити на дубокој, огромној љубави према народу и великој творачкој вери у самог себе”. Слом чаршије, опортунизам, класни егоизам и лично уживање, пријетили су према Гађиновићевом мишљењу, да упропасте српску националну борбу и питање националног ослобођења бескрајно одлажу (Гађиновић 1912: 167–169). Умјереност старијих је код омладине схватана као слабост, издаја националних интереса и изазивала је бијес (Екмечић 1989: 596). Какво је било мишљење Младе Босне о могућностима политичке борбе сељака, показују ријечи Боривоја Јевтића: „Не треба сметнути с ума да се

од сељака није могло много шта учинити. Он је тада био у потпуном духовном и материјалном ропству; аналфабет у пуном смислу речи, предан на милост и немилост жандармерији и уопште другим органима власти, опкољен конфидентима, он је био као у опседнутој тврђави. Његову атавистичку бунтовност требало је постепено разгорети. Но зато је био потребан дуг и систематски рад, не само преко његове најближе интелигенције, попова и учитеља у које је он имао једино поверење, него и преко других установа, и школа, и разних просветних, соколских, антиалкохолних и задружних институција. Такав рад је био ризикантан; процес Пјанић–Љубибратић, у коме је више омладинаца своје подузеће платило вишемесечном тамницом, био је довољно поучан пример” (Јевтић 1924: 18).

Из каквог социјалног, духовног и културног миљеа су потицали младобосанци, како су стасавали и на којим идејама су васпитавани? Колико је породична и национална традиција утицала на њихово друштвено сазријевање? Уз све друге политичке и друштвене утицаје, који су долазили са истока и запада, нема сумње да су се Младобосанци надањивали јунаштвом Милоша Обилића и косовских јунака, националним историјским искуством које су чували стихови Петра II Петровића Његоша. Младобосанци су доживљавали себе као живе косовске осветнике. Због тога је Милош Ђурић 1914. године забиљежио: „Вредност једне нације треба, дакле, мерити према томе колику је победу извојевало у њој небеско начело над земаљским” (Шијаковић 2015: 36). Човјек који је створио Принципа, Богдан Жерајић, рођен је у дому сиромашних родитеља, у близини Невесиња, херцеговачке варошице која је брижљиво чувала осјећај националне слободе, бунтовништва и отпора српског народа окупатору кроз цијели XIX вијек. Премда је сањао о лекарском позиву, живот га је одвео међу прав-

нике. Бунио се против каријериста и опортуниста, величајући пјеснике слободе и револуционаре: „Ми најмлађи морамо стварати нову историју. У своје студено друштво морамо уносити сунца, колебати умрле и гибати резигниране. Морамо повести смртоносни рат против песимизма, малодушности и клонулости, ми гласници нових генерација и нових људи” (Љубибратић 2010: 122–130). Жерајићев атентат из 1910. године имао је пресудан утицај на револуционисање омладине: „То је био чин који ће да баци и иначе загријану омладину дефинитивно на путеве и методе револуционарно-терористичке”. Његова смрт отворила је очи стотинама младића у Босни и Херцеговини (Парежанин 2013: 77; Богићевић 1954: 278–291; Маслеша 2013: 139). Разочаран због анексије покрајина и успостављања Сабора, као својеврсне карикатуре парламентаризма, Жерајић је забиљежио сљедеће ријечи: „Биједно је наше стање. Дух је окован у окове опће воље. Све што је велико и свето, право и истинито, све је умукло” (Мастиловић 2012: 125). Походити Жерајићев гроб у Сарајеву за Младобосанце је значило бити спреман на исту жртву. Принцип је средњошколској симпатији Јелени Милишић са дивљењем говорио о Жерајићевом подвигу: „Јелена, ја обожавам покојног Богдана Жерајића. Често одем у ноћи на његов гроб, љубим његову крстачу и земљу под којом почива. На његовом гробу често ме у мислима и зора затекне. Завидим оној груди земље која крије хероја као што је покојни Богдан Жерајић. Волео би, Јелена, да и ја postanем онакав херој, више него ли стотину живота” (*Полиџика*, бр. 11.009, 22. јануар 1939).

Поједини чланови породице Принцип учествовали су у српском устанку 1875–1878. године. Гаврилов прадед Тодор, био је пријек, стасит и силовит човјек од кога су Турци зазирали, дајући му надимак Принцип, који се касније усталио за породично презиме (Љубибратић 2010: 130–152). Дјед Гаврила Принципа, **Јово**, био је

у главном устанничком штабу у Црним Потоцима. Гаврилов стриц Илија одликован је од стране Петра Карађорђевића медаљом за храброст. И отац Гаврила Принципа, *Петар*, учествовао је у устанку. Петар је био побожан и скроман човек који је живио као кмет на земљи бегова Сијерчића. Породица је обиљежавала Ђурђевдан (Vogićević 1965: 114). Гаврило Принцип је одрастао у крајњој биједи и немаштини, у мрачној и неосвјетљеној кући, без патоса и прозора. Ручавало се уз огњиште, дрвеним кашикама из заједничке дрвене чиније (Бабић 2011: 29). Најважније карактерне црте Принцип је наслиједио од мајке Маре, одлучне и чврсте жене, несаломиве воље. Божидар Томић је писао како се природа поиграла са Гавриловим родитељима, „раскошно је украсила жену особинама мушкарца, а човеку подарила меке, добродушне црте жене” (Томић 1939: 328–336). Мартин Папенхајм, који је Принципа лијечио током тамновања у Терезину, наводи како се Принципов нараштај национално почео будити веома рано и још као дјечаци уживљавају се у револуционарну психозу: „Принцип се пробудио у трећем разреду средње школе, и од тог доба он много више чита Кропоткина, Херцена, Мацинија него школске књиге” (*Princip o sebi*, Zagreb 1926: 19). Папенхајм даље наводи како је за Принципов нараштај школа била прозаична: „Тражило се идеја, полета, ватре и снова. Пркосно револуционарство и сентиментално сањалаштво удружили су се у овом нараштају. И у том погледу Принцип је његов изразити представник” (Исто).

По свом социјалном профилу омладина је била мијешаног поријекла, највише из сиромашних крајишких и херцеговачких села (Екмечић 1998: 39). С обзиром да су махом били поријеклом из породица нижег социјалног статуса, прелазак у градове на средњошколско школовање, посебно у Сарајево, многим омладинцима представљао је извјесни културолошки шок. Иако му је потенцијално школовање за војну, жандармериј-

ску или чиновничку службу гарантовало финансијски спокојну будућност, на наговор породичног пријатеља, трговца Јове Пешута, Принципа је брат уписао у Трговачку школу (Бабић 2011: 34). „Зар дијете да даш у завод у ком ће се одродити, у ком ће постати душманин свом рођеном народу? Ако нема другог пута, онда је боље да га из ове стопе вратиш кући, па да живи као што су му до сад стари живили. Али ако хоћеш да послушаш мене као пријатеља, дај га у Трговачку школу, она ће му прије но икоја друга донијети хљеба и зараде, и то господске државе”, рекао је Пешут (Томић 1939: 329). Принцип се у почетку није добро сналазио у Сарајеву. Тешко је подносио менталитет ондашњег становништва, ругање урбане средине према дошљацима са села, вјероватно је био под снажним утицајем етничке и вјерске шаролкости града у чијој су администрацији доминирали страни досељеници и на чијим су се улицама могли чути многи страни језици. Хришћани и муслимани живјели су одвојеним начинима живота, сусрећући се углавном приликом трговине или школовања. Мијешани бракови представљали су ријеткост (Лејон 2014: 23–39; Чубриловић 2022: 58). Принцип је убрзо осјетио презир према чаршији, трговцима зеленашима, социјалном слоју који је по његовом мишљењу био вриједан презира и осуде. Био је то један од разлога зашто је одлучио да се из трговачке школе препише у Гимназију (Богићевић 1965: 55–57; Јерговић 2018: 13). Многи Младобосанци су кришом напустили покрајине и као добровољци прикључили су се српској и црногорској војсци током Балканских ратова. Након што у Београду није био примљен у комите, Гаврило Принцип је исто разочарење доживио и у штабу Војислава Танкосића у Прокупљу, што је на њега оставило дубок траг и учврстило лични мотив да попут својих другова учини нешто велико и докаже да је раван другима (Милошевић, Лукић 2019: 33–49).

Васо, отац Недељка Чабриновића, био је поријеклом из околине Требиња. Уочи рата био је власник кафане у Сарајеву. Нетом по сарајевском атентату, жандари су га спровели у Требиње, а мајку са осталом дјецом протјерали су из Сарајева. Жандари су октобра 1914. године Чабриновићеву мајку са осталом дјецом одвели у логор Жегар код Бихаћа. Чабриновићев опроштај од породице био је горак. Тешко се посвађао с оцем јер је Васо, кога су сумњичили да је био полицијски доушник, у надвојвину част хтио извјесити свечани барјак на својој кафани (Дедијер 2014: 264; Војиновић 2015: 152). Отац Васе и Вељка, Јово Чубриловић, још као дјечак се на наговор ујака, знаменитог народног првака Васе Видовића, из Крупе на Врбасу преселио у Босанску Градишку, концем XIX вијека важно трговачко мјесто на ријечи Сави (Чубриловић 2022: 46–47). Током српског устанка 1875–78. године био је писар у чети хајдука Петра Петровића Пеције, а потом добровољац у српској војсци у вријеме српско-турских ратова 1876–1878. године. По аустроугарској окупацији Босне и Херцеговине Јово се у Градишци упустио у трговачке послове (Исто: 51). У богатој грађанској породици и родољубивој атмосфери Јово и његова супруга Савка, поријеклом из угледне српске трговачке породице Лазаревић, васпитавали су своје десеторо дјеце (Антонић 1999: 19). Јово Чубриловић је на самрти заклео свог пријатеља: „Ако доживиш слободу, дођи ми на гроб и три пута викни: Јово, дошла је Србија” (Исто: 22). Њихова кћерка Стака је 1910. године у Прагу дипломирала медицину. Била је удата за угледног љекара, гинеколога Јову Бокоњића (Исто: 23–24). Васо Чубриловић пише како, поред све одбојности према новом окупационом режиму, његов отац није био противник савремене европске културе. Иако је кућа била европски намјештена, на зидовима су се налазиле слике са мотивима из српске националне историје, попут Милоша Обилића,

кнеза Лазара и Марка Краљевића (Чубриловић 2022: 64). Чубриловић се присјећао учења њемачког језика у школи које га је притискало попут ноћне море који су дјеца безвољно учила, једнако као и историју Хабзбуршке монархије: „Туђа историја, претрпана подацима о феудалној господи старог њемачког царства. И данас ме ухвати мука кад се сетим неправилних глагола из њемачке граматике и набрајања оних безбројних грофовија, војводства, надвојводства хабзбуршких њемачких земаља које сам морао учити напамет. Учио сам их али их никад нисам научио. Сасвим друго је било са учењем српске историје. То ми је већ све било познато, блиско из народне песме, из прича старих, из слика што су висиле по зидовима код куће” (Исто: 69). Чубриловић је васпитаван под снажним утицајем своје баке у којој је живио борбени дух Поткозарја и која му је преносила приче о хајдучкој борби против турске власти (Исто: 72). Чубриловић напомиње како су жртва кнеза Лазара и подвиг Милоша Обилића на Косову снажно утицали на национално васпитање младобосанске генерације (Исто: 182). Срби су се против туђинске власти и свега што је она са собом носила борили лукавством и храброшћу, туђа култура им је била страна, неразумљива и схваћена као непријатељска. Чубриловић се сјећа да су га рођаци питали када је долазио на село, одјеვენ по градским обичајима: „Јеси ли Шваба, кад носиш шешир” (Исто: 93). Иако нису били укључени у борбу старије генерације против анексије Босне и Херцеговине, омладина је протест изражавала на себи својствен начин. Тако су Васо и његов брат Бранко ноћу по тузланским улицама скидали аустроугарске заставе или кидали плакате које је власт постављала по граду. Омладина је по босанскохерцеговачким варошима уништавала или премазивала јавне натписе на њемачком језику (Исто: 125, 170). Перо Слијепчевић наводи да је уочи Првог свјетског рата у покрајинама почело „кварење душа навелико,

многи и многи помирише се са стањем, савише шију и стадоше трговати с народним стварима. Старија генерација омладинаца, тада већ зрелих људи, око *Народа* и *Отаџбине*, држаше стару непопустљивост, али мало помало губише терен. Жерајић, као доцније и Гађиновић, и Принцип, осећају силно гађење од поклеклог дела своје средине, младост их наводи да суде одвећ преко и једнострано. Они мисле да пријатељу и непријатељу треба показати да анексија ипак није дефинитивна, и да сви њихови синови ипак нису изгубили смелост да погину” (Милошевић 2022: 57).

Веселин Маслеша је грађански национализам сматрао опортунистичким и недемократским, али организованим, док је сељачки национализам именовано радикалним, динамичним и неорганизованим (Маслеша 2013: 103). Млада Босна је била без јасног идеолошког става. Премда су осјећали разумијевање према радничком покрету и повремено се солидарисали са радничким штрајковима, Младобосанцима су ова друштвена питања била махом нејасна и мутна (Богићевић 1965: 30). Неколико чланака Владимира Гађиновића мање су били програмски акти покрета, а више позиви на активност и борбу, апели на националну свијест и традиционални морал (Микић 2014: 211). Иако су раднички проблеми били блиски Младобосанцима, омладина и радништво разилазили су се у вези националног питања. Махом под вођством страних радника, синдикални покрет је формално добио туђински карактер. Међународни раднички покрет био је против политике индивидуалног терора, али је омладина корачала својим путем, а атентати су имали улогу да одржавају будну свијест народних маса (Исто: 212). По питању етничке и конфесионалне шароликости покрајина, омладина је наивно вјеровала да ће својим дјеловањем превазићи дубоке вјерске подјеле у друштву, које су аустроугарске власти из политичких разлога додатно продубљивале. Наиме, још из

једног Калајевог меморандума који је послао цару Францу Јозефу 10. априла 1877. године препознаје се аустроугарска одлучност да своју власт у окупираним покрајинама заснује на завади вјерски подјељеног становништва. Калај је сматрао да је највећа тешкоћа али и највећа корист за аустријску управу, лежала у противности хришћанства и ислама. Калај је сматрао потребним да се протежирају католици, неупадљиво али осјетно. Тешко је било очекивати да би због тога многи православни прешли на католичанство, али се Калају чинило сигурним да би муслимани, када буду изгубили ислам, прије или касније, примили католичку вјеру, чиме би католичанство у Босни добило превагу (*Календар Просвјетља за 1936. годину*, Сарајево 1935: 24–26). У предвечерје Првог свјетског рата њемачки цар Вилхелм поручио је аустроугарском владару Францу Јозефу: „Словени нису рођени за господаре него за слуге, то им треба утувити у главу, а избити им из главе да од Београда очекују помоћ. Са Словенима као и до сад: подијели па владај” (Момбауер 2013: 18–19).

Аустроугарске власти су већ 1912. године изнијеле оцјену како је омладински покрет био еманципован од утицаја старијих (Војиновић 2015: 148). Уочи судбоносног атентата у Сарајеву, Боривоје Јевтић биљежи: „Живи национални дух омладине неће да трпи средњовековне стеге, још мање да буде равнодушан према политичким догађајима који се врше у самој земљи. Данас је сувише јасан јаз између аустријских педагога који су имали задатак да убијају национални дух омладине коју је занијела струја општег националног дизања. Омладина је незадовољна системом у школама, поступком власти с народом који је оголео, деловањем наших првака који сагибају шију: она је незадовољна у општем смислу те речи” (Слијепчевић 1929: 197). Атентатом на Франца Фердинада Младобосанци су испровоцирали не само муслиманску и католичку заједницу, већ и дио српске грађанске елите у Босни и Херцеговини, која је

снажно осудила убиство аустроугарског престолонаследника. Митрополити Иларион Радонић и Василије Поповић на парастосу Францу Фердинанду у Сарајеву осудили су атентат називајући га „богумрским чином”, а атентаторе „пропалим индивидуама” (*Истина*, бр. 97, 28. јуни/11. јули 1914). На састанку одржаном почетком јула у Сарајеву група српских посланика у Сабору изразила је своје згражавање над атентатом називајући га подмуклим злочиним. Даље се наводи: „С нама те осјећаје дијели сав српски народ, осим заведених занешењака, који су судјеловали у томе страшном злочину” (Милошевић 2016: 33). Српски политички прваци су у каснијим данима редовно давали изјаве лојалности бечком двору поводом аустроугарског ултиматума и објаве рата Краљевини Србији (*Истина*, бр. 109, 18/31. јули 1914, 2; Исто, бр. 110, 19. јули/1. август 1914; Исто, бр. 115, 25. јули/7. август 1914; Исто, бр. 122, 2/15. август) 1914).

Иво Андрић у роману *Госпођица* описује забринутост главне јунакиње Рајке Радаковић због посљедица атентата и њен панични страх за сигурност властите имовине у вријеме антисрпских демонстрација крајем јуна и почетком јула 1914. Рајка се одмах оградилa од Младобосанаца, тих студената дуге косе „које је виђала како шетају поред Миљацке, докони, важни и тајанствени, са уздигнутим оковратницима на лаким зимским капутима, погнути под великим црним шеширима” (Андрић 1977: 84). Госпођица је била међу првима који су уписали аустроугарски ратни зајам, користећи сваку прилику да искаже лојалност властима: „Набављала је заставице и разне значке централних сила и истицала их на својој кући, куповала фотографије њихових владара и војсковођа, старајући се да све то и не буде скупо и да буде примећено” (Исто: 101). Премда није била прва која је на своју магазу извјесила црну заставу у знак жалости због смрти надвојводе Фердинанда, била је посљедња која ју је скинула. „Није било одавно покољења које је више и

смелије маштало и говорило о животу, уживању, и слободи, а које је мање имало од живота, горе страдало, теже робовало и више гинуло него што ће страдати, робовати и гинути ово”, описује Андрић у вишеградској хроници нараштај којем је и сâм припадао. „Само најбољи и најјачи међу њима бацали су се заиста са фанатизмом факира у акцију и ту сагарали као мушице, да би од својих вршњака одмах били слављени као мученици и светитељи (јер нема нараштаја који нема своје светитеље) и подизани на пиједестал недостижних узора”, пише Андрић о генерацији која је на позорницу романа *На Дрини ћуџија* ступила почетком 1913. (Андрић 1988: 283–288).

Одговор Срба на колонијални систем у Босни и Херцеговини био је јединствен у вољи за ослобођењем од Аустроугарске, али су путеви до сањане слободе били различити, јер су сви слободу другачије схватили. Гаврило Принцип је био глас оних који су као највишу вриједност сматрали потребу за саможртвовањем за добробит колектива са идејом свесловенске/југословенске узајамности. Они су хтјели да пробуде учмалу средину, примитивну и заосталу земљу, били су не само патриоте и националисти, већ и одлучни критичари друштва, социјалних неправди, конзервативизма и примитивизма у властитом националном корпусу. Њихов историјски усуд огледао се у чињеници да их је власт прогонила као велеиздајнике, терористе и антидржавне елементе, јавност их је осуђивала као опасне авантуристе, док их је најближа родбина настојала „да уразуми” и одврати од пута којим су кренули (Гајевић 1987: 295–310). „Послије нека буде потоп, дјело се мора извршити. Не смета што ће од наших лобања правити пепелнице шефови аустријске полиције, као што је сарајевски шеф Ивасјук направио од лобање атентатора Жерајића”, поручивао је Гаврило Принцип (Загорац 2018: 214). Милорад Екмечић пише како су младобосанци показивали велику виталност и

повјерење у себе „које има пиле док још није закорачило у велики живот”, закључивши: „Пре него су оперјали и окрилатили, упињали су се да као петлови најаве зору коју су више осећали у својој души него у дворишту у којем су били затворени” (Екмечић 1998: 39). Успомену на Принципа и другове послије уједињења најупорније су чували њихови предратни пријатељи, оправдано се плашећи да ће каријеристи и политички опортунисти покушати засјенити њихову жртву. С разлогом се 15 година послије Принципове смрти, његов пријатељ Бранко Загорац запитао зашто се у медијима његово име све рјеђе помињало: „Као да се нечега бојимо, као да нам неко може забранити да славимо хероја и вијека у коме је био оличен праведан револт читаве расе, (...). Често се пигмеји величају и пигмеји гурају на површину, а људи, који су дали печат једном периоду народне историје, заборављају се и ни једном се ријечи не спомињу. Као да се дланом може Сунце закловити” (*Врбаске новине*, бр. 111, 17. мај 1933).

ИЗВОРИ

Архив Републике Српске, Бања Лука (=АРС), Мемоарска грађа.
Архив Српске академије наука и умјетности, Београд
(=АСАНУ), Историјска збирка.

Штампа:

Врбаске новине, Бања Лука

Истина, Сарајево.

Календар Просвјета за 1936. годину, Сарајево.

Отаџбина, Бања Лука.

Политика, Београд.

Српска ријеч, Сарајево.

ЛИТЕРАТУРА

- Андрић 1977: I. Andrić, *Gospođica*, Sarajevo–Zagreb: Svjetlost–Mladost.
- Андрић 1988: I. Andrić, *Na Drini ćuprija*, Sarajevo–Beograd: Svjetlost–Prosveta.
- Антонић 1999: З. Антонић, *Чудриловићи 1914. и касније*, Београд: САНУ – Балканолошки институт.
- Бабић 2011: Ј. Бабић, *Прометјеји сарајевској Виговдана*, Бања-лука: Бесједа.
- Богићевић 1954: V. Bogićević, *Mlada Bosna, pisma i prilozi*, Sarajevo: Svjetlost.
- Богићевић 1965: V. Bogićević, *Sarajevski atentat, pisma i saopštenja*, Sarajevo: Svjetlost.
- Војиновић 2015: М. Војиновић, *Политичке идеје Младе Босне*, Београд: Филип Вишњић.
- Вулин 1994: М. Вулин, *Кочић и Србија*, Бања Лука: Задужбина Петар Кочић.
- Гајевић 1987: D. Gajević, „Jugoslovenstvo Mlade Bosne”, *Veleizdajnički proces u Banjaluci*, Banjaluka: Institut za istoriju, 295–310.
- Гађиновић 1911: В. Гађиновић, „Крик очајника”, *Календар Просвјета за 1912*, Сарајево, 167–169.
- Глушац 1918: В. Глушац, „Успомене на Петра Кочића”, *Књижевни југ*, god. I, br. 12, Zagreb, 441–447.
- Дедијер 2015: V. Dedijer, *Sarajevo 1914*, I, Banja Luka: Narodna i univerzitetska biblioteka RS.
- Дујмовић 2016: S. Dujmović, „О привредној сарадњи градских елита у Босни и Херцеговини у вријеме Аустро-Угарске монархије”, *Prilozi*, br. 45, Sarajevo, 77–96.
- Екмечић 2021: М. Екмечић, „Млада Босна и сарајевски атентат”, *Разнолики историјски сјиси*, 2, Нови Сад: Православна реч – Архив Војводине, 113–122.
- Екмечић 1998: М. Екмечић, „Младобосанска генерација”, *Српске политичке генерације 1788–1918*, Београд: Историјски институт САНУ, 35–45.
- Екмечић 1989: М. Екмечић, *Сиварање Југославије 1790–1918*, Београд: Просвета.
- Загорац 2018: *Бранко Загорац – животи и дело* (приредио: Д. Грозданић), Београд: Породица Загорац.

- Зубовић 1926: Ј. Зубовић, „Наша предратна омладина”, *Нова Европа*, XIV, 8, 26. октобар 1926, 217–224.
- Имамовић 1976: М. Imamović, *Pravni položaj i unutrašnje-politički razvitak BiH od 1878. do 1914*, Сарајево: Svjetlost.
- Јевтић 1952: Б. Јевтић, *Пометени језици*, Сарајево: Просвета.
- Јевтић 1924: Б. Јевтић, *Сарајевски ајенџаји, сећања и уџисци*, Сарајево: Штампарија Петра Н. Гаковића.
- Јерговић 2018: М. Jergović, *Nezemački izraz njegovih ruku*, Београд: Booka.
- Крушевац 1951: Т. Крушевац, *Петар Кочић*, Београд: Просвета.
- Лејон 2014: Ј. Layon, „Habsburg Sarajevo 1914: A social picture”, *Prilozi*, br. 43, Сарајево, 23–39.
- Љубибратић 2010: Д. Љубибратић, „Богдан Жерајић”, *Градац*, бр. 175–176–177, Чачак, 122–130.
- Љубибратић 2010: Д. Љубибратић, „Гаврило Принцип”, *Градац*, бр. 175–176–177, Чачак, 130–152.
- Маслеша 2013: V. Masleša, *Mlada Bosna*, Београд: Centar za liberterske studije.
- Мастиловић 2012: Д. Мастиловић, *Између српства и југословенства. Српска елита из Босне и Херцеговине и стварање Југославије*, Београд–Гацко: Филип Вишњић – СПКД Просвјета.
- Маџар 1982: Б. Маџар, *Покрет Срба Босне и Херцеговине за вјерско-јросвјетну самоураву*, Сарајево: Веселин Маслеша.
- Микић 1987: Ђ. Mikić, „Зарађања новинара Stevana Milićevića о политичким приликама у Bosni i Hercegovini 1905. godine”, *Istorijski zbornik*, br. 8, Вања Лука, 65–91.
- Микић 2014: Ђ. Микић, „Идеологија Младе Босне”, *Политика*, бр. 8, Вања Лука, 201–215.
- Милошевић 2022: Б. Милошевић, *Сабља, ћеро и крст. Српско свештенство у Босни и Херцеговини 1878–1914*, Нови Сад: Прометеј.
- Милошевић 2016: Б. Милошевић, *Српска православна црква и свештенство у Босни и Херцеговини у Првом свјетском рату*, Андрићград–Вишеград: Андрићев институт.
- Милошевић 2022: Б. Милошевић, *Тајна ћачка друштва у Бањолучкој Реалки 1905–1918*, Вања Лука: Архив РС – Удружење архивских радника РС.

- Милошевић, Лукић 2022: Б. Милошевић, С. Лукић, „Балкански ратови и југословенска револуционарна омладина”, Синеза, 3/2, Бања Лука, 33–49.
- Момбауер 2013: *Узроци Првој свејској раиша: сјорена и сајласносји*, Београд: Слио.
- Палавестра 2012: П. Палавестра, *Књижевносј Млаге Босне*, I–II, Бања Лука: Матица Српска.
- Парежанин 2013: Р. Парежанин, *Гаврило Принципј у Београду. Млада Босна и Први свејски раиш*, Београд: Catena mundi.
- Поповић 1935: В. Поповић, „Национална Босна и Херцеговина и Васиљ Грђић”, *Сјоменица Васиља Грђића*, Сарајево: Друштво Просвета.
- Princip o sebi, jedan prilog historiji sarajevskog atentata*, Zagreb: b. i., 1926.
- Пфефер 1938: L. Pfefer, *Istraga u sarajevskom atentatu*, Zagreb: Nova Европа.
- Радуловић 1988: Р. Радуловић, *Изабрани радови*, Сарајево: Веселин Маслеша.
- Слијепчевић 1929: П. Слијепчевић, „Млада Босна”, *Најор Босне и Херцејовине за ослобођење и уједињење*, Сарајево: Обласни одбор Народне одбране, 182–218.
- Spomienica Danila Plića*, Sarajevo: Štamparija N. Tokovića, 1922.
- Стојановић 2015: Н. Стојановић, *Млагосј једној јокољења (Усјомене 1880–1920). Дневник од јодине 1914. до 1918*, приредио: Миле Станић, Београд: Историјски институт.
- Томић 1939: В. Томић, „Poreklo i detinjstvo Gavrila Principa”, *Нова Европа*, књ. XXXII, бр. 10, Загреб, 328–336.
- Чубриловић 2022: В. Чубриловић, *Сећања*, Београд: Вукотић медија, 2022.
- Шијаковић 2015: Б. Шијаковић, „Велики рат, видовданска етика, памћење”, *Полијена*, бр. 9, Бања Лука, 9–57.

Borivoje Milošević

FATHERS AND SONS.
THE CONFLICT OF GENERATIONS
IN BOSNIA AND HERZEGOVINA
AT THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY

Summary

The first decade of the 20th century on the historical scene of Bosnia and Herzegovina under the Austro-Hungarian occupation gave birth to a generation of young people, mostly high school students, who were significantly more radical in their national and political views than the generation of Serbian parliamentarians and national leaders from the time of the Serbian movement for religious and educational autonomy. The Young Bosnian name became established for this generation only after 1918. This generation never managed to create a coherent ideology that the majority would accept. To the extent that they despised the Austro-Hungarian occupier, they also criticized the older Serbian political leaders, who were ready for compromises and political guesswork with the Austro-Hungarian authorities. Most of the members of the movement came from poor and neglected Bosnian villages. They were aware of the great cultural backwardness and illiteracy of the population that lived in the system of Ottoman feudalism, which prevented stronger economic progress of the country. They believed that the older generations of Serbian politicians did not pay enough attention to the position of the peasants. Cultivating the cult of heroism and self-sacrifice, growing up under various influences from the East and the West, but also from the Serbian spiritual and cultural climate, the Young Bosnian generation became a truly European historical and cultural phenomenon.

Keywords: Serbian political generations, revolutionary youth, Young Bosnia, Bosnia and Herzegovina, Austria-Hungary.

ФИГУРА ОЦА У ФИЛМУ *ОГЛЕДАЛО* АНДРЕЈА ТАРКОВСКОГ**

У филму *Огледало* Андреја Тарковског једну од средишњих улога има мајка, док је отац одсутан. Ипак, баш о таквом оцу треба нешто саопштити, јер је, упркос његовом одсуству као лика, филмска структура Тарковског обележена неколиким медијацијама које га уприсутњују. Трагови оца припадају различитим симболичким и онтолошким регистрима. Као физички лик израња тек у неколиким секвенцама снова. Као божански отац открива се на зидном плакату филма *Андреј Рубљов*, у представи Свете Тројице. Као песнички глас проговара стиховима песника Арсенија Тарковског, отац самог редитеља. Међутим, иако одсутан као стабилна наративна фигура, нетекстуалан у ужем смислу, интертекстуално наговештен, метафизичка инстанца филма, отац је реконституисан у равни патерналне семиотике, односно у димензији патерналне функције текстуалних средстава. Упућујући на поетичку деликатност филма *Огледало*, на његову аутобиографску важност за Тарковског, покушали смо да тајну оца представимо као релевантну за разумевање склопа самог *Огледала*.

---

* caslav.nikolic@filum.kg.ac.rs

** Истраживање спроведено у раду финансирано је Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије (Уговор о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2023. години број 451-03-47/2023-01/200198)

Кључне речи: отац, одсуство, мајка, песме, Бог, филм, поетика

У студији *Време и ѝрича* Пол Рикер чита Августинове *Исиовесѝи* и утврђује како се феноменологија времена рађа „у амбијенту једног онтолошког питања: 'А што је вријеме'" (Рикер 1993: 15, према Августин XI, 14, 17). Аутопоетичка књига *Вајање у времену* руског редитеља Андреја Тарковског, која је на немачком објављена 1986. године, а у српском преводу 1998. године, почиње освртом на писма која су, поводом филма *Оїледало* – завршеног 1974, а први пут приказаног марта 1975. године – гледаоци послали његовом аутору. Наиме, рецепцијски хоризонт у коме се разумевање филмске поетике Тарковског усталило усколебан је појавом филма *Оїледало*.¹ У сусрету са примером нелинеарне, децентриране структуре овог филма, са метафизиком не тек као његовим предметом, већ као учинком његове комплексне модернистичке форме, гледаоци су негодовали и Тарковски своју исповедно-поетичку књигу започиње откривајући трауму изазвану у протест изливеним неразумевањем *Оїледала*. У писмима гледаоци изражавају нелагоду, немоћ да проникну у смисаони склоп ове филмске структуре, да распознају њен наративни континуитет и предметну хомогеност. Тешкоћама у разумевању, које су ишле и до „потпуног несхватања”, Тарковски илуструје комплексну природу додира који је „имао са својом публиком” (Тарковски 1998: 6). Од жене која је након пола сата гледања филма „’осетила озбиљну главобољу као исход искрених напора да га протумачим, или макар да стекнем неку идеју шта се у њему заправо

1 Пре *Оїледала* снимео је: *Иваново деїшињсїво* (1962), *Андреј Рубљов* (1966), *Соларис* (1972). После *Оїледала* појављују се филмови: *Сїјалкер* (1979), *Носїјалиїја* (1983), *Жрїшївовање* (1986).

догађа, неку везу између ликова и догађаја и успомена”, преко човека који је био „страшно разљућен” утиском да у филму „постоји нешто нездраво”, до гледаоца који је био револтиран: „’Како вулгарно, какво ђубре! Фуј, како гнусно!’” (Тарковски 1998: 6) И званичне институције совјетске филмске културе дисквалификовале су филм као „неприхватљиво ’елитистичан”” (Тарковски 1998: 7). Ипак, са гласовима умереније интонираних писама појавила су се за Тарковског „светлуцања наде” да се у хоризонту преовлађујућих израза негодовања ипак могу препознати трагови жеље за разумевањем филма, који је, по коментару једне гледатељке, „толико различит од свега што сам икада видела”, те је, „у осећању властите разапетости услед бивања тако безнадним и тупим” (Тарковски 1998: 6–7), затражила помоћ самог редитеља у процени форме и садржаја *Ојледала*. Узмемо ли у обзир то да се у филму *Ојледало* појављује мајка редитеља као мајка главног јунака Алексеја, да Алексеј више пута изговара стихове Арсенија Тарковског, оца самог редитеља, да је верно реконструисана сеоска брвнара мајчиног оца у којој је, као мали, Тарковски проводио лета, да се у филму, на зиду стана главног јунака, препознаје рекламни плакат пређашњег филма Тарковског *Андреј Рубљов*, да се и само тело редитеља фрагментарно појављује у сцени када на смрт болестан јунак држи врапца у руци – очито је да идентификација редитеља са садржином и судбином овог филма има деликатне емоционалне, духовне ефекте онда када утисци других не препознају улог тога филма. У тенутку појаве филма било је, ипак, и исказа дубинског разумевања, унутар чијег се опсега уобличила представа о томе да је *Ојледало* добар пример филмске поезије, али да његово читање/гледање захтева преиначење рецепцијских стандарда: „’Морате посматрати овај филм једноставно, и слушати Бахову музику и песме Арсенија Тарковског; гледати га као што се гледају звезде, или

море, као што се дивимо пределу. Овде нема математичке логике, јер она не може да објасни шта је човек нити шта је смисао његовог живота.” (Тарковски 1998: 7)

Основну наративно-симболичку раван филма *Ојледало* чини пројекција путем сећања и снова неколико етапа живота главног јунака Алексеја. Субјект је песник на самрти, у чију се перспективу зрелог доба уклапају, без видљивих резова и јасних прелаза, визије субјекта о свом раном детињству, пре Другог светског рата, а потом и визије о дечаштву у годинама током Другог светског рата, проведенем са мајком и сестром у сеоској кући мајчиног оца. Тарковски је декомпоновао фигуру јунака, јер својим гласом субјект артикулише искуство зрелости, али се сама његова фигура не појављује у кадру: видно поље ствара се унутар субјекта и отвара се изнутра. Филм *Ојледало* јесте то отварање, долажење из. Његова оптика умножава сочива, преплиће речи, сећања, асоцијације, снове субјекта и других. Филм је интериоризована мрежа токова свести и садржаја подсвести, јунак је представљен елементима свог унутрашњег живота и својим гласом, али у исто време он је и скривена фигура филмског приповедања, јер је његов лик, као објект филмског поступка, изузет из слике. Управо унутар димензије гласа израња, као посебан степен вредности тог гласа, и фигура оца. Како је и сам јунак Алексеј двострук у свом зрелом испољавању и скривености, тако се и отац, ишчезао у основној причи, али семиотички посредован, реконфигурише у филму *Ојледало*. У фрагментарној нарацији отац је одсутна фигура, онај чији повратак мајка јунака, као Пенелопа, и сам јунак као син узалудно ишчекују. У исто време, у филму се чују стихови Арсенија Тарковског, оца Андреја Тарковског, који је напустио супругу и сина.

Утисци из детињства редитељу су, према речима самог Тарковског, били важнији „од свих каснијих, из зрелог доба”, а утемељујућу природу доживљаја власти-

тог животног почетка условила је асиметрија породичног живота:

„Живео сам са мамом, бабом и сестром. Породица без мушкарца. То је суштински утицало на мој карактер. [...] Мени је отац увек недостајао. Када је отац отишао из наше породице, имао сам три године. Живот је био необично тежак, у сваком смислу. Но, ипак, много сам добио у животу. Све најбоље што имам у животу, за то што сам постао режисер – све дугујем мајци.” (Тарковски 2020)

Филм *Огледало* је, између осталог, уметнички исказ проистекао из осећања дуга мајци и управо се као такав, као филм о мајци, *Огледало* најчешће и препознаје. Женска фигура је утростручена: она се појављује најпре као мајка јунака филмске фикције, али и као Алексејева супруга и мајка његовог сина Игњата, али, најзад, и као мајка самог Андреја Тарковског: остарелу Алексејеву мајку игра стварна мајка редитеља. Фигура мајке није само тематски, него и поетички детерминативна, јер се снови, асоцијације и мисли мајке уплићу у ткиво унутрашњег живота Алексеја, па је тешко утврдити прелазе између сећања и снова који су као мајчини уграђени у синовљева сећања и снове. Премда је то филм о мајци, *Огледало* потврђује мисао Тарковског да је велику улогу у његовом животу имала чињеница да његов отац није био само одсутна фигура у детињству, јер је, уз то, Арсеније Тарковски био и песник:

„Огроман утицај на мене је извршила и његова поезија и његов поглед на руску књижевност, уметност. Мој отац је данас, неупитно, највећи руски песник. Ван сваке сумње. Са огромним духовним потенцијалом. Песник коме је најважнија – његова унутрашња духовна концепција живота.” (Тарковски 2020)

Алексејеве речи о сну који се понавља манифест су ониричког као иманентног принципа кинематографије Тарковског. У њима проналазимо напон који, неиспуњен, ствара садржинску и формалну тензију:

„Са изненађујућом постојаношћу сањам један исти сан. А он, непрестано покушава да ме врати у болно драга места, где се раније налазио дом мога деде, дом у коме сам се родио пре више од четрдесет година, на трпезаријском столу покривеном белим уштирकаним чаршавом. И сваки пут, када пожелим да уђем у њега, нешто ме омете, спречи.” (Тарковски 2018)

Немогућност започињања из почетка, с једне стране, а непрестаност покушаја повратка, с друге стране, знак су камијевске безизгледности откривене – у томе је неселост поетике Тарковског – у догађању унутрашњег, имагинативног и несвесног живота. Субјект је фигура онтолошког губитка, јер се жеља повратка у детињство и уласка у дом изнова онецељује. Самосвест, будност, одраслост и туга супротносмерни су путокази, јер сан који се понавља приближава и удаљава субјекта од почетка:

„И када видим зидове брвнаре, потамнеле од времена и полуотворена врата у таму трема, у сну већ знам да само сањам. А превелика радост замрачи се очекиваним буђењем. Понекад се нешто деси, и ја престајем да сањам и дом, и борове око куће мога детињства. Тада почињем да тугујем. Чекам и не могу да дочекам тај сан, у којем опет видим себе као дете, и у коме сам поново срећан јер је још све испред мене, јер је још све могуће.” (Тарковски 2018)

Смисао почетка раскривен је као раван апсолутног онтолошког потенцијала. Из тачке довршавања живота субјект не може да се егзистенцијално премести у насупрамну тачку, тамо где је *још све могуће*, јер је све *испред*

њега, те је зато *срећан*. Мнемонички замах не може да продре у то *све*, да реактивира снагу постанка, рођења, будућег, па су стратегије сећања у филму *Огледало* изложене како би се видело то што као заборав, болест, туга и гашење, дакле као одсуство, онтолошки губитак, зрачи из перспективе смрти. Сан је неотклоњиво *иш*у пошто је егзистенцијално неразрешив друкчије до наступањем смрти. „Жеља је апсолутна ако је биће које жели смртно, а жељено невидљиво.” (Левинас 2006: 20) Тачка рођења, онтолошка позиција почетка, у исто време је и оно немогуће и оно недостижно које је немогуће напустити. „Невидљивост не означава одсуство односа: она садржи односе са оним што није дато, о чему немамо идеју.” (Левинас 2006: 20) Као израз неустојљиве компактности, континуитета, испуњености у сфери жеље субјекта, али и као израз чежње чији мостови иду ка другој страни, доживљајна дијалектика сна о дому и неисцељиве бездомности постаје како тематски, тако и обликотворни принцип *Огледала*.

У првом кадру филма Алексејев син Игњат укључује телевизор, што је пропраћено неугодним шумом екрана на коме нема слике. Метазнаковни сигнал појачава се тиме што у призор дечака који тражи програм улази глас из другог просторновременског амбијента, па и пре него што се догоди промена кадра, чујемо питање: „Како се зовеш? Име и презиме?” (*Огледало* 00:17). Секвенцу у боји смењује црно-бела секвенца: Јура, младић који муца док одговара, гледа право у камеру, а потом, у хипнотичкој сеанси, докторка која га испитује, пацијента ослобађа напетости, укочености услед страха од свог гласа и речи, и доводи га у стање могућности да говори „гласно, разговетно, слободно и лако”. Када младић „гласно и разговетно” каже „Ја могу да говорим!” (*Огледало* 03: 55), а пред нама се појави наслов филма *Огледало*, постаје јасно како оно што се упризорује и догађа као *иш*ај филм има фунда-

менталне проблемске станице и може имати далекосежне поетичке учинке. Спајајући изостанак слике на екрану и кризу моћи говора, а потом, у преокрету могућности, спајајући снагу говора са насловом свог филма, Тарковски је манифестно означио како сам филмски поступак јесте предмет његовог рада. У аутопоетичкој и метапоетичкој афирмацији моћи изражавања као моћи стварања открива се, проблематизује и потврђује иманенција хуманог искуства. Логоструктурираност човека, његове историје, уметности и егзистенције, однос божанског генетичког уоквирења и модерне кризе формативних вредности предмет је филмског исказа Тарковског у *Ойледалу*.

Премда веома деликатна, перспективизација филма *Ойледало* гледаоцу ипак омогућава да трагове оца, као скривене али веома важне фигуре филмског дискурса, препозна у неколико деоница. Фигура Бога као оца инсталирана је библијским и иконографским реминисценцијама: афирмацијом речи/логоса на почетку филма, плакатом за филм *Андреј Рубљов*, у Алексејевом стану – на постеру је представа Свете Тројице руског иконописца Рубљова – или, најпосле, сценом ватре и старозаветног цитата о Божјем самоидентификовању у разговору с Мојсијем. Фигура Алексејевог оца знак је одсуства: мајка главног јунака, у антологијској сцени на почетку филма, седи на дрвеној огради, леђима окренута брвницима, и, заглављена у бесконачну руску степу, чека свог супруга. Одисејски комплекс овде се, што је закономерно за његову модернистичку реинтерпретацију, разрешава изостанком онога који се, као муж и отац, чека. Лик оца појављује се тек у Алексејевим сновима о најранијем детињству. Субјект у сну види себе као још сасвим малог дечака који, уставши из кревета, гледа оца док, у успореном и звонком кадру, посипа воду мајци која пере косу. У моменту када се отац указује у сну, мајчино лице се не види. Њено тело повијено је над коритом, вода се слива низ њену плаву косу, а када се

тело усправи, мајчин лик и даље је скривен дугом мокром косом која пада преко лица. Када мајка прође кроз стан, са чијих зидова, уз гласан шум воде, опадају креч, боја, малтер, и дође до огледала, у чијем се одразу појави лик ње као старице, фигура оца ишчезава.

Икона Рубљова *Свети Тројица* може нас, како о томе у књизи *Очева воља* пише Николас Ломбардо, подсетити на архетипску комплексност односа оца и сина. У молитви у Гетсиманском врту Исус се као син обраћа свом Оцу, „а не свом Богу, и прихвата вољу свог Оца, а не Божју вољу” (Ломбардо 2014: 6). Замишљен пре свега над проблемом тога „да ли неподељена Тројица има једну божанску вољу”, Ломбардо је запитан и над тим „можемо ли наизменично говорити о Очевој вољи и Божјој вољи” (Ломбардо 2014: 6). Премда се чини да се две воље, Очева и Божја, разликују, Ломбардо усваја тринитарну и христолошку доктрину патристичке теологије, према којој „три Лица Тројице деле једну неподељену вољу”, па се као „неподељена супстанца” Божја воља „не разликује од Очеве воље, или од воље Сина, или од воље Светог Духа” (Ломбардо 2014: 8). Осврт на доктринарну семантику Свете Тројице учинили смо ради једне подударности која се, као феномен поетике и персоналности, читава у поретку филма који хоће да видимо икону Андреја Рубљова. Тарковски истовремено упућује на теолошку и естетску вредност знака: то је сакрална представа, али и слика чији је аутор уметник о коме је Тарковски раније снимео филм. Сакрални смисао иконе и биографија Рубљова обручени су семиотиком филма који их је већ изразио, па као такав, као сакрални и као филмски знак, Тројица зраче у фикционој димензији *Огледала*. Напетост односа оца и сина, али и потешкоћа њиховог разликовања и њихово поистовећивање у *Огледалу* постају више него једна тема – они су модел поетичког решења.

Песме „Први сусрети”, „Живот, живот” и „Еуридика” Арсенија Тарковског у филму говори сам аутор, отац редитеља Андреја Тарковског. Фикциони лик оца који се тек накратко појављује, али у виртуелној равни сна, као да добија глас у стиховима Тарковског оца. Али ове песме нису тек парергон, интертекстуални украс или коментар призора. Иако долазе споља, из ванфикционог контекста филма, стихови органски приањају уз сцене којима су придружени, па постају интрапоетски искази, поново створени из симболичког и смисаоног градива *Оіледала*. Песме оца Тарковског, које долазе споља, изван плана филма, преображене су тако да се чују у сну песника Алексеја, као да долазе изнутра, из оне дубине сна у којој имагинација детињства конструише сећање. Глас у филму јесте глас самог песника Арсенија Тарковског, стихови су његови, и редитељ с разлогом артикулише присуство стварног оца у филму у коме мајку јунака игра његова стварна мајка. *Оіледало* је филмска организација и кореспонденција расцепљених, удаљених делова живота и заједнице. Филм преиначава песме Арсенија Тарковског, чији дискурс постаје унутрашњи тон самог фикционог света. Стиховима Тарковски даје глас одсутном оцу јунака Алексеја, али даје глас и самом Алексеју као Игњатовом оцу. Интересантан је пример прве појаве тога гласа. Док Алексејева мајка, као још сасвим млада, на ободу мајура – где су она и деца, пре Другог светског рата, живели лети – сваког дана ишчекује супруга, њен меланхолични повратак у дрвену кућу пропраћен је казивањем песме о прошлој љубави. Тај глас припада ономе кога у свету приче више нема, ономе који се није вратио, који „никада неће доћи” (*Оіледало* 06:32). Стихови долазе из оностраности призора, као метафизички коментар о љубави мушкарца и жене. У исто време, ови стихови откривају унутрашњи свет супруге и мајке, чије је биће најоданије посвећено ономе који се чека. Глас успо-

стављен овим стиховима припада и самом јунаку Алексеју, чији је зрели лик такође изузет из филма, али који, премда визуелно неоткривен, све време говори. Полазиште перспективе која обликује овај филм умерено је у његову унутрашњост, па је његов говор, уз његове снове, асоцијације, сећања оно што успоставља додатну текстуру филмског исказа. Стихови долазе из тог средишњег унутра филма *Огледало*, а њихов смисао тада се управља и Наталији, Алексејевој супрузи, коју тумачи иста глумица која даје лик и Алексејевој младој мајци. Смисао стихова додирује и Игњата, Алексејевој сина, којег тумачи исти глумац дечак који се појављује и у улози дечака Алексеја. Уводећи стихове свог оца Арсенија Тарковског у филмску структуру, редитељ је успоставио сложен комуникацијски ланац: Андреј разговара са Арсенијем, филм омогућава да се сусретну отац и мајка Тарковског, из одсуства отац говори супрузи, сину и ћерки који га чекају, суочен са скором смрћу син Алексеј говори о мајци, оцу, о својој супрузи и свом сину, о свету и животу, у стиховима се субјекти сусрећу сами са собом. Субјект сања и у сну слуша властиту песму, а та песма као да рађа цео филм, који се завршава преласком с оне стране огледала – „у поседе од мрака”. Све ближи смрти, Алексеј наговештава ону тачку у којој се налази отац. Његов отац, кога нема, он сам као отац кога неће бити.

Песма „Први сусрети” Арсенија Тарковског није случајно уписана у сцену у којој мајка главног јунака Алексеја чека супруга. Цео приказ видео је и запамтио – што се тек у краткој секвенци назначава – дечак Алексеј док се, спавајући са сестром испред куће, буди и крајичком ока посматра мајку. Призор се реактивира у сну зрелог јунака, који обнавља и продубљује оно што је запамћено у детињству. Стога, иако песма његовог оца, „Први сусрети” заправо су у исти мах љубавна, метафизичка и аутопоетичка песма Андреја Тарковског, о човеку који за

вољеном женом иде „кроз јоргован” и прелази „у поседе од мрака, / са оне стране огледалног стакла” (Тарковски 1998: 101). Сусрет мушкарца и жене празнује се као „богојављење”, разгранав се као визија отварања олтарских двери и ноћи која, просијавајући оно друго, трансцендира свет. Жена је мадона која држи сферу света: „ти држа сферу на длану, навеке / уснив на трону, ко кристални корал” (Тарковски 1998: 101). У хоризонту ове песме, у односу љубави трансформирала се однос према другом. Појава вољене преображава „свакодневан човечији речник”, па „реч под грлом, пуним снаге старе / испуни се, и ’ти’ задоби вечни, / нови смисао – значило је: царе” (Тарковски 1998: 101). Песма, међутим, саопштава и о губитку другог, па субјект признаје „разиђосмо се, већ незнано куда”, заокружујући визију дистихом фаталног детерминизма: „Док је, по трагу, коб ишла за нама, / ко неки лудак, с бритвом у рукама.” (Тарковски 1998: 101) Стихови, поновимо, артикулишу однос одсутног Алексејевог оца и мајке која чека, али у исто време, они успостављају позицију главног јунака Алексеја као песничког бића. Отац је другост, оно извањско догађаја на платну, а опет и то, као „нешто значајно, истинито”, на платну треба видети. Отац је Тарковском неопходан да би једна тема, не тек као аутобиографска, већ као онтолошка дошла до изражаја: „У свим мојим филмовима тема порекла је увек била веома важна: везе са породичним домом, детињством, домовином, Земљом.” (Тарковски 1998: 190) У песми „Живот, живот”, која прати документарне снимке преласка Црвене армије преко језера Сиваш, субјект, син и отац истовремено, понавља „На свету смрти нема. / Бесмртно је све. Бесмртно је све.” (Тарковски 1998: 143) Док кадрови приказују војнике који споро, тешко ходају кроз дубоко блато, стихови као долазе из саме оностраности и говоре о одсуству страха од смрти:

„Нема таме ни смрти на том свету.
Сви смо на морској обали,
А ја сам један од оних који вуче мрежу
Када дође плићак бесмртности.” (Тарковски 1998: 143)

Песма „Еуридика” као да потпуно преокреће перспективу филма *Огледало*, па је жена (и као мајка, и као супруга, и као песнички сигнал) она које нема:

„Дете, немој, не тугуј
за јадном Еуридиком,
терај, прutom, по лугу
обруч свој, незнан иком,
док у одговор слуху
на сваки корак, штедро
земља шуми у уху,
и невољно и ведро. (Тарковски 1998: 155)

Руску изреку о томе да је човек рођен за срећу као птица за лет Тарковски оповргава, налазећи основу људског постојања сасвим удаљеном од ове аналогије. Срећа као задовољство и хармонија није иманентна постојању: „Али човек никад није задовољан, јер његови погледи нису никад уперени на неке коначне циљеве, него на бесконачност саму.” (Тарковски 1998: 235) Прича о одсутном оцу и стању недохватне среће у *Огледалу* нису тек транспонована аутобиографска перспектива Андреја Тарковског, већ се нарација гради као оглед уметничког односа са другим, незнаковним, изузетим и неизговоривим као формом самоуспостављања оног хуманог.

Критеријум визуелног израза – конвенција поимања филма – ипак не исцрпљује смисао платна, чију истину треба препознати као трансценденцију слике. Одговарајући на питање како се „време осећа у кадру”, Тар-

ковски назначава да се оно „значајно, истинито” може се осетити „изван догађаја на платну”, па „оно што видите на платну није ограничено на своје визуелно описивање, већ је показатељ нечега што простире ван оквира платна, у бесконачност” (Тарковски 1998: 114). Завршетак *Ойледала* обликован је узнемирујућим контрастом: кадар у коме млади човек, будући Алексејев отац, у осунчаном пољу пита заљубљену супругу да ли би волела да роди дечака или девојчицу смењује кадар повлачења погледа у тмину храстове шуме, што се може идентификовати као затварање очију и буђење у смрти, четрдесет година касније, управо тог дечака чије је рођење у претходном prizору наговештено. Двоје мале деце са почетка филма, брат и сестра, поново су у кадру, али их за руке држи остарела мајка – мајка Тарковског. Прекорачај хронолошких и онтолошких граница на слици, постављање прошлог и садашњег, фикције и нефикције у исти фигурацијски план омогућава да се снажније осети та другост у коју, потпуно ишчезавајући, субјект прелази. То изван платна – али не само Алексеј и његова смрт, већ и отац, Бог, апсолутна будност – управо је као одсуство фигуре, а то извањско и друго као „нешто значајно, истинито”, конституисало објекте овог филма које треба видети. И не само као бесконачност по себи, то друго, извањско, недостајуће са којим је платно у односу изазива једну сасвим нарочиту срећу. И у тематском и у поетичком смислу чежња за другим у филму *Ойледало*, чекање окренуто ономе што не долази, постаје онтолошки, етички и стваралачки чин највишег значења. „Као изјава љубави: свест о нашој узајамној зависности. Исповест. Несвесни чин који ништа мање не одражава истински смисао живота – љубав и жртву.” (Тарковски 1998: 237)

Фигура оца у филму *Ойледало* је нехомогена, расклопљена, расута. Песник Алексеј осећа контрадикцију коју

је осветлио Емануел Левинас: „’Прави живот је одсутан.’ Али ми смо у свијету. У том алибију искрсава и одржава се метафизика.” (Левинас 2006: 19) Рад Андреја Тарковског у истину полази „од једног ’код куће’ у коме станујемо и окреће се према једном страном ’извансебству’, према једном ’тамо преко’” (Левинас 2006: 19). Премда је то прича о од оца напуштеној породици и о његовом неповратку, ободи филмске текстуре ипак светле очевим траговима. Трагови оца припадају различитим симболичким и онтолошким регистрима. Као физички лик израћа тек у неколиким секвенцама снова. Као божански отац открива се на зидном плакату филма *Андреј Рудљов*, у представи Свете Тројице. Као песнички глас проговара стиховима песника Арсенија Тарковског, оца самог редитеља. Међутим, иако одсутан као стабилна наративна фигура, нетекстуалан у ужем смислу, интертекстуално наговештен, метафизичка инстанца филма, отац је реконституисан у равни патерналне семиотике, односно у димензији патерналне функције текстуалних средстава. Да би се у причи о одсутном оцу остварио контакт патерналне суштине и текстуалних средстава потребно је, како о томе Алан Кол пише у књизи *Текст као оцац: интерналистичка завођења у раној махајанској дудистичкој књижевности*, повезати их и са „читаоцем пажљиво распоређеним и ангажованим да обезбеди њихов потребан контакт” (Кол 2005: 27–28). Реч је о деликатном троуглу у коме се фабулативно ишчезли отац реторички враћа сину и тако враћа гледаоцу као читаоцу. Филм је тај који се враћа оцу, па је наративно саморазумевање, куцање на врата сна у коме још има нечег од очевог лика, остављање разноликих очевих трагова у текстури филма ефекат стварања овог филма у оцу (Кол 2005: 28). Тек онда када се филмски наратив појављује као синовство, али не само у односу на фабулативно и симболички истакнуту фигуру мајке, то синовство постаје узрок потраге за оцем и узрок очевих текстуалних медијација.

Прича о Алексеју, јунаку који се у филму чује, али који се не види, демонстрира највишу вредност филмског језика: „метафизички однос”, говор којим се „излази из себе” (Левинас 2006: 25). Гледаоци који у филму *Ојледало* траже, сабирају и тумаче трагове оца помало су налик ономе ко трага за Богом. Тек идући за сином у његовом ходу за оцем, који замиче за углом платна (в. Левинас 2006), они налазе и сведоче да је то што син сања, изговара и пише управо оно што гледамо: један комплексан текст. А да је тај текст – отац.

ИЗВОРИ

- Ојледало* 1975: А. Тарковски, *Ојледало (Зеркало)*, Москва: Мос-фильм.
- Тарковски 2018: А. Тарковски, *Ојледало (одломак)*, превео Александар Мирковић, преузето са сајта *Сродсїво њо избору*, мај 2023.
- Тарковски 2020: У чему је смисао уметности? – Андреј Тарковски, преузето са сајта *P.U.L.S.E. Magazin za umetnost i kulturu*, мај 2023.

ЛИТЕРАТУРА

- Кол 2005: А. Cole, *Text as Father: Paternal Seductions in Early Mahayana Buddhist Literature*, Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.
- Левинас 2006: Е. Левинас, *Тоїталиїейї и бесконачносїї*, с француског превео Спасоје Ђузулан, Београд: Јасен, Службени лист СЦГ; Загреб: Деметра.
- Ломбардо 2014: N.F. Lombardo, *The Father's Will: Christ's Crucifixion and the Goodness of God*, Oxford: Oxford University Press.

Рикер 1993: П. Рикер, *Време и ѝрича*, том 1, превеле с француског Славица Милетић (први део) и Ана Моралић (други део), Сремски Карловци, Нови Сад: Издавачка књиџарница Зорана Стојановића.

Časlav Nikolić

THE FIGURE OF A FATHER IN THE MOVIE
MIRROR BY ANDREI TARKOVSKY

Summary

In Andrei Tarkovsky's film *Mirror*, one of the central roles is occupied by the mother, while the father is absent. However, something needs to be communicated about this absent father because, despite his absence as a character, Tarkovsky's film structure is marked by several mediations that bring him into presence. Traces of the father belong to different symbolic and ontological registers. As a physical character, he emerges only in a few dream sequences. As a divine father, he is revealed in a wall poster of *Andrei Rublev*, in the representation of the Holy Trinity. As a poetic voice, he speaks through the verses of the poet Arseny Tarkovsky, the director's own father. However, even though absent as a stable narrative figure, non-textual in the narrower sense, intertextually hinted at, a meta-physical instance of the film, the father is reconstituted in the realm of paternal semiotics, that is, in the dimension of the paternal function of textual means. Referring to the poetic delicacy of the film *Mirror*, to its autobiographical importance for Tarkovsky, we have tried to present the secret of the father as relevant to understanding the structure of the *Mirror* itself.

Keywords: father, absence, mother, poems, God, film, poetics

Жељка В. Пржуљ*   УДК 821.163.41.09-3Велмар-Јанковић С.
Универзитет у Источном Сарајеву
Филозофски факултет Пале
Катедра за србистику

ФИГУРА ОЦА У ПРОЗИ СВЕТЛАНЕ ВЕЛМАР-ЈАНКОВИЋ

Анализирању феномена фигуре оца у дјелу Светлане Велмар-Јанковић у овоме раду приступићемо из угла значаја аутобиографских појединости за њено стваралаштво, са нарочитим акцентом на литераризацију хронотопа дјетињства и родног града првенствено у дјелу *Прозраци* (1), али и у романима *Ожиљак* и *Лајум*. С обзиром на то да су *Прозраци* без дилеме аутобиографски засновано дјело, и да је сјећање један од основних стваралачких принципа, под основним моделом или сликом дјетињства подразумијеваћемо управо ону коју узајамно оцртавају поменути три дјела, под окриљем хипотезе да, иако су објављени 2003., *Прозраци* мисаоно претходе поменути романима или су утицали на њихово обликовање. Иако је отац књижевнице Светлане Велмар-Јанковић, Владимир Велмар-Јанковић, маркантна историјска личност врло сложеног периода окупације Београда 1941–1944., нећемо се бавити тим доменом нити евентуалним феноменом књижевног преобликовања историјских факата, већ искључиво књижевнопоетичким обликовањем и функцијом фигуре оца као доминантне у поменутој слици свијета.

Кључне ријечи: идеологија, хронотоп дјетињства и родног града, лиризација прозе, фигура оца, патриотизам, грађански морал, злокобна бајка

I Светлана Велмар-Јанковић је једна од оних књижевних стваралаца чији су и живот и дјело у тијесној вези са идеолошким контекстом – много више него што би и сами жељели. Први и најочигледнији разлог томе јесте животни пут њеног оца Владимира Велмар-Јанковића, који је био савјетник министра просвјете у влади Милана Недића и чије дјеловање у периоду окупације, историја квалификује као квинслиншко¹. Други разлог

---

1 „У Министарству просвете и вера владе Милана Недића Владимир Велмар-Јанковић обављао је функцију помоћника министра. На ту функцију је постављен у јуну 1941. и вршио ју је готово до самог краја окупације (напустио је земљу средином септембра 1944. године). Током овог периода, њему су били поверени најзначајнији задаци Министарства, заправо готово све идеолошко и развојно деловање министарства као институције. Реформа Универзитета, формирање и руковођење Главним просветним саветом, рад на Српском просветном плану и рад на Српском цивилном/културном плану биле су само неке од његових формалних надлежности. На основу истражене архивске грађе, новинских чланака и јавних наступа ствара се утисак да је Владимир Велмар-Јанковић био најутицајнија личност у Министарству просвете и вера, док је улога министра Велибора Јонића често била сведена на администрирање институцијом, уређивање и издавање *Просветној гласника* и потписивање званичних аката, посебно у периоду од 1943. године до почетка савезничког бомбардовања Београда. Бројна мемоарска дела и најновија историографска истраживања означила су Велмар-Јанковића као главног творца културне политике владе Милана Недића, која је наметана уз помоћ снажне пропаганде и са подршком окупатора. Значајна је његова улога у реформи Београдског универзитета, који је редукован тако што је због мањка материјалних средстава и инфраструктурних капацитета (многе школске, културне и научне установе је користила окупаторска војска за своје потребе) дошло до смањења броја факултета. Сви професори су стављени на располагање, а потом је вршен реизбор, у коме је главну улогу имао Велмар-Јанковић. Тако реформисан Универзитет он је ангажовао на изради Српског цивилног/културног плана и Државног просветног плана. У изради ових пројеката, али и руковођењу

снажног идеолошког притиска на живот и књижевно дјело Светлане Велмар-Јанковић јесте то што су њени књижевни почеци везани за педесете године двадесетог вијека, које су биле изузетно тешке и сложене када су у питању сви сегменти живота послеријатне и новонастале Југославије, па тако и у књижевности и култури. Педесете године су биле у знаку *идеологије* која је у пракси далеко превазилазила терминолошки дефинисану „колективну свест неке друштвене групе или заједнице“ (Поповић 2007: 279) и представљала, заправо, став политичке врхушке о начину организације друштва: улози индивидуалног и породичног идентитета у њему, понашању појединца и колектива, улози умјетности, нарочито књижевности, а који је свим расположивим средствима, укључујући и силу, наметан онима који су друкчије мислили или мислили уопште. А уколико све те околности покушамо сагледати из женске перспективе, често занемарене у ревидирању историјских и књижев-

---

Главним просветним саветом, он се водио личним идејама и обраћао је мало пажње на политику коју је водила цела влада на челу са председником генералом Недићем. Министар Јонић је био ограничен у свом деловању због слабе политичке позиције и неомиљености у колаборационим структурама, и често је своје активности фокусирао на пропагандну подршку генералу Недићу, кога је неретко и пратио на јавним манифестацијама по Србији. Услед оваквог развоја догађаја, Српски цивилни/културни план и Државни просветни план имају снажан лични печат Владимира Велмар-Јанковића. Управо је овај лични фанатизам у покушају спровођења сопствених замисли довео до краха пројекта Српског цивилног/културног плана. У тренутку када су завршене предрадње за план и када је требало да се почне са имплементацијом и детаљном разрадом, генерал Недић је одбио да Велмар-Јанковићев лични пројекат подигне на ниво вишегенерацијског народног плана живота. Из непознатих разлога, Велмар-Јанковић је на предлог министра Јонића пензионисан пред сам крај окупације, 29. септембра 1944.” (Стојановић 2014: 22–23)

ноисторијских истина, судбина образованих жена интелектуалаца непоколебљивих ставова, била је утолико тежа:

„Биле оне изразито аполитичне, или идеолошки активне, све су морале проћи кроз то својеврсно чистилиште друге половине 20. века, носећи специфична искуства – често са потпуно супротних идеолошких позиција – али са заједничким именитељем – страдањем, са „ове“ или „оне“ стране, што се све своди на крају: на појам државне репресије и власти, под овом или оном идеолошком одредницом, дакле, са потпуно истоветним (репресивним), механизмом према својим грађанима, било о каквој идеологији (чак и потпуно супротстављенима) да је реч.“ (Гароња Радованац 2017: 5).

Оба елемента су доводила до трпљења и страдања у животу, а самим тим рефлектовала и на књижевно стваралаштво. „Светлана Велмар-Јанковић, као дете из највиших грађанских слојева, није могла 'бирати' страну, а већ је након Другог светског рата доживела – као кћерка „народног непријатеља“ – трајан идеолошки „ожиљак“, но, изборивши у том времену „с надом“ касније једно и високо и трајно угледно место у нашем друштву, крунисано чланством у Академији и општим јавним признањем.“ (Исто: 6)

И Иако се књижевно дјело Светлане Велмар-Јанковић развијало под наведеним околностима, оно посједује аутентичну књижевну идеологију. Већ од првих текстова, прича „Парче“ и „Тапете“, објављених 1953. године у *Младој култури* и *Књижевности*, препозната је и прихваћена као млади стваралац модерног сензибилитета, а касније и особеног *хроноидоја* по чему завређује статус репрезентативног представника најинтелектуалније грађанске линије савремене српске прозе. Оно што у најкраћем одређује тај *хроноидој* првенствено јесу слике Београда

и слике дјетињства и одрастања у околностима Другог свјетског рата и након њега. Мотиви *дјетињства* и *родној ѝрада* неодвојиви су један од другог, те захваљујући симболичким значењима која се активирају нарочито у њиховом саодносу, сматрамо их *ѝојосима* њене поетике.

На плану умјетничког поступка мотиви дјетињства и родног града, издвајају се као мјеста са сталним особинама од великог су значаја и на структурно-композиционом и семантичком плану. Представљени догађаји који се тематски тичу дјетињства и родног града, уоквирени су рамом истих или сличних временско-просторних односа и специфичних предмета од симболичког значаја, стилских и језичких карактеристика, а препознатљиви су по истим ликовима – *стајаћим ѝијовима* и интеракцијама између њих. Очигледни су принципи *лиризације ѝрозе* и „деконструкције опозиције стварност-фикција“ (Стојановић-Пантовић 2011: 161), због чега *Прозраци* узмичу прецизној жанровској типологизацији, а романи *Ожиљак* и *Лаџум* бивају значењски и поетички слојевити.

III Идилично дефинисан хронотоп дјетињства у основи је и композиције *Прозрака* јер се развој радње мотивише управо дјеловањем супротних и разарајућих сила на њега, у виду свих ратних и поратних недаћа. Поетично формулисане као „напрслине“ свјетлосне кугле, околности ратне стварности утичу на брисање границе између свијета дјетињства и свијета одраслих, промјену свијести и развој карактера дјевојчице приповједачког субјекта. Промјена јунакињине свијести о себи и своме положају у свијету утиче даље на *амбивалентно* раслојавање слике свијета управо по принципу *бинарних опозиција*: добро/лоше, свјетлост/тама, срећа/туга, дјетињство/зрело доба, прошлост/садашњост, унутрашњи свијет/спољашњи свијет, реално/ирационално (у *Ожиљку* нарочито) итд.

Основна веза и сличност између *Ожиљка*, *Лаџума* и

Прозрака, огледа се управо у одредницама *хронолоџа* – Београд у Другом свјетском рату, и наративу о судбини једне грађанске породице. Славица Гароња Радованац с правом ово трокњиже назива „грађанском трилогијом“ (2017: 97), такође уочавајући пресудну важност касније објављених *Прозрака*. Једна од доминантнијих фигура у слици свијета коју омеђују наведена три дјела јесте фигура оца. Развој догађаја у великој мјери условљен активностима лика оца, који је, будући да је био савјетник министра у влади Милана Недића, због опасности од суђења и погубљења, по ослобођењу емигрирао из земље. Тај наратив је најдетаљније заступљен у *Прозрацима*. У *Ожильку* је стигма сарадње са окупатором према суду ослободилаца, у сужејно измијењеном облику пренесена на лик ујака, а у *Лајуму* тематско-мотивски прилично вјерно пресликана на лик професора Душана Павловића, само из друге перспективе – из перспективе супруге оглашеног, а не кћери.

Питање о национално-идеолошкој улози Владимира Велмар Јанковића, односно лика оца, провлачи се кроз тезу *анонимној, скривеној сјасиоца* у чијој судбини се преплићу феномени историје појединца и историје колектива, на којој се инсистира и у *Прозрацима* и у *Лајуму*:

„У много чему отац је био у праву на свој мргодан начин којим се ограђивао од нашег неразумевања. Требало је да стигнем у ове своје позне године, „у позни час“, како каже Иван В. Лалић, па да схватим колико се тај човек, оптерећен и својом снагом, и својим осећањем дужности, и својом политичком проницљивовошћу, морао осећати и растрзан и усамљен у данима тог пакленог ратног невремена. Уласком у владу Милана Ђ. Недића, он је, као и сам Недић, уосталом свесно жртвовао себе: коначно се одлучио за тај улазак, рећи ће ми четврт века касније, кад је

постало јасно да се из окупиране Србије, и једино из те поражене Матице, може, али само уз помоћ непријатеља, учинити нешто за спас Срба у Хрватској изложених геноциду, још невиђеном у Другом светском рату. Каква судбоносна замка“. (*Прозраци* 2003: 152)

О томе говори и Велмаровим ријечима:

„Чим би се указала и најмања могућност – а вребали смо је, процењивали – настојали смо да измакнемо из места мучења и смрти, из затвора Специјалне полиције, из логора на Бањици, са спискава за стрељање, понеког од оних који су били важни за српску науку и културу, чак и за политику. Истина је да је мало оних које смо успели да спасемо а много оних које нисмо спасли, али не једном смо јемчили нашим животима за њихов. Без таквог јемства не би се ишчупали од смрти ни – поменућу само три имена оних људи које добро познајеш – Александар Белић, ни Вељко Петровић, ни Божидар Ковачевић...“ (Исто: 158).

Теза о скривеном и жртвованом спасиоцу пренесена је и на однос између оца и мајке постављајући супружнике у релацију *херој/ антихерој* и самјеравајући је преко два типа патриотизма, о чему приповедачки субјект и сам елаборира:

„Мајчин патриотизам је подразумевао све видове отпора према непријатељу, и у томе је био чист, бескомпромисан и – конвенционалан... Етичност тог патриотизма створена је према архетипском моделу хероја који се бори против непријатеља свог народа улажући свој живот и, нимало ретко, и животе својих најближих. Очево је такође био бескомпромисан у настојању да се спасе сваки живот који се може спасти у малом, нејединственом народу, изложеном великом страдању, али је био неконвенционалан, облико-

ван према моделу антихероја: тај антихерој двадесетог века не бори се јавно против непријатеља али се ипак бори тајно за свој народ, и при том, има најбоље изгледе да, као и породицу и сопствени живот, изгуби баш све до чега му је било стало: углед, част и достојанство, од сад па до века.“ (153).

Занимљив примјер мајчиног досљедног отпора окупатору у *Прозрацима* је моменат када је дјевојчица добила први и посљедњи шамар у животу јер јој се смијала када је, запевши у туђим ципелама, пала на улици пред једним од њемачких војника. И та љутња, и та неочекивана, никад више непоновљена, казна, производ је мајчиног „[...] уверења које је чинило једну од основа не само оног патријархалног, балканског, него и западноевропског грађанског морала све до краја Другог светског рата: освајач туђе земље је тиранин, а тиранин је непријатељ који кад-тад мора бити побеђен.“ (114)

IV Поред самог сјећања као стваралачког принципа који условљава асоцијативно низање догађаја, и утицај очеве фигуре огледа се у њиховој композиционој повезаности и довођењу у узрочно-посљедичну везу, ако *Прозраке* посматрамо као романсирану аутобиографију. Догађаји који су метафоризовани као напрслине свјетлосне кугле дјетињства и тмине, узроковане су и ратом, али и очевим присуством односно одсуством. Очигледно да догађаји одржавају психолошке механизме идентификације субјекта који се конституише својеврсним „ходањем тамо – амо између 'унутра' и 'споља' споственог ја“. (Рекалкати 2014: 19). Отац је лик око кога су испреплетене све контрадикторности описаног живота када је у питању тематско-мотивски ниво дјела, али и сви они феномени поетичког и значењског слоја, који су у основи супротстављени, лирски и епски елементи Јанковићкиног манира приповиједања, а који указују на сламање личности и „кретање између идентифика-

ције и дезинтеграције“ (Исто: 20). Сви атрибути који су у нарочитој вези с њим или су му значајни, обиљежени су истом енергијом – енергијом деструкције и језе. За ову прилику истичемо литераризацију радне собе, радио-апарата, породичне иконе и лика очеве мајке.

Оно што је нарочито занимљиво са психолошко-социолошког становишта, које посматра условљеност између друштвених промјена и промјена статуса и значаја фигуре оца у породици, у оквиру литературе овог типа, јесте да „када Лакан уводи фигуру неповратне пропасти оца и његове идеално-нормативне улоге, не случајно то чини у две одлучујуће тачке наше историје: 1938. и 1969. године“ (Рекалкати 2014: 33). Сасвим је јасно да је и у Јанковићкином, и личном и списатељском наративу, истакнут први поменути моменат као преломни – доба „провалије Другог светског рата“. У том свјетлу чини се логичном појава да је наспрам заштитничког и идилично литераризованог простора дјечије собе, постављен простор очеве радне собе из које је долазио глас о великом потресу свјетског рата. У њој су сви укућани слушали вијести о томе посредством радио-апарата. Он има улогу предмета посредника и подриваоца чврсте границе између два свијета и два пола живота: *унуџраишњеї*, *дјечијеї* – још увијек сигурног – и *сїољашњеї*, свијета *куће* и свијета *ограслих* – начетог, пропадљивог и пријетећег по свјетлосну куглу. Као у бајкама, а *Прозраци* би се у домену преображаја и инверзије мотива бајке могли посматрати као *злокобна бајка* (Дајмрих 1978: 95–105), радио-апарат је гласник несреће и зла. Иако је на дјевојчицу имао хипнотички утицај и „зрачио смиреност, бескраја, склад безграничног“ (2003: 37), лампица која се палила укључивањем, ипак је у њеној свијести оживљена као „зелено око“, рекли бисмо, митског бића које је коначно и трајно водило у „понирање постојања“, спознају и тамне стране живота. Свакодневно је, као зачарана, уз мајчину

дозволу, слушала различите гласове који су допирали из њега, па иако не-свјесно, али сасвим тачно, осјећала је да напрслине на свјетлосној кугли њеног дјетињства постају праве пукотине, и да то управо гласови предсказују:

„Из те касне јесени, можда више и није јесен, можда већ пада снег, можда је већ почела још једна зима, ратна, пуна снега и леда, гласови који допиру из радио-апарата, из дубина зеленог ока, помињу речи што ће увек остати у мом слуху као нека злокобна бајалица: Сиди ел Барани, Марса Матрух, Киренајка, Бардија, Тобрук. Много касније ћу сазнати да су то ознаке за места првих великих копнених победа британске војске над италијанском у Египту и у Либији, али у мени је звук тих имена остао као звук тамних опомена“ (Исто: 66) (наше подвлачење).

Као што примјећујемо, и *иош*ално годишње доба дјетињства, до тада у знаку љета и топле сунчеве свјетлости ране јесени, замијенила је касна јесен и ледена зима као наговјештај смрти и страдања. У функцији предсказања је и ситуација са породичном иконом Светог Симеона Богопримца, која се, не случајно, налазила управо на заједничком зиду између дјечије собе и салона, као граничном између два свијета. Неколико дана уочи славе, икона породичног свеца пала је сама од себе са зида и напукла дијагонално, ипак остајући у једном комаду:

„Израђена у дрвету, врло стара и потамнела, представљала је предмет у кући до којег је, осећала сам, мој отац највише држао. Припадала је његовом оцу, а мом деди, вараџдинском проти Велимиру Јанковићу и оцу његовог оца, мом прадеди и оцу прадединог оца, мом чукундеди. Сви су они били свештеници у Западној Славонији, и у време Аустрије и у време Аустроугарске. Сада је та икона – заштитница дома Јанковића, лежала на поду, делимично ослоњена на зид а приметна пуко-

тина ишла је дијагонално, од једног угла до другог. Пресеца ла је наборе на одежди Светог Симеона као и његову десну руку што је прихватила и пригрлила мајушно Дете у пеленама, затим и подигнуту Дететову ручицу, па раме Светог Симеона и нестајала у стамњеном златном простору иза његове главе у ореолу“ (Исто: 77).

Јасно је да и сам расцјеп на икони усмјерен тако да дијели десну од лијеве стране, простор свјетлости и свестости у знаку ореола, од простора затамњености који је изван.

И лик очеве мајке, дјевојчичине баке, у знаку је хладноће и негативне енергије:

„Бака, очева мајка, омања витка, хитра дама увек у црном, са бујном седом косом сплетеном у пунђу, негована али без шминке, била је особа потпуно лишена топлине. Васпитана у неком аустроугарском интернату за младе девојке, љубазна, учтива и хладна, као да није одвише марила за своје унукe“ (Исто: 97).

Чак и опис зграде у којој је живјела, аналоган је њеном портрету: „То је она зграда са црним попрсјем што готово исто изгледа и данас, после више од шест деценија као и те прве, трагичне априлске недеље у години 1941.“ (Исто).

Иако повратак кући, послије многих пресељења у потрази за сигурним склоништем, представља симболички *ѿвораѿиак исходишѿиу*, он је у знаку коначног потамњења породичне слике и слике Београда управо због очевог одласка и одласка дадиље Мадам, лика заштитника свјетлосне кугле дјетињства и родног града:

„Оно чега се одмах дотичем и што ме дотиче кад призивам тај повратак, кад га изазивам из наслага сећања, јесте тама. Стварност таме. [...] Та нас тама дочекује на пустој и разрушеној железничкој станици и осећам је како се угнездила у

мени. Желела сам да се вратимо а више се не радујем што смо се вратили: знам да не смем да очекујем да ћу, сва пре-напета, угледати строго лице свога оца, као ни благо лице моје Мадам. Нећу их угледати, јер ни отац ни Мадам нису више у Београду, не чекају нас [...] Кад смо, најзад, стигли у Београд – улетели смо у таму. Нигде ништа није светлело: ни једна улична светиљка, ни један прозор [...] Вуку нас, споро, разрованим улицама док из срушених зграда, са свих страна, надире тмина. Све је било пусто и тамно у нашем стану. Ни оца, ни светлости. Ништа није вредело што сам знала да оца неће бити ту где је требало да буде, уз нас: његово одсуство било је готово опипљиво (Исто: 189).

Тмине ће доминирати свим догађајима који су услиједили након тога. У Београду, иако ослобођеном, неће постојати ниједно пријатељско мјесто за жену и двије кћери народног непријатеља, политичког преступника, сарадника квинслишке владе, осим собе у „делићу реквириране куће“ (214), баке по мајци. Њихови животи су били под званичном присмотром све до љета 1948. године, када је дугогодишњи чувар у кожном капуту нестао са свог стражарског мјеста. Међутим, и поред свих поетичких елемената који су поетизовани на начин да сугеришу на апсолутно помрачење свих елемената прошлог идиличног живота, сам крај је у знаку свјетлости и поновног радовања животу, обнови, захваљујући гласу од оца у виду једног писма откуцаног на машини, али потписаног, иако женским именом, добро знаним Велмаровим рукописом. С тим у вези, и одговор на питање које је нараторка поставила себи у претходним сегментима текста, о исходу „ратне бајке“ коју живи и прича (211), јесте да је ово ипак *рајина бајка са срећним крајем*, бар када је у питању „приватна историја“ (215) ове породице у *Прозрацима*.

У У Лајуму пак, који је наспрам *Прозрацима*, „место таме“ (1991: 5), разлике између два типа патриотизма, очевог и мајчиног, пренесене на ликове професора Душана Поповића и његове супруге Милице, још су више наглашене, будући да је роман исприповиједан из Миличиног ракурса. Чак толико наглашене да се приповједачко „ја“ на два начина обраћа супругу: са „професор Павловић“ и „Душан“, од којих прво подразумијева и симболизује чак и интимну, емотивну дистанцу од његових политичких и идеолошких ставова гледе рада у Недићевој влади, а друго, блискост, разумијевање, помиреност. Моменти у којима му се обраћа са „професор Павловић“ најчешће су њихове расправе о томе, ситуације неприхватања и немирења. У Милици је тада „јаукала нека праисконска жена“ (1991: 44) која, држећи се својих принципа научених од баке, „да се *свој* и *своје* (човек, рођак, пријатељ, истомишљеник, уверење, отаџбина), не смеју издати никада“ (131), није могла разумјети његове аргументе за колаборацију и пристајања уз оне који ће изгубити рат. Иако га је завољела управо због једноставности у начину мишљења „проистеклом колико из непатвореног знања, толико и из интуитивног сазнавања“ (71), тада је његове изјаве попут оне да је Други свјетски рат период у коме је „све, ама баш све клопка за целовитост људске личности“ или питања: „Шта радити са врлином каква је верност у доба које издају поставља на пиједестал и приноси, као богињи, највеће људске жртве?“ (42), сагледавала као „неке цикцак пукотине“ (71) у његовом спознајном систему. Међутим, вријеме је донијело нове околности и њој. У њима је морала преузети бригу о голој егзистенцији породице без могућности избора, што је бацало ново свјетло на њене ставове о патриотизму којих је постала свјесна тек у старости, у моменту из ког се присјећала и приповиједала. У тим моментима сјећања и преиспи-

тивања властитих поступака и емотивно и морално се приближавала супругу па уз то и обраћала са „Душане“:

„Знам да си ту, Душане, и да не можеш да сачекаш да ти стигнем. Знам и колико си био у праву, иако сам то, као и увек, схватила са силним закашњењем... Очигледно је требало да стигнем у ову старост па да допустим себи да разумем: и ја сам колаборирала, као и ти. Све сам сигурнија да се живот, повремено, баш нашегачио са нама двома, јер сам све сигурнија да сам своју колаборацију, у новембру 1947. једног понедеоника, како би рекла моја бака, у 11 сати, покушала да започнем у истој просторији у којој си и ти пристао на своју, пет година раније, јануара 1942, не знам који је био дан, исто у 11 сати. Док смо ишли на те своје састанке, који ће обележити наше животе, пели смо се уз стрмину исте улице, Доситејеве. Разлика између наше две колаборације је у томе што си ти сарађивао јавно и платио, а ја сам сарађивала тајно и то су ми плаћали. Ти си сарађивао свестан шта чиниш и због чега, ја сам сасвим несвесна, срећна као свака кокошка, рекао би ти, што могу да сачувам своју пиладију од глади и зиме, у том сулудом кршу епохе у којем си нас оставио.“ (105).

Лајум је, за разлику од *Прозрака*, песимистичан, наравно, и по томе што је професор Душан Павловић као лик који кореспондира лику оца, осуђен и погубљен (226–227), али и због тога што је, у генералном смислу, појединац доживио потпуно помјерање увјерења на којима је градио живот (Милица) и спознају да Истина није једна – да се деструише и макар удваја на истину побједника и истину поражених, међусобно различитих, при чему је, наравно, ова друга безгласна, нијема, а прва гласна и једино могућа (215). Освијештени појединци, као што је и Миличин лик, а и сама књижевница Светлана Велмар-Јанковић у своје времену, негдје су између – у процјепу и располућености којој нема краја.

VI Као што смо и дефинисали у почетној хипотези, *Прозраци*, као дјело аутобиографског карактера и иако касније објављено, без сумње указује на сталне контуре слике свијета препознатљиве и у другим дјелима Светлане Велмар-Јанковић, *Ожилка* и *Лаїума*, прије свих. Сliku свијета карактерише *хронојой дјетиньсїва и родної їрада* по чему наша ауторка и јесте аутентичан представник грађанске линије савремене српске књижевности. Међу неколицином *сїајајних ликова* централно мјесто и функцију има *фиџура оца*, која је, иако утемељена на историјској личности Владимира Велмар-Јанковића, поетизована примјеном принципа лиризације прозе, укрштања супротних принципа по моделу бинарних опозиција и повезана са деструкцијом, не само породичне идиле него и дотадашњег свјетског поретка. Донесен мотивом анонимног, скривеног спасиоца, лик оца је приказан својеврсном индивидуалном жртвом историјских и идеолошких збивања. Иако постављен у опозицију према фигури оца у релацији херој/ антихерој, лик мајке у *Прозрацима*, односно супруге у *Лаїуму*, на крају бива иронијом судбине изједначен у суштинском схватању феномена колаборације, што потврђује универзалну тезу о трагичности судбине појединца у додиру са историјом.

ИЗВОРИ

- Велмар-Јанковић 1991: С. Велмар-Јанковић, *Лаїум*, Београд: БИГЗ.
- Велмар-Јанковић 1999: С. Велмар-Јанковић, *Ожилџак*, Београд: Стубови културе.
- Велмар-Јанковић 2003: С. Велмар-Јанковић, *Прозраци*, Београд: Стубови културе.

ЛИТЕРАТУРА

- Гароња Радованац 2017: С. Гароња Радованац, *Жена и идеологија у српској књижевности*, Крагујевац: ФИЛУМ.
- Дајмрих 1978: Х. Дајмрих, „Злокобна бајка: инверзија архетипских мотива у модерној европској књижевности“, у: М. Дрндарски (прир.), *Народна бајка у модерној књижевности*. Београд: Нолит, 95–109.
- Поповић 2007: Т. Поповић, *Речник књижевних термина*, Београд: Logos Art.
- Рекалкати 2014: М. Рекалкати, *Шта осћаје од оца?: очинство у хипермодерном добу*, превео с италијанског Саша Хрњез, Нови Сад: Академска књига.
- Стојановић 2014: А. Стојановић, „Политичка мисао Владимира Велмар-Јанковића“, у: *Срби и рај у Југославији 1941. Године*, Д. Алексић (ур.), Београд: Институт за новију историју Србије, 19-33.
- Стојановић-Пантовић 2011: Б. Стојановић-Пантовић, „Прозраци Светлане Велмар-Јанковић: питање условљености и рецепције жанра“, у: *Распони модернизма*, Нови Сад: Академска књига, 160–171.

Željka Pržulj

THE FIGURE OF THE FATHER IN THE PROSE
OF SVETLANA VELMAR-JANKOVIĆ

Summary

As we defined in the initial hypothesis, *Prozraci*, as a work of autobiographical character and although published later, undoubtedly points to the constant contours of the image of the world recognizable in other works of Svetlana Velmar-Janković, *Ožiljak* and *Lagum*, above all. The image of the world is characterized by the chronotope of childhood and hometown, which is why our

author is an authentic representative of the civic line of contemporary Serbian literature. Among the few standing figures, the central place and function is the figure of the father, who, although based on the historical figure of Vladimir Velmar-Janković, is poeticized by applying the principle of prose lyricism, the crossing of opposite principles according to the model of binary oppositions and connected with the destruction, not only of family idylls but also of the previous world order. Brought about by the motif of an anonymous, hidden savior, the figure of the father is depicted as a kind of individual victim of historical and ideological events. Although placed in opposition to the figure of the father in the hero/antihero relationship, the figure of the mother in *Prozraci*, i.e. the wife in *Lagum*, is ultimately equalized by the irony of fate in the essential understanding of the phenomenon of collaboration, which confirms the universal thesis about the tragic fate of the individual in contact with history.

Key words: ideology, chronotope of childhood and hometown, lyrical prose, father figure, patriotism, civic morality, sinister fairy tale

СТИЛСКА И УПОТРЕБНА ВРЕДНОСТ ЛЕКСЕМЕ *ОТАЦ* У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

Циљ овог истраживања је да се испита како се значења лексеме *оџац/џаџа* шире са својих примарних референци (мушки родитељ) на различите иманентне појмове и ознаке. Лексема *оџац* садржи мотивисана секундарна значења у својој полисемичној структури, а под мотивисаношћу смо подразумевали да се секундарна конотативна значења темеље на некој од семантичких компонената изворног значења. С тим у вези у анализи доминира дескриптивна и аналитичка метода, користи се и модел компоненцијалне анализе, док се концептуална анализа користи као допунска. То значи да ће наша анализа бити базирана на денотативном и конотативном значењу лексеме *оџац* у анализи речничких одредница и поетских текстова, но поред тога обухватићемо и казационална значења ове лексеме у контекстуалној анализи осталих функционалних стилова.

Кључне речи: лексема *оџац/џаџа*, денотација, конотација, референција, казонализми, полисемија, метафора, метонимија, контекст.

1. УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Сваки језик на свој начин рашчлањује свет, тј. поседује сопствени модел концептуализације стварности због тога можемо рећи да и говорници сваког језика

---

* tanjarusimovic@yahoo.co.uk

имају сопствену слику света, те сваки говорник има задатак да организује садржај свога исказа у сагласју са колективном сликом света (Драгићевић 2010: 12).

То значи и да лексему *ошџац* можемо посматрати и у контексту универзалног значења еквивалената ове лексеме у различитим језицима света, те нам је у анализи релевантна теорија о архетиповима Карла Густава Јунга (1981). Опште је познато да је архетип реч грчког порекла и значи праузрок, праслика, праписмо, а нарочито први отисак. Овај Јунгов појам се односи на уређене обрасце мишљења, осећања и деловања, настали као резултат вековима таложеног искуства бројних генерација предака, те представљају универзалне основне структуре и динамичке елементе колективног несвесног.

Архетип оца је један од архетипа фигуре и најзначајнији је архетип како у психологији појединца, тако и човечанства. Архетип оца је поред архетипа мајке основни део родитељског архетипа¹ који сједињује супротности. Отац представља мушки принцип. Символ је Сунца и духа. Он означава конвенционалне силе закона и реда, насупрот интуитивним и инстинктивним моћима мајке. Као симболичка фигура, због патријархалног друштвеног уређења, важи за највиши ауторитет и божанство. У слици оца, препознају се тамно и светло; позитивно и негативно: најпре оплођујуће, затим заштитничко, може се препознати и као водич, помагач и саветник, али,

---

1 Као и у случају архетипа мајке, и овај може „запосести” појединца и блокирати лични развој. Ова појава је уочљива у животним ситуацијама у којима смо неспособни да се одупремо захтевима шире заједнице, конвенцијама и породичним моделима. Тада их се слепо придржавамо не питајући о њиховој користи за нас и нама блиске особе. Претерана послушност коју захтева архетип оца, у форми божанства, личног оца, или фигуре од ауторитета, може бити упозорење на немоћ да се супротставимо притиску заједнице.

на другој страни и агресивно; наметљиво и разарајуће. Символи архетипа оца су небо и сунце, гром и ветар, фалус и оружје. У свету митова и бајки он се јавља као маг, шаман, мудрац, херој и принц. Из биљног и животињског царства то су сви мужјаци и мушке биљке. Иза ових примерице наведених симбола стоји архетип оца као невидљив уређујући фактор, чију покретачку и безличну снагу представљају прасимболи дух-ветар и дах. Свуда где су људи захваћени одушевљењем или осећају динамику, они су у делокругу свог архетипа. У дубинској психологији отац важи за инстанцу над-ја. Краљ и цар заступају небеског оца и називају се очевима народа.

Док смо на терену универзалног треба нагласити и лексему *ѡατ̄ριјαρχαίη* која дословно значи „владавина оца” и долази од грчког патриάρχης (*patriarkhēs*) – „отац или поглавар расе”, што је сложеница од патриά (*patria*) – „лоза, порекло, породица, отаџбина” (од патѣр *patēr*, „отац”) и ἀρχή (*arkhē*) – „доминација, ауторитет, суверенитет”.

Патријархат је, дакле, друштвено уређење живота људи засновано на строгом поштовању обичаја у оквиру којих највишу власт и највеће поштовање ужива отац, а у савремено доба мушкарац уопштено, док жена има подређену улогу. Патријархат² се одликује строгом хијерархијом, која се заснива на два принципа: жене су подређене мушкарцима, а млађи мушкарци су подређени старијим. Патријархат се користи и као технички антрополошки

---

2 Налази указују да су у најмлађем добу, око 7000 година п. н. е, на подручју данашње Европе и Мале Азије живеле веома развијене културе, које су неговале пољопривреду. У то доба жене су играле важну улогу – економски као раднице, духовно као свештенице, те је њихова друштвена улога била наглашена. Родбинске везе су се ослањале на матријархат, дакле кћерке су наслеђивале своје мајке. Мушкарци су имали једнако важне улоге као трговци и занатлије, и, како се чини, у то доба није било ратова. Важни центри ове ране културе били су на Балкану, на подручју данашње Турске и предасирска култура на подручју данашњег Ирана.

термин за породице или кланове које контролише отац или најстарији мушкарац или група мушкараца. Историјски гледано, термин *йайријархай* се користио за означавање аутократске владавине мушке главе породице; међутим, од касног 20. века такође се користи за означавање друштвених система у којима власт првенствено имају одрасли мушкарци.

Поред наведеног општег у значењу лексеме *оџац*, у раду се фокусирамо на посебна (национална) значења, као и на појединачна (лична), нова значења условљена контекстом.

2. МЕТОДОЛОГИЈА ИСТРАЖИВАЊА

Наша ће анализа бити базирана на денотативном и конотативном значењу лексеме *оџац* у српском језику, и то у анализи речничких дефиниција и поетских текстова, но поред тога обухватићемо и референцијално значење ове лексеме у контекстуалној анализи осталих функционалних стилова, односно обухватићемо и окационална значења ове лексеме.

Дакле, у раду се анализира стилска и употребна вредност лексеме *оџац* у српском језику³, доминира дескриптивна и аналитичка метода, користи се и модел компоненцијалне анализе, док се концептуална анализа користи као допунска. Концептуализација оца је у ствари најпре концептуализација ауторитета и хранитеља, па тек онда емоција⁴, тј. љубави из које произлазе посвећеност, заштита, подршка. Корпус чине реч-

3 Под савременим српским језиком подразумева се појам шири од термина савремени српски књижевни језик, с обзиром на то да први обухвата и дијалекатске, и жаргонске речи.

4 Концептуализацијом емоција бавили су се Барселона (2000), Кевечеш (2003), Чен (2007), а код нас Драгићевић (2006: 309-325) и Штрбац (2008:120-128).

ници: Речник српскохрватског књижевног и народног језика Института за српски језик САНУ (РСАНУ); Речник српскохрватскога књижевног језика Матице српске (РМС); Речник српског језика Матице српске (РСЈ 2007); Двосмерни речник српског жаргона Драгослава Андрића (РСЖ 2005) као и поетски текстови народног и уметничког стваралаштва. Користе се и форуми, блогови и сајтови на друштвеним мрежама да би се потврдила нова значења речи која нису забележена у речницима.

Полазиште у истраживању је приступ који утемељују Лејкоф и Џонсон (Lakoff, Johnson 1980), на основу којег се појмовна метафора и метонимија сматрају основним когнитивним механизмима помоћу којих разумемо свет око себе, те су погодне за вербализовање емоција. Још је Роман Јакобсон истицао да су метафорски и метонимијски принципи основни принципи организације и испољавања језика. При том је метафорски принцип иманентан парадигматској оси језика, тј. оси селекције, а метонимијски принцип – синтагматској оси, тј. оси комбинације (Јакобсон 1986: 211-235). Тако се анализа своди на идентификовање посебних лексичких механизма који учествују у активацији секундарних значења.

Принципи мотивације секундарних реализација лексеме *оџац* су:

- механизми полисемије, тј. лексички индикатори метафора, метонимија и синегдоха који су реализовани у одређеној семантичкој позицији;

- творбени суфикси/префикси помоћу којих се изводе творенице мотивисане лексемом *оџац*, а чије се значење удаљава од њеног основног, тј. примарног значења.

3. ДЕНОТАТИВНО И КОНОТАТИВНА ЗНАЧЕЊА ЛЕКСЕМЕ ОТАЦ

У анализи стилске и употребне вредности лексеме *оџац* у савременом српском језику полазимо од денотативног значења ове лексеме, те механизмима полисемије и творбе утврђујемо најпре конотативна значења лексеме *оџац*. Полисемија се заснива на процесима умножавања значења једне лексеме, с тим да новодобијена значења не потискују примарно, већ коегзистирају заједно са њим (Бреал 2010: 154-155). На тај начин полисемија предствља природну последицу језичке економије (Улман 1983: 167-168). Осим тога, полисемија представља и начин менталног процесуирања света, као и структурирање тог стеченог знања о свету који нас окружује. Полисемија је централни лексички механизам у организацији лексичког система „она је заснована на способности лексеме да се реализује у више значења, више семантичких реализација. Семантичка реализација је семантички садржај какве лексеме у одређеној семантичкој позицији” (Гортан-Премк 2004: 157). Тако се у савременој лексиколошкој литратури полисемија дефинише као способност лексеме да има два или више значења изведених деловањем семантичких деривационих механизма (метафоре, метонимије, специјализације, генерализације), а која су сва међусобно мотивисано повезана тако да чине јединствену полисемичку структуру дате лексеме (Халас Поповић 2017: 10).

У склопу организације метафоричких и метонимијских образаца који се успостављају у оквиру лексеме *оџац* од велике је важности и културолошки модел који подразумева простор који човека окружује и начин на који га човек перципира, инкорпорира у мишљење и језик. Откривање, анализа и опис културне конотације као сегмента значења представљају један од главних зада-

така лингвиста и лингвокултуролога (Драгићевић 2010: 11) јер је језик основни механизам за интерпретацију реалности која се образује у специфичном културном оквиру његова је улога да тумачи природу и уобличава културу као свој сопствени људски свет (Бугарски 2005: 17). Дакле, већ смо назначили општи, посебни и појединачни ниво употребе лексеме *оїац*, без обзира на то што се у дијахронијској перспективи ово нивои прожимају.

Но кренимо од примарног, денотативног значења лексеме отац: У РМС као прво значење уз лексему *оїац* (мн. *очеви*, арх. *оцеви*) наведено је 1. „мушки родитељ”, док се као друго и треће значење (уз интервенцију да је мн. *оци*) наводе значења 2. „предак, праотац” и 3. „свештено, духовно лице (обично уз име или назив чина, у непосредном обраћању свештенику, калуђеру, фратру и сл., али и самостално, без помињања имена)”.

Такође, наводи се и полусложеница *Бої-оїац* (вишњи, небески) рлг. Бог као прво лице Светога тројства; синтагма *їрадски оци* (градски већници, одборници, властодршци, моћници) као и *духовни оїац* (свештеник, верски васпитач или творац, зачетник неке идеологије или филозофије). Значење „потикања”, налазимо тек у објашњењима примера *какав оїац – їакав син* „кад хоће да се каже да је син као отац, онакав како га је отац васпитао, односно, с истим наследним карактерним особинама свога оца”. Затим пример *од зла оца, а од їоре мајке (дїїи, їоїицаїи)* „бити, потицати из рђаве, зле породице, од покварених, злих родитеља” и на крају пример *оїац као колац* „отац је према деци, за разлику од мајке, тврд, мање осећајан, небрижан и сл.”

Примарно значење лексеме *оїац* је „мушки родитељ”, а тек у објашњењима наведених примера и у изведеници *очинсїво* наилазимо на примарно значење „крвна веза оца и деце, порекло од оца. Док у изведеници *очински* (придев) наилазимо на примарно значење „који

се односи на оца, на очеве уопште, својствено оцу, очевима” или *очински* (прилог) „својствено оцу, као отац поступати, саветовати”. Ово значење је у свести просечног говорника повезано са лексемом *оџац* и доприноси извођењу њених секундарних значења.

Применимо ли модел семичке или компоненцијалне анализе на лексему *оџац* у основном денотативном значењу добићемо као резултат: а) „онај од којег потичемо” – архисема, б) „онај који је у односу са дететом” – диференцијална сема; в) „онај која се поштује” – диференцијална сема.

Природу полисемичке дисперзије лексеме *оџац* и принципе у формирању њених значењских структура, тј. како се активирањем појединих сема из семске структуре долази до дисперзије примарног значења најпре појашњавамо метафором као индикатором.

А) Принципе метафоризације који се примењују у српском језику детаљно је истраживала Душка Кликовец (2004). Када је реч о когнитивној метафори, преношење се врши на основу сличности: два знака морају имати бар једну заједничку семантичку компоненту која их повезује да би се десио метафорички пренос. Код поетске и језичке метафоре „суштина датог, метафоричког принципа у томе је што означено (садржај) једног знака преузима ознаку (израз) другог знака. То укрштање двају знакова има за последицу нови трећи знак (у коме су уједињени ознака једног и означено другог знака) који се имањује као метафора или метонимија” (Ковачевић 2015: 33).

Пренесена конотативна значења лексеме *оџац* издвојена у РМС су:

1. Творац, аутор у односу на своје дело;
2. Зачетник, покретач, оснивач (*оџац модерне њисменосији*);
3. Символ домовине, завичаја (изведеница: *оџац-дина*).

Ова секундарна значења лексеме *оїац* темеље се на семантичким компонентама денотативног примарног значења. Наведена значења формирају се активирањем неке од сема из основне семантичке структуре основне лексикографске дефиниције полазног отац/очинство (онај који ствара) или садејству ефекта две семе (онај који се поштује и онај који храни и штити). Оваква конотативна значења су део поетских творевина народног и уметничког стваралаштва, пре свега пословица и изрека као вида наталоженог вишевековног колективног или личног искуства:

Праведник ходи у безазлености својој: благо синовима његовим послїје њега!

Оїац који свог сина не учи испуњавању дужности једнако је крив када их син занемарује.

Оїац! – самом Богу не можемо дати светије име.

Један отац више је од стотине учитеља.

Онај који је научен на мало, дугује више *очевој мудростї* него онај којем је остављено много због *очеве брије*.

Много је лакше *їосїаїи оїац* него *диїи оїац*.

Лакше је *оцу* имати децу, него што је деци имати *їравої оца*.

У овим и оваквим исказима кроз похвалу оцу и глорификацију његовог ауторитета и мудрости, имплицитно је садржана и захвалност оцу на присуству, бризи и заштити, као и констатација да је бити отац одговорност. У ствари, говоримо о *очинсїву* у ширем, конотативном значењу у односу на наведену одредницу из Речника *Очинсїво* је пожељан образац понашања оца у једном друштву или једној култури. Реч је о „правима, обавезама, одговорностима и статусима који се приписују очевима, као и о дискурзивном пољу које одређује добре и лоше очеве”, Дијакхронијски гледано, разликујемо традиционално очинство, оца као хранитеља и ново очинство.

Први модел *традиционално очинство* је доминирао од средњег века све до прве половине деветнаестог века, док се у руралним областима задржао и дуже. Основна улога оца у традиционалном друштву била је да пред друштвеном заједницом потврди своје биолошко и социјално очинство и тиме легитимише потомке као и да се стара о материјалном статусу заједнице. Да би извршавао обе претходне улоге, отац није морао бити непосредно присутан члан у породици током највећег дела њених дневних активности, а могао је бити на дуже време физички одсутан. Отуда је патријархални образац подразумевао „одсутног оца” што је значило да очинство не захтева изразитији афективни однос према деци. Ауторитет оца у породици је беспоговоран. За његово извршавање стара се мајка, која је одговорна за извршавање наредби и послушност деце. Тек у крајњој нужди позива се отац да изврши одређену санкцију, јер свако такво позивање угрожава углед и способност саме мајке да врши васпитну улогу. Отац има улогу крајњег арбитра, који се меша када више није могуће решити спор на било који други начин. Овај модел оца илустрован је у Житију Светом Симеону, односно у саветовању сина и наследника.

Од половине деветнаестог века почиње да се развија други модел – *оштац хранилац*. У овом случају долази до раздвајања радних активности од домаћинства и до позиционирања мушкарца све интензивније у јавној сфери (фабрикама, јавној управи и сл.), њихова примарна породична улога постаје хранитељска. Основна улога оца у породици јесте да је он незаменљиви хранилац породице. Брига и нега деце и даље остају дужност мајке, с тим што са развојем грађанске породице почиње да се развија осећај интимности породичног дома и нови облик емоционалне размене и осећајности како између супружника тако и између родитеља и деце. Током друге половине двадесетог века, и с убрзаном модернизацијом, све више жена улази

на тржиште рада, те оба супружника зарађују. Мушкарци и даље свој идентитет формирају кроз дискурс *йородичної човека* који је способан да издржава своју породицу (Пример: Опис оца у приповеци Лазе Лазаревића *Први йуї с оцем на јуїрење*). Овај модел доминира и данас, међутим полако се појављује и трећи модел *нової очинсїва*.

Поред концепта храниоца, за очеве се појављују и други концепти попут „укљученог оца”, „брижног оца”, што је еквиваленто лексеми *їайїа*. Појам *укључени оїац* обухвата вредности и праксе тзв. новог очинства. Термин подразумева висок ниво укључености оца у све аспекте живота деце и има следеће карактеристике отац треба: да буде много присутнији у животу детета него раније; да укључи много више отворених емоција нежности, пријатељства и привржености према детету; да негује другарски однос са децом кроз игру, забаву и слободно време. Ове односе илуструју и стихови песме Драгана Лукића „Шта је отац”: Молим вас, реците отац шта је // Да ли је отац тата или судија за прекршаје.

Сваки мушкарац може да буде отац. Чак и детету које није његово. Отац је правна категорија, он је оно „име оца” из докумената. И када је та рубрика из неког разлога празна сви знамо да тај отац негде постоји, скривен из неког разлога, најцешиће лошег. Очевима се цепа кошуља када се дете роди. И тај обичај симболично означава одбацивање старог начина живота (поцепана кошуља) и прихватање новог начина (нова кошуља). Отац може бити одговоран, може бити забринут када се дете разболи. Може редовно да плаћа алиментацију, ако је ситуација таква. А може и све супротно од тога, јер је такав отац.

Највећи дар који сам икада имао дошао је од Бога; и зовем га *Тайїа!*

Сваки мушкарац може бити *оїац*. Но потребно је нешто посебно да се буде *їайїа*.

Мој ми *оџац* није показивао како живјети; он је живио и пуштао ме да га у томе гледам.

Знате, очеви некако увек све могу поправити.

Таџе су већ другачија конотација. Није сваки отац тата, јер татом те проглашава дете. Тата је титула коју мораш да заслужиш. Колико год је лако дефинисати оца, толико је тешко одредити када се отац претвара у тату. Очеви могу бити незадовољни, тате тугују. Отац је поносан, тата је срећан. Отац се пење на камен који је тати пао са срца. Отац тврди да мораш боље. Тата ти каже да можеш боље. Отац верује у твоје способности, тата верује у тебе. Тата је мајстор, тата-мата. Отац је колац, понекад само новац.

Отац има веома важну улогу у васпитавању деце, те се приликом усвајања користи и лексема *очух*. У РСАНУ уз лексему *очух* наводи се само примарно значење „неправи, neroђени отац, мајчин муж у односу према њеној деци из другог брака”.

Употребна вредност лексеме *оџац* може се анализирати и у дихотомији узвишено/унижено. Узвишено значење садржано је у полусложеници са лексемом *оџац*; *Бој-оџац*, али и у синонимима *Творац*, *Сџворийџел*, затим у заклетвама (Оца ми! Тате ми!) где се позивањем на највишу вредност гарантује истинитост казаног. У псовкама наилазимо на најнижу употребну вредност лексеме *оџац*, мада су фреквентније псовке са лексемом *мајка*. Псовка у међуљудској комуникацији има темељ у културолошким аспектима друштва⁵. Повезана је са емо-

5 Псовка се може сматрати нападачким чином, видом вербалног насиља које се реализује употребом увредљивих речи и неретко је увертира за физичко насиље. Из психолошке перспективе може се тумачити као завршни члан трочланог узрочно-последичног ланца: фрустрација као узрок, афект као стање, затим псовка као агресивна експресија. Иако се данас

цијама говорника⁶ и најчешће утиче на емоције саговорника. Њихова комуникацијска улога је диференцирана од увреде, преко поштапалице, до тепања. Као говорни чиновни псовке спадају у експресиве. У примерима псовки лексема *оїац* је најчешће у функцији објекта (Оца ти...) Увредљивост, ниподаштавање, понижавање постиже се употребом вулгаризама у контексту лексеме *оїац*, односно унижавањем од стране говорника оног што је узвишено за саговорника. То значи да је и у псовкама лексема *оїац* (као и лексема *мајка*) мимо контекста задржала значење узвишеног и светог. Оца ти псују. У псовкама нема места за тату. Када те вређају преко тате, у тој увреди увек има неке зависти. Или си „татин син” или ти је нешто омогућио „татица”, кога нема сада да те одбрани.

Метафором као механизмом полисемије издвојена су конотативна значења лексеме *оїац* у речницима српског језика и у сагласју су са значењима која се издвајају у вези са позитивним значењима архетипа оца. Негативна значења архетипа оца пре свега се очитују у синтагми лош отац, неодговоран, неукључен отац. Но, поједина значења архетипа оца поклапају са значењима лексеме *оїац* која нису заступљена у речницима, већ су условљена језичким или ванјезичким контекстом, те имају референцијално значење. И такве би биле синтагма *їаїин син* у значењу презаштићеног сина или лексема *їаїица* у пејоративном значењу привилегованог детета.

употреба псовке сматра знаком недостатка културе, у далекој прошлости човек се почео цивилизовати онда када је одлучио да не погоди свог саговорника каменом у знак неслагања, већ је своју љутњу испољио вербално (Фројд 2010: 296).

- 6 *Маледикїолоїија* је новија грана психоллингвистике која се бави употребом оних језичких елемената који се повезују са негативним емоцијама, тј. увредама, покудама, псовкама, односно свим облицима емоционално негативног начина изражавања (Хес Лутих 2008: 328).

Б) Код *метонимије* основ преношења није садржан у самим знаковима него у њиховим денотатима. Да би дошло до метонимијског преношења, денотати морају бити у односу подударности, тј. близине (детаљније о томе види Ковачевић 2015: 33–34). Но, у овом истраживању релевантна нам је синегдоха као стилска фигура код које се лексемом која означава део именује целина, и „синегдоха се у основи састоји од сужавања или проширивања уобичајеног плана садржаја неке речи” (Шкиљан 1986: 20). Међутим, код синегдохе однос суседста или близине увек подразумева укључивање – инклузију (види Ковачевић 2015: 49). Синегдоха „део – целина” најчешће је у вези са лексемом *оџац*, именицом за део увек се именује целина којој тај део припада:

Сиварање Адама један је од девет призора на највишем делу свода Сикстинске капеле. Ова фреска је данас једна од најпрепознатљивијих слика на свету. У интерпретацији фреске налази се исказ: „У *Сиварању Адама* Микеланђело се приближио тајни дотицања човечанства и Творца и уобличио је. На слици монументални патријархални Бог пружа своју руку преко слике, у контрасту је Адам који лежи на новоствореној земљи јер још није примио искру живота коју му пружа Божија рука. *Десна рука Очева* снажно потиче 'првог човека' који као да се буди из сна, при чему је Божији кажипрст усмерен заповеднички и одлучно, док Адам једва успева да подигне руку. Бог своју моћ потврђује и строгим погледом усмереним на Адама који се показује као покоран и пун страхопоштовања”.

Како је илустровано у примерима, именица за део (рука, поглед) праћена је детерминатором у функцији конгруентног атрибута (придевска заменица или придев: његова, очева, десна, строги). Делови тела *соматизми* у функцији су именовања човека у целини. На овај начин концептуализују се конотативна значења лексеме *оџац* као ауторитет, заштита, подршка, духовна храна. За кон-

цептуализацију емоција битна је веза између физиолошких и психосоматских испољавања емоција (нпр. физиолошке промене које се манифестују на лицу, у погледу, на телу, у гласу). Руке и очи су контакт, веза, представљају вид невербалне комуникације, а симболично могло би се рећи да мушкарац формално постаје *оџац* кад се дете роди, а суштински када га дете ухвати за руку.

Конотација као сегмент лексичког значења представља језички факт који проучава лингвистика. „То значи да се конотативна вредност лексичке јединице остварује у лексичком систему у односу према другим сегментима значења једне лексеме или у односу према другим лексемама лексичког система једног језика” (Драгићевић 2010: 56). Збир прототипа који постоје у колективном сазнању једне нације представља њену националну слику света, која се кроз језик манифестује лексичким еквивалентима и за те прототипе (Драгићевић: 2010: 12). На основу анализираних можемо рећи да је конотативна вредност лексеме *оџац* у српском језику испресецана њеним универзалним вредностима.

3.1. Оказионална значења лексеме отац

Досадашња анализа потврдила је да денотативно значење подразумева основно, прототипично значење лексеме *оџац* које је познато и разумљиво свим говорницима српског језика и оно је независно од језичког или ванјезичког, ситуационог контекста. Такође, илустровали смо конотативна значења лексеме *оџац* која представљају компоненту лексичког значења у које је укључена и стилска обојеност и емотивна маркираност и оно је најчешће условљено језичким или ванјезичким, ситуационим контекстом. И конотација спада у заједнички део кодне компетенције и присутна је код свих говорника. У наставку анализе издвајамо нова значења лексеме *оџац*. Лексичке

иновације у виду *оказионализама* имају своје карактеристике и то: јединственост; нарочите функције као што су концентрација информација, посебни стилски ефекти, као и попуњавање лексичких празнина; зависе од ситуационог контекста; одступање осим на творбеном нивоу могуће је и на фонолошком, морфолошком и семантичком нивоу; такође и нелексикализованост (Томашикова 2008: 248). Оказионализми настају након једнократне употребе или ретке употребе, али са одређеном сврхом и у одређеном ситуационом контексту. За нашу анализу релевантна је карактеристика нелексикализованост, односно, непостојање у речнику, те разликујемо типове *оказионализма*: *ново значење* и *нови лексем*.

Мимо речничких одредница наилазимо на нова значења лексеме *оџац/џаџа* у жаргону младих⁷, пре свега њених синонима *сџари*, *џале*:

Таџа је Жељко Обрадовић (значење похвале и поштовања);

Он ти је *џаџа-маџа* за аутомобиле. (значење мајстора свог заната)

Свињски оџац (назив филма из 1981. у значењу мушкараца који је од маминог сина постао незрели отац)

Ауто је *џале* (значење високог квалитета удобности);

У наведеним жаргонским изразима *оџац* се концептуализује у афирмативним значењима, похвале и поштовања, високог квалитета удобности и заштите, али и у пејоративном значењу покуде, те можемо рећи да жаргон младих смело проширује домен ових појмовних метафора.

7 Наводимо пример који илуструје жаргонску употребу хипокористика *мама* коју бележи РСАНУ у фигуративном пејоративном значењу *кукавица*, *џлашљивац*, *слабих*: Мушкараца има свакојаких: има их делија... а има *мама* који од своје воље постају лакеји код жена (РСАНУ).

4. ЗАКЉУЧАК

У овом раду анализирано је како се значења лексеме *оїац* шире са својих примарних референци (мушки родитељ) на различите иманентне појмове и ознаке за емоције. Лексема *оїац* има мотивисана секундарна значења у својој полисемичној структури, а под мотивисаношћу смо подразумевали да се секундарна конотативна значења темеље на некој од семантичких компонената изворног значења.

Метафором и синегдохом као механизмима полисемије издвојена су конотативна значења лексеме *оїац* у речницима српског језика и у сагласју су са значењима која се издвајају у вези са позитивним значењима архетипа отац односно, ауторитетом мушког. Тако се у процесима литерализације често идеализује *очинство*, односно негује се колективна експресија у вези са конотативним значењима лексеме *оїац*. Негативна значења архетипа оца такође су заступљена у уметничком тексту, но, поједина значења архетипа оца поклапају са значењима лексеме *оїац* која нису заступљена у речницима, већ су условљена језичким или ванјезичким контекстом, те имају казационално значење.

Улазак у улогу оца за неког је резултат планирања, жеље, а за неког производ случајности. Због чега су мушкарци остварили ову улогу, каква очекивања имају од себе и како себе виде – битни су елементи очевог идентитета. Поред слике о себи, очинство се материјализује и кроз различите праксе, односно кроз степен и квалитет укључености у живот детета. Ове праксе могу бити директне и индиректне, односно могу подразумевати непосредну интеракцију са дететом – кроз негу, бригу, учење – или бити посредне – кроз планирање за дете, материјално обезбеђење и др. Очинство још увек функционише у значајној мери на традиционалан начин али

са све мање ефикасности. Традиционални образац улоге оца постоји још само на понашајном плану. Већ на идеолошком плану дошло је до промена јер већина младих усваја нови образац очеве „блискости” са дететом.

Лексема *оџац* је врло продуктивна у развијању семантичког потенцијала своје полисемне структуре у трансформацији основног значења лексеме. Однос оца и деце прожима се на различитим нивоима од емпиријског који подразумева њихову међузависност и узајамну упућеност, до симболичког који укључује митологизацију, фолклоризацију и литерализацију.

ЛИТЕРАТУРА

- Барселона 2000: Antonio Barcelona (ed), *Metaphor and Metonymy at the Crossroads – A Cognitive Perspective*, Berlin/New York: Mouton de Gruyter.
- Беговић 2011: Катарина Беговић, „Значај метафоре за лингво-културолошка истраживања”, *Свети речи*, 33/34, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије, 43–54.
- Бреал 2010: Michael Breal, *Essai De Semantique: Science Des Significations*, Kessinger Publishing, Paris: Hachette.
- Бугарски 2005: Ранко Бугарски, *Језик и култура*, Београд, Библиотека XX век.
- Гортан-Премк 2004: Даринка Гортан-Премк, *Полисемија и организација лексичког система у српском језику*, Београд, Завод за уџбенике и наставна средства.
- Драгићевић 2003: Рајна Драгићевић, „Механизми настајања секундарних значења лексема”, *Српски језик – студије српске и словенске* VIII/1–2, Београд, 221–231.
- Драгићевић 2010: Рајна Драгићевић, *Вербалне асоцијације кроз српски језик и културу*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Кевечеш 2003: Zoltan Kövecses, *Metaphor and Emotion: Language, Culture, and Body: Human Feeling*, Cambridge, New York: Cambridge University Press

- Кликовац 2004: Душка Кликовац, *Метјафоре у мишљењу и језику*, Београд, Библиотека ХХ век.
- Ковачевић 2015: Милош Ковачевић, *Стилска и јрамајска стилских фигура*, Београд: Јасен.
- Лајкоф, Џонсон 1980: George Lakoff, Mark Johnson, *Metaphors We Live By*, Chicago and London: University of Chicago Press.
- Јакобсон 1986: Роман Јакобсон, *Шест јредавања о звуку и значењу*, превео Бранко Јелић, Нови Сад: Књижевна заједница Новог Сада.
- Јунг 2003: Karl Gustav Jung, *Arhetipovi i kolektivno nesvesno, Izabrana dela Karla Gustava Junga*, четврта књига, peti том, превод Босилјка Милакара, Душца Лећић Тошевска, Београд: Atos.
- Томашикова 2008: Slavomira Tomášiková, „Okkasionalismen in den deutschen Medien”, *Médiá a text II*, Michal Bočák, Juraj Rusnák (ur.), Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Filozofická fakulta, 246–256.
- Улман 1983: Richard H. Ullman, „Redefining Security”, *Internacional Security*, The MIT Press, 129–153.
- Фројд 2010: Sigmund Freud, „On the psychical mechanism of hysterical phenomena”, u: *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*, New York: W. W. Norton & Company, 287–298.
- Халас Поповић 2017: Ana Halas Popović, *Uvod u leksičku polisemiju*, Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Хес-Лутих 2008: Ernest W. B. Hess-Lüttich, „Sprache und Politik: Neue Studien zur Politolinguistik (Rezension)”, *Kodikas/Code – Ars semeiotica – an international journal of semiotics*, 31(3–4), Tübingen, 345–352.
- Чен 2007: Lina Chen, *Bilder menschlicher Emotionen in deutschen und chinesischen Phrasemen*, Phraseologie und Parämiologie, Band 22.
- Шипка 1998: Danko Šipka, *Osnovi leksikologije i srodnih disciplina*, Novi Sad, Matica Srpska.
- Шкиљан 1986: Dubravko Škiljan, „О дефиницији језика и говора”, *Govor*, god. III, br. 1, Filozofski fakultet Zagreb, 19–26.
- Штрбац 2008: Гордана Штрбац, „О принципима за израду речника колокација у српском језику”, *Наш језик*, 39/1–4, Институт за српски језик САНУ, 53–67.

Tanja Rusimović

THE STYLE AND UTILIZATION VALUE OF THE LOKEME MOTHER IN THE SERBIAN LANGUAGE

Summary

The aim of this research is to examine how the meanings of the lexeme mother spread from their primary referents (female parent) to various immanent concepts and labels for emotions. In this regard, the descriptive and analytical method dominates the analysis, the component analysis model is also used, while the conceptual analysis is used as a supplement. The analyzed meanings are formed by activating some of the seeds from the basic semantic structure of the basic lexicographical definition of the original mother (the one who gives birth) or by the combination of the effects of two seeds (the one who is respected and the one who cares). This means that the analysis is based on the denotative and connotative meaning of the lexeme mother in the analysis of dictionary definitions and poetic texts, but in addition, the occasional meanings of this lexeme are included in the contextual analysis of other functional styles.

The lexeme mother is very productive in developing the semantic potential of its polysemous structure in the transformation of the basic meaning of the lexeme. The relationship between mother and children permeates on different levels from the empirical, which implies their interdependence and mutual familiarity in both affirmative and negative meanings, to the symbolic, which includes mythologizing, folklorization and literalization.

Key words: lexeme mother, denotation, connotation, reference, polysemy, metaphor, metonymy, context.

Анка Ж. Симић*
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Одсек за филологију
Катедра за српску књижевност

УДК 27-29:821.163.41.09

ФИГУРА ОЦА У САВИНОМ ЖИТИЈУ СВЕТОГ СИМЕОНА**

У раду се бавимо рецепцијом дела Светога Саве у критичкој мисли XX века, са нарочитим освртом на значај фигуре оца у *Житију светиої Симеона*. Почињемо од значаја жанровског разврставања Савиних списа, јер уочавамо да Павле Поповић, Ђорђе Трифуновић, Димитрије Богдановић и Милан Кашанин, некада видно, некада не, омеђавају Савина дела која се тичу црквено-правне делатности од оних која се могу одредити као књижевноуметничка.¹ Такође, Поповић, Трифуновић и Богдановић оцењују Савино књижевно стваралаштво у важном саодносу са Савиним животом, те приликама у српској држави и цркви, док Кашанин Савин књижевни рад доводи у везу са његовим монаштвом, са његовом наклоњеношћу духовном начину живљења из кога извире лепеза Савиних делатности које су утицале на његов књижевни рад.

---

* anka.simic@filum.kg.ac.rs

** Истраживање спроведено у раду финансирано је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије (Уговор о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2022. години број 451-03-68/2022-14/ 200198).

1 В.: 1) *Сава Немањић* (1963), 2) *Житије светиої Симеона* (1998), и 3) *Свети Сава : сабрана дела* (2005).

Кључне речи: житије, Свети Сава, Свети Симеон, отац, син, држава, црква.

Павле Поповић за XIII век везује имена четири биографа², међу којима је први Свети Сава. Када је у питању осврт на књижевно дело Светог Саве, у тексту „О књижевном делу светог Саве” (*Српска књижевност у књижевној кријици, Спара књижевност*: 1965, 271-281) Поповић полази од Савиног првог списка, *Карејској типика*³ (1199), истовремено пратећи Савин књижевни или списатељски, али и животни пут, посебно према причи Савиног животописца Теодосија. Сама дела описује, анализира и коментарише.⁴ Ђорђе Три-

2 Свети Сава, Стефан Првовенчани, Доментијан и Теодосије.

3 „ТИПИК, зборник у коме се излаже редослед и начин вршења црквених служби. (...) Први нам данас познати превод типика везан је за оснивање манастира Хиландара (1199). Тада је Свети Сава дао да се преведе или је и сам преводио типик Евергетидског манастира у Цариграду. Преведен је само пролог у коме се излажу прописи за живот и целокупно уређење манастира. Евергетидски типик је у преводу доста прилагођен условима живота манастира Хиландара. За потребе манастира Студенице, Савин Хиландарски типик незнатно је прерађен. За своју ћелију коју је основао у Кареји на Светој Гори, Свети Сава је саставио типик. У овом краћем типикку Свети Сава прописује живот и служење монасима усамљеницима који се подвигу у Карејској ћелији.” (Трифунуовић 1974: 321-323)

4 Програм текстова из области науке о старој књижевности, Павла Поповића, већ при прегледу текста у вези са књижевним стваралаштвом Светог Саве, који смо одабрали као нужно први о коме ваља говорити, препознајемо као онај у коме предњаче два начела: 1. казивање у текстовима засновано је на властитом читању сваког текста о коме се у научном тексту говори, као и на читању сваке научне, критичке или књижевне расправе која је у вези са текстом, његовим писцем или неком књижевном појавом, написане било код нас, било негде у свету, без обзира на њену вредност; 2. излаже се предмет српске средњовековне књижевности, који се процењује

фуновић, једнако као Павле Поповић, у *Крајком њре-
іледу јуіословенских књижевности средњеї века* (1976),
књижевно дело Светог Саве проматра у саодносу са
историјским подацима који се тичу Савиног живота,
прилика у ондашњој Србији, као и прилика у архиепи-
скопији. За најстарији Савин сликани портрет који се
налази у манастиру Милешеви и који је рађен још за
Савина живота, највероватније у трећој деценији XIII
века, Трифуновић каже како је то један од најлепших
портрета читаве српске средњовековне књижевно-
сти. Приказан је на њему као архиепископ, поред свог
оца, монаха Симеона, а оваква представа била је честа
како у средњовековној, тако и у новијој уметности.
Уз то, Савино дело, живот и заслуге ушли су свакако
у народну традицију и предање. И Трифуновић Савин
књижевни рад сагледава почев од *Карејскої, Хиландар-
скої и Сїуденичкої шїиїка*, којима придружује и *Ушїав
за држање Псалїира и Номоканон (Крмчију)*, уз опис,
анализе и коментаре у вези са наведеним делима који су
углавном једнаки Поповићевим.

Димитрије Богдановић, међутим, у књизи *Исїо-
рија срїске књижевности, Сїара срїска књижевности*
(1991), проматра, у важном саодносу, настанак и развој
јединствене државе Немањића и настанак и развој нове
и важне епохе у историји старе српске књижевности.
Попут државе, осамостаљује се и књижевност. У оквиру
система жанрова, наслеђеног из старословенског пери-
ода, настала су сопствена дела, на српске теме. Иако је

и тумачи не превише опширно. Природа Поповићевог програма,
који је стручно спроводио, учинила га је различитим у односу на
његове претходнике у дотадашњој српској књижевној историо-
графији. Како је Поповић Светог Саву детерминисао као првог и
као почетак када је посреди оригинално српско књижевно ства-
ралаштво, ми ћемо Павла Поповића оправдано сместити у први
ред наших историчара књижевности.

средњовековна поетика наметала универзалне вредности, као и оно што је опште и изнад појединца, у првим годинама XIII века, јављају се снажне ауторске личности. Богдановић, излазећи из оквира естетичке апстиненције историчара књижевности који реципира одређено књижевно дело, увиђа како епоха XIII века није прва у историји српске књижевности, али и наглашава како тек са њом, делом Светог Саве и аутокефалном српском црквом, стара српска књижевност добија ону садржину која ју је учинила активним и равноправним учесником у књижевном животу читавог православног словенског света.⁵ На основама друштвене и националне самосталности, као и интегрисаности у духовној екумени хришћанске цивилизације, развијена је специфичност старе српске књижевности, једнако као и њен универзални, светски идентитет. Богдановић закључује како се специфичности изражавају у остваривању општих жанрова, највише у житијној књижевности, у оквирима које се може чак говорити и о тзв. владарској историографији. Књижевнотеоријско одређивање средњовековне литературе отпочео је Ђорђе Трифуновић, с тим што је он методолошки остао на поступку да уводи појмове који имају теоријску суштину, али да их разматра у њиховом историјском кретању. Димитрије Богдановић истиче како књижевност средњег века ваља схватати шире од онога што под књижевношћу подразумевамо данас. Као „уметност речи”, одређена је законима своје епохе, обухватајући све видове писмености који су подвргнути утврђеном канону структуре, облика и израза. Морамо имати у виду да се тај канон битно разликује од књижевних и естетских закона каснијих епоха, с обзиром да у први план истиче оно што је опште, универзално, апстрактно, метареално и надлично, а што је у функцији циљева који

---

5 О Светом Сави и његовом добу види: Деретић (1996:56-60).

нису уметнички, према данашњим схватањима. Светом Сави, тако, Димитрије Богдановић додељује улогу зачетника (*оца, ѿворца*) осамостаљене српске књижевности XIII века. Једнако као Павле Поповић и Ђорђе Трифуновић, прати Савин животни пут, уз развој његовог књижевног рада, с том разликом што о Сави пише најпре као о младићу који је напустио управу Хумском облашћу и у Светој Гори примио монашки чин. Пратећи изворе, химографске текстове и Савине биографије, Богдановић открива и истиче Савину нештољиву жудњу за испосничким, светим животом. Дакле, Савин манастирски живот јесте у тесној вези са његовом књижевном делатношћу. Милан Кашанин, даље, у *Српској књижевности у средњем веку* (2002), попут Димитрија Богдановића, Савин књижевни рад доводи у везу са његовим монаштвом, с тим што не инсистира једино, попут Димитрија Богдановића, на успостављању везе између Савине књижевне делатности и његове наклоњености духовном начину живљења, већ посматра и анализира значај читаве лепезе Савиних делатности – од оснивања манастира, цркава и конака, те организовања монашког братства, до управљања архиепископијом и бављења књижевношћу.⁶ Дакле, код Кашанина уочавамо буђење естетичке свести која је условила један другачији културни хоризонт у оквиру којег он реципира Савино стваралаштво. Саву, од других средњовековних писаца српског средњег века, примећује Кашанин, издваја и то што је бивајући прелатом цркве, постао први српски средњовековни писац који кроз историју носи светитељско име и који нам није загонетан. Дакле, примећујемо како је заправо Богдановићева методологија рада на пољу старе књижевности заснована на посматрању средњовековног књижевног стваралаштва у

---

6 О значају живота и дела Светог Саве погледати: Маринковић (1997:25-41).

тесној вези са историјом и теоријом, док Милан Кашанин обелодањује средњи век методом сагледавања писца и дела као нераздвојне целине, те откривањем писца као човека који стоји иза дела, а све са циљем да покаже колико је заправо човек протумачен делом, а само дело оживљено пишчевом личношћу. Стари писци нису за њега само писци, већ и идеолози, и нису само личности, већ и репрезентанти једног света, који имају одређене и јасно формулисане државне, верске, друштвене, моралне и књижевне мисли. Зато св. Саву најпре види овако: „[...] Он је био не књижевник, већ велики прелат цркве. Све што је Сава написао остало је у орбиту његовог организаторског и законодавног рада, и имало одређен црквени и државни циљ. [...]” (Кашанин 2002: 101) С обзиром да је лепота српске средњовековне књижевности у њеном прекрасном казивању, да је њена снага у њеним идејама, суштина у верском заносу, а оригиналност у националној афирмацији, да је њена драж у одсјају времена и друштва, неопходно је један овакав сложени организам откривати разгледањем и разумевањем свих његових одлика, и једино на тај начин открити цело биће старе књижевности.

Пишући о *Свиуденичком ѿиийику*, Павле Поповић истиче како он садржи и *Живоји Свештој Симеуна*, који је унет као засебна глава, а који се заправо посматра као засебно дело.⁷ О животопису пише исцрпно, од његовог садржаја и вредности, до карактеристичних особина дела као што су: коришћење додатних текстова⁸ при састављању животописа и истицање напомена које сведоче да је текст настао у Србији, после расправе између два брата, Стефана и Вукана. Ђорђе Трифуновић, међутим, у односу на Павла Поповића, нешто већу пажњу

7 О *Савином жиѿију свештој Симеона*, у саставу *Савиног Свиуденичкој ѿиийика*, в. Ређеп (2008:13-16).

8 *Хиландарској ѿиийика*, *Карејској ѿиийика*, повеље Немањине Хиландару, повеље Стефана Првовенчаног Хиландару итд.

посвећује *Житију Свѣтої Симеона*, истичући га као прво српско сачувано житије⁹. Трифуновић се посебно бави композицијом Житија, те на основу сагледавања дела споља и изнутра, на основу приметне симетричности и поступности, као и на основу Савиних изјава у делу, закључује како је Сава нарочито мислио на композицију. С обзиром на теме које се у споменутом житијном тексту покрећу, читаво Житије посматра као низ целина или глава, истичући карактеристике појединих, по његовом мишљењу, најважнијих. Тако најпре издваја целину која се тиче онога што је Савин отац, Симеон, стекао и његовог одрицања од престола, а која се завршава реторички писаном похвалом. Трифуновић не само да наводи пример и врши анализу ове похвале, већ наводи и врсту похвале, детерминишући је као беседничко-реторичко-песничко сажимање једне целине. Говорећи о Савином казивању у Житију, показује на који начин Сава превазилази оквире казивања о своме оцу, о његовој личности, долазећи до духовних уопштавања:

„Посебан став, трећи и последњи, чини сама смрт и умирање, што се све завршава Савиним општим погледом на Симеонов рад. То је читава глава у којој се Сава осврће на

---

9 „ЖИТИЈЕ. Уз црквену богослужбену поезију најособенија врста у византијској и у јужнословенској и источнословенској књижевности. Надахнуто античким биографским писањем, житије има дугу историју од првих векова хришћанства до краја средњег века, па и новијег времена. Развијано у оквирима источне православне духовности, житије је вековним трајањем добило своје законе стварања, различите од западних. И поред заједничке композиционо-стилске схеме, сваки народ је нашао и свој особени израз у житијној књижевности. Тако се у области опште поетике изграђивало национално схватање једне књижевне врсте. Стога се у житијима поред уметничких, могу открити и моралне, психичке и уопште духовне особености једног народа.” (Трифунувић 1974: 46)

Симеонова световна и духовна дела, на његову владавину, на његово монашко повизање. Сава се на крају обраћа Господу. Већ самим овим поступком превазилази оквире казивања о једној личности, те му сада свети Симеон постаје повод за духовно уопштавање.” (Трифуновић 1976: 65)

Примећујемо како Трифуновић не тежи представљању и тумачењу читавог житијног текста, попут Павла Поповић, већ маркира карактеристична места у тексту, чијом анализом рашчитава Житије. Дакле, о последњој глави Симеоновог житија пише као о беседничкој и наменски написаној јер препознаје њену везу са смислом *Сѣуденичкої ѿиїиика*, којему претходи. Такође, на основу Савиног дужег бављења сценом припремања за смрт и саме смрти Савиног оца, Трифуновић открива Савину замисао када је у питању грађење Симеоновог лика – намера му је да представи очев живот, али да се ипак више позабави духовним, односно монашким животом светог Симеона, као и да кроз феномен смрти, особен за средњовековног човека, покаже синтезу једне личности и живота једног великог и духовног и световног човека.¹⁰ За сцену умирања још каже: „Сцена је, иначе, тако добро уметнички и артистички замишљена и развијена, да и савременог читаоца, непосредно уводи у призор без аутобиографске и мемоарске препреке. Открива савременом читаоцу лепоту умирања једне овакве личности.” (Трифуновић 1976: 66) На основу сцене Симеоновог умирања, Ђорђе Трифуновић разоткрива и Савин композиционо-књижевни поступак, који се тиче постојања покрета у сцени и ситуираног читаоца.¹¹

10 В.: Маринковић (1986:1238-1247), Бојовић (2012:786-788).

11 Симеон лежи болестан, а крај њега Сава клечи. Симеон подиже руке (покрет оживљавања статичности) и ставља их на Савин врат. Придиже се, целива сина у лице и говори. Симеон ставља руке још више на Савину главу. Сава касније више није на коле-

Отварајући питања поетике старе српске књижевности, Богдановић, у намери да дешифрује стари текст, најпре проматра положај аутора у средњем веку, маркирајући га као извршиоца једног вишег творачког акта. Тако, даље, увиђа како аутор својим делом не открива суштину стварности, већ се та суштина сама открива преко његовог дела, служећи се њим и његовим делом као инструментом свог сопственог стваралаштва. Ово је разлог непостојања ауторског начела у оквирима старе поетике. Истина није у појединачном и индивидуалном, већ у општем, у тоталитету целине. „Уместо ауторског начела који је сав у издвајању, у посебности и оригиналности, византијска поетика истиче начело жанра; уместо индивидуализованог књижевног израза – топику и књижевну етикецију, систем општег, заједничког и универзалног израза.” (Богдановић 1991: 52) Овај систем само је наизглед херметичан. Јер топика јесте кључ једне комуникације којим се омогућује најтешњи додир – општеће и поистовећивање многих у једноме. Опште место, као условни израз и знак којим се омогућава општеће, није било баналност, као данас. Систем тих знакова истовремено и шифрује и дешифрује један мисаони садржај, а што је посебно важно, условљава једно емоционално стање. „Топика је, значи у служби књижевне комуникације; али је она, с друге стране, општега и апстрактног, универзалног смисла ствари која се на тај начин саопштава.” (Богдановић 1991: 52) Тако *Житије Светиој Симеона*, Димитрије Богдановић рецепира као ктиторско житије оснивача Студенице, писано по правилима овог жанра византијске књижевности. Препознаје Савину усредсређеност на монашки Симеонов лик, као и то да су стварни биографски подаци из Немањиног

нима, већ се простире, потпуно пада ничице на очеве ноге и говори са сузама. (Трифунковић 1976: 66)

живота подређени идејама одрицања од престола, моћи и величине у овом свету ради царства небеског. Сава оца у Житију приказује као драматични пример одрицања, основне јеванђељске поруке и темеља сваке монашке духовности. Као разлог овоме, Богдановић наводи уобичајени реторски увод у Житију, који је спојио елементе биографске предисторије са елементима реторичне похвале светоме, а чија се величина гради на противречности самоодрицања. Тек иза ове похвале, следи главни биографски део Житија, као казивање о Симеоновим монашким подвизима и његовој смрти. Он се завршава Савином молитвом, обележеном поучним и проповедничким тоном.

„Врлина је Савиног Житија светог Симеона непосредно и једноставно, одмерено причање без реторичности, у коме се препознаје блиски сведок и пратилац, учесник у животним збивањима Симеона Немање, Немањин син. Опис Симеонове смрти, сав у смењивању слике и дијалога, уздржан и узбуђен у исти мах, спада у најлепше странице старе српске књижевности.” (Богдановић 1991: 140)

Бавећи се Савиним *Житијем Светиој Симеона*, Димитрије Богдановић трага и за изворима овог житијног текста. Тако наводи другу *Хиландарску повељу* Стефана Немањића из 1200-1202, закључивши како је њену композиционо-биографску и реторску схему Сава искористио за конструкцију свог Житија. Томе сведоче места у Житију попут: описа светогорских дана Светог Симеона који су у првом плану, присутни мотив Раја, откривање духовне стварности Свете Горе итд. Трагање за изворима, одвело је Богдановића и до закључка како су повеље и владарска житија заправо обједињени идентитетом владарске идеологије. Владар је у својој провиденцијалној улози оправдан тек посвећењем и потпуним

подређивањем божанској вољи. „Божанску харизму на себи владар доказује одговарајућим понашањем, богоугодним делима и послушношћу духовним подвизима, у којима се испољава његова права, „бесмртна моћ” (Богдановић 1991: 141). Богдановић закључује причу о Савином књижевном раду, истичући како се смисао Савиног житијног стварања потврђује и чак допуњује у *Служби Свештом Симеону*, култном литургијском саставу.

Правој књижевности и оригиналном стваралаштву припадају Савини списи невелики обимом, али, према Кашаниновом мишљењу, ванредно значајни по времену свог постанка, по сведочењу о људима, по мисаоној садржини и дубини осећања, те по књижевним врлинама. „Животопис Немањин, који је Сава саставио у пресудним тренуцима народнога и свога живота, иде међу најсадржајније и најбоље написане списе на српском језику. Он је светске вредности.” (Кашанин 2002: 101) Прво што морамо имати у виду јесте то да је Сава најпре владарски син. Осим што је у дечаштву научен да се моли, чита, пише и рачуна, научен је и да води послове, и да влада људима. Дакле, општу, као и књижевну културу, Сава је најпре стекао на двору свога оца Немање. Размишајући о томе које је словенске књиге млади Сава познавао, Милан Кашанин долази до занимљивих закључака. У Савиној родној кући свакако је био читан спис нама познат од IX века – животопис Светог Ћирила. Ипак, сасвим је сигурно да је пресудан моменат у Савином формирању имао монашки живот у Светој Гори. Тај живот обележио је основне црте како Савиног карактера, тако и његовог рада. Највећу пажњу, Милан Кашанин посвећује Савином *Живоју јосиодина Симеона*. Већ на почетку истиче своје запажање које се тиче Савиног књижевног талента, тј. да он не би био запажен у нашој културној историји да није сачуван његов животопис Стефана Немање. Овакво запажање није случајно, с обзиром да Кашанин

покреће важно питање идеолошке детерминисаности српске средњовековне књижевности. Идеологију посматра као разлог и сврху њеног настанка. С тим у вези, није тешко уочити да стара српска књижевност није аутономна духовна област, већ саставни део и црквеног, и државног живота. Такође, старим текстовима није иманентна само лепота казивања, него и одређена теолошка и државна идеологија. Савин *Животъ іосіѡдина Симеона* није замишљен као књига, већ као прве три главе *Сѣуденичкоі ѿиѣика*, који је са малим изменама поновљени *Хиландарски ѿиѣик*. Иако мали по обиму, једна је од највећих творевина једног српског писца, према мишљењу Милана Кашанина. Стављен као увод уз строгу књигу монашких закона, постао је као такав највидније место наше приповедачке и песничке прозе. У историји српске књижевности, животопис Немањин се неретко убраја у хагиографску литературу, те у житија Срба светитеља, иако спис није светачко житије, с обзиром да је писан пре Немањиног канонизовања, те Симеоновог проглашења за свеца и чудотворца. Зато Немања за Саву и није светитељ, већ премудри, благи, добри, благоверни муж, предивни и блажени *оѿац*. Сава је писао не живот светитеља, већ владара и монаха, великог човека и дивног *оца*. У потрази за прецизнијим жанровским одређењем овог списка, Кашанин истиче како животопис није ни историјска хроника, нити конвенционална владарска биографија, већ приповетка. То се огледа у битним одликама дела: драмски акценти, одуховљена атмосфера, поетско осећање и два централна места по узбудљивости догађаја и лепоти казивања, а која заузимају половину читавог текста – Немањино одрицање од престола и болест и смрт. Излажући укратко садржај, Кашанин се задржава на оним местима у којима се виде осцилације драматичности у тексту. У првој половини текста, углавном је реч о Немањином предавању пре-

стола Стефану и одласку међу монахе у Свету Гору, док је Немања смештен у народ, у масу. У другој половини, Немања је сам, са сином. Издвојеност и самоћа чине га још већим, но што јесте. И Сава је на овим страницама већи као писац. „У српској књижевности, не само старој, нема лепшег описа старости и смрти од описа који је дао Сава у *Живојџу ѿсѿодина Симеона*.” (Кашанин 2002: 113) Два момента на којима се Сава дуже зауставио важна су, најпре, због своје природе. У питању су два одрицања, два растанка, две жртве у оквиру којих се један владар растаје са престолом, а истовремено један човек са животом. Величину Немањину Сава препознаје у миру у коме је оба одрицања поднео.

Како је писан у првом лицу, животопис Немањин има изразито мемоарски и аутобиографски карактер. Ова одлика додатно га удаљава од уобичајених средњовековних светачких житија, чинећи га по карактеру блиском успоменама и интимним сведочењима. Овоме сведочи усрдан однос између оца и сина који је јединствен у нашој књижевности. Кашанин истиче да ни један наш познати биограф не стоји тако близу ономе о коме пише, као Сава, нити се тако ставља у исти ред са личношћу о којој приповеда. Међутим, Сава у биографији држи себе и у другом плану, и изузимајући речи о себи и својим делима. Кад себе и спомене, то чини ради тога да покаже колика је љубав сина према оцу, али и оца према сину, те колико се диве старцу поред кога јесте. Оваквим одсуством Савиним, Немања јесте већи у делу, док је Сава већи у очима својих читалаца. Сава је биографију писао за монахе, не за световњаке, што препознајемо у Савином обраћању својим слушаоцима – „оци” и „браћо моја драга”. Такође, имајући у виду да је намењена братску манастира који је Немања основао и у коме је живео када се замонашио, Кашанин увиђа још неке њене одлике – непосредна је као успомена, а интимна као дневник. Врло

мало свечан и реторичан, а значајно срдачан и човечан, животопис Немањин био је драг и близак монасима, не само због Немање као таквог, већ и због њих самих. Јер глорификујући Немањино монаштво, Сава је глорификовао и њихов монашки живот и монашки живот уопште, као и, напослетку, живот свих оних до којих ће допрети речи из његовог списка.

Што се тиче сагледавања Савине перспективе као писца, Милан Кашанин закључује како Сава јесте писао као монах, али и као владарски син, који поред црквених, свакако има и државних идеја. Ово препознаје најпре у Савином именовану Немање као „учитеља” и „доброг пастира”, „пречасног старца” и „преблаженог *оца*”, али и „господина нашег и самодршца”, „владара све српске земље”, „казниоца несмислених” и слично. Први помен свог *оца*, Сава смешта у говор о лову, што значи о изразито властеоском и витешком занимању. Дивећи се Немањиним успесима у животу који описује, Сава се једнако диви и монашким, и државничким, и ратничким подвизима. Његови родитељи су за њега господин и госпођа, чак и када су се замонашили. Сава не пропушта да укаже на прошлост, на ранг свога *оца*, на династију Немањића која је спријатељена са великим грчким царем Алексом Комнином. Дакле, није тешко препознати у наведеноме јасне државне идеје. У писању, Сава је водио бригу и о реалности, и фактима, бележећи све тачно, прецизно и по реду. Такав ред у писању, Кашанин види као одлику човека који је умео да влада колико другима, толико и собом. Јасан и прецизан, Сава се открива више као организатор и наредбодавац, него као књижевник. Човек самоодрицања једино може да постигне такву краткоћу реченице, срогост израза, одређени поредак идеја у набрајању чињеница. И сам каже на почетку списка да ће бити кратак у причању. Тон у њега јесте достојанствен, али не лепорек као у Теодосија, и не узбуђен и свечан као

у Домантијана. Пише прегледно и одмерено, једноставно и без глорификаторских поређења, дугих богословских објашњења и честих потврда из Светог писма. Кашанин овде напомиње и то да нема разлога да се прећути Савино коришћење конвенционалних фигура и метафора, распрострањених по свим књижевностима његовог доба, али и да је њих било заиста мало. Приводећи крају причу о животопису Немањиним, Кашанин не пропушта прилику да се додатно позабави, те да истакне и похвали стил писања нашег првог српског књижевника. „Ни предуга, ни прекратка, Савина биографија Немањина је од најбоље компонованих прича на нашем језику. Ни у једног нашег средњовековног биографа не може се наћи такав смисао конструкције у непрекидном низу драматичних догађаја. [...] Тон његовог причања и психологија запажања мењају се напоредо са променом личности и тренутка.” (Кашанин 2002: 116) Милан Кашанин, говорећи нам о Савином делу, заправо слика Савину личност, која стоји на граници између моралисте и догматичара, приповедача и богослова, апстрактног бића и човека, који, ма шта да је био, засигурно је мислио јасно и одређено, изражавао се једноставно, док данас завређује пажњу изразите и незаменљиве личности српске средњовековне књижевности. Самеравајући Савино дело у тесној повезаности са лепезом његових делатности које су биле условљене Савином приврженошћу духовном животу, Кашаниново рецепирање првог српског архиепископа указује нам се као другачије у односу на Поповића, Трифунчића и Богдановића. Њихову рецепцију Саве у саоднос са историјским околностима и стањем у држави и цркви, коју и сам следи, он проширује и употпуњује сопственим искуством приликом приступања стваралаштву Светог Саве. Таквој ситуацији допринело је Кашаниново разумевање да историчност књижевности почива у развоју оних искустава са којима читаоци приступају књижевном делу.

ИЗВОРИ

- Житије светог Симеона 1988: *Свети Сава, Стефан Првовенчани*, превео Драгутин Костић, приредио и поговор написао Томислав Јовановић, Крагујевац: „Кантакузин”.
- Сава Немањић 1963: Д. Павловић, *Сава Немањић*, Београд: Рад.
- Свети Сава 1970: Свети Сава, *Сабрани списи*, у: *Спшара српска књижевности*, I, предговор, избор и редакција Драгољуб Павловић, Нови Сад: Матица српска, Београд: Српска књижевна задруга, стр. 45–67.
- Свети Сава 1986: Свети Сава, *Сабрани списи*, приредио Димитрије Богдановић, Београд: Просвета: Српска књижевна задруга.
- Свети Сава 1998: Свети Сава, *Сабрана дела*, приредио и превео Томислав Јовановић, Београд: Српска књижевна задруга.
- Свети Сава 2005: Свети Сава, *Сабрана дела*, књигу приредила и предговор написала Љиљана Јухас-Георгиевска, Београд: Народна књига.

ЛИТЕРАТУРА

- Богдановић 1989: Д. Богдановић, *Свети оци и учитељи цркве*, Београд: Богословски факултет, Хиландарски фонд.
- Богдановић 1991: Д. Богдановић, *Историја српске књижевности*, 1, *Спшара српска књижевности*, Београд: Досије, Београд: Научна књига.
- Богдановић 1991: Д. Богдановић, *Ликови светишшеља*, Београд: „ТРГОАГЕНТ”.
- Богдановић 1992: Д. Богдановић, *Полиитичка философија средњовековне Срдије*, *Catena mundi* : српска хроника на светским веригама, књ. 1, Краљево : Ибарске новости ; Београд : Матица Срба и исељеника Србије, стр. 131–136.
- Богдановић 1995: Д. Богдановић, *Хиландарски шийик, Свети Сава*, приредио Димитрије Богдановић, Београд: Народна библиотека Србије: Завод за међународну научну, просветну, културну и техничку сарадњу Србије.

- Бојовић 2012: Д. Бојовић, Медословесни језик Светога Саве, *Лейооис Мајице српске*, год. 188. књ. 490, св. 4/5, Нови Сад: Матица српска, стр. 786–788.
- Гордић 2006: С. Гордић, Есејистика Милана Кашанина, *Лейооис Мајице српске*, књ. 477, св. 5, Нови Сад: Матица српска, стр. 818–830.
- Деретић 1996: Ј. Деретић, *Историја српске књижевности*, 2. издање, Београд: Требник.
- Егерић 1995: М. Егерић, *Милан Кашанин и српске књижевне судбине*, *Лейооис Мајице српске*, књ. 455, св. 4, Нови Сад: Матица српска, стр. 667–680.
- Јовановић 1998: Т. Јовановић, *Свети Сава, Сабрана дела*, приредио и превео Томислав Јовановић, Српска књижевна задруга, Коло ХСI, књига 602, Београд: Српска књижевна задруга.
- Кашанин 2002: М. Кашанин, *Српска књижевност у средњем веку*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Коматина 2016: И. Коматина, *Црква и држава у српским земљама од XI до XIII века*, Београд: Историјски институт.
- Лазић 1998: М. Лазић, *Естетичка схватања Светио Саве*, Београд: С. Машић.
- Маринковић 1986: Р. Маринковић, Савин извештај о боловању и смрти његовог оца Симеона, *Књижевност*, год. 41, књ. 83, бр. 8/9, Београд: Просвета, стр. 1238–1247.
- Маринковић 1986: Р. Маринковић, *Почеци формирања српске биографске књижевности : друџа и џрећа џлава „Хиландарској џиџишка”*, Београд: Институт за књижевност и уметност.
- Маринковић 1997: Р. Маринковић, *Живот и дело Светога Саве, Брајсџиво*, часопис друштва „Свети Сава”, Београд: „ЈОЖ – ПРИНТ”, стр. 25–41.
- Маринковић 1997: Р. Маринковић, *Кашанинова визија српске књижевности средњег века, Зборник Народног музеја у Београду. Археологија*, књ. 16, св. 2, стр. 47–52.
- Павловић 1963: Д. Павловић, *Сава Немањић*, Београд: Рад.
- Поповић 1924: П. Поповић, *О хронологији у делима св. Саве*, сепарат, Београд: Српска краљевска академија.
- Поповић 1965: П. Поповић, *О књижевном делу светио Саве, у: Сџара књижевности, Српска књижевност у књижевној криџици*, I, Београд: Нолит, стр. 271–281.

- Поповић 1999: П. Поповић, *Прејлед српске књижевности*, приредио академик Мирослав Пантић, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Поповић 2001: П. Поповић, *Сћара српска књижевност*, у: *Сабрана дела*, књига II, приредила проф. др Радмила Маринковић, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Поповић 2002: П. Поповић, *Књижевна кријтика – књижевна историографија*, у: *Сабрана дела*, књига X, приредио академик Мирослав Пантић, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Поповић 2004: П. Поповић, *Свети Сава*, Београд: Свет књиге.
- Ређеп 2008: Ј. Ређеп, *Сћаре српске диографије : њоећика жанра*, Нови Сад: Прометеј.
- Трифуновић 1965: Ђ. Трифуновић, *Сћара књижевности, Српска књижевност у књижевној кријници*, I, Београд: Нолит.
- Трифуновић 1974: Ђ. Трифуновић, *Азбучник српских средњовековних књижевних њојмова*, Београд: „Вук Караџић”.
- Трифуновић 1976: Ђ. Трифуновић, *Крајњак њрејлед јујословенских књижевности средњег века*, записи са предавања Ђорђа Трифуновића, Београд: Филолошки факултет Београдског универзитета.
- Трифуновић 1994: Ђ. Трифуновић, *Сћара српска књижевност – Основе*, Београд: „Филип Вишњић”.
- Трифуновић 2001: Ђ. Трифуновић, *Ка њочецима српске њисмености*, Београд: Откровење.

Anka Simić

THE FIGURE OF THE FATHER IN SAVA'S
LIFE OF SAINT SIMEON

Summary

In this paper, we deal with the reception of the work of Saint Sava in the critical thought of the 20th century, with a special focus on the importance of the figure of the father in the Life of Saint Simeon. We begin with the importance of the genre classification of Sava's writings, because we notice that Pavle Popović, Đorđe Trifunović, Dimitrije Bogdanović and Milan Kašanin, sometimes visibly, sometimes not, separate Sava's works that concern ecclesiastical-legal activities from those that can be defined as literary and artistic. Also, Popović, Trifunović and Bogdanović evaluate Sava's literary creativity in an important relationship with Sava's life, and the circumstances in the Serbian state and church, while Kašana connects Sava's literary work with his monasticism, with his affection for the spiritual way of life from which Sava's range of activities springs, which influenced his literary work.

Key words: life, Saint Sava, Saint Simeon, father, son, state, church.

Биљана С. Самарџић*

УДК 272-472:821.163.41.09

Универзитет у Источном Сарајеву

Филозофски факултет Пале

Катедра за србистику

ОТАЦ НЕБЕСКИ И ТЈЕЛЕСНИ

У раду смо пажњу посветили терминима сродства пратећи парадигму ОТАЦ духовни и тјелесни – *rǣter и *atta – од индоевропског и старословенског језика кроз структуру *молийѿве над молийѿвама* „Оче наш”. Реконструисани праиндоевропски систем показао је дистинкцију за ова два назива оца: *rǣter – представља духовног оца (у потпуности је искључена веза са тјелесним оцем) и *atta – који подразумеијева природног оца.

Кључне ријечи: отац, молитва *Оче наш*, праиндоевропски, старословенски, термини сродства за оца

Наше интересовање у овом раду посвећено је терминима сродства за оца – ОТАЦ духовни и ОТАЦ тјелесни на релацији *rǣter и *atta од индоевропског и старословенског језика кроз призму *Молийѿве Госѿодње*. Основу рада чиниће студија Емила Бенвениста, *Речник индоевропских усѿанова (ѿривреда, сродсѿиво, друшѿиво, власѿи, ѿраво, релиѿија)* (2002), с једне стране, и молитва „Оче наш” – са друге. Творбено маркирани термини сродства показују да већину чине именице за лица мушкога пола; док се тек спорадично јављају именице за означавање лица женског пола – упоредити *пратѿць, прадѿдѿ*,

---

* biljana.samardzic@ffuis.edu.ba

братовџада, првѣћњецъ, прѣвородѣцькѣ родитѣљница. Будући да је мушкарац био одговоран за оснивање и заштиту породице, наведени примјери указују на извјесну социјалну подређену маркираност лица женског рода. „Муж је глава жени”. „На дато гледиште посредно указује чињеница да се лексема *ловѣкъ* односила само на мушкарца (...). Необично занимљив је начин мотивације лексеме *подружникъ жена* (...) и *нѣвѣстѣникъ` жених`* (...), који расветљава ову ситуацију из потпуно друкчијег угла, који више казује о значењу жене у породичном уређењу средњовековног друштва него о њеној запостављености” (Вендина 2019: 53).

Посматрано из индоевропске перспективе отац је највише истицан термин сродства, али који заједно са мајком не чини симетрични пар. Наиме, *p *ater* у индоевропском не означава природног, тјелесног оца, у односу на мајку *māter. Реконструисани праиндоевропски систем показао је два облика за назива оца: *r *ater* (грчки *patēr*) и *atta (хетитски), грчки *átta*, старослосвенски *отѣць* < **at(t)ikos*. Дакле, први облик представља духовног оца; тј. у потпуности је искључена веза са тјелесним оцем. Са друге стране, *atta је природни отац. Стари термин *r *ater* потиснут је у хетитском, готском и словенском „од *atta зато што је *r *ater* испрва био класификациони термин” (Бенвенист 2002: 139). „Штавише, *atta* се не може одвојити од облика *tata* који у ведском, у грчком, латинском и румунском представља децју реч тепања оцу” (Исто: 139). Будући да праиндоевропски језик није забиљежен, сви подаци у вези са њим добијени су реконструкцијом његових језичких потомака.

Индоевропску језичку породицу броји око 150 језика и овим језицима говори око двије милијарде људи на свим континентима. Преко 40% свјетског становништва говори индоевропским језицима.¹ Другим ријечима,

1 Индоевропски језици дијеле се на двије групе: кентумске (грчки језик, келтски, италска група, германска група, тохарски

индоевропска језичка породица данас је најраспрострањенија на свијету. У реконструкцији индоевропске културе истраживачи су се користили највише методом поређења културних обиљежја свих индоевропских народа (в. Самарцић 2022: 9–53). „Kako je teško povezati arheološke nalaze s jezikom (ne možemo prema kopljima ili vrčevima, primjerice, znati kojim je jezikom govorio njihov vlasnik, osim ako nema pismenoga traga), u lociranju nam ie. pradomovine pomažu i jezični podatci. Primjerice, znamo li da je u ie. sigurno postojala riječ za `snijeg` (ie. *snoygwh, stsl. sněgъ, got. snaiws, lat. nix, nivis itd.), jasno nam je da su Indoeuropljani morali živjeti u sjevernijim predjelima gdje je bilo snijega. Poznat je slučaj riječi za `bukvu` koja se tako može rekonstruirati u ie. (lat. fā gus, grč. φηγός, engleski beech itd.) – može se pretpostaviti da je u ie. pradomovini rasla i bukva što nam pomaže u njezinu lociranju” (Каповић 2008: 17).

Праиндоевропско друштво било је патријархално и патрилинеарно, тј. једнолинијско поријекло по очевој линији. То се, између осталог, види и по врло богатом фонду термина за мужевљеву породицу. „Osim oca (*pəter-), majke (*māt(ē)r-), brata (*bhrāt(ē)r), sestre (*swes(ō)r-), sina (*sūnu-) i kćeri (*dhugətēr-), tu su još i nazivi za snahu (*snuso-), muževa oca (*swek `wer-) i majku (\*swek `rū), muževa brata (*daiwēr-) i sestru (*g `elə-ōu-) i za ženu muževa brata (*j(e)nəter-). Nema naziva za ženinu obitelj” (Михаљевић 2002: 81). Јасно се види да је најкарактеристичнији суфикс термина сродства, а који се проширио и на друге породичне називе, управо формант *-ter*. „Ни *pəter ни *māter не дају се даље анализирати, стога је немогуће рећи да ли је од почетка тај завршетак био

и хетитски језик) и сатемске (индо-иранска група, балтичка и словенска група, јерменски и албански језик) (в. Бошковић 2000: 19).

суфикс. У сваком случају, то *-ter* није истоветно морфему радних именица, нити компаративном; може се само констатовати да је, пошав од **r̥ater* и *māter, оно постало знак лексичке класе термина сродства. Стога је уопштено и на друге називе из те скупине” (Бенвенист 2002: 140). Дакле, посматрано са творбене тачке гледишта, „изразито јединство индоевропског речника сродства произлази из постојања класификационог суфикса *ter (...) који не само да карактерише велики број најстаријих термина (**r̥ater-*, итд.), него се и даље употребљавао за позиције образовања и преоблике” (Бенвенист 2002: 167).

Анализом, поређењем, реконструкцијом, историјском грађом показало се да су народи од рубних обала Атлантског океана до Индије и сјеверне Кине у давној прошлости говорили сродним језицима. Индоевропски језици, дакле, имају заједничког претка на размеђу Европе и Азије. О њиховом животу, култури, вјеровањима, језику многи научници су посветили свој радни вијек. Адалберт Кун (1845) преко језичког фонда описао је културу Индоевропљана као *сједилачку* (ријечи за село, дом), *пољопривредску* (жито) и *сточарску* (овца, свиња, коњ). Заједницу у којој су живјели окарактерисао је да је *пољопривредски развијена до нивоа државе* (краљ).

Индоевропеисти говоре о појму „ОТАЦ НЕБО” – у питању је цјелокупни индоевропски пантеон као неко обоготворење главних природних елемената. Неки научници сматрају да се то односи на оног који је зачео богове и људе, док други мисле да је тај појам означавао тип ауторитета који се може довести у везу са латинским изразом *paterfamilias*. Како су Праиндоевропљани схватили и градили свој однос према боговима може се показати у етимологији њихових појмова за „људско биће” – „*praindоевропски termin izveden je iz riječi za 'zemlju', što svjedoči o koncepciji ljudi kao 'zemljanima' u usporedbi sa stanovnicima nebesa. Još jedna usporedba nam ukazuje na*

taj odnos, a to je vrlo raširena uporaba riječi 'smrtnik' kao sinonim za 'čovjek' nasuprot besmrtnim bogovima. Pošto su za Indoeurolpljane bogovi prvotno bili небеска бића, не изненађује да су најсигурније реконструирани богони прайндоеоуропског пантеона повезани с небом и метеоролошким феноменима. Богони су већином мушког рода. Опћенита ријеч 'бог' дериват је коријена са значењем 'сјај' ведрог неба; потомци те ријечи укључују ведски devas, латински deus, староирски dia, литавски dievas (али не и грчки theos који потјеће од другог коријена). Исти коријен 'сјати' мође се пронаћи и у имену врховног бога праиндоеоуропског пантеона који се звао Otac Nebo (Father Sky), име које се мође сигурно реконструирати из санскрта dyaus pitar, грчког Zeu pater, латинског Iu-piter" (Бујатовић 2001: 18).

Колико је религијска сфера дио бића Индоеоуропљана види се и у чињеници у вези са друштвеним подјелана у властитим заједницама. Тако нпр. у ведској Индији постојала је подјела на брахмане (свештенике), кишайрије (ратнике) и ваишије (сточаре и ратаре). Оваква подјела друштва на свешћенике, раићнике и сћочаре и раићаре заинтересовала је и француског научника Жоржа Димезила, који ју је уочио у многим митологијама и друштвеним уређењима (<https://www.scribd.com/document/350843927/%C5%BDor%C5%BE-Dimezil-Drevna-Rimska-Religija>, преузето: 10. 2. 2023). Дакле, Димензил говори о трима функцијама праиндоеоуропског друштва. Прва подразумијева власт – представници су јој обиљежени слојем свештенства који у друштву одражава магијско-религијски и правни поредак; друга је војна функција – приписана ратничком слоју; а трећа обухвата сточаре и ратаре и примјер је односа плодности и уздржавања. Из свега наведеног јасно произлази да је праиндоеоуропско друштво било патрилинеарно, из данашње перспективе – патријархално; дакле, са изразитом мушком доминацијом. У том смислу отац је централна

фигура заједнице. Он заузима улогу строгог господара, исто као и очева браћа.

Отац хранитељ, онај који подиже дијете и стара се о њему је *atta. То је биолошки отац, заштитник дјетета и породице. Он је сточар, ратник, риболовац, земљорадник, муж. О њему се говори као о господару (*poti-) и „газди куће” (*dempoti-) (в.: Михаљевић 2002: 81). На старословенском терену тај отац, господар, газда куће је *воннѣ, ратнникѣ* = ратник, *копннникѣ* = копљаник, *казнѣцѣ* = војсковођа, *тысѣщннникѣ* = вођа одреда од хиљаду војника, *свободнѣтель* = ослободилац, *тажѣтѣль* = радник и слично.

У старословенском језику, првом писаном или књижевном језику словенском, постојале су суштински три именице са значењем „човјек” – тјелесно биће, то је онај човјек који је између осталог и отац. „Једна од њих, изведеница, указивала је да је човек схватао себе као телесно биће (уп. *плѣтънѣ* – придјев са значењем именице `човек` (...), према томе и смртно. Остале две неизведене именице су упућивале на његово земаљско назначење (уп. *ловѣкъ* 1) `човек`; 2) `служитељ, слуга`: *ѣ бы подобѣнн чловѣкомѣ члѣвѣштѣмѣ господа своего* СС, 451; *члѣвѣ* 1) `мушкарац` // `човек` // `војник`; 2) `муж` СС, 342) (Вендина 2019: 35). Какав је тај човјек, отац, хранитељ и заштитник породице као физичко биће. Његов „портрет” у старословенском језику, тј. његов спољашњи изглед шкрто је представљен. То је наравно и разумљиво у старословенској епохи. Он је „описан” понајвише глаголом *врдѣтн* у значењу „обрасти брадом”, те придјевима који имају значење лијеп, красан, угодан: *благолѣпнѣ, краснѣ*. „Одсуство човековог портрета у лексикону најстаријих споменика не објашњава се само лексичком својеврсношћу, него и семантичко-аксиолошким константама средњовековља које је тежило оваплоћењу вечних истина и непролазних вредности. Најважније је било пренети иувишено, духовно начело, које је најприметније на византијским

иконама, где су лица, односно ликови светих, одблесци божанског начела у човеку” (Вендина 2019: 36). Наравно, његов први портрет је „портрет” Христа. Може се слободно рећи да је јеванђелист Лука био први портретиста Христа и Богомајке, те се од 15. вијека сматра и заштитником умјетника (Гоф 1992: 150).

Термин *rater има важну позицију у индоевропској митологији. „Ареал ове теонимске формуле довољно је широк да се таква митолошка употреба назива за `оца` с пуним правом може ставити још у праиндоевропско доба” (Бенвенист 2002: 139).² „Ја сам онај који јесам” (Изд. 3, 14) – то је име *par excellence* Божије име. Другим ријечима, „Бог има егзистенцију у себи; нема друго начело или циљ” (Брија 1977: 23). У односу на *Стиари завјеји*, *Нови завјеји* прецизно говори о Богу-Светој Тројици: Оцу, Сину и Светоме Духу. Небески Отац је наш духовни Отац. Није онда никакво чудо што *Молишва Госјодња*, ова кратка и једноставна молитва од само осам реченица са становништа лингвистике текста, управо започиње са *Оче наш који си на небесима* – и тако постаје „najdublja molitva koja se diže iz čovječjih i Vožijih domova” (Папини 1981: 113). *Оче наш који јеси...* има форму персоналне језичке структуре, јер Отац наш је Створитељ и зато је први дио молитве посвећен прослављању Бога – Оца нашег; док је други дио у вези са људским потребама. Отац – Господ је исти онај Отац кога Исусови ученици називају као свог Оца, и који је, такође, Отац свих људи. Како истиче М. Вугделија (2004) *Оче наш* из позиције универзалности божјег очинства прави екуменску молитву *par excellence*, која показује да се усиновљење од Оца добија сједињењем са Сином који је *хљед наш*

2 „Под термином *теоним* подразумева се било која језичка јединица која је у функцији називања (само) Бога или обраћања Богу, и то онаког каквим се он схвата у хришћанству” (Кончаревић 2017: 324).

насушни – без њега нема ни усиновљења. Дакле, у питању је „символички текст који нам открива онтолошке димензије Евхаристије, овог несводивог и непропадљивог вечног живота, који се поистовјеђује са вечним познањем и доживљајем божанске истине усиновљења у Христу, дакле промисленог возглављања створеног које делује унутар евхаристијске црквене заједнице, у којој Бога можемо назвати Оцем” (Тупеша 2018: 129).

Владика Николај у тумачењу синтагме *ОЧЕ НАШ* истиче:

„Хришћанине, кад изречеш ове речи, тим признајеш да је твој Отац небески у исто време и Отац твога слуге и надничара, твог болесног суседа и самртника. Јер ти је заповеђено од Сина Божјег, врховног Откривача истине о Богу и о људима, да кажеш *Оче наш* а не *Оче мој*.

Па кад признајеш, да је твој Отац у исто време Отац и твога слуге и надничара, и болесног суседа и самртника, зар није јасно да тиме признајеш, да си ти брат њихов и да су они браћа твоја?

Две мисли и два осећања. Прва мисао: очинство Божије; друга мисао: братство синова Божјих. Прво осећање: синовска љубав према Оцу; друго осећање: братска љубав према браћи. На ове две основе и велике мисли и из ова два велика и основна осећања произилазе дела и односи угодни Оцу и угодни браћи.

Ако ти хришћанине, будеш свакога час држао у своме уму оне две основне и велике мисли, и свакога часа стражио над срцем својим да се у њему не охладе она два основна осећања, сва ће твоја дела бити добра и чиста као што је добра и чиста вода што тече из доброг и чистог извора. И твој цео живот биће песма, која ће се благосно слагати са песмом браће твоје око тебе. Тако ће онда друштво људско бити уређено најбоље и најидеалније, што се да замислити и пожелети.

Ако ли ти читаш Оче наш, а о Богу као Оцу не мислиш, и своје суседе сматраш туђинцима, сва ће твоја дела бити наопака, твој пут биће Каинов пут, твој живот мутна вода из мутна извора, твој свршетак као Јудин свршетак.

Зовеш ли пак се хришћанином а Оче наш уопште и не читаш, онда си као путник на мору без компаса и без поларне звезде, – на бури, у тами, у очајању, с изгубљеним сазнањем одакле, како и камо путујеш” (1997: 6).

Дакле, Отац наш небески је Царство Божије, родитељ свих нас, сви смо ми браће и сестре!

Молитва је духовна веза вјерника и Бога, тј. посредство којим вјерници славе Бога и моле за помоћ и опроштај гријехова. „Именица `молитва` је у творбеној вези с непрелазним рефлексивним глаголом `молити се` само у религијској употреби. (...) Именица `молитва` тако је рекцијска компонента глагола `молити (молити молитву)`, а основна семантичка компонента (архисемска компонента) глагола `молити се (изговарати молитву)`” (Ковачевић 2022: 13). *Молиштва Господња* већ својим почетком „ОЧЕ НАШ...” показује суштинско и садржајно средиште. Ријеч је о молитви „којом је, по хришћанском предању, Исус Христос учио своје ученике да се моле Богу Оцу, а која се може наћи у Новом Завету у Беседи на гори (Мт. 6, 9–13) и у Јеванђељу по Луки (Лк. 11, 2–4). Ове две верзије се нешто разликују, а то је вероватно резултат различитих литургијских приступа оригиналу на арамејском језику” (Кончаревић 2017: 177). Она се назива још и *молишвом над молишвама*, због свог свог божанског поријекла. Исус Христос дао је ову молитву као показатељ на прозбу ученика да их научи да се моле. За дату тему анализе задржаћемо се на њен почетак, синтагму ОЧЕ НАШ. Зашто баш „ОЧЕ НАШ”?

Молитва започиње обраћањем Господу „ОЧЕ”. Овакво присно обраћање према Св. Кипријану Картагинском показатељ је да је сам Господ дао одобрење да му се на овај начин молимо, јер се нико не би смио одважити да се тако обрати Творцу без његовог допуштења „Јер коју ће прозбу Својим синовима одбити Бог, Који им је претходно већ даровао власт да буду Његова чеда?” (блаж. Августин). Човјек је удостојен божијом добротом „да Оцем назива Онога Који је по природи наш Творац, како бисмо, осећајући страхопоштовање пред Именом свога Родитеља по благодати, ревновали да у свом животу пројавимо црте Родитељевем да бисмо осветили Његово Име на земљи” (преп. Максим Исповедник). Зато је „ОТАЦ”, управо, „НАШ” – богатим и сиромашним, поштованим и угњетаваним, тј. Он је показатељ „небескога сродства” свих људи, како истиче Св. Јован Златоусти. Ова лексема *наш* исказана присвојном заменицом теолошки гледано замјењује цијели један текст који би у себи садржавао закон о неопходности заједничке саборне молитве, једнодушје и јединомислије (Св. Кипријан Картагински), „заповијед” да се молимо не само за себе већ за све људе (Св. Јован Златоусти) и на тај начин она нам показује како да се сачувамо од гордости – страшног људског гријеха (више о томе Кончаревић 2017: 166). Отац има један дом, то је ЦАРСТВО НЕБЕСКО – којем, управо, сви ми стремимо. „На путу усхођења ка Царству небеском сабрање изговара молитву којом се удостојавамо да Бога назовемо Оцем, изражавајући тако још виши степен заједнице са Богом, односно `најистинскије усиновљење благодаћу Светога Духа`” (Тупеша 2018: 128). Дакле, већ првом реченицом „молитве над молитвама” Господ нас посвећује у тајну и начин постојања. „Јер речи ове молитве објављују Оца, и име Очево, да би се од самог почетка (молтве) научили поштовати и призивати обожавати (σέβειν, ἐπικαλεῖσθαι

те као проскивѣи) Једноначалну Тројицу. Јер Име Бога и Оца суштински постојеће јесте – Јединородни Син; и Царство Бога и Оца суштински постојеће јесте – Дух Свети. Јер оно што Матеј овде назива Царством (Мт. 6, 10), други од Јеванђелиста другде назва Духом Светим, говорећи: `Да дође Дух Свети, и очисти нас`! (Лк. П, 2)” (Свети Максим: https://www.molitvenik.in.rs/tekstovi/kratko_tumacenje_Ose_nas.html, преузето: 11. 2. 2023).

Реконструисан образац живота древних Индоевропљана даје слику скромног и једноставног живота номадских сточара у чијој лексици највише преовлађују називи за домаће и дивље животиње и то претежно степског појаса. У погледу социјалне структуре „нема ни једног термина већег од племског поглавице, што значи да древни Индоевропљани нису знали за друштвену и политичку организацију вишег нивоа” (в. Лејман 1973: 232, према Станишић 2006: 16). За Индоевропљане породица је била темељ друштва, те су посвједочене многе лексеме управо за породицу, кућу и слично. Највише истицан термин сродства је отац. Термин *rater има значајну функцију у индоевропској митологији – као духовни отац; док са друге стране *atta подразумејева природног оца.

ЛИТЕРАТУРА

- Бенвенист 2002: Е. Бенвенист, *Речник индоевропских усѣана*: привреда, сродство, друштво, власт, право, религија, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Брија 1977: Ј. Брија, *Речник њавославне ѡеолоѡије*, Београд: Богословски факултет СПЦ.
- Бошковић 2000: Р. Бошковић, *Основи уѡоредне ѡрамаѡишке словенских језика*, фонетика, морфологија, грађење ријечи, Београд: Требник.

- Велимировић 1997: Владика Николај Велимировић, *Оче наш* као основа друштвеног уређења, *Изабрани сѣиси*, Србиње: СПКД *Просвјета*.
- Вендина 2019: Т. И. Вендина, *Средњовековни човек у оїлегалу сїарословенскої језика*, превео Јустин Годић, Пале: Филозофски факултет, Центар за руски језик и руске студије.
- Вугделија 2004: М. Vugdelija, *Оченаш – Molitva Gospodnja*, *Služba Božja: liturgijsko-pastoralna revija*, Vol. 44 No. 3, 5–38.
- Вујатовић 2011: Z. Vujatović, *Teorije o doseljenju Indoeuropļjana*, Osijek: Filozotski fakultet Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku, <https://core.ac.uk/download/pdf/197874123.pdf>; преузето 10. 2. 2023.
- Гоф 1992: Ле Ж. Гофф, *Цивилизација средњовековноїо Заїага*, Москва.
- Каповић 2008: М. Каровић, *Uvod u indoeuropsku lingvistiku*, *Pregled jzikā i poredbena fonologija*, Zagreb: Matica hrvatska.
- Ковачевић 2022: М. Ковачевић, *Молитва и мо(л)ба у саодносној лингвистичкој анализи, Значај срїскої језика за очување срїскої кулїурної идентїиїейїа, Молиїва између језика, књижевностїи и кулїуре*, Андрићград: Андрићев институт, 11–22.
- Кончаревић 2017: К. Кончаревић, *Језик и релиїија*, појмовник теолингвистике, Београд: Јасен.
- Кун 1845: А. Kuhn, *Zur ältesten Geschichte der indogermanischen Völker*, Harvard: Nauck.
- Михаљевић 2002: М. Mihaljević, *Slavenska poredbena gramatika*, 1. dio, Zagreb: Školska knjiga.
- Самарџић 2022: Б. Самарџић, *Осам вијекова срїскої језичкої идентїиїейїа* (од Светог Саве до Иве Андрића), Андрићград: Андрићев институт.
- Станишић 2006: В. Станишић, *Увод у индоевроїску филолоїију*, Београд: Чигоја штампа.
- Тупеша 2018: Н. Тупеша, *Блаїодайї доїослужења, симболичка їумачења Лиїурїје изабраних истїочних оїаца и црквених їисаца од IV до VII века (књиїа їрва)*, Фоча: Православни богословски факултет Светог Василија Острошког.

ИНТЕРНЕТ ИЗВОРИ

- Димезил 1997: *Ž. Dimezil, DREVNA RIMSKA RELIGIJA*, prevela s francuskog Jelena Novaković, Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, <https://www.scribd.com/document/350843927/%C5%BDor%C5%BE-Dimezil-Drevna-Rimska-Religija>, преузето: 10. 2. 2023.
- Свети Максим: https://www.molitvenik.in.rs/tekstovi/kratkotumacenje_Oce_nas.html, преузето: 11. 2. 2023.

Биљана С. Самарджич

ОТЕЦ НЕБЕСНЫЙ И ТЕЛЕСНЫЙ

Резюме

В данной статье мы обратили внимание на термины родства, учитывая парадигму – ОТЕЦ духовный и телесный – *rǣter и *atta из индоевропейского и древнеславянского языков через структуру молитвы „Отче наш”. Реконструкция праиндоевропейской системы показала различие между этими двумя названиями для отца: *rǣter – представляет духовного отца (нет никакой связи с телесным отцом) и *atta – которое подразумевает биологического отца. Смотря из индоевропейской перспективы термин отец употребляется чаще всех других терминов родства но вместе с термином мать не представляет симметричную пару.

Ключевые слова: отец, молитва Отче наш, праиндоевропейский, древнеславянский, термины родства для отца.

Илијана Р. Чутура*
Универзитет у Крагујевцу
Факултет педагошких наука, Јагодина
Катедра за филолошке науке**

УДК 821.163.41.09-32

ЈЕЗИЧКО-СТИЛСКО ОБЛИКОВАЊЕ СЛИКЕ ПОРОДИЦЕ И ДОМА У ЗБИРЦИ *ВЕНАЦ ЗА ОЦА* ВЕСНЕ КАПОР

У раду ћемо издвојити неколико карактеристика збирке *Венац за оца* Весне Капор, и то оне које доприносе интегралној слици дома и породице, са (семантички вишеслојном) фигуром оца у свом средишту. У првом делу рада упутићемо на структуру збирке и на повлашћена места у тексту. У другом делу рада ћемо указати на постојање комплексне мотивске мреже присутних и одсутних или само назначених мотива.

Фигуру оца посматрамо у контексту интегралне слике заједница вишег реда, а различитог типа и величине: породице, завичаја, отаџбине, и, на крају, хришћанства.

Кључне речи: збирка *Венац за оца*, структура збирке, повлашћена места, рубни текст, мотив, вишезначност.

1. Предмет овога рада јесте језичко-стилско обликовање слике породице и дома у збирци прича *Венац за оца* Весне Капор, са посебним освртом на место и значај

---

* ilijana.cutura@gmail.com

** Реализацију овог истраживања финансирало је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије (Уговор бр. 451-03-68/2022-14/ 200140).

фигуре оца. Могло би се, обрнуто, рећи и да је основни предмет анализе стилогених језичко-стилских средстава управо усмерен на слику оца у овој збирци. Како год, фигуру оца Весна Капор поставља релационо, у суодносу са дететом (децом), породицом и домом, и, уопште, са људима и светом око себе. Дакле, отац није независна индивидуа, није човек по себи и за себе, него се пуно уобличење Оца испуњава искључиво као уобличење човека према другима и за друге.

Друга врста релације у коју ступа фигура оца у овој збирци јесте сложени суоднос са оним причама у којима је отац не само „минус-присутни знак”, него у протагонистима прича има своје оштре антиподе.

1.1. Збирка *Венац за оца*, са поднасловом „Заправо успаванка”, састоји се од тринаест прича. Прва је дала наслов целој збирци, а следе: „Господине мој...”, „Речи за жилице у слепоочницама”, „Чега би волео да се сећаш”, „Портрет једног поподнева”, „Осећаш ли, ту је оно што тражимо”, „Кад сви заћуте или гледано оком камере”, „Ноћ се гулила као наранџа”, „Бечке разгледнице”, „Имам нешто да ти кажем”, „Травестија једног часа или да ли је слобода плава”, „Ја у ствари нећу” и „Све је то тек трен”. Иако су приче тематски разнородне, а приповедни поступци различити (неке су приче писане као дневничке забелешке, неке у првом лицу, неке као транспоновани дијалог итд.), збирка одаје утисак „складне целине”, „која читаоцу омогућава да види и један сложени унутарњи свет, тачније његове пулсације у сусрету са оним што је судбински важно, једнако као што он може да види и како се тај унутарњи свет преображава у судару са оним што је дошло из социјално-историјске сфере, из драме општијих размера” (Радивоје Микић, представљање СКЗ).

Константе које издваја Зорана Опачић, а које су форманти лирског приповедног начела („потреба да се приповеда у првом лицу, асоцијативно везивање сећања са

призорима приповедне садашњице, мешање временских равни у приповедању”) праћене су оштрим контрастима заснованим, између осталог, на антиподима „памћење – заборав”. Насупрот јунацима који се „супротстављају не само чувањем личног и породичног сећања, већ и потребом да граде свест о традицији и прошлости, која се распростире у концентричним круговима на прошлост колектива и нације” стоје јунаци који подлежу томе што је „садашње доба усмерено ка задовољавању ега, брисању сећања, анестезирању дубоких потреба бића” (Зорана Опачић, представљање СКЗ).

2. У раду ћемо, полазећи од ових основа, издвојити неколико карактеристика које доприносе интегралној слици дома и породице, који у средишту имају фигуру оца. То су структура збирке и повлашћена места или рубни текстови који усмеравају читање, мрежа мотива и специфичне лексеме које су маркиране фреквенцијом и(ли) позицијом у тематско-мотивском комплексу збирке.

2.1. Семантички прегнантни и вишеслојни наслови – како целе збирке, тако и појединачних прича – као и мотои у причама где их има, чине посебно значајне микротекстове у статусу „јаких позиција”: „Наслов је својеврсни текст о тексту, сажетак текста, његов граничник, мјесто увртања текста.” (Катнић-Бакаршић 1999: 98). Мото или епиграф (Исто) не исцрпљује своју функцију и смисао у текстуалној орнаментици: „нема никакве сумње да је смисао текста, ауторов средо који га је потакао на писање неког текста, често управо фокусиран у тој позицији. [...] Будући да је посебно издвојен, епиграф одмах скреће пажњу на себе, тако да на неки начин антиципира разумијевање и цијелог текста (или дијела текста) који њиме почиње.”

Наслов се разумева као „оглашавање намере” да се, у најмању руку, истакне оно што је писцу значајно (Перишић 2006: 406), а посебан аспект стилематичности нас-

лова остварује се начином њиховог кореспондирања са текстом који најављују (Чутура 2020). Весна Капор насловљава читаву збирку насловом прве приче (која има и поднаслов „заправо успаванка”), дајући јој тиме дво-струко повлашћено место. Прва прича јасно поставља мотивско-емоционални тон и ток читаве збирке. Све наредне приче – сасвим суптилно или нешто директније – развијају мрежу сродних мотива: отац, дом, породица, очевина, отаџбина и њена културна баштина, завичај, мајка, матерњи језик, да би последња („Све је то тек трен”) заједно са првом, према речима Зоране Опачић, обгрлила збирку. Наиме, ове две приче „посвећене су породичном нуклеусу, језгру личног и колективног идентитета: очевој смрти и мајчином животу. Ћерка и мајка у породичној кући, у ноћи у којој чекају вест о смрти оца и мужа, сједињене пред неизбежним док их празнина грли, страшна и коначна, оживљавају сећања на породицу и раније генерације, чиме је утврђују од мрака и бесмисла” (Зорана Опачић, представљање СКЗ).

Позиција почетне приче упућује на осврт на наслове и друге „јаке позиције текста” у целој збирци, али и (нужно) на саму структуру збирке. Овај осврт даћемо у примерима, јер би обухватна анализа умногоне превазишла обим једног рада.

Један од упечатљивих међуодноса наслова, приче и читаве збирке остварује се у осмој по реду причи „Ноћ се гулила као наранџа”. Прича је сегментирана поднасловима, при чему је први идентичан наслову, док је прва реченица по структури иста, али са измењеним глаголом у предикату и именичком лексемом у поредбеној конструкцији: „Ноћ се цедила као вишња” (69).¹ И име јунакиње (Дуња) смисаоно кореспондира са

---

1 Примере ћемо обележавати бројем странице на којој се налазе у издању које наводимо у листи извора на крају рада.

овим елементима, тако да се најављује и интензификује слика растакања (цеђења, гуљења) јунакиње, са призивањем вишњиног сока боје крви. И заиста, у контексту целокупне збирке, ова прича је слика изостанка или поништења породичног живота.

Контрасти овога типа прожимају читаву збирку, и то по различитим критеријумима. На тај начин приче из различитих углова, из различитих унутрашњих светова јунака, валоризују вредности око којих се плете збирка. Јунаштво предака, страдање очева и дедова, мотив матерњег језика („Речи за жилице у слепоочницама“) тако чине својеврсну увертиру за причу о напуштању дома, избеглиштву („Чега би волео да се сећаш“):

Где је ња кућа коју сањаш? Никад ниси рекао ни како се зове село. Пита моја нова пријатељица. Приповедачица. Ко ме је важно где је? У коферу. (38)

Контрастирање се може запазити и на плану позиције и профила наратора. У том смислу, десета прича „Имам нешто да ти кажем“ кореспондира с првом: уместо наратора који у првој причи сведочи о очевом одласку, у овој причи стриц, који није литерата него књиговођа, на потпуно друкчији начин (по датумима) записује свој доживљај губитка блиске особе. Наратору остаје да приповеда о стричевом писању, те је насловом недвосмислено најављена једна од идејних доминанти целе збирке: да су живот и причање нераскидиво везани, те да човек увек има сопствени начин причања о себи и свету око себе.

Епиграфи (мотои) су још једна од карактеристика целе збирке. Сама збирка има епиграф – одломак из прозе *Људи њоворе* Растка Петровића. Од укупно тринаест прича, њих три – дакле, далеко од већине – имају мото на почетку. Међутим, ови рубни текстови су упечатљиви по

томе што су, као и онај који претходи целој збирци, преузети из књижевности. Један је мала модификација Антигониних речи („За љубав, не за мржњу ја сам створен”), и антитетично сигнализира оквир приче „Кад сви заћуте или гледано оком камере”. Прича „Осећаш ли, ту је оно што тражимо” за мото има стихове Арсенија Тарковског, док последња, „Све је то тек трен”, за мото има стихове Ивана В. Лалића „Језеро у јесен”. Иако неприсутни, овде се призивају и стихови исте песме који директно кореспондирају са насловом приче: „Године? Можда часови / помичу те теразије / Незнана мера на снази је / и још оклевају тасови”. Ни године, нити часови, „Све је то тек трен”, одговара Лалићу Весна Капор.

Осим епиграфа, неке приче у збирци имају и посвету као још једну врсту дешифрујућег рубног текста (на пример, „Господине мој...” са посветом: *Милораду Екмечићу* или „Чега би волео да се сећаш”, са посветом на крају: *Сћаниши Ићајћовићу, избећом у ићоћнем косовско-мећохијском ићаласању*).

На крају, и одреднице жанра такође се сагледавају као ознаке које „постављају `оквир разумијевања текста`” (Катнић-Бакаршић 1999: 98). Весна Капор насловљава збирку тако да је прва реч у наслову са којом се читалац сусреће – *венац* – уједно и сигнал могуће жанровске одреднице, будући да је *венац* приповедака „збирка издвојивих и разграничених приповједака у којој постоје сигнали обједињавања, и због тих сигнала она се може читати као јединствен текст – цјелина вишег реда” (Радоњић 2003: 21). И, иако наша наука о књижевности истиче везаност овог жанра за другу половину двадесетог века (Јеремић 1978; Радоњић 2003; Јовановић 2008; Недић 2018; Кецојевић 2018),² Весна Капор се доне-

2 „Жанр венца приповедака или приповедачког венца, у који се у потпуности уклапа Андрићева *Кућа на осами*, последица је

кле окреће приповедачком венцу, уносећи у збирку неке од његових карактеристика, али га, на другој страни, и дистанцирајући од типичног приповедачког венца неу-саглашеношћу позиције наратора и разноликошћу приповедних образаца.

2.2. Кохезивност збирке је, како смо већ нагласили, постигнута преваходно емоционалним тоналитетом и тематско-мотивским оквиром. Мотивска „умреженост” из приче у причу доводи и до тога да се одређене лексеме, учесталост и позицијом, статусно издвајају као посебан лексички фонд, и то у стилском, семантичком и симболичком смислу.

Најдубља питања живота и смрти доследно, од почетка до краја, чине појмовни оквир у којем се позиционирају остали мотиви. Тако, завршне три приче као својеврсна микроцелина кореспондирају са првом. Започевши ово „финале” збирке причом „Травестија једног часа или да ли је слобода плава”, Весна Капор отвара приповедну сцену кратким уоквирењем циклуса живота, контрастирајући прву реченицу „Аранђелу више није било помоћи” директним преласком на помен крштења као покушаја спаса. За овом следи прича „Ја у ствари нећу”, у којој доминира тема смрти и јунакињиног избора места на којем ће бити сахрањена, опет директно везана са снагом завичаја. Наслов се враћа у измењеној форми на сам крај: „Ја, у ствари, не желим да умрем. Никад!” (108). На крају, завршна прича „Све је то тек трен”, чекање обзнане да је *jojovo*, иако је коначност доминанта, доноси поновну везу са мотивским комплексом

важне еволутивне и поетичке стабилизације и зрелости српске књижевности друге половине 20. века, чији аутори су тежили да јој новим конструктивним средствима прошире постојеће границе. А управо то се дешавало с приповедачким књигама писаца које су међусобно условљене и чвршће повезане појединим важним наративним елементима.” (Недић 2018: 313)

породице и дома. Осим готово рефренског питања *Мислиш да ми је било лако?*, овом комплексу припада мотив брижне патријархалне жене, увезујући крај збирке са причом „Имам нешто да ти кажем”:

Такве мајке видела сам још у Грчкој. Изјутра рано, пале свеће у црквицама молитвеницама, у дворишту. Залију цвеће, месе; цеде, сецкају, кувају кафу; лармају. Свијају живот у наручје. (114);

Свакога дана свога века, она кува радосно. Чека човека свог живота, четрдесет година, преузима његов умор, још на вратима. На столу већ редно, мешкољи се ручак, певуши ракија и дише кафица. Све орадовано њеним очима. (88).

Не изостаје ни слика дома као заштите, специфично стилски обликована – са понављањима и низом поређења:

Ова кућа чији прозори као жишке светле у несбеса. Ова кућа као на лијици, у вихору, осовљена на ону једну тачку, вршне равнотеже, гравитира, увек ка нама; ова кућа, пуна нас самих, као домба шито је ситежемо; као звезда у мрклом небеском ковићлацу; као звезда са које се круне ирнци, за кресиво.

Као дрхшећа, усковићлана вечности шито ће нас одбранићи. (115)³

2.2.1. Фигура оца је, у оваквом тематском комплексу, носећа фигура целе збирке. Међутим, она је сагледана искључиво у нераскидивом суодносу са породицом, домом, завичајем, прецима. Уобличење такве слике оца, као интегралног дела шире целине, али и као фигуре које не може бити без тих ширих целина, остварује се

3 Истицања наша.

низом мотива, репрезентованим фреквентним, готово лајтмотивским лексемама из опуса породичног живота, поноса, части, човечности, достојанства. Готово романтизована, пасторална представа дома и завичаја призива идилу, Аркадију која је за Виргилија безвремена и питоми простор безазлености и радости (Тропин 2006). Даље, Тропин (2006) наводи да су кључне тачке Аркадије остале неизмењене од времена када их је Курцијус дефинисао издвојивши их из дела латинских песника (цветна ливада, вода, листопадно дрвеће, питоме животиње, пролеће). У овој збирци идила је важан формативни део слике оца, али она поседује и елементе епизације, националног поноса, чврстине и стабилности породичног стожера оличеног у оцу. Осим тога, Аркадија Весне Капор је, попут куће која ће *одбрании* своје становнике, завичај који има друкчије физичке карактеристике. Он је и груб, и каменит, и не превише богат раскошним растињем. Елементи природе у овом смислу су башта, коњ, планина, ливада, пространство; њима се придружују мотиви хране, кувања, домаћинства (најизразитије у причи „Имам нешто да ти кажем”: шпајз, зимница, слатка из тегле која оживљавају боје и мирисе воћа), а на страни маскулинитета чврста рука и суптилни сигнали (на пример, име коња је Соко, у складу са епском традицијом):

Већ је био отишао, иако је редовно, зором, плускао лице леденом водом. (8); И једна искра, као капљица из наше баште, скотрља се. (9); Доле, испод планине, доле, на Лугу, трчиш на Соколу. И побеђујеш. [...] Волиш коње. И трке. Осећаш Соколово срце као своје. (11);

У једној другој ноћи, која није ова. Твоја рука, потпуно сигурна, поверљива, потамнела. Чврста, као и твој век, лежи на белој постељини. (8); И није ме страх, говори твоја рука. (8).

Међутим, смисао оваквих елемената је, чини нам се, дубљи. Стрина Божана („Имам нешто да ти кажем”) је на први поглед прототип традиционалне домаћице, али је она заправо много више од тога:

Божана, моја стрина, жена која је умела са целим светом да размешта приче... (87); Епитет изврсна поред домаћица није најбољи опис: имала је некакву дубоку сагласност са светом. (87).

Простор готово заборављене, напуштене идиле и породичног заједништва и поштовања Весна Капор дочарава интензивно, али и суптилно у исто време. У причи „Портрет једног поподнева” основна је слика породичног окупљања са експлицитним лексичким сигнаlima (*свечано, сентиментално, старинско, заборављено, највољенији, лектира, њојлина, деца, старији и млађи*). Слику интензификују поступци асоцијативног умрежавања пажљиво одабраних лексема које се укрштају у описима пејзажа и учесника, идентификујући тренутак идиле са природом која је окружује: *шалас заборављеног времена – обала Дунава; као некад – брда њрејуна мајлине* спуштају се *као сећа; размрежена њрича* са асоцијативним потенцијалом за рибарске мреже.

Петровићи чекају свечано, сентиментално расположени. Један талас старинског, заборављеног времена промиче простором. Ручак. Најближа фамилија и највољенији пријатељи, тако је гласио позив. Као некад, као из времена забележеног на страницама лектире. [...] Између старијих и млађих осећа се топлина у коју Јана и три мушкарца, са лакоћом, спуштају своје присуство.

Следећи жеље и упуте родитеља ово поподне смештено је на обалу Дунава, са које се као сета пружају заобљена румунска брда препуна маглине. [...] Деца у доњем делу

стола већ се смештају у родитељско пријатељство и смех буја изнад њих као размрежена прича. (41–42).

Насупрот завичају, дому и породици који обједињују и сигурност и неспутаност (пространост), збирка на сличан начин осликава и простор неслободе. То су скућена градска насеља са зградама „згураним једна другој у крило” (101), места на којима се дах зауставља у грудима „као у крлетки” (100), а „солитери дишу раскошним јадима” (102).

Друга група мотива везује се за породичне претке, али и за претходнике у националном и културном смислу. Тако у причи „Осећаш ли, ту је оно што тражимо” јунакиња-наратор сведочи:

Сећали се кроз приче очева. И њихових очева. Које пре нисмо чули. Које су биле закључане. (52).

Слично, о страдању цивила у Пребиловцима („Речи за жилице у слепоочницама”) прича о прецима меандрира око детаља, са наглашавањем јунакињиног готово опсесивног понављања једне реченице:

Обуците бијеле кошуље, рекли су моме ђеду и комшијама, водимо вас на састанак са поглавником. [...] *Обуциџе бијеле кошуље*, моја жена Милена, понавља као рефрен владине речи. (22)

Око теме цивилизацијског наслеђа и „предака” у култури грађена је прича „Бечке разгледнице”. У њој статус лајтмотива добијају лексеме *сузе* и *илач*. Њихова понављања, али и лексема које са њима колоцирају, чак и њихових антонима, различитих су типова, што ћемо илустровати само једним кратким фрагментом:

Истина је, у Бечу, горко сам плакала. [...] И сузе су текле. И текле. И текле. Час пре тога, смејала сам се. (79)

Сама Весна Капор у једном интервјуу, на питање новинара шта је у „Бечким разгледницама” спојило Пиштала, Пекића, Шантића, Братића и друге, одговара: „Не ниче ништа без семена, без традиције; без оних пре нас који су нам прокрчили неке путеве, где бисмо при-спели?” (Весна Капор, Новости).⁴

3. Именица *о̄тац*, поред тога што је садржана у наслову, и што прва и последња прича деле доживљај смрти оца као тему, маркирана је и графостилемски. У првој причи доследно је писана великим почетним словом:

И мој Отац чврсто држи правац. (7); Мој Отац и ја. (7); Предајеш ми, Оче, преосталу топлоту с поверењем. (8).

Међутим, великим почетним словом неретко се пише и именица *мајка*, као и Мама и Тата, па и друга именовања за оца која имају упориште у књижевним реминисценцијама („Врховни Хроничар”):

Наш син вели, Мајко, Бої зна који *ѣи ѣо језик ѣовориш*. Ти само мислиш да је руски. (19); Семир и његова жена ословљавају се, типично, као и сви парови са малом децом:

4 Очување културног наслеђа је једна од доминантних тема и књижевности и деловања Весне Капор. У једном тексту, оштро и не без горчине, каже: „Шта се може разумети и читати кроз овакве појединачне случајеве? Да је идеолошка матрица против сопствене књижевности и наслеђа раширена и доминантна. Могуће је да део научне заједнице не стиже да примети такве ствари обузет сталним стицањем бодова и осмишљавањем тема за међународне пројекте, а део је окренут баш таквим пројектима, кроз које се, на различите начине, обесмишљава књижевна историја и традиција” (Капор 2020: 243).

Мама и Тата. (20); Мој отац, Врховни Хроничар, ћутао је. (26).

Лексеме *оџац* и *мајка* граде и далеко шире асоцијације које дотичу не само слику идиле, него и хришћанство и словенство. За сада ћемо се задржати само на једном примеру (прича „Осећаш ли, ту је оно што тражимо” у којој се наратор сећа Андреја и посете Русији):

Андреј нас грли, мили моји, мили моји, понавља. Узима нам руке и трља их; без памети сте, без памети. Без капа, без рукавица, овде се умире.

Каже, мајчица нас чека. Тамо пијемо задуго у ноћ, смејемо се и наздрављамо. (50–51)

3.1. У том смислу значењске дисперзије, посебно је значајно читање ове збирке у светлу хришћанских мотива и оквира. Наиме, већ саме лексем *Оџац* и *Мајка*, посебно зато што су често писане великим словом, не дозвољавају нам да пренебрегнемо могућност да Весна Капор семантички проширује опсег збирке. Бог и хришћански свети тељи, помињања највећих празника, почетни сегменти молитви, али и молитвени вокатив *Оче* у другим, световним (породичним) контекстима, стрина Божица која има „некакву дубоку сагласност са светом” – иду у прилог овој тези. Поред тога, иако смешта целокупну збирку у садашњицу, ауторка посеже за архаизованом лексиком која асоцира на средњовековље (нпр. *чудесџвије*, *ђујномашџени*, *џриказаније*) и мотивима пастира, стада, симболима пуноће и светлости:

Очима, запртим, у ћошак. Као у сигурно место, где се разговара, а ми мулци, доле, ништа не чујемо, усправљаш се на јастуцима, руком правиш замах: *Боже, Боже, овој чудесџвија*. Све је џрејуно. (8–9); Бујномаштени и верујући у све

могуће могућности, увек. (10); Кажеш: *Мили Боже. Мили Боже, шїа је ово! Некакво ѝриказаније. Пуно ѝоље драва. Помијешани и ѝасїири и овце.* (11); Светла је недеља, васкршња. [...] Силан и велики је празник, живот, Оче. (12); Оче наш који јеси. Где год да си, окренут према истоку, прекршташ испружене руке, и тонеш у себе. На сусрет. Оче, као да пре тога ниси изручио на овај свет стотину богова. Кротко стојиш пред њим. (10); То је место на којем се одвајају комадићи вечности, као нафора, и падају на главе, смушених, охолих, горких, жељних. (51); Ах, ни милом Богу није овако! Помишља. Додуше, одмах после тога загребе га страх и кашљуцне. Покајнички. *Не узимај имена Божијеј узалуг!* Бреце се теткова мантија, у сећању. (56)

Значење именице *оїац*, дакле, флукутира: отац је константа и ослонац, било да именица означава човека који кротко стоји пред небеским Оцем, било да означава Бога. Слично је и са именицом *їосїодин*, која је такође двозначна, од куртоазног до молитвеног дискурса:

„Господине, службениче, било нам је задовољство”, каже. Безгласно, још тренутак гледамо у пучину.

Господине мој, на пучини, у земљи, у цвату, у клици, у бехару, у листу, у рађању, у умирању. Безгласно се шири дубоко разумевање, између нас. На понти у врели подневни час.

Опрости нам, само ми разумемо наша клања и орања.” (25)

3.2. Отац је и путник и сигурни возач. Прва прича почиње пасажем чија позиција упућује на метафоризацију живота као путовања:⁵

5 Кликовац (2004: 48) сведочи о готово неограниченом преносу схеме „путовање” на различите апстрактне области живота:

У свим аутобусима. И где год смо били. У мрклим орашкастим траговима ноћи. У омесеченим јутарњим прашкама зоре. У тишини поноћи, док возимо. Док прелазимо границу. Напред. Као да је свет кокосов орах. Млачан Млечни пут. Упрегнуто преде мотор. У свим часовима. Наше је време. (7).

Мотив путовања (и лоцираног измештања као у причама „Портрет једног поподнева”, „Бечке разгледнице”, „Осећаш ли, ту је оно што тражимо”) и кретања чије се карактеристике преносе на карактеристике људи и њихових живота присутан је и у другим причама:

Ипак, он је наш вечни сапутник, Андрјушја је резервисао живот у нашим причама. (51);

Двадесетог априла, погледала ме је Божана.

Двадесетог априла, у једном од временских бележења, подиже очи, црна кратка коса, рами јој лице, и каже: *Немојте њушоваџи данас, није дан за њушовање. [...]* Немојте отпутовати данас, госпођо, Божана, мислим у себи. Немојте отпутовати, никад. (89);

Нина, не воли праволинијска кретања. Нина увек иде елиптично. *Као варијабилна функција*, рекао јој је Аранђел. *Тако се крећеш.* (103).

„Metafora putovanja može nas odvesti u bilo koju oblast ljudske aktivnosti i iskustva. Lakoff i Johnson navode da se pomoću nje delimično strukturira pojam ljubav (1980: 44–45). Johnson ukazuje na to da se kao kretanje putanjom razumevaju i vreme, mentalne aktivnosti koje dovode do nekog cilja, kao i procesi uopšte (1987: 117). Lakoff i Turner (1989) detaljno se bave metaforom život je putovanje iskazanom u poeziji na engleskom jeziku. Moglo bi se veoma uopšteno reći da se svaka aktivnost – budući da se prostire u vremenu i da, u velikom broju slučajeva, ima neku svrhu – može shvatiti na osnovu metafore putovanja.”

Посебно, за оца у првој причи карактеристично је везан и мотив сигурног, безбедног управљања, „држања правца” на „нашем путу”:

У овом аутобусу, у мрклом тихом зују мотора, дишемо. На овом, нашем, путу. Оче. (9); На овом путу, у свакој честици, путујемо. Оче. Ти и ја. (9); Држиш правац, у млакој летњој ноћи. Кроз беле сметове зиме. Бехари дотичу аутобуска окна. Росе јесење кише, грми, и слане прже свет. Држиш правац, путујемо нераскидиво. (11); У свим аутобусима. На свим цестама. Испод небеса, Оче. Наше је време. (13); И сад, кажу, падала је киша, не сећам се, у том вуненом петролеј кроју, путујеш. (14).

У светлу ових могућности читања и разумевања, које залазе у сферу хришћанске филозофије, мотив путовања упућује на идеју *сјасоносној њуиџа* и *сјасоносне њирке* и повезаност са мотивом *лакој њиркача* (в. Бојовић 2017): „Један од мотива који се јавља у српској хагиографској књижевности је и мотив лаког тркача, како га дефинише и користи Доментијан у Житију Светога Саве” (Бојовић 2017: 45). Не мисли се, при том, на „обичну животну трку, већ трку у којој је вера одржана [...] Познато је старцу Доментијану да је та трка тешка, да је она и рат, и борба, и подвиг” (Исто: 47), али атрибутом *лаки* „дао је посебне обресе оном тркачу каквог је представио Апостол Павле у својим посланицама” (Исто: 49).

У збирци *Венац за оца* оцу су приписане неке од кључних особености које упућују на сигурност, поузданост, али и на извесну лакоћу са којом је *њирка* доведена до коначног краја. Опет, овакве епизоде, суптилне, на нивоу напомене, уоквирују збирку јављајући се и у првој и у завршној причи. Навешћемо само по једну:

Потом, нагло кочиш, и мајка, чија се глава у клопци дремежа љуља, и кроз отворена уста чујемо како крљуцка

у другим пределима, усправља се, устрашено и љутило одбруси: Шта радиш, јеси ли нормалан! Ти се смејеш ситно, ситно, и сад у тим ноћима, чујем: Шта климаш, сунце ти жарко! (9);

Међу стакларијом, из комоде, гледају нас бркато: мој отац и њен отац. Њен: озбиљан, емигрантски стамен, у позним четрдесетим. Мој: прозачан двадесетогодишњак, решен на срећу. (112)

4. Да закључимо. У раду смо анализирали неколико карактеристика збирке *Венац за оца* Весне Капор, и то оне које, у смислу језичко-стилског обликовања слике породице и дома, могу открити (или потврдити) вишеслојно позиционирање фигуре оца. У првом делу рада, анализом структуре збирке и повлашћених места у тексту (наслови, епиграфи, посвете) приказали смо механизме кохезије која, с обзиром на редослед прича, фигуру оца поставља у сами центар. У другом делу рада упућујемо на постојање комплексне мреже присутних и одсутних или само назначених мотива. Та мрежа може омогућити сложенија тумачења ове семантички вишеслојне збирке, посебно у вези са хришћанским мотивима и филозофијом.

Отац је стожерна фигура збирке, позиционирана централно и у односу на породицу, завичај, а у даљим семантичким инстанцама и у односу на националну културну баштину. Као таква се и остварује – сложена, израњајућа из комплекса заједница, од најмање, породичне, па до најширих (словенство, хришћанство). Непрекидно присуство смрти не даје само емоционални тоналитет збирци, него и успоставља меру свих људских врлина и свих димензија света, слично Бахтиновом виђењу:

„Dakle, vrednosni centar događajne arhitektonike estetskog viđenja je čovek, ne kao nešto po sadržaju autoidentično, već kao ljubavlju potvrđena konkretana stvarnost. [...] Svi apstrak-

tno-formalni momenti postaju konkretni momenti arhitektonike samo u odnosu prema konkretnoj vrednosti smrtnog čoveka. Svi prostorni i vremenski odnosi korelativni su jedino sa njim i jedino u vezi sa njim dobijaju vrednosni smisao: visoko, daleko, iznad, ispod, bezdan, beskraj – sve to odražava život i stremljenja smrtnog čoveka, naravno ne u apstraktno-matematičkom, već u emocionalno-voljnom vrednosnom smislu. (Бахтин 2010: 73–74)

И сам наслов је вишезначан. У њему је лексема *венац* и *венац* последњег поздрава, и *венац* части и признања, краљевски у животу сопствене породице, али и књижевнонаучна (жанровска) терминолошка одредница.

ИЗВОРИ

Весна Капор, *Венац за оца*, Београд: Српска књижевна задруга (друго издање), 2019.

Весна Капор, Новости: <https://www.novosti.rs/vesti/kultura.71.html:799172-Vesna-Kapor-Samo-mi-mozemo-da--razumemo-nasa-klanja-i-oranja> Novosti 8. 6. 2019. (посећено 14.1.2023)

Зорана Опачић, представљање СКЗ: <http://www.srpskilegat.rs/skz-predstavljanje-pripovedne-zbirke-venac-za-oca%CB%AE-autorke-vesne-kapor/> (посећено 27.12.2022)

Радивоје Микић, представљање СКЗ: <http://www.srpskilegat.rs/skz-predstavljanje-pripovedne-zbirke-venac-za-oca%CB%AE-autorke-vesne-kapor/> (посећено 10.1.2023)

ЛИТЕРАТУРА

Бахтин 2010: М. Bahtin, *Ka filosofiji postupka*, Београд: Službeni glasnik.

- Бојовић 2017: Д. Бојовић, Мотив лаког тркача у српској хаги-ографској књижевности, *Зборник радова Филозофској факултету у Приштини* XLVII (2), 43–51.
- Јерemiћ 1978: Љ. Јерemiћ, *Проза новој стила*. Просвета, Београд.
- Јовановић 2008: В. Јовановић: Жанровска природа *Велике деце* Антонија Исаковића, *Међународни састанак слависта у Вукове дане*, 38/2.
- Капор 2020: В. Капор, Идеолошко читање у српској књижевности: искуства из књижевног живота (праксе) – под сенком полемике Милоша Црњанског и Милана Богдановића 1932. У: В. Вукашиновић (ур.), *Зборник Савремена српска проза* 32. Трстеник: Народна библиотека „Јефимија”, 241–249.
- Катнић-Бакаршић 1999: М. Katnić-Bakaršić, *Lingvistička stilistika*, Open Society Institute.
- Кецојевић 2018: М. Кецојевић, *Кућа на осами као њриповедни циклус*, у: М. Вуксановић (ур.) *Дело Иве Андрића*. Београд: САНУ, Одељење језика и књижевности, 315–330.
- Кликовац 2004: D. Klikovac, *Metafore u mišljenju i jeziku*, Београд: Библиотека XX век – Књијара Круг.
- Недић 2018: М. Недић, Андрићева *Кућа на осами* као модел приповедачког венца у новијој српској књижевности, у: М. Вуксановић (ур.) *Дело Иве Андрића*. Београд: САНУ, Одељење језика и књижевности, 303–314.
- Перишић 2006: И. Перишић, Од постмодернизма ка новој утопији, *Књижевна историја* XXXVIII, св. 128–129, 403–425.
- Радоњић 2003: Г. Радоњић, *Вијенац њриповједака*. Гранични жанр у српској књижевности педесетих до седамдесетих година XX вијека, Београд: Просвета.
- Тропин 2006: Т. Тропин, *Мојив Аркадије у децјој књижевно-сти*, Београд: Институт за књижевност и уметност.
- Чутура 2020: И. Чутура, Синтакса и стилистика наслова у роману *Ойсада цркве Светиој Сјаса*, у: Е. Кустурица, М. Ковачевић (ур.), *Књижевно стваралаштво Горана Пејровића*, Андрићград: Андрићев институт 207–226.

Ilijana Čutura

LINGUO-STYLISTICAL SHAPING
OF THE IMAGE OF THE FAMILY AND HOME
IN VESNA KAPOR'S COLLECTION *VENAC ZA OCA*

Summary

The paper analyzes several characteristics of Vesna Kapor's prose *Venac za oca*. These characteristics contribute to an integral image of home and family, with the (semantically multi-layered) figure of the father as its center. In the first part of the paper, we referred to the structure of the collection and to *privileged* textual parts (titles, epigraphs, dedications). It is shown that these elements bring cohesion into the book. Moreover, they function as a factor of promoting the father figure as the primary for the whole book. In the second part of the paper, we analyze elements of the complex motive network and put them into (possible) correlation with other, sometimes not explicated, motives and ideas. This indicates the possibility of more complex interpretation of stories and the book as a whole. Therefore, it is also shown that the figure of the father is not only central, but that it is shaped as an integral part of different communities: family, home, homeland, and, finally, Christianity.

Key words: collection *Venac za oca*, structure of the collection, privileged text, marginal text, motif, ambiguity.

ИНДЕКС ИМЕНА

А

- Адамовић, Ратко 223
Аксић, Нина 271, 285, 287, 297, 299
Аланд, Курт (Kurt Aland) 80, 81,
85, 87, 95, 97, 101, 102
Алфејев, Иларион (Иларион
Алфеев) 89, 99
Андрић, Драгослав 393
Андрић, Иво 113–117, 120, 124,
129, 138, 144, 145, 147, 149,
150, 167–182, 345, 346, 348,
448
Анибас, Георгије 93, 98
Антиадис, Василиос 87
Антијевић, Драгана 262,
264–266, 268
Антонић, Здравко 341, 348
Аристотел (Ἀριστοτέλης) 303,
304, 322, 323
Арсић, Љ. 321, 323
Атанасијевић, Ксенија 86
Атанацковић, Платон 85, 93,
94, 96
Ахметагић, Јасмина 114, 130,
131, 134–136, 140, 147

Б

- Бабић, Јован 339, 340, 348
Бабић, Миланка 11, 27, 29
Бакотић, Лујо 85, 87, 88, 92, 96,
105, 110

- Бандић, Душан 286, 297
Барселона, Антонио (Antonio
Barcelona) 392, 406
Бахтин, Михаил (Михајл
Михајлович Бахтин) 459,
460
Беговић, Катарина 406
Беговић, Никола 93, 96
Бенвенист, Емил (Émile
Benveniste) 429, 430, 432,
435, 439
Бенгел, Јохан Албрехт (Johann
Albrecht Bengel) 80
Бетелхајм, Бруно (Bruno
Betelhajm) 254, 263, 268
Бећковић, Магија 223
Биршин, Александар 87
Бјелетић, Марта 48, 58, 275, 277,
295, 297
Боброва, Т. А. 59
Богдановић, Димитрије 86, 409,
411–414, 417–419, 423–425,
427
Богићевић, Војислав 338–340,
343, 348
Бојовић, Драгиша 416, 425, 458,
461
Боконић, Јово 341
Боконић, Стака 341
Босић, Мила 291, 297
Бошковић, Радосав 431, 440

- Братић, Радослав 235–247,
249–252, 454
- Бреал, Мишел (Michael Breal)
394, 406
- Брија, Јован 435, 439
- Бугарски, Ранко 395, 406
- Буловић, Иринеј 87
- Буш, Вилхелм (Wilhelm Busch)
238
- В**
- Валчић Лазовић, Неда 120, 147
- Василије, епископ 86
- Васић, Вера 165
- Велики, Петар (Пётр I Алексее-
вич) 83
- Велимировић, Николај владика
286, 436, 440
- Велмар-Јанковић, Владимир 371–
373, 376, 377, 379, 383, 387
- Велмар-Јанковић, Светлана
371–374, 378, 379, 384–386
- Вендина, Т. И. 430, 434, 435, 440
- Веселиновић, Јанко 316
- Видовић, Васо 341
- Видовић, Жарко 73, 74
- Вилотијевић, Нада 181
- Витмон, Едвард 205
- Вишњић, Филип 209, 213
- Владушић, С. 43
- Војиновић, Милош 332, 341,
344, 348
- Волф, Венер 313, 323
- Вранеш, Бранко 33, 36, 37, 42,
43, 45
- Вугделија, Маријан 89, 99, 435,
440
- Вујатовић, Зорана 433, 440
- Вукићевић, Драгана 323
- Вукићевић, Никола 92, 96, 105,
110
- Вуковић, Саво 86
- Вулин, Миодраг 333, 348
- Вуловић Емонтс, Наташа 47, 48,
58, 59
- Вучковић, Радован 141, 142, 148
- Г**
- Гајевић, Драгомир 346, 348
- Гароња Радованац, Славица 259,
262, 268, 374, 376, 386
- Гаћиновић, Владимир 331, 332,
334, 336, 343, 348
- Генеп, Арнолд ван (Arnold van
Genep) 254, 268
- Герасимов, Дмитриј (Дмитрий
Герасимов) 84
- Гербран, Алан (Alain Gheerbrant)
269
- Герман, патријарх 86
- Глишић, Милован 316
- Глушац, Васо 330, 334, 348
- Годић, Јустин 440
- Голубовић, Загорка 272, 281,
292, 297
- Гонзов, Генадије 82, 83, 102, 109
- Гордић, Славко 425
- Гортан-Премк, Даринка 394, 406
- Горуновић, Гордана 273, 281, 297
- Гоф, Жак ле (Jacques Le Goff)
435, 440
- Гошевић, Стојан 86
- Грђић, Васиљ 329
- Грђић, Шћепан 329
- Грисбах, Јохан Јакоб (Johann
Jakob Griesbach) 80
- Груберовић, Вукосав 329
- Гудков, Д. Б. 48, 58
- Гундулић, Тројан 91, 109
- Д**
- Давил, Жан 119, 133
- Дајмрих, Хорс 379, 386
- Далке, Ридигер (Ruediger
Dahlke) 131, 148
- Дандес, Алан (Alan Dundes) 264

- Даничић, Ђура 48, 51, 53, 84, 85
 Данојлић, Милован 223
 Дедијер, Владимир 332, 333, 341, 348
 Делић, Јован 237
 Деретић, Јован 237, 249, 302, 304, 323, 412, 425
 Димезил, Жорж (Georges Edmond Raoul Dumézil) 441
 Доментијан 423
 Достојевски, Фјодор Михајлович (Фёдор Михайлович Достоевски) 134
 Драгићевић, Рајна 18, 29, 61, 74, 75, 390, 392, 395, 403, 406
 Драгутиновић, Предраг 78–81, 86–90, 95, 99
 Дражић, Јаснима 184, 186, 187, 201
 Дујмовић, Сања 328, 348
- Ђ
- Ђого, Дарко 50, 58
 Ђорђевић, Бојан 169, 181
 Ђорђевић, Јадранка 274, 275, 293, 297
 Ђулић, Мирко 323
 Ђурђевић, Ђорђе 77, 101
- Ђуркин, Веселина 113, 149
 Ђуровић, Сања 151, 152, 164, 165
- Е
- Егерић, Мирослав 425
 Екмечић, Милорад 332, 336, 339, 346–348
 Елезовић, Глиша 276
 Елијаде, Мирча 255, 268
 Ердељан, Милош 86
 Ерић, Добрица 223
 Естјен, Роберт 80
- Ж
- Жерајић, Богдан 344, 337, 338, 343
- З
- Загорац, Бранко 346–348
 Зејак, Божидар 236, 251
 Земски, Иларион 85
 Златановић, Сања 290, 297
 Зрнић, Светозар 329
 Зубац, Перо 223
 Зубовић, Јово 333, 349
- И
- Иванић, Душан 318, 323
 Ивановић, Милена 167, 182
 Ивановић-Баришић, Милина 292, 297
 Игнатов, Власиј 82
 Илић, Данило 334
 Имамовић, Мустафа 329, 349
- Ј
- Јакобсон, Роман 393, 407
 Јаковљевић Радуновић, Ана 135, 148
 Јанковић, Милан 331
 Јањушевић Оливери, Ана 183, 202
 Јашовић, Предраг 116, 148
 Јевђевић, Доброслав 332
 Јеврић, Т. 185, 187, 190, 193, 196, 197, 201
 Јевтић, Атанасије 86
 Јевтић, Боривоје 332, 335, 337, 344, 349
 Јелисавета, царица (Елизавета I Петровна) 83
 Јерговић, Миљенко 340, 349
 Јеремић, Драган 113, 120, 124, 129, 148
 Јеремић, Љубиша 240, 448, 461
 Јерков, Александар 35, 43
 Јеротић, Владета 130, 148
 Јефтановић, Глигорије 238
 Јовановић, Александар 231

- Јовановић, Виолета 448, 461
 Јовановић, Томислав 425
 Јоковић, Миролуб 239, 249–251
 Јонић, Велибор 372, 373
 Јунг, Карл Густав (Carl Gustav Jung) 210, 217, 390, 407
 Јухас-Георгиевска, Љиљана 409
- К**
 Каваридопулос, Јоанис 80
 Калај, Бенјамин (Kállay Béni) 328, 344
 Каповић, Мате 431, 440
 Капор, Весна 443, 446, 448, 449, 451, 452, 454, 459–462
 Капор, Момо 223
 Карађорђевић, Петар 339
 Караџић, Вук Стефановић 48, 50, 51, 62, 64, 85, 89, 92, 93, 97, 105, 110, 155, 203, 208–211, 213–217, 224–253, 261, 268
 Катнић Бакаршић, Марина 445, 448, 461
 Кашанин, Милан 304, 312, 323, 409, 413, 414, 419–425, 427
 Кевечеш, Золтан (Zoltan Kövecses) 392, 406
 Кембел, Џозеф (Joseph Campbell) 256, 260, 261, 268
 Кецојевић, Милица 448, 461
 Клајн, Иван 116, 148, 155–162, 165
 Кларк, Дејвид (David Clark) 89, 99
 Клеут, Марија 216, 217
 Кликовац, Душка 396, 407, 461
- Кнежевић, Саша 205, 210, 2117, 218
 Ковачевић, Милош 13, 30, 221, 232, 240–242, 251, 396, 402, 407, 437, 440
- Коднић, Васо 329
 Кол, Алан (Alan Cole) 367, 368
 Кољевић, Светозар 213, 215–217
 Коматина, Ивана 425
 Комнин, Алекса 422
 Константиновић, Радомир 42, 44, 178, 179, 181
 Кончаревић, Ксенија 435, 437, 440
 Костић, Драгутин 82, 409
 Костић, Мита 99
 Кочић, Петар 392–331
 Кошарац, Бисерка 207, 217
 Кошичек, Маријан 207, 211, 217, 218
 Крстић, Данило 86
 Крстић, Ђурица 214
 Крушевац, Тодор 330, 349
 Кулишић, Шпиро 284, 285, 298
 Куљанин, Сања 235, 239, 247, 251, 252
 Кун, Адалберт (Franz Felix Adalbert Kuhn) 432, 440
- Л**
 Лазаревић, Лаза 301–313, 315–324, 399
 Лазић, Милорад 425
- Лајкоф, Џорџ (George Lakoff) 393, 407, 457
 Лалић, Иван 230, 231, 448
 Лахман, Карл (Karl Lachmann) 80
 Левин, Жак 172, 173, 181
 Левинас, Емануел (Emmanuel Levinas) 359, 367, 368
 Леви-Строса, Клод (Claude Lévi-Strauss) 373
 Левушкина, Ружица 49, 58
 Лејон, Џејмс (James Lyon) 340, 349
 Леовац, Славко 114, 148

- Ломбардо, Николас 361, 369
Лукић, Драган 399
Лутер, Мартин (Martin Luther) 87
Луц, Урлих 89, 92, 99
- Љ
Љубибратић, Драго 338, 349
Љубинковић, Ненад 212, 218
- М
Мајкић, Коста 329
Максимовић, Мирослав
222–224, 231
Мандац, Маријан 91, 99
Маринковић, Никола 27, 30
Маринковић, Радмила 413, 416,
425, 426
Марковић Штрбац, Светлана
264, 268
- Марковић, Радул 62, 74
Маскалан, Ана 256, 268
Маслеша, Веселин 338, 343, 349
Мастиловић, Драга 331, 334,
338, 349
Матавуљ, Сима 320
Матић, Александра 253, 270
Маџар, Божо 328, 349
Мелетински, Елеазар (Елеазар
Моисеевич Мелетинский)
254, 265, 269
Мерк, Августин 77, 80, 86, 87,
101, 354
Методије, свети 81
Микић, Ђорђе 329, 343, 349
Микић, Радивоје 444, 460
Милановић, Бранко 148
Милија, старац 210, 212, 213
Милин, Драган 98
Милићевић, Милош 73
Милишић, Јелена 338
Милојевић, Снежана 137, 148
Милорадовић, Софија 271, 259
- Милосављевић Милић,
Снежана 301–303, 309,
312–316, 323, 324
Милосављевић, Тања 276, 295,
298
Милошевић Валенти, Светлана
222, 229, 231
Милошевић, Боривоје 327, 328,
340, 343, 345, 349–351
Миљановић, Александра 262,
264–266, 269
Митриновић, Димитрије 332
Михаиловић, Драгослав 223
Михаљевић, Милан 431, 434, 440
Молостова, Е. П. 51, 58
Момбауер, Аника 344, 350
Моралић, Ана 369
- Н
Настасијевић, Момчило 33, 34,
40–46
Наумов, Александар 84, 85, 87, 99
Недељковић, Миле 291, 298
Недић, Марко 448, 449, 461
Недић, Милан 372, 373, 376
Немањић, Стефан Првовенчани
414, 415, 420, 421
Нестле, Еберхард (Eberhard
Nestle) 77, 80, 81, 85, 87, 95, 97
Никитин, М. В. 186, 201
Николић, Мирослав 165
Николић, Павле 93, 97
Николић, Часлав 353, 369
Никон, патријарх 83
Ного, Рајко Петров 221–223,
225–227, 229, 231, 232
- Њ
Његош, Петар II Петровић 337
- О
Обилић, Милош 337, 341, 344
Опачић, Зорана 444–446, 460

- П
 Павић, Милорад 44
 Павковић, Никола 283, 287–289, 298
 Павле, пагријарх 86
 Павловић, Миодраг 258, 259, 269
 Палавестра, Предраг 330, 331, 350
 Палмер, Алан (Alan Palmer) 324
 Пантелић, Никола 285, 298
 Пантић, Мирослав 426
 Паовица, Марко 226, 227, 231
 Парезанин, Ратко 338, 350
 Паркер, Дејвид (David, Parker) 90
 Пекић, Борислав 235, 454
 Пепенхајм, Мартин 332, 339
 Первић, Мухарем 138, 148
 Перишић, Игор 445, 461
 Петковић, Новица 34, 39, 42, 44
 Петров, Александар 35, 44
 Петровић, Петар 281, 284, 285, 298
 Петровић, Петар Пеција 341
 Петровић, Предраг 36, 44

 Петровић, Растко 33, 34, 37–39, 43–46, 457
 Пешикан-Љуштановић, Љиљана 211, 217, 218
 Пешут, Јово 340
 Пипер, Предраг 63, 74
 Пиштало, Владимир 137, 148, 454
 Поповић, Василије митрополит 345
 Поповић, Васиљ 330, 350
 Поповић, Јово 329
 Поповић, Марко 224
 Поповић, Павле 264, 265, 269, 409–411, 413, 415, 423, 426, 427
 Поповић, Тања 373, 386
 Пржуљ, Жељка 371, 386

 Принс, Џералд (Gerald J. Prince) 240
 Принцип, Гаврило 332, 337, 338, 340, 343, 346, 347
 Принцип, Јово 338
 Принцип, Мара 339
 Принцип, Петар 339
 Проп, Владимир 254, 265, 266, 269
 Прћић, Твртко 184, 194, 199, 201
 Пфефер, Лео (Leo Pfeffer) 330, 350

 Р
 Радан, Миља 277, 298
 Радић-Дугоњић, Милана 186, 202
 Радовић Тешић, Милица 160–162, 165
 Радовић, Амфилохије 87
 Радонић, Иларион митрополит 345
 Радоњић, Горан 448, 461
 Радуловић, Немања 256, 258, 269
 Радуловић, Ристо 329, 333, 335, 350
 Раичевић, Г. 305, 324
 Рајачић, Јосиф 93, 97
 Ракић, Радомир 81, 87, 100
 Ранковић, С. 320
 Ређеп, Јелка 414, 426
 Реклакати, Масимо (Massimo Recalcati) 114, 133, 143, 148, 218, 378, 379, 386
 Рикер, Пол (Jean Paul Gustave Ricœur) 354, 369
 Ристић, Стана 30
 Родић, Никола 82
 Русимовић, Тања 389, 407

 С
 Сава, Свети 409–424
 Савић, Милисав 223

- Самарџија, Снежана 266, 269,
314, 324
- Самарџић, Биљана 429, 431, 440,
441
- Селимовић, Меша 120, 149
- Симеон, Свети 415, 419
- Симић, Анка 409, 427
- Скок, Петар 49, 58, 280, 298
- Сладоје, Ђорђо 11–16, 18, 20,
24–29, 222, 231
- Слијепчевић, Перо 342, 344, 350
- Смиљановић-Чолановић, Вера
181
- Соден, Херман фон (Hermann
von Soden) 80
- Сремац, Стеван 320
- Станић, Миле 350
- Станишић, Вања 439, 440
- Станојевић, Драган 206, 218
- Стефановић, Димитрије 85, 87,
89, 91, 92, 94, 98, 106, 110
- Стефановић, Марија 63, 74
- Стојановић Пантовић, Бојана
375, 386
- Стојановић, Александар 373, 386
- Стојановић, Бранко 223, 227,
229, 232
- Стојановић, Никола 329, 336, 350
- Стојичић, Виолета 184, 185, 187,
202
- Стојковић, Атанасије 84, 91, 98,
105, 109
- Стоун, Џон (Jon R. Stone) 74
- Стратимировић, Стефан 83, 91,
98, 104, 109
- Т
- Танкосић, Војислав 340
- Тарковски, Андреј (Андрей
Арсеньевич Тарковский)
353–358, 360–365, 367–369
- Тарковски, Арсеније (Арсений
Александрович Тарковский)
353, 355, 356, 362–369, 448
- Таталовић, Владан 85, 86, 100
- Телија, Вероника 57, 58
- Тешић, Гојко 44
- ТишENDORF, Консантин
фон (Lobegott Friedrich
Constantin von Tischendorf)
80
- Тодорова, Марија 176, 181
- Томашикова, Славомира
(Slavomira Tomášiková) 404,
407
- Томић, Божидар 339, 340, 350
- Требјешанин, Жарко 205, 211,
218, 272, 280–285, 289, 298
- Трифуновић, Ђорђе 409–413,
415–417, 423, 426, 427
- Тропин, Тијана 451, 461
- Трубачов, О. Н. 58
- Тупеша, Ненад 436, 438, 440
- Ђ
- Ђирило, свети 81, 419
- Ђирић, Иринеј 85
- Ђирковић, Богољуб 86
- Ђоровић, Светозар 329
- Ђосић, Добрица 223
- У
- Улман, Ричард (Richard H.
Ullman) 394, 407
- Ф
- Фасмер, Макс (Max Julius
Friedrich Vasmer) 59
- Филиповић, Миленко 289, 290,
298
- Франц, Јозеф цар (Franz Joseph)
344
- Франц, Феринанд (Franz
Ferdinand von Österreich-
Este) 344, 345
- Фрејзер, Џејмс Џорџ (James
George Frazer) 263, 269

- Фројд, Сигмунд (Freud Sigmund) 173, 181, 256, 269, 401, 407
- Фром, Ерих (Erich Fromm) 115, 117, 149, 256, 258, 269
- Х
- Халас Поповић, Ана 394, 407
- Хамерлинг, Рој (Roy Hammerling) 89, 100
- Хандке, Петер (Peter Handke) 120
- Хес-Лутих, Ернст (Ernest W. B. Hess-Lüttich) 401, 407
- Холмс, М. В. 80
- Хомер (Hómēros) 258
- Хребелјановић, Лазар 342
- Ц
- Цвијић, Јован 175, 177, 181
- Црњански, Милош 33-37, 42-45
- Ч
- Чабриновић, Недељко 331, 341
- Чајкановић, Веселин 208, 218, 253, 261, 269
- Чамо, Мерима 177, 181
- Чарнић, Емилијан 85-87, 89, 92, 94, 98, 100, 106, 110
- Чен, Лина (Lina Chen) 392, 407
- Черин, Владимир 332
- Чернишева, Маргарита (Маргарита И. Чернышева) 72, 74
- Чубриловић, Васо 340-342, 350
- Чубриловић, Вељко 341
- Чубриловић, Јово 341
- Чубриловић, Савка 341
- Чутура, Илијана 443, 446, 461, 462
- Ш
- Шантић, Алекса 288, 454
- Шевалије, Жан (Jean-Louis Chevalier) 269
- Шекспир, Вилијам (William Shakespeare) 62
- Шијаковић, Богољуб 337, 350
- Шипка, Данко 407
- Шкиљан, Дубравко 402, 407
- Шмаус, Алојз (Alois Schmaus) 207, 218
- Шмуља, Саша 324
- Шнеле, Удо (Udo Schnelle) 79-81, 100
- Шола, Атанасије 329
- Штрбац, Гордана 392, 407
- Џ
- Џацић, Петар 181
- Џонсон, Марк (Mark Johnson) 393, 407

Одјељење за српски језик
Библиотека
НАУЧНИ СКУПОВИ
Књига 11

ОТАЦ
У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ, КЊИЖЕВНОСТИ И КУЛТУРИ

* * *

Главни и одговорни уредник
Емир Кустурица

Уредник
Проф. др Милош Ковачевић

Издавач
АНДРИЋЕВ ИНСТИТУТ
Трг Николе Тесле, Андрићград
00387 58 620912; info@andricevinstitut.org

За издавача
Емир Кустурица, директор

Коректура и лектура
Милан Ружић
Желидраг Никчевић

Прелом текста
Жељка Башић Станков

Штампа
Белпак, Београд

Тираж
100

ISBN 978-99976-89-34-4

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна и универзитетска библиотека
Републике Српске, Бања Лука

82.09:392.8(082)
392/394

НАУЧНИ скуп „Отац у српском језику, књижевности и култури”
(2023 ; Вишеград)

Значај српског језика за очување српског културног
идентитета. VI, Отац у српском језику, књижевности и култури /
радови са научног скупа „Отац у српском језику, књижевности и
култури”, одржаног у Андрићграду 19, 20. и 21. маја 2023. године
; [главни и одговорни уредник Емир Кустурицау] ; [уредник
Милош Ковачевић]. - 1. изд. - Вишеград : Андрићев институт,
2024 (Београд : Белпак). - 470 стр. ; 20 см. - (Одјељење за српски
језик. Библиотека Научни скупови ; књ. 11)

Тираж 100. - Напомене и библиографске референце уз текст.
- Библиографија уз радове. - Резимеи на енгл. и рус. језику. -
Регистар.

ISBN 978-99976-89-34-4

COBISS.RS-ID 141501697

